

KASSAI KÁLVINISTA KRÓNIKA

1644—1944

Írta:

Dr. SZABÓ LAJOS

theol. m. tanár

a kassai református egyház lelkesze

„... és egy emlékkönyv iraték ő előtte,
azoknak, akik félik az Úrat és becsülik
az ő nevét.”

Malakiás III. 16.

KASSA, 1944

NYOMTA: „WIKO” NYOMDAI MŰINTÉZET KASSÁN

SZERZŐ KIADÁSA

I.

Tusakodás a megalakulásért

A kassai gondolat

A XVI. század közepétől Kassa¹ egyvallású város, illetőleg egy vallásnak van csak szabad vallás gyakorlata falai között: az *evangélikusnak*.

1556 áprilisában a katolikus vallás utóvédei, a domonkos- és a ferencrendi barátok is kivonulnak a városból, amelyben nincs több keresnivalójuk: híveik csaknem elfogytak, kolostoraik megégték abban a szörnyű tűzvészben, amely április 13-án 128 ház kivételével elhamvasztotta Kassát. Mintha szimbolikus volna ez a tűzvész, melyben megég a régi templom is (a főoltár és néhány kép kivételével), sőt maguk a falak is 10 cm mélységig izzókká lesznek. Elolvadnak a régi hit harangjai is és a rendbehozott nagytemplomba az új hit hívei költöznek be.

A város templomait átveszik az evangélikusok, akik három lelkipásztort tartanak a három részre tagozott kassai evangélikusok részére: egy magyar-, egy német- és egy tótnyelvű prédikátort.

A hatalom a tisztán evangélikusokból álló városi tanács kezében van, amely legfőbb kötelességének tekinti, hogy az evangélikus egyházat minél jobban megerősítse és minél jobban istápolja. Ezt a városi tanácsot és az utána következő városi tanácsokat, száz esztendeig egy gondolat tartja állandó igézetében: *Kassa egyvallású, evangélikus város legyen!*

Száz esztendeig ez az uralkodó gondolata Kassa vezértestületének. Ez a nagy álom, amelynek megvalósításáért hallatlan áldozatokat hoznak és még kalandokba is belebocsátkoznak a máskülönben óvatos kassai polgárok.

Kapujukat és szívüket a kassai gondolat megvalósításáért nyitják meg az erdélyi fejedelmek előtt és a magyar szabadságharcok egyik főbástyájává ezért teszik Kassát. Izzó szeretettel adják oda magukat ennek a Nagy Célnak a szolgálatára, száz esztendőn keresztül szenvedélyesen és lankadatlanul küzdenek a kassai gondolatért: Kassa evangélikus város legyen és maradjon!

És valóban, a XVI. század második felében Kassa nagy evangélikus város. így ismerik idebent az országban és így ismerik külföldön is. 1559 szeptember 1-én Melanchton Fülöp a kassai városi tanácsot „tisztelendő patrónusai”-nak nevezi.

A klérus rossz szemmel nézi Kassán az evangélikus uralmat és befolyására az országgyűlés 1597. 38. törvénycikkével Kassát jelöli ki a székhelyét veszített egrikáptalan tartózkodási helyéül. A káptalannak Kassán nincs semmi dolga, nincs annyi katolikus, hogy egy gyülekezetet lehessen belőlük alakítani. De ha volna is, nem engedné a városi tanács.

A tanács a legnagyobb szigorral vigyáz arra, hogy másfajta religio gyökeret ne verjen Kassán. A kálvini irányú reformációnak éppen olyan ellensége a városi tanács, mint bármiféle más felekezetnek. 1567 január végén a tanács kivereti a farkasordító hidegbe a város falai közé menekült Csanádi Imre unitárius prédikátort. Nehogy „fertőzés”-t tegyen Kassán.

1581 novemberében figyelmezteti a tanács az evangélikus vezetőlelkészt, hogy az iskolára különös és szigorú vigyázása legyen, nehogy oda valami kálvinista tan behatolhasson.

Míg az evangélikus vallás szabadon virágzik, fejlődik, erősödik Kassán, hatalmában tartván a város összes templomait, addig a kisszámú katolikuság csak titokban hódolhat vallásának, vagy úgy, hogy kimegy a falakon túlra valamelyik környékbéli faluba, de messze Kassa környékétől, mert a közelben lévő falvak: Bárca, Téhány, Kassaújfalu mind protestánsok már.

A kisszámú reformátusság is, ha istentiszteleten akar részt venni, az abaúji tractus valamelyik egyházát kény-

telen felkeresni, vagy pedig elmegy a Mihály-kápolnába, ahol a „kassai magyar pap”, az evangélikus magyarok prédikátora végzi az istentiszteletet.

A kassai reformátusok azért járnak a „magyar pap” igehirdetésére, mert ők fajilag valamennyien magyarok. Számuk egyre nő, különösen a török megszállott területeiről idemenekült kézművesekkel, majd pedig a szabadságharcok alatt Kassára beköltöző magyarokkal.

A XVI. század második felében az evangélikus egyház az egyetlen Kassán. A többi vallás hívei csak titokban és szervezetlenül, meg lelkészek nélkül élhetnek.

Harc a „kassai gondolat” ellen

A XVII. század rosszul kezdődik és gyökerében támadja meg mindjárt az első éveiben Kassa uralkodó gondolatát.

A Habsburg-hatalom kassai képviselője, a buzgó katolikus Gonzaga Ferdinánd kassai főkapitány védelme alatt betelepedik Kassára két jezsuita: Pázmány Péter és Tutkó Jakab. Arról ugyan egyelőre szó sincs, hogy templomot kapjanak, bár a katolikusok száma folyton növekedik a főkapitányi védelem alatt beszivárgó katolikusokkal.

A jezsuiták egyelőre csak magánházakban végezhetik munkájukat és csak titokban tekinthetnek fel a nagy templomra, amelynek százados kövei a régi katolikus uralomról beszélnek lázítóan nekik.

Talán a jezsuiták lesznek a közvetett előidézői annak, hogy a *császárhű* Kassából *kuruc* Kassa legyen, amely mindig a Habsburg ellen támadó fejedelmekhez áll oda, valahányszor azok kátdot vonnak a hitért és szabadságért.

A jezsuiták, bár halálos ellenségei e korban az evangéliumi egyházaknak és a magyar öncélúság gondolatának, tudtukon és akaratumon kívül mégis igen nagy szolgálatot tesznek a magyar szabadságeszmének, azáltal, hogy valószínűleg az ő téves információik alapján

akarja megsemmisíteni a katolikus Habsburg Kassa uralkodó gondolatát és ezzel Kassát odahajszolja halálos elkeseredéssel a magyar szabadságharcosokhoz.

A kassai viszonyokról rosszul értesített Rudolf császár ugyanis, abban a téves hitben, hogy Kassán tekintélyes, de legalább is templomnyi katolikusság van, csak el van nyomva az „eretnekek” által, 1603 november 11-én rendeletet ad ki, hogy a kassai nagytemplom és a mellette lévő kápolna adassék vissza a katolikusoknak s a templomok gondozását és a katolikus egyház vezetését Kassán ezután a székhelyéről kiszorult egri káptalan végezze.

Mintha derült égből villám csapna ki, olyan váratlanul éri a városi tanácsot és az evangélikusságot ez a császári rendelet. Próbálják bizonyítani, hogy a templomokhoz joguk van, mert az evangélikus hitre áttért kassai polgárok ősei építették azokat, próbálják bizonyítani, hogy Kassán már annyi katolikus sincs, hogy a kis Mihály-kápolnát megtöltenék. Mindez igaz, azonban a császár mégis érvényt szerzett rendeletének. Mégpedig olyan brutális módon, hogy a kassaiak azt soha többé el nem felejtik a Habsburgoknak.

1604 január 6-án Barbiano-Belgiojoso, kassai főkapitány ágyúkat szegeztet a nagytemplomnak, a város bírójától, Bocatius Jánostól elveszi a nagytemplom kulcsait és az így erőszakkal elfoglalt templomot átadja az egri káptalannak.

A polgár meghátrált az ultima ráció, a templomának szegezett ágyú elől és a karhatalom elől, és miután megértette azt, hogy a Habsburgot nem logikával és nem a jog eszközeivel kell meggyőzni, mert kényuralkodó így meggyőzhetetlen, utána látott reálisan, hogy igazságát és templomát visszaszerezhesse.

A kassai uralkodó gondolat csak tetszhalottá lett Belgiojoso ágyúi előtt és feltámadt diadalmasan és nagy sugárzásban még ebben az évben.

A megalázott városi tanács ugyanis, a város önérzetes evangélikus polgárságának megbízásából szövetségre lépett a Habsburg és a katolikus elnyomás ellen Bocskai

Istvánnal, akinek csapatai 1604 november 11-én, a kassai városi tanács és polgárság örjögő, szilaj örvendezése között bevonultak a városba és visszaadták az elvett templomokat, amelyek így csak 11 hónapig voltak katolikus kézen. A kassai uralkodó gondolat újra fénylik és fényleni fog néhány évtizedig, ettől a naptól kezdve, amely nap sugárzó dátum Kassa és a magyar szabadságharcok történetében. (Még egy ilyen örvendetes november 11-ét ér meg Kassa a történelem folyamán, 339 év múlva, 1938 november 11-én Horthy Miklós, Magyarország kormányzója szintén egy ilyen napon vonul be a csehszlovák uralom alól felszabadított Kassára.)

*A kassai uralkodó eszme garantálói:
Bocskai, Alvinczy, Bethlen*

Az a szabadsághős, aki visszaadja¹ Kassán az evangélikus egyháznak a templomokat, az evangélikus városi tanácsnak pedig a hatalmat: Bocskai István, református.

Az a hadsereg, amellyel bevonul Kassára és amelynek egy részéből a kassai helyőrség lesz, szintén nagyrészt református. A csapatok közt különösen a hajdúk nagy része kálvinista. Maga a fejedelem is hitbuzgó református. Egy 1644-iki feljegyzésből tudjuk, hogy istentiszteletet mégis csak magánháznál tartat, ami annál meglepőbb, mert Kassa az ő uralma alatt sok reformátussal gyarapszik és mindenesetre van Kassán annyi református, hogy egy templomot bátran igényelhetnének maguknak, hogy abban a saját prédikátoruk vezetése alatt lélekben és igazságban imádhassák Istent.

Első tekintetre egészen érthetetlen az, hogy a hitbuzgó református Bocskai, akít a kálvinisták meleg szeretettel „magyarok Mózesének” emlegettek, miért nem alakított Kassán református egyházat és miért tartott csak magánhelyen istentiszteletet?!

Ezt, a XVII. században egészen szokatlan dolgot csak az magyarázhatja meg, hogy Bocskai, amikor a kassai városi tanáccsal megkötötte egyességet, elfogadta és alá-

vetette magát a kassai uralkodó eszmének, az „evangélikus Kassa” eszméjének és ezért nem szervezhetett Kassán református egyházat, bár az ő uralkodása alatt már gyülekezetnyi reformátusság volt a városban.

A fejedelem 1606 tavaszától, mikor Kassára érkezik *Alvinczy* Péter, őt választja prédikátorának és ez a férfiú, aki az uniónak hűséges híve, a fejedelemre gyakorolt befolyásával biztosítja azt, hogy Bocskai a kassai uralkodó eszme támogatója marad 1606 december 29-én Kassán bekövetkezett haláláig.

A református fejedelem korai halála mély gyászba borítja Kassát, mely őszintén és mélyen gyászolja benne a kassai uralkodó eszme egyik legnagyobb eldőlt tartóoszlopát.

A kortársaitól „cameleon-ember”-nek nevezett *Alvinczy* Pétert, Kassa legnagyobb protestáns papját is annyira magával ragadja a kassai gondolat, hogy ő, aki azelőtt református egyházak szolgálatában állott, egészen ennek az eszmének adja oda életét és aláírván a kassai evangélikus egyház reverzálisát, holtig harcosa lesz annak, hogy Kassa evangélikus város legyen.

A Kassára vetődő egyik nagyváradi református aszszony meglepődve látja, hogy *Alvinczy*, aki egykor Nagyváradon kenyérrel osztotta az úri szent vacsorát, most luteránus ostyát osztogat. Kérdőre, vonja, de *Alvinczy* kitér a felelet elől.

A kassai magyar reformátusok szívesen hallgatják ugyan *Alvinczy* megragadó igehirdetését, azonban úrvacsorázni mindig a szomszédos Bárca község református egyházába járnak, hiába korholja őket *Alvinczy*: „Emmausba jártok Krisztust keresni?!”

Ma már egészen kétségtelen, hogy *Alvinczy* 1606-tól haláláig evangélikus prédikátor volt, nemcsak azért, mert ezalatt az idő alatt a kassai evangélikus egyház elkötelezett lelkésze volt, hanem azért is, mert az uniónak ez a nagy harcosa, valahányszor komoly kenyértörésre került a sor, mindig a kassai eszme és az evangélikus egyház érdekében dolgozott és döntött.

A német evangélikus lelkészek állandóan torzsalkod-

nak és gyűlölködnek a „magyar pap” ellen, de a városi tanács mindig megvédi Alvinczyt, mert tudja róla, hogy a kassai eszme hű szolgája ez a férfi, dacára annak, hogy azelőtt református egyházaknál szolgált és református fejedelmek bizalmasa. A német lelkészek is nem az evangélikust, hanem a magyart gyűlölik Alvincziben.

A kassai evangélikus egyház hű lelkipásztora Alvinczy. Sok benne a megértés és szeretet a reformátusok iránt is és kész őket testvéreknek és részestársaknak elfogadni, ha elismerik Kassán az evangélikus vallás uralkodó voltát. „Csak egy igaz biblica religio vagyon itt!” — mondja 1613-ban, mikor az országgyűlés a klérus nyomására arra akarja kényszeríteni Kassát, hogy fogadja be a katolikus vallást is, hiszen a református vallásnak már helyet adott. „Ügy dugtuk bé a szájukat” — mondja Alvinczy —, „hogy csak egy igaz biblica religio vagyon itt.”

A kassai uralkodó eszme nem veszít erejéből Bocskai halála után sem, bár a város kénytelen meghódolni Rudolfnak. Sőt még erősödik az evangélikus eszme, mert az 1613-iki országgyűlés belátván azt, hogy semmi értelme sincs nem katolikus városban káptalant tartani, az egri káptalant Kassáról Jászóra telepíti ki s ettől fogva öt évig katolikus pap nem teszi be lábát Kassa városába.

Ismét a Habsburg-hatalom kassai exponense, Dóczy András kassai főkapitány akarja megtörni a kassai eszmét azzal, hogy 1618-ban bevisz Kassára, a székhelyéül szolgáló és így salva quardiát nyújtó „királyi ház”-ba két jezsuitát, Pongrácz Istvánt és Grodeczky Menyhértet.

A kassai tanács merényletnek tekinti ezt a város uralkodó eszméje ellen és ezért Bethlen Gábor támadásakor azonnal otthagyja a Habsburg hűséget. Dóczyt elfogják, a két jezsuitát és egy melléjük került Körösi Márk nevű kanonokot a hajdúk, mint a magyarságnak és az igaz hitnek kiirtandó ellenségeit, válogatott kegyetlenségű kínzások között kivégzik és testüket pöcegödörbe dobják.

Ez a szörnyű tett évtizedekre elveszi a kedvét római katolikus lelkészeknek attól, hogy bemenjen Kassa falai közé. De még ha akarna, se mehetne, mert immár

a városi tanács még a legnagyobb földi hatalom közbenjárására sem hajlandó falai közé pápista papot bebocsátani, így mikor Bethlen Gábor felesége egyik nagybeteg katolikus udvarhölgye gyóntatása végett egy katolikus papot akar behozni a környékről, a városi tanács elleneségül a saját fejedelemszögyének és nem engedi meg, hogy pápista pap bemehessen az „igazhitű” városba.

Tíz éven keresztül, 1619-401 1629 nov. 15-ig szikla-szilárdan biztosítva van a kassai evangélikus egyház egyeduralma, a református Bethlen Gábor uralkodása alatt. Bizalmas embere Alvinczy, a református fejedelmet teljesen a kassai gondolat szolgálatába állítja és a fejedelem nem is gondol arra, hogy az ő uralkodása alatt egyre szaporodó reformátusoknak Kassán egyházat kellene szervezni. Pedig egy református egyház szervezése beleillene programjába, amellyel idegenajkúak helyett lassan magyar kereskedőkkel és iparosokkal népesíti be Kassát. Ezek között a reformátusok mindjárt szívesebben mennének Kassára, ha volna ott református egyház.

Alvinczy az unió gondolatával tartja féken a mind-egyre növekvő és elégedetlenkedni kezdő kassai reformátusokat. Az uniónak az értelmezése azonban, különösen Bethlen Gábor halála után egyre inkább az lesz, hogy a reformátusok olvadjanak be az evangélikus egyházba és erősítsék a kassai protestánságot.

Nyílt összeütközésre nem kerül a sor Alvinczy haláláig. A nagy protestáns prédikátor, aki egyformán szolgált református fejedelmeket és evangélikus várost, 1634 november 22-én hal meg. Eltemetik az „öreg” templomba, a vörös kő alá és vele temetik a kassai gondolat utolsó nagy harcosát.

Bethlen halálával és Alvinczy halálával a kassai gondolat lassan halódní kezd. Már bent a városi tanácsban is támad ember, aki ellene van. Közeli száz éve nem volt ilyen tanácsstag. Ez a tanácsstag Váradí Péter, akit a tanács erősen megint „a város szabadságának megrontásáért”, mert 1640 július 15-én Váradí a saját házánál

istentiszteletet tartatott Tolnai István református prédikátor által.

Váradai református, egyetlen református a tanácsban. Később ki is tiltják, sőt különböző visszaélések miatt börtönbe is vetik és csak azzal a feltétellel engednek meg neki, hogy „a város szabadsága és *ceremóniája* ellen sem maga nem tesz, sem más által semmit nem tétet”, s emellett „emlékezetre a maga költségén épített egy új bástyát”.

A reformátusok egyre szaporodnak Kassán és már régen vannak egy gyülekezetre valóan. Vannak céhek, ahol nagyszámban vannak képviselve. Vannak köztük módos, tehetős emberek, mint Czizmadia János, Erdélyi András nemes az Ispotály-utcán, Királynépi János a Bíró-utcán, Kocsis János a Szent Lénárt-utcában, Madár István, Pál Deák a Bíró-utcában, Nagy Mátyás a Ludman-utcában, ugyanott lakik a gazdag Váradai Pál is. Az ötvösök között különösen sok a református.

Református egyház szervezésére azonban nem mer gondolni senki, mert Váradai Péter sorsára juthat az, aki erre gondol.

Ügylátszik, Kassán megmarad az uralkodó eszme és Kassa egyvallású marad, mikor egyszerre egészen váratlanul és protestáns részről halálos sebet kap az immár csaknem százéves kassai evangélikus gondolat.

A református I. Rákóczi György erdélyi fejedelem csapatai 1644 február 23-án a kassaujfalusi hegyeken feltűnnek és reánéznek Kassára. Egy református hadsereg, három református vezér: Rákóczi Zsigmond, Komis és Haller vezetésével.

Ez a hadsereg megindul a kassai gondolat ellen. Kassa rövidesen megszűnik egyvallású város lenni.

Egy évszázad roppant erőfeszítései, áldozatai és elszánásai mind hiábavalók voltak. A nagy gondolat nem ölthet testet. Kassa nem lesz olyan egyvallású város, mint az Alföldön Debrecen. Még egy pár évig ott villog az evangélikus jel a dóm nagy tornyán, aztán lekerül. Fényes száz év uralkodása után eljönnek a nemszere-

tem napok, mikor a kassai protestáns polgár elnyomott és üldözött lesz abban a városban, melyben elődei száz éven át császárokkal, fejedelmekkel, vármegyével és országgyűlésekkel büszkén és sikeresen megdacoltak a kassai nagy gondolatért.

II.

I. Rákóczi György megalapítja a kassai református egyházat

A hívő fejedelem

Az erdélyi fejedelmek között, akik feltámadtak hitük és magyarságuk védelmére, nem I. Rákóczi György volt a legnagyobb. De hit, vallásának izzó szerelme és miszsiói hevület kétségtelenül ő benne volt a legtöbb az összes erdélyi fejedelmek közül.

Mélyen hívő, hitét mindennél feljebb becsülő és annak mindent alárendelő férfi volt. Hú bizonyága ennek fiához írt levele 1642-ből: „Olvastuk históriában: egy török császárt ágyasához való szereteti ügy megrestített és elonta volt minden gondviseléstől s birodalmára való vigyázástul, hogy ugyan hanyatlani kezdett volt széki, kit mikor az nagyvezérek szemére vetettek volna, megismervén magát, előhivatá ágyasát, s a vezérek előtt így szólott: hogysen mint engemet jó híremben, nevemben károssá tegyen s az én birodalmimra való hasznos gondviseléstül elfogjon vonni s restítsen: ihon elöttetek metsem meg az torkát, s azonban azt cselekedte. Ez noha pogány dolog volt s keresztyén emberhez még gondolatra is nem illik: mindazáltal idvösségesen s dicsiretesen követni igen hasznos s mi édesatyád levén, az atyai szeretetből azt adjuk tanácsul, mind most és mind azután tisztán, igazán, tökéletesen szeressed mátkádot és feleségedet, de csak úgy azért, hogy ahoz való szereteted hazádnak, nemzetednek, kiváltképen az Isten tisztességének szeretetit feljebb ne haladja és ezeknek szolgaltja s oltalma és gondviselése mellől ne csak el ne vonjon, de még akármi kicsinyben is meg ne restítsen,

tunyitson, semmi kedvezést ne szenvedjen: mert ember tanál feleséget, de Istent, hazát, nemzetet nem többet egynél...”

Hitét mindennap táplálta az igéből, s a bibliából az ótestamentumot tizenháromszor, az újtestamentumot harminckétszer olvasta átal. Dogmatikai jártassága is hatalmas volt.

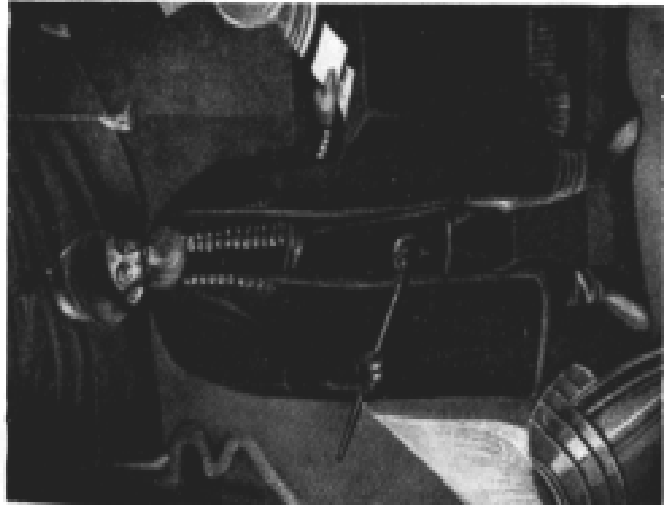
Az élet könyve az ő számára a Szentírás és egyik céljának azt tekintette, hogy ezt a könyvet, melyben az élő Isten üzen, a fejedelemsége alatt élő népek közül minél többen megismerjék. Elkészítteti a váradi bibliát a magyarok számára, a birodalma területén élő oláhok részére pedig oláhnyelvű bibliát és református kátét adat ki. Vladikát állít élükre, hogy „a szegény oláhságnak a maguk született nyelvükön prédikáljon, hogy abból naponként épülést vehessenek az üdvösséges tudományban és vallásban és így az babonás tévelygésnek homályából napról napra világosságra vezéreltessenek”.

Amennyire szíven feküdt a hazai oláhság ügye, annyira gyűlölte a németet (a Habsburgot) s a törököt, meg a pápistát. Szavajárása volt: „A pápistának úgy nem kell hinni, mint a töröknek.” Nem tartotta keresztyéneknek a katolikusokat, különösképen gyűlölte a jezsuitákat, akiket „országméteü”-nek tartott.

A hit követésén és gyakorlásán kívül egy „derék dolog” volt még előtte nagyon kedves, a Habsburgok elleni hadjárat. Magát Dávidnak tartotta, akit a könyörülő Isten kiválasztott a német Góliát elleni harcra és a bálványozók megdöntésére. Bálványozónak tartott mindenkit, aki nem református.

A maga hitét izzón szerette és nagy, mély gyönyörűséggel terjesztette. Amerre járt, meglévő templomokat ellátott énekeskönyvekkel, harangokkal, úrvacsorai edényekkel, a prédikátorok fizetéséhez hozzájárult s ahol arra alkalma nyílt, ott református egyházat szervezett.

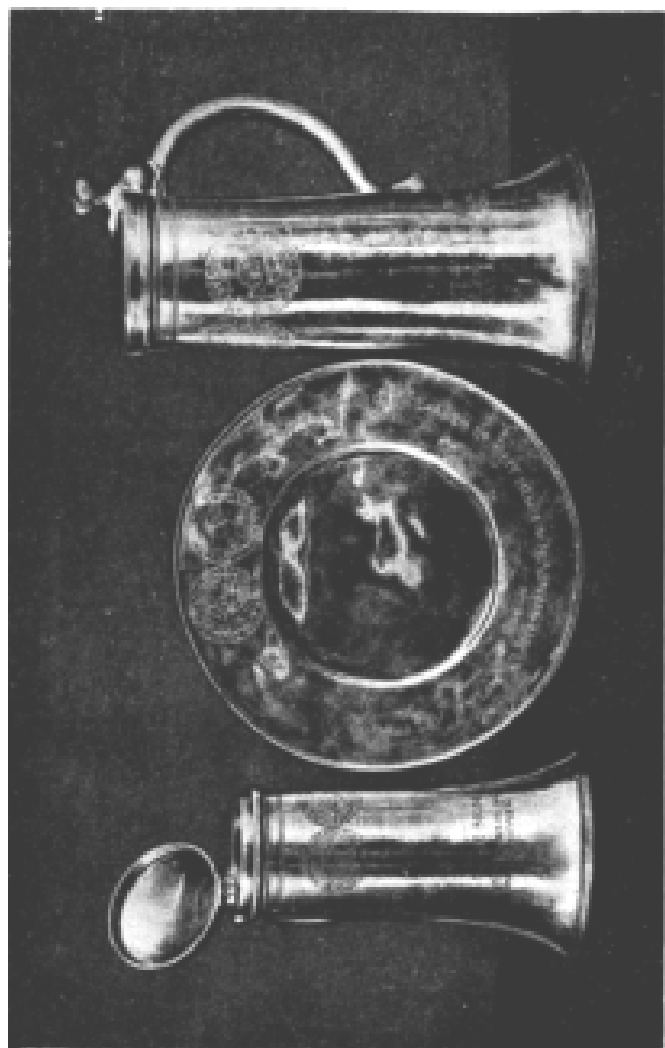
Ez volt a célja Kassán is, amelyen keresztül a „derék dolog”-ra, vagyis a Habsburg elleni hadjáratra vonult szép nagy hadsereggel.

J. Békőszéi Gyöngy
az alapítás kezdetén

Az első református templom Kassa
(Jelenleg apórék házája)

I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna ajándéka a kassai református egyháznak --- 1644

Rákóczi Kassa előtt

Minthogy Rákóczinak az a nagy hadserege, amely körülfolylta Kassát, a vallás szabadságáért, a külföldi protestáns fejedelmek támogatására s így evangélikus érdekek védelmére is indult, a kassai városi tanácsnak represszó örömmel kellett volna kapuit megnyitni a szabadságharcos erdélyi fejedelem előtt.

Hogy mégsem nyitották meg s hogy Rákóczinak protestáns ügyért induló serege majdnem erővel kellett, hogy kieroszakolja a protestáns városba való bemenetelét, az azért volt, mert a kassai városi tanács ismerte Rákóczit és tudta, hogy ő a kassai uralkodó eszmének ellensége.

Tudták róla, hogy saját vallásának terjesztése érdekében képes elkövetni mindent, más vallás kárára is, akár pápista, akár szombatos, akár luteránus vallás legyen az a másik. És ismerték, hogy valóságos szent szenvedélye új egyháznak a plántálása. Tisztában voltak vele, hogy mi következik, ha ez a református fejedelem megtudja, hogy Kassán egy gyülekezeti református él, egyházi szervezet nélkül.

Makacsnak tartották őt (mint ellenségei mind) és reménytelennek hitték, hogy meggyőzhető volna a kassai gondolat befogadására. Félték tőle, mert tudták, hogy Rákóczi nem fog meghódolni a város nagy álma előtt és kassai hittestvérei számára feltétlenül egyházat akar majd szervezni.

Ezt tudta a városi tanács. Ezért készek voltak inkább városuk romjai alá temetkezni, mint a protestáns Rákóczit beengedni Kassára. Meg kellett gondolni azt, hogy milyen okatlan dolog volna egy protestáns hadseregnek feldúlni egy protestáns várost. Ennek legfeljebb hajdúk örültek volna, két okból: haragudtak Kassára, ahol Bocskai meghalt és áhították a kassai kőházak és vasládák számos kincseit.

Rákóczi tárgyalásokba bocsátkozott a kassaiakkal és azok, miután nem sikerült meggyőzni a fejedelmet arról, hogy Bocskaihoz és Bethlenhez hasonlóan a kassai nagy

eszme segítője legyen, feltételek mellett mégis megnyitották neki a város kapuit.

Azzal a feltétellel nyitották meg, hogy Rákóczi nem fog Kassán a városban református egyházat szervezni, nehogy kétféle vallás lévén Kassán, a katolikusok is egyházat igényelhessenek maguknak.

Kényszeredetten belementek Rákóczinak abba a feltételébe, hogy a fejedelem egy udvari egyházat, egy „aulica ecclesia”-t szervez csak Kassán a maga és udvartartása számára. Volt bennük annyi merészség, hogy kérték a fejedelemtől: mikor ő nincs Kassán, akkor úrvacsorázni akaró kapitánya a városi őrséggel együtt menjen ki a városból valamelyik környékbeli egyházközségbe úrvacsorát venni.

Rákóczi megígérte, hogy nem épít református templomot Kassán, a református istentiszteleteket magánhelyen, a „királyi ház” egykori kápolnájában végezteti s csak udvari papot, s csak udvari eklézsiát fog fenntartani Kassán.

Az egyház megalakulása 1644 húsvétján

A megegyezés létrejött. Rákóczi csapatai 1644 március 12-én bevonultak Kassára. Nagy hadsereg volt. Egykorú feljegyzés szerint délelőtt 9 órától délután 2 óráig vonultak be a csapatok Kassa falai közé.

A rettegő városi tanács nem örült ennek a nagy protestáns hadseregnek, mert a református Rákócziban a kassai gondolat halálos ellenségét látta. Rákóczi, aki soha hétköznapi sem mulasztott el istentiszteletet, a királyi ház kápolnájába vonult s onnan nemsokára kiharsogott a református ének. Kiszárnyalt az idegen ének Kassára, ahol ilyesmi eddig súlyos büntetés terhe alatt tiltva volt.

Rákóczi ugyan aulica ecclesiát szervez, azonban úgy csinálja, hogy annak szolgálataiban és áldásaiban a Kassán lakó hittestvérek is részesüljenek.

Vallási szempontok mellett politikai megfontolások

is indítják erre Rákóczit. A Kassán lakó reformátusok, ellentétben a fajlag három nációra tépett evangélikus egyházzal, egy fajúak, magyarok, véntestvérek. Kassán ezek számára egyházat szervezni, azt jelenti, hogy egy magyar lelki erősség állítatik itt fel. A kassai református egyházzal az volt Rákóczi politikai célja, hogy az erdélyi fejedelemség szellemi végvára legyen. A református városórság mellett (parancsnoka Beöthy Orbán) ez a kassai reformátusság lesz a garancia arra, hogy a város megmaradjon a Rákóczi hűségén.

Ezért a fejedelem bevonulása után azonnal hozzálát az egyház szervezéséhez, mély bánatára a kassai városi tanácsnak.

A királyi ház kápolnáját alkalmassá téteti református istentiszteleti célokra, ötvöseinek kiadja a parancsot, hogy a kassai református egyház számára úrasztali edényeket csináljanak. ír fiának, Györgynek, hogy az új egyház számára küldjön 100 példányt Patkai István: „A sacramentumokrul, közönségesen és kiváltképen az úrvacsora járul szóló könyvecske” című művéből, továbbá kér egy magyarra fordított Kálvin Institutiot is.

A. fejedelem 1644 március 27-re, húsvét első napjára tűzi ki az új egyház megalakulását.

Ezen a napon születik meg Kassán, százados óhajtozás és várakozás után a református egyház. A fejedelem örvendezve téteti le az ő fejedelmi bőkezűségét hirdető úrasztali edényeket az úrasztalára.

Húsvét első napja van. A kassai reformátusok közül azok, akik be tudnak férni a királyi ház imatermébe, boldogan vesznek részt az „aulica ecclesia” első ünnepi istentiszteletén.

A megterített úrasztalán ott csillognak a Rákóczi ajándékozta szent edények: két dús aranyozású ezüstkanna és egy tányér az úrvacsorai kenyér számára.

Háromszáz esztendő viharai, üldözései és szörnyű változásai között máig híven őrzi a kassai református egyház ezeket az edényeket, melyek mindegyikén ott van a Rákóczi- és mellette az aranyhársleveles Lórántffy-címer.

A nagyobbik kanna 28 cm magas (fedője gombjával együtt). Felirata a következő:

MARC 14..24. HOC (HIC helyett) EST SANGVIS MEUS NÖVI ILLIUS FEDERIS QUI PRO MULTIS EFFUNDETUR. * ILLUSTR. CELS. TRANNAE PRINCEPS GEOR. RAKOCI OBTULIT IN USUM SACRAE COENAE ECCLAE REFORMATAE CASSOVIEN! ANNO CHRI. 1644. Die 26 MARTI.

A kisebbik kanna felirata:

IOH: 6: 35. QUI CREDIT IN ME NON SITIÉT VNQUAM * ILLUSTR. CELS. TRANNAE PRINCEPS GEOR. RAKOCI OBTULIT IN USUM SACRAE COENAE ECCLAE REFORMATAE CASSOVIEN. ANNO CHRI 1644 DIE 26 MARTI.

A tányér belső szélének felirata:

IOH. 6.54: QUI EDIT MEAM CARNEM ET BIBIT MEUM SANGVINEM HABET VITÁM AETERNÁM.

Ugyancsak a belső szélen van egymás mellett a Rákóczi-címer a következő körirattal:

GEORG. RAKOCI D. G. PRIN. TRAN. P.

és a Lorántffy-címer a következő körirattal:

SUSANA LORANTFI D. G. PRINCIPISA TR.

A tányér fenekén kívül ez a felirat:

ILLUSTR. CELS. TRANNAE PRINCEPS GEOR. RAKOCI OBTULIT IN USUM SACRAE COENAE ECCLAE REFORMATAE CASSOVIEN. ANNO CHRI. 1644. DIE 26 MARCY.

A nagyobbik kanna súlya 1135 gramm, a kisebbiké 690 gramm, a tányér súlya 280 gramm, a három darabé összesen 2105 gramm. Anyagi értéküknél sokkal nagyobb a történelmi értékük, mert ezek az edények beszédes tanúi a kassai egyház megszületésének. Századok óta róluk veszi az úri szent vacsorát a kassai egyháztag, összekötik nekünk a jelent a múlttal kézzelfoghatólag és megérzélhetőleg.

Ezekből a szent edényekből a kassai református egyház születésnapján elsőnek maga a fejedelem vette magához az úrvacsorát.

Mikor e sorokat írom, itt vannak előttem ezek a drága szent edények, amelyeket Isten őrző kegyelme meghagyott egyházunk birtokában, impériumok és századok változásában.

1644 húsvétja boldog ünnepe a kassai reformátusságnak, mert bár az egyházat csak aulica ecclesiának szervezte Rákóczi, mégis annak áldásaiból részesülnek a kassai polgárok is. A szemtanú, Bánfi György naplójába feljegyzi 1644 március 27-ről: „A fejedelem élt az communióval, az városi rendek közül is sokan.”

A kassai református egyház születésnapján az istentiszteleten a fejedelem tábori papja, a későbbi erdélyi püspök, Csulai György szolgált.

Az első igehirdetésnek a textusa ma már nem ismeretes, de kétségtelen, hogy — mivel húsvét volt —, a megfeszítésből feltámadott Jézusról szólt az igehirdetés.

Boldogan jegyzi fel a református szemtanú erről a napról: „Vagyon immár hely Kassa városában, hol félelem nélkül, maguk módja szerint imádkoznak a nagy Istent.”

Luteránus fenekedések...

Az evangélikus városi tanács nagy szomorúsággal és félelemmel szemlélte a református egyház megalakítását. Ha ez állandósul, akkor vége a százados uralkodó gondolatnak s akkor előjön az a veszély, mely már 1613-ban is fenyegetett, hogy a reformátusok után a katolikusok is követelni fogják Kassán a vallásgyakorlatot.

Egy százesztendős álomról, az ősoktól örökölt nagy délibábról nem lehet lemondani egyik napról a másikra, különösen akkor, ha nem is akarnak lemondani róla.

A városi tanács, dacára 1644 március 27-ének, egy pillanatra se mond le arról, hogy továbbra is az uralkodó nagy eszmét szolgálja. Fájdalommal látják, hogy Rákóczi milyen sebet ejtett a kassai eszmén, de egyelőre nem szállhatnak vele szembe, mert nagy hadserege táboroz bent Kassa falai között. Várnak tehát alkalmas időre, amikor újra felvehetik a harcot a Nagy Gondolat szolgálataért.

Egyelőre csak annyit tehetnek, hogy március 29-én, mikor Rákóczi búcsúlátogatáson fogadja a városi tanácsot, újra eléterjesztik: milyen katasztrofális lenne az, ha Kassán, kint a városban, az evangélikus egyházon kívül még más egyház is létesülne. Igyekeznek rávenni Rákóczit arra, hogy szüntesse meg még az aulica ecclésiát is.

A fejedelem azonban nagyobb diplomata náluk és a vallásügynek ez az újabb szőnyegrekerülése jó alkalom számára, hogy a tanács előtt módosítsa március 10-én tett kötelezvényét, melyben azt ígérte, hogy a városban csak akkor tart udvari papot és csak akkor prédikáltat, ha Kassán tartózkodik. Most ezt úgy módosítja, hogy az aulica ecclésiában állandóan fog prédikátort tartani. Vigasztalásul ígéri: „De ez a város rendes prédikátorainak legkisebb sérelmére nem lesz, mert az udvari pap csakis az udvarban gyakorolhatja hivatalát.”

A városi tanács mély keserűséggel veszi tudomásul a fejedelem ez újabb határozatát és alig várja, hogy Rákóczi kívül legyen már a város falain.

Másnap ez meg is történik. Rákóczi a várost Beöthy Orbán kapitányára, az új református egyházat pedig Regéczi Horváth András nevű prédikátorára bízva, elhagyja Kassát. De többször visszatér, élte végéig patrónusa lesz az egyháznak és olyan kedves az egyház szívének, hogy végrendeletében is megemlékezik az egyházzal is, meg az egyház mellé szintén általa fundált iskoláról is.

Alighogy a fejedelem eltávozik Kassáról, azonnal megindul az ellenségeskedés az evangélikus városi tanács és a csak pár napos református eklézsia között és tart hosszú esztendőkön keresztül egészen addig, amíg kétszeri országgyűlési határozat arra tudja majd kényszeríteni a városi tanácsot, hogy a református egyház szabad vallásgyakorlatát elismerje Kassa városában.

1644 április 1-én az új egyház új pásztorának Regéczi Horváth Andrásnak szállást keresnek Kassán. A városi tanács nem ad neki helyet a városban és nem enged helyet adatni hitsorsosaival sem. Beöthy Orbánnak azt ja-

vasolják, hogy a református prédikátor lakjon a város falain kívül: „Jobb lesz, ha Bárczán és nem a fejedelem, házánál léssen rezidenciája.”

Beöthy Orbán semmit sem adva a városi tanács komolytalan ajánlatára, a palotában ad helyet Regéczi Horváth Andrásnak.

Az első kassai református prédikátor

A kassai református egyház első lelkészének életéről keveset tudunk, De tudjuk a legfontosabbat, hogy a „szent öreg” hívő igehirdető és pásztor volt.

Az abaújmegyei Perényben született, iskoláit bizonyára Patakon végezte. Rákóczi költségén külföldi akadémiákra ment s hazajövén a Rákóczi-uradalmak udvari papsága várt rá. Rákóczi Kassára rendelte őt és a fejedelemnek ez a bizalma, mellyel e fontos helyre állította, mutatja, hogy hívő ember és kiváló prédikátor lehetett.

Kassán a református városparancsnok segítségével teljes védelmet talál a dühös evangélikus városi tanács elöl. Megélhetéséről gondoskodik a fejedelem. Valószínűleg az a díjlevele volt, amit 1650 elejéről őriz a kassai református egyház levéltára. E szerint javadalma a regéci uradalomból: évi száz forint készpénz, 4 hordó bor, 25 köböl búza és két verő ártány évente.

A kassai református iskola

A Rákóczi fegyver és a Rákóczi javak oltalmában építgeti Regéczi az új egyházat, amely még valószínűleg 1644-ben, ugyancsak a fejedelem bőkezűségéből „veteményeskertet”, vagyis iskolát is kap.

Az iskolában a városi őrség gyermekei mellett tíz szegény tanulót a maga költségén tart Rákóczi, mindegyiknek adván naponta négy cipót, hetenként húsz pénzt

húszra és évente 10 forintot ruházatjukra. Az iskola minden fenntartási költségét is a fejedelmi pár viselte.

Az iskola Rákóczi alatt „udvari iskola”. Első tanítói: Iratosi Mihály (1644—46) és Verestói M. Pál (1644—47). 1647—48-ban pedig az egyház későbbi lelkipásztora, Czeplédi István lesz a tanító. 1649—50-ben Komáromi Csipkés György, a későbbi bibliafordító tanít Kassán. A rektor díjlevele: évi 50 forint készpénz, 2 hordó bor, 15 köből búza és egy ártány a Rákóczi-uradalomból. (Regécéről.)

Az iskola későbbi évtizedekben főiskolai rangra emelkedik és egyidőben Magyarország egyik legnagyobb református főiskolája lesz, hogy azután a rémuralom és üldözések idején megsemmisüljön, örök kárára a magyar művelődésnek.

Az „udvari deákok” összeköttetést tartanak fenn a kassai református polgárokkal s ezek segítéyzik őket, hiába tilalmazza ezt erősen a városi tanács.

A városi tanács mindent megtesz, hogyha az új egyházat megsemmisíteni nem tudja, legalább minél kisebb térre szorítsa működését.

Beöthy Orbán kassai kapitányt megintik, hogy magánháznál ne tartson református istentiszteletet. Beöthy — hosszú szakállát simogatva — kedélyesen mosolyogja a* polgárság fenyegetését és az udvari pappal máskor is tartat házi istentiszteletet.

Regéczinek egyik igehirdetése miatt, annak egy kitételét félremagyarázva, kemény intelmet küldenek, hogy vigyázassál legyen a szájára.

Váradí Pétert, mert Jakab napján csépelni ment, megbüntetik. Az udvari deákoknak való adakozást újra és újra megtiltják.

Az udvari egyház helyzete mind tarthatatlanabbá válik Kassán, ahol a nagy álom szolgálatában halálra is elszánt városi tanács csak az időt lesi a református egyház megszüntetésére.

Szerencsére Rákóczi fegyverei győzelmesen villognak, a kassai főkapitány pedig mindent megtesz egyháza védelmében.

Nincs semmi reménye a városi tanácsnak, hogy ki-
vesse Kassa fala közül a másik religiot. De bar nincs re-
ményiség, a kassai luteránus polgárság makacsul kitart
a Nagy Álom mellett és kész szembeszállni a fejedelem-
mel, aki pedig élet-halál ura Kassán.

Bizonyos dolog, hogy soha nem volt gerincesebb és
imponálóbb a kassai evangélikus polgár, mint például
1645 június elején, mikor ridegen visszautasítja a nagy
fejedelemnek azt a kérését, hogy a nagytemplomban a
maga udvari papjával prédikáltathasson június 4-én,
pünkösd ünnepén, mikor a fejedelemasszony megláto-
gatja Kassát.

Visszautasítják Rákóczi kérését, olyan határozottság-
gal, hogy Rákóczi nem meri erőltetni a dolgot. A királyi
ház kis kápolnájában ünnepli meg hát a pünkösdt, fele-
ségével és Zsigmond fiával.

Nincs semmi reménység arra, hogy a feszült viszony
megenyhüljön a fejedelem és a városi tanács között.
Félni kell immár attól is, hogy a végső elkeseredésű vá-
rosi tanács el akar majd szakadni a Rákóczi hűségtől.
Szerencsére a Habsburgot még jobban gyűlöli és féli a
kassai tanács, s így sem most, sem később (dacára
Lippai György esztergomi érsek áruulásra való csábítga-
tásának), nem pártol el a város és megmarad a Rákóczi
haláláig annak hűségén.

Regéczi Horváth András méltán nevezhető „sokat har-
coló Christus vitézi”-nek, mert az új egyház és iskola
ellátása mellett állandó harca van a városi tanáccsal,
amely megtiltja neki a városbeli reformátusok kereszté-
lését, temetését és a velük való érintkezést. Bezárják
Regéczit a királyi ház, az „udvar” fellegvárába és a vá-
rosi tanács kémekkel nézeti, hogy semmi érintkezése ne
legyen a városbéli reformátusokkal.

Rákóczi is, Beöthy Orbán is, Regéczi is túrni kényte-
len a városi tanács eljárását. Rákóczi, aki a linzi béké-
ben holtigtartó birtoknak kapja Kassát, sem bel-, sem
külpolitikai okokból nem akarja végsőkig feszíteni a
húrt a kassai tanáccsal szemben. Inkább diplomáciai úton

lát hozzá, hogy a kassai reformátusok, ügyét a városi tanáccsal szemben diadalra vigye.

*A kassai reformátusok ügye
az országgyűlés előtt*

Rákóczi mellett Abaúj vármegye református rendéi is mély együttérzéssel nézik a kassai reformátusok sanyarú helyzetét és elnyomását.

Követeiknek utasításba adják, hogy a legközelebbi országgyűlésen mindent tegyenek meg a kassai reformátusok vallásszabadságának kiharcolására.

Ugyanezt az utasítást adja követeinek Rákóczi is. Az 1646—47-iki tíz hónapig tartó országgyűlésen meg is alkotják a kassai reformátusok számára a vallásszabadságukat biztosító törvénycikket. Ez elsősorban a fejedelem követeinek érdeme: Chernél Györgyé, Szemére Pálé és Klobusiczky Andrásé. De tevékeny részt vesznek a törvénycikk kiharcolásában az abaúji követek is: Melethi Barna György és Hamvai Péter. Különösebb nehézség nem is merül fel, mert a katolikusok is a legnagyobb készséggel támogatják a kassai reformátusok kérését, hiszen ezzel a gyűlölt evangélikus város régi százados álmát oszlatják el és a reformátusok mellett ők is szabad vallásgyakorlatot nyernek Kassán.

Az egész országgyűlés, néhány luteránus követ és a kassaiak követei kivételével, a kassai reformátusok mellé áll és törvénycikkben biztosítja vallásszabadságukat.

A magukra maradt kassai evangélikus követek: Patantyús István és Soporny Miklós hiába küzdenek a közhangulat ellen. Nem tudták megakadályozni sem a reformátusok, sem a katolikusok vallásszabadságát biztosító törvénycikkek megalkotását, sem azt, hogy a felbőszült országgyűlés a LXXXII-ik t.-c.-ben törvényes keresetet indítson „a vallási szabadság és a nemesi szabadság elnyomására elkövetett kihágások miatt”, Nyereggyártó András kassai, bíró, Kevicki János és Miskolczy György városi tanácsbírók ellen.

Az 1647. XVIII—XIX. törvénycikk

A kassai reformátusok és római katolikusok szabad vallásgyakorlatát a XVIII—XIX. törvénycikkek biztosították, kimondván nemcsak a vallásszabadságot, hanem, kötelezván a várost még arra is, hogy úgy a református, mint a katolikus vallásúaknak templomhelyet, iskola-helyet és parókiának alkalmas helyet adjon.

III.

Az aulica ecclésiából városi egyház lesz

*Az országgyűlés rendelkezése
a kassai református egyházra vonatkozólag*

A kassai református egyház tulajdonképeni megalapítója az 1647: XIX. törvénycikk, mert ez tette lehetővé, hogy aulica ecclésiából városi egyház lehessen Kassán és a reformátusok templomot építhessenek.

A kassai református egyház létét biztosító törvénycikk magyarra fordítva így hangzik:

„A helvét hitvallás szabad gyakorlásáról... Kassa városában, a harangok és temető használatával, a plébániai templomnak, paplaknak és iskolának alkalmas hely kijelölésével együtt.”

„... a helvét hitvallású országlakosok panaszos kérésére elrendelték, hogy ... Kassa városa és ennek a hatósága a polgártársaknak és a városban lakó többi helvét hitvallású embernek is engedje meg a helvét hitvallásnak minden akadály nélkül való szabad gyakorlatát, a harangok és a temető használatával együtt.”

1. §. „És ezenfelül tartozzék az a város a helvét hitvallású polgártársaknak és a többi ott lakóknak, a vallás szabad gyakorlásának folytatása és hitszónokok s egyházzolgák tartása céljából a nagy, vagy plébániai helyiség mellett (ahonnan a helvét hitvallású hitszónokokat nemrégiben elmozdították) e czikkelyek kihirdetése után azonnal és tényleg egy alkalmas, kényelmes és elégséges helyet, paplakkal és iskolával együtt valósággal és foganatosán kijelölni.” 2. §. „És jövőre ne merészelje ez a város az előbb említett katolikus és helvét hitvallású lakosokat vallásuk szabad gyakorlatában bármi módon háborgatni, vagy bármely keresett ürügy alatt akadályozni.”

lyozni, mert különben valahányszor az előrebocsátottak ellen véteni fog, mindannyiszor az egyezmény fent kitett pontjaiban e részben megállapított és elengedhetetlenül végrehajtandó büntetés alá fog esni.”

*A városi tanács harca
az országgyűlés törvénycikkei ellen*

A kassai követek szomorúan tértek haza és jelentették a jóbhírt, amely Kassa százados álmának, az egyvállasa város eszméjének halálos ítéletét jelentette.

A teljesen elkeseredett evangélikus városi tanács, bár immár a józan okosság is azt parancsolta, hogy álljon el a százados álomtól, további ellentállást határozott el. Ez már az utolsó kétségbeesés, a reménytelen konokság harca volt.

I. Rákóczi György iránti gyűlöletükben, bár a város a linzi békekötés értelmében Rákóczinak jutott, tárgyalni kezdenek a Habsburg-hatalommal is, hogy hozzápártoljanak, ha nem hajtják végre a sérelmes törvénycikket. Megígérik, hogy a katolikusok részére átadják a kápolnát, csak a kálvinistáknak ne kelljen templomhelyet adni.

Rákóczi tudomást szerezhén a kassaiak áruló szándékáról, 1648 január 28—február 4-én a várost a linzi béke értelmében ünnepélyesen birtokába veszi s ezzel megakadályozza a kassai árulást.

A tanács a Nagy Cél érdekében most már Rákóczihoz fordul, a szívét, életét, mindenét neki ajánlja, ha nem hajtja végre a törvénycikkeket. De a fejedelem nem hajlandó erre: „Mi kegyelmeteket a nemes ország statútumai ellen nem oltalmazhatjuk, nem is akarjuk oltalmazni ...” — üzeni nekik.

Immár nincs protekora a Nagy Álomnak, de a városi tanács még mindig ellenáll: végső kétségbeesésében harcot kezd az egész világ ellen, hisz most már Habsburg, jezsuita, magyar fejedelem, kálvinisták, országgyűlés, vármegye, mindenki ellene van, százados álmára tör.

Nyilvánvaló, hogy vége a Nagy Délibábnak. De ezek imponáló makacssággal és halálraszántan még így sem mondanak le a Nagy Eszményről.

Hiába van törvénybe iktatva Kassán a szabad vallásgyakorlat, Regéczit megfenyegetik, valahányszor a városbeli reformátusok közül keresztel, esket, vagy temet valakit. Sírhelyet nem ad a város református halottnak. Regéczinek is meghalt kicsi gyermekét Bárcára kell vinni az ottani református temetőbe.

A megye segíti a reformátusokat

Abaúj megye református rendéi mély együttérzéssel nézik a kassai reformátusok háborgatását és megbotránkozva szemlélik a városi tanács „latorkodását”.

Felhívják a várost, hogy hajtsa végre a XVIII. és XIX. törvénycikkeket és adjon a szabad vallásgyakorlat mellett a római katolikusoknak és reformátusoknak templom-, iskola- és parókiahelyet.

A város mit sem ad a felszólításra, ezért a megye a legérzékenyebb oldaláról támadja meg a polgárt és Kassa város szántói, forrói és garadnai birtokát lefoglalja.

Ebben a küzdelemben, amely a város és a megye között a törvény végrehajtása miatt támad, a városi tanács minden eszköz igénybevételével küzd a Nagy Álomért és ki tudja ma már, hogy milyen eszközök igénybevételével 1648 március 9-én olyan értelmű valloást vesz ki a kassai reformátusok vezetőitől, hogy ők nem is kívánnak templomhelyet és szabad vallásgyakorlatot. Valószínű, hogy halálos fenyegetések mellett vették reá erre a kassai reformátusokat.

Ugyanakkor a Habsburg-hatalomnál is kilincselnek. De hiába minden.

Abaúj vármegye ragaszkodik a törvény végrehajtásához és az egyik megyegyűlésen Kassa követét, Pattantyús Istvánt, aki a szabad vallásgyakorlat ellen szólt, az ablakon dobták ki. A megye kész rámenni Kassára fegyverrel.

A városi tanács azonban még most is, mindenkitől elhagyatva is, csupán a négy testvérváros és az evangélikus superintendens szimpátiájára és imádságára számítva már, továbbra is ellenáll és nem akar beengedni más vallást Kassára.

A reformátusok tehát elnyomás alatt élnek, hiába van szabadságukat biztosító törvény. És sorsuk csak megnehezedik azzal, hogy 1648 október 11-én meghal I. Rákóczi György, a nagy patrónus.

A fundáló fejedelem halála

A kassai reformátusok mély gyásszal siratják meg I. Rákóczi Györgyöt. Siratják őt és sírva emlékszenek vissza 1644 március 27-ikére, amikor az „ecclesia aulica” születésnapján Rákóczi éneke kihangzott a királyi ház kápolnájából és „szép hangos szava a gyülekezetet betöltötte.”

Siratják a nagybuzgóságú oltalmazót, az egyház fenntartóját és a kassai reformátusok fejedelmi barátját.

Regéczi a gazdát siratja benne, a rektor is, ai szegény deákok is. És mindnyájan aggodalommal néznek a jövő elé.

Az aggodalom indokolt is, mert a városi tanács október 28-án, mikor elérkezik Kassára Rákóczi halálhíre, azonnal átáll a Habsburgokhoz és Wesselényi Ferenc útján hűséget ajánl azzal, hogy „a religio dolga maradjon abban, aminémű állapotban találta a megboldogult fejedelem...”

Regéczit az udvarból kivetik és izenik neki, hogy hordja el magát a városból szépszerével s menjen ki, míg békességben kimehet.

A reformátusok sanyargatása,

Az aulica ecclesia istentiszteleti helyét, a királyi ház kápolnáját bezárják a reformátusok előtt. Csak magánházaknál, lopva és városi poroszlók rajtaütésétől ret-

tegye lehet hirdetni az igét. Éneklés nélkül tartják az istentiszteleteket és a református halottakat nem engedik eltemetni.

December 1-én a város hűségesküt tesz a királynak és Wesselényi generális átveszi a főparancsnokságot Kassa felett. A városi tanács igyekszik kedvében járni, hogy ne szorgalmazza a törvénycikkeik végrehajtását.

Már két esztendeje múlt, hogy törvény biztosítja a kassai reformátusok vallásszabadságát és ennek dacára teljes elnyomás alatt élnek, templom-, parókia- és iskolahelyek kijelöléséről pedig szót sem ejthetnek.

A városi tanács elnyomása olyan tűrhetetlenné válik, hogy a kassai reformátusok újra kénytelenek az országgyűléshez fordulni segedelemért.

*Megint országgyűlés előtt
a kassai reformátusok ügye*

Az 1649-iki országgyűlés hetekig tárgyalta a kassai vallásszabadság ügyét.

A kassai követek szívósan védték magukat, bár oly nagyfokú volt az ingerültség ellenük mind református, mind katolikus részről, hogy még gyalázkodó gúny iratot is írtak Keviczki János városbíró és követtársai ellen. Hiába volt a kassai követek minden igyekezete, fondorlata, pénze és érve, az országgyűlés szigorúan elrendelte a katolikus és református vallás szabad gyakorlatának megengedését Kassán és követelte számukra templom-, iskola- és parókiahely kijelölését.

Sőt az országgyűlés áriról is intézkedik, hogy a város kormányzatában más vallásúak is bejuthassanak. A XXVIII. törvénycikk az egri káptalan székhelyét Kassán jelöli ki, a XII. törvénycikk pedig a református egyház megalakítását mondja ki és biztosítja, ekképen: „*Kassa városában a katolikus és helvét vallásnak, a harangok és temető használatával egybekötött gyakorlása céljából szükséges templomok, iskolák és paplakok építésére elegendő helyeket kell kijelölni.*”

Az Úr frigy székénye előtt.

DAGON LE-DÜLÉSE.

Az az,

**GORUP FERENCZ, GYÖRI NAGY
PREPOST** Munkája. inkönyvecskék, elly meg-
femmellett; Ugy hogy: még a több molnari *Rovat*
Carabaké-ir, gondolkodóra vébenik a köny-
ves, költői Művelés. s írtva uszogat-
hatják annak megvagdalt
főbét.

Magyar-írás-fűzék.

A Tekénretes s Méltóságos nagy hiru Fejed-
lemnek, Nemes Erdély Országfődes Atyjának Magyar-
Ország némety Királynak Urának, Székelyek írtá-
sának, *Illus. ábrák mellett Országokba vá-
lasztás irás meg Foglaltatás.*

Teljesítés Nagy-írás s Művészet.
**APAFIMHÁLY
URAMNAK,**

**Mint Kegyelmes Uramak alázatoss írtá-
désuk, C. P. A. L.**

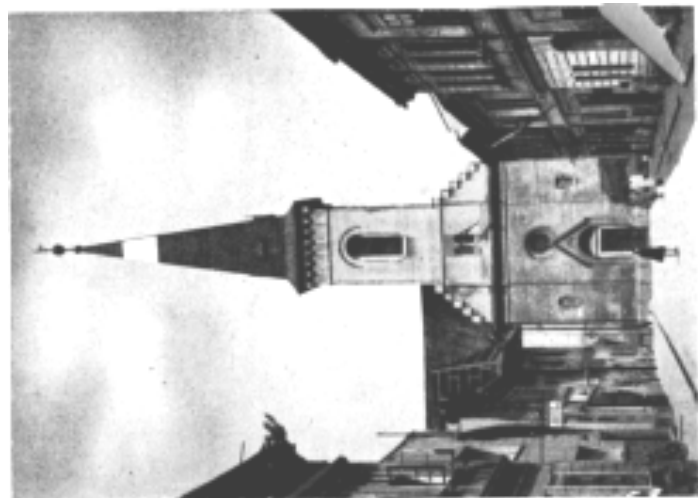
COLOSVARAT.

**NYOMTATOTT VASVARGHAI SZERVÉNY MŰHÁLY
Állal, Anno 16, o.**

Mihály Kovács István
templomszépítő, prédikátor

A kaszabi egyházi jelenlegi temploma
épült 1806 1811

„Ámbár a legközelebb múlt 1647-ik évi országgyűlésnek tizennyolcadik és tizenkilencedik cikkelyében elég világosan és szigorúan megállapították, hogy Kassa városa, a katolikus és helvét vallás gyakorlásának céljából templomok, iskolák és paplakok számára alkalmas, célszerű és elégséges helyeket jelöljön ki.”

1. §. „Minthogy azonban ezeknek a helyeknek a kihasítását (már nyilvánosan megsemmisített ellenmondás közbejöttével) az a város eddigelé elmulasztotta, sőt ellenkezőleg, a vallás szabadságát ott sokféle képen megzavarták: ennél fogva határozzák, hogy Kassa városát és ennek tanácsa jelöljön ki mindenképen ugyancsak Kassa városában ez országgyűlés befejeztével mindjárt egy hónapi időn belül, az ország említett határozatai értelmében Abaúj vármegye alispánjának és egyik, vagy másik szolgabírójának és előkelőbb nemeseknek a jelenlétében, akiket Abaúj vármegye mindkét, tudni illik a katolikus és evangélikus vallásúak közül egyenlő számban erre ki fog küldeni, úgy a katolikus, mint a helvét vallás gyakorlása céljából templomok, iskolák és paplakok számára alkalmas, célszerű és elégséges helyeket *mindén fizetés nélkül*, valósággal és foganatosán, az említett legközelebb elmúlt 1647-ik évi országgyűlés cikkelyében előadott annyiszor, amennyiszor kirovandó és kérelhetetlenül végrehajtandó büntetés alatt.”

2. §. „És azok az ilyen módon kijelölt helyiségek minden adó és polgári díjfizetés alól szabadok és mentesek legyenek.”

3. §. „És jövőre úgy a katolikus, mint a helvét vallás szabad gyakorlását a harangok és a temető használatával együtt, az országnak előbb említett cikkelyei értelmében, a polgártársaknak és ama város többi lakosainak és minden más otttartózkodónak, vagy odamenőnek mindenkor, minden akadály nélkül engedjék meg.”

4. §. „És ugyanannak a városnak, valamint más városoknak a polgártársait is, az 1608-ik évi koronázás előtt hozott 13-ik cikkely értelmében minden valláskülönbség nélkül vegyesen és felváltva válasszák meg főbíróknak és tanácsosoknak és emeljék más méltóságokra is.”

A törvénycikket végrehajtja a nádor

A két kassai követ tiltakozott az országgyűlés törvénycikke ellen, a városi tanács még néhányszor megpróbálta kijátszani és nem teljesíteni az országgyűlési határozatot.

Wesselényi generális javaslatát — hogy a reformátusok a tót templomot, vagyis a Mihály-kápolnát, a katolikusok pedig a domonkosrendi zárdát kapják meg — elvetette a tanács. Majd olyan félreeső és ronda helyeket jelöltek ki a katolikusoknak és reformátusoknak, amelyek semmiképen nem voltak alkalmasak.

A megye és a nádor azonban újra szorongatja őket, úgyhogy a nádor előtt így fakadnak ki a megye újabb városi birtok lefoglalása miatt: „a sok vexatiót tovább nem szenvedhetik, hanem fegyverrel is megoltalmazzák magukat.”

Ezek azonban már csak utolsó harcok. A kassai nagy Álom 1650 februárjában véget ér. Ekkor Pálffy nádor személyesen jön el Kassára s a megtört városi tanács előtte jelöli ki a helyeket a többi vallás templomai, iskolái és parókiái számára: a katolikusokét a fegyvertár mellett, ahol a Váradi Pál és Nyeregyártó András házát kapják meg.

A katolikusok elfogadják a kijelölt telkeket, azonban nem kezdenek bele az építésbe, mert a Habsburg regnálás alatt biztosra vehető, hogy úgylis nemsokára visszakapják a nagytemplomot.

A reformátusoknak az 1650 február 14-én tartott közgyűlés jelöl helyet, melyet öt napig tartó alkudozás után elfogadtak. Az okirat így írja le a reformátusoknak juttatott helyet: „Az helvetica confession levő atyafiaknak ... Kassa város magistratusa által az város mészárszékének napnyugat felől való végében, az mint gróf Palatínus Úrunk ő Nga előtt ki vagyon mutatva, és jegyezve az fennálló kőfalakon, az külső alacsony kőfalon levő jegyzéstől fogvást, azon kőfalak egyenes lineáján az Keskeny utca mellett ki az Mészár utcáig, az Maklár Pál árvái háza szegletire által egyenesen, az pusztá piacot és fun-

dust, azon fundusokon levő puszta kőfalakkal és rézmíves mihellyel együtt. Item az Szilágyi István házának fundusától az puszta fennálló kőfal egészben azon Maklár Pál árvái házok fundusának végéig. És ugyanazon Maklár Pál árvái házával cum totali fundo ejusdem domus épen assignáltatott jure perpetuo ...” Maklár Pál árváinak cserébe a város az Almásy István szenátor házát adta.

Immár megvolt a hely, ahol a református egyház szabadon megvethette a lábát Kassa városában. Ügyszintén a katolikus is.

A Százados Álom az evangélikus, egyvallású Kassáról eltűnt, tovafozlott. Mennyi harc, mennyi áldozat, mennyi könny, mennyi imádság, mennyi erőszak és mennyi törődés tűnt el vele. A Nagy *Délibáb* soha többé nem támadt fel. Kassa még kis ideig protestáns város, hogy aztán elveszítvén supremáciáját ott a protestánság, üldözött legyen abban a városban, amely történelmének legragyogóbb fejezeteit a protestáns polgárságnak köszönheti.

Nemsokára Kassára költözik az egri káptalan, a ferencrendiek is újra behúzódnak és 1654-ben a királyi ház, annyi protestáns és magyar emlék drága háza, a jezsuitáké lesz III. Ferdinánd adományá folytán,

Kassa néhány évtized alatt Erdély szellemi végvárából, a protestantizmus nagy erősségű bástyájából a Habsburg hatalom és a katolicizmus egyik főhelye lesz.

De előbb még néhány évtizedig a kassai protestáns polgár szívós harcot vív két nagy ellenségével: a némettel és a jezsuitával.

IV.

A kassai református egyház felvirágzik

Magyar Kassa

1650-ben Kassa majdnem teljesen magyar. Jelentéktelen számban van ugyan német eredetű polgárság is, ez a polgárság azonban az alatt a félszázad alatt, amíg Kassa az erdélyi fejedelmeké volt, lélekben, szokásban, nyelvben megmagyarosodott. A magyar eredetű polgárság pedig hatalmasan felduzzadt az erdélyi fejedelmek uralma alatt, úgyhogy egész céhek vannak, ahol még mutatóban sem találni egyetlen idegen nevűt. Erdélyből és a török hódoltságból kiváló iparosok, kereskedők települnek be, Bethlen és I. Rákóczi György ezt nemcsak szívesen veszik, hanem elő is segítik.

Az öncélú magyar életszemlélet, a fajilag magyar erdélyi fejedelmek uralma, a katolikus Habsburgtól való öntudatos irtózás mind jótékonyan hozzájárulnak ahhoz, hogy Kassa magyar várossá legyen.

Egy 1650-ből származó összeírás szerint, melyen a kassai háztulajdonosok és zsellérek nevei vannak felsorolva (500 birtokos és 176 zsellér), a 676 névből magyar 531., német 87, tót 19 és lengyel 2. De az idegen származásúak is az erdélyi uralom magyar népi levegőjében lélekben egészen magyarok lehettek.

Magyar egyház a magyar Kassán

A szabad vallásgyakorlatot és templomhelyet kapott kassai reformátusok számát nem ismerjük pontosan. Nyolcvannyolc református neve maradt fenn 1650-ből, ez majdnem ugyanannyi családot jelent. Ezek a nevek bizo-

nyitják, hogy a kassai reformátusok tősgyökeres magyarok voltak, magyar bástyát alkottak Kassán és ez a bástya immár 300 év óta mindig a magyarság és az evangéliumi hit bástyája. Ma is a kassai református egyház a legtömörebb magyar közösség Kassán.

Ezek a régi református nevek azonban nemcsak arról beszélnek, hogy viselőik magyarok voltak, hanem arról is, hogy a lélekben és igazságban imádott Isten megreformált anyaszentegyházának áldozatkész tagjai voltak. Ez volt az a hősi nemzedék, amely óriási erőfeszítéssel templomot épített és hatalmas virágzó egyházat szervezett Kassán. Nevük méltó a feljegyzésre: Arkai Gergely, Almási Mátyás, Aszalai Pál, Búrja Péter, Balogh András, Borbély László, Békési ötvös Gergely, Balogh György, Bodicz Mihály, Buzinkai Márton, Bodó István, Bodó János, Czakó Tamás, Csarnótai Miklós, Csibor Tamás, Csizmadia Koncz György, Csiszár István, Csizmadia Gergely, Csernáttoni Miklós, Cséplő Gergely, Csizmadia István, Csizmadia János, Dobi György, Dobozi István, Debreceni ötvös Mihály, Eötvös Márton, Erdélyi András, Fekete Ferenc, Gyarmathi János, Gyóni Pál, Gyöngyösi Mihály, Gönczi Szabó Márton, Gégényi Mihály, Gönczi ötvös István, Görög Albert, Gombkötő Márton, Jánosi György, Jánosi Gergely, Kékedi Márton, Király Bálint, Kúti István, Király Mihály, Kovács Bálint, Kabok Szabó Lukács, Kolozsvári István, Kolosvári Szabó János, Komjáttoni Márton, Királynépi János, Kocsis János, Lakatos Mihály, Maklári Demeter, Matócsi Tamás, Majtényi András, Maklári István, Máthé Kovács István, Madarassi György, Madár István, Marosi György, Mészáros Tamás, Majoros János, Mészáros György, Matócsi Gáspár, Német Lakatos János, Nádudvari Szabó György, Nyilas Pál, Nagy György, Németh András, Nagy Mátyás, Kerekes ötvös Pál, Szindi ötvös Mihály, Szindi ötvös István, Palocsai Pál, Püspöki István, Patachi Borbély Miklós, Pál Deák, Regéczi Horváth András prédikátor, Rozgonyi Szabó Mihály, Semptei Szabó Benjámin, Szenei Csiszér István, Szegedi Gergely, Szőcs János, Szinyei István, Szabó Jakab, Szabó András, Szilágyi István, Tehányi Szabó

György, Tályai János, Tóth Szabó András, Tokaji Lakatos János, Tarcali Borbély Miklós, Tályai Szabó Miklós, Udvari István, Váradi Miklós, Váradi Pál.

A kassai reformátusok között voltak nemes, gazdag, hivatalt viselő tehetős emberek is, például: Csizmadia Koncz György, 1660-ban csizmadia céhmester lesz, Csizmadia János, már 1632-ben adófizető; Erdélyi András, nemes az ispotály utcában; Gyarmathi János nemes, Gyöngyösi Mihály nemes, Kovács Bálint 1660-ban a választott község tagja lesz; Kolosvári Szabó János nemes és az V. asztal főrmendere, továbbá szabó céhmester; Királynépi János 1633-ban adófizető a Biró-utcában; Kocsis János adófizető a Szent Lénárt-utcában; Madarassi György 1660-ban a választott község IV. asztalának tagja lesz; Madár István 1633-ban már adófizető a Biró-utcában; Maklári István 1660-ban a választott község I. asztalának tagja lesz; Nagy Mátyás adófizető a Ludman-utcában; Gönci ötvös István 1660-ban a választott község V. asztalának tagja lesz; Püspöki István adófizető, két háza van, városi adófizető, 1650-ben a választott község első asztalának tagja, 1660-ban ismét az és sertiszt; Pál Deák adófizető a Biró-utcában; Rozgonyi Szabó Mihály 1660-ban a választott község III. asztalának tagja lesz és téglatiszt; Szinyei István III. fertályos kapitány, alsóhóstáti adószedő és 1660-ban a választott község első asztalának tagja; Szabó András városi építőtiszt 1650-ben; Szilágyi István nemes, Udvari István nemes, Váradi Miklós nemes, Váradi Pál nemes és több háznak gazdája.

Az egész eklézsia meglehetősen tehetős tagokból állott. S a tehetőség mellett megvolt bennük az áldozatkészség is, és az izzó szeretet a felépítendő Istenháza iránt.

Lorántffy Zsuzsanna

A kassai egyháztagek az egyház építésére fordítják minden erejüket. Ezt annál könnyebben megtehetik, mert az elhalt nagy patrónus, I. Rákóczi György helyébe meleg-

szívú nagy patronat kapnak az özvegy fejedelemasszony, Lorántffy Zsuzsanna személyében, aki élte végéig vállalja a prédikátor, mester és a deákok tartásának minden költségét regéci uradalmából. 1650-ben a rendes díjlevélen kívül még szőlőt is rendel az egyház részére s a munkácsi várból ezt íratja udvari papjával, Medgyesi Pállal: „Az mi kegyelmes Asszonyunk... tavasszal beépített egy szőlőt a Thályai hegyen, melyet csinál is és meg is művelteti ez esztendőben, minden mívít megadatván, csak szedésre és szüretre adattya kézhez; ezer, vagy másfél-ezer forintigh vévén megh az szőlőt. Légyen azután az a kassai helvetica confession levő prédikátor, mester és deákok számokra in perpetuum.”

Az egyház két év alatt öt értékes szőlő birtokába jut: Lorántffy Zsuzsanna, Váradi Pál, Gerinthy N. (egy ismeretlen végrendellkező) a szántói hegyen adnak szőlőket az egyház anyagi támogatására.

Mindez azonban kevés volna egy olyan hatalmas templom felépítéséhez, amilyent a kassai reformátusok terveznek.

A templomépítés előkészítése.

Az egyház nagy kőtemplom felépítésére kér engedélyt a bécsi udvartól. Addig is, míg az engedély megjön, azonnal és nagy serénységgel megteszik az előkészületeket. Odafordulnak Erdélyben és Magyarországon élő hitestvéreikhez is segítségért.

1650 október 13-án Bornemissza János vicegenerális gyűjtőútra ad engedélyt és ajánlólevelet négy (kassai polgárnak: Marossi Györgynek, Dobi Györgynek, Csibor Tamásnak és Jánosi Gergelynek. A gyűjtők a Tiszántúlra és onnan Erdélybe mennek.

Buzgó fáradozásuk nem eredménytelen, mert szép summa pénz gyűl össze. Természetesen maguk a kassaiak is és az abauji hitsorsosok is hozzájárulnak adományaikkal a templomalaphoz.

A templomot hatalmasra tervezik. (Még ma is elférne benne a mai kassai reformátusság.)

Az építésre 1651 április 4-i keltezéssel kapják meg az engedélyt. Mihelyt az engedélyről Pálffy nádor értesíti őket, lázas sietséggel és szent serénységgel fognak hozzá a nagy munkához: megépíteni Kassán a református Siont. Regéczi Horváth András prédikátor mellett Gyarmatin János kurátor és Váradi Pál, a templomépítő kurátor intézik az ügyet. Váradi Pál 1651 augusztus 16-án áhítatosan jegyzi fel a templomépítő könyvbe: „Az Jehova Szent Istennek Segítségével kezdtünk Cassán az Templomnak építéséhez, melynek véghez vitelére adjon erőt eő Szent Felsege, hogy az eő nagy nevének magasztalására építhessük fel. Amen.”

Isten csakugyan adott erőt az ő templomáért imádkozni, áldozni és dolgozni tudóknak.

A kőműves munkák végzésére Kassa kőműves céhének a céhmesterét, Kőműves Jánost fogadják fel. Minden öl után másfél forintot ígérnek neki. Száz öltől másfélszáz forintot, nyolc köből gabonát, három hordó sert, egy szalonnát, továbbá borsót, lencsét, darát, egy egy szapuval és húsz font boroniczát. Lelkére kötik a jó munkát, „mert hogyha valami oly fogyatkozás lenne benne *munkája* miatt, kit el kellett nék bontani valamit azon épületből, újabban tartozik felépíteni.”

Parókiát már előzőleg vettek, a Mészáros-utcában, az Almásy-házat.

A templomépítés megkezdődvén, a pénz hamar fogy, úgyhogy újra segítségért kell fordulni az áldozatos szívekhez. Maga II. Rákóczi György is hatalmas segítséget ad, az eddig adott 500 tallért megtetézi újabb 500 tallérral és 50 ökör vásárlására ad engedélyt birodalmában. Az ökröket az egyház az anyagszállításhoz veszi 1652-ben 464 forintért s midőn az anyagszállítás befejeződik, eladja a mészárosoknak 751 forintért.

1652-ben két gyűjtő ember megy ki a Tiszántúlra: Thályai János és Dobi György. 1652 május 11-én az egyház nyílt levélben fordul az egész országban élő hittestvérekhez, segítséget kérve a kassai templom felépítéséhez.

Kérés a kis patrónushoz

Megkapó levélben fordulnak a gyermek I. Rákóczi Ferenchez is: „Nagyságodat alázatosan kérjük, méltóztassék Magát gyámoltalan igyünket megtekinteni, alá bocsátani és Fejedelmi Palástjával fogyatkozásunkat betakarni. Melyet ha Nagyságod cselekedik, hatalomban megerősíti Isten az Nagyságod fejedelmi Székiben való ülését, lelki áldozattját megkövéríti...”

Lelkipásztorváltozás

Az egyház első lelkipásztora, Regéczi Horváth András a templomépítés közben eltávozik. Trencsénbe megy, 1653 tavaszán. (1653 április 22-én még Kassán van, mert keresztatyja az e napon keresztelt Varjassy Jánosnak, de júniusban már nincs Kassán.)

Regéczi Horváth András buzgó, hívő, áldott, imádkozó egyénisége jó gyümölcsöket termett a kassai egyházban.

Czeglédi István lesz a prédikátor

Regéczi távozása után a fejedelemasszony Czeglédi Istvánt küldi Kassára prédikátornak. A kassaiak örömmel fogadják, mert jól ismerik őt, hiszen Czeglédi mint tanító már működött Kassán és Regéczi Horváth helyett gyakran prédikált is. Kassáról is házasodott. Mint kassai rektor ment el 1647-ben a virágzó tállyai egyházba prédikátornak. Onnan Lorántffy Zsuzsanna 1651-ben Beregszászra rendelte. Beregszászról, az ottani hívek nagy szomorúságára, a Fejedelemasszony akarata Kassára helyezte át.

A templomépítés folytatása

Újra és újra szükség van a kassai reformátusok és az országbeliek áldozatára, mert a hatalmas kőtemplom költségei is hatalmasak.

1653 szeptemberében Szabolcs és Szatmár megyében gyűjtenek templomépítésre a kassai egyháztagok, Mada, Szamosujlak, Szatmár (a várbeli eklézsia is), Nagybánya, Szinerváralja, Aranyosmedgyes, Sárköz, Eger, Matócs, Gyarmat, Sárközujiak református népe adakozik a kassai templomra.

Kolosvári István, Gyóni Pál és Bodicz Mihály kassai református urak Erdélybe mennek le 1653 hideg decemberében. Mert kell a pénz a falak továbbépítésére.

1654 tavaszán Várad Pál feljegyzi, május 14-én: „Az Jehova Szent Isten Segítségével újabban kezdtünk Cassán az Templomnak építéséhez, melynek véghezvitelére adgyon erőt eő Szent Felsége, hogy az eő Szent Nevének magasztalására építhessük fel. Ámen.” „Fogattuk meg — írja továbbá — nemes Cassa Városának kőműves céhnének céhmesterét: Fő céhmester Boldisár Rayne, Vice céhmester Kűfaragó János.”

Az összes hátralevő kőműves munkákat reájuk bízzák a következő fizetésért: 1450 forint készpénz, 30 köből gabona, 8 köből búza, 2 hordó bor, 15 hordó ser, 1 köből kásia, 1 íkőből árpadara, 1 köből tatárka-dara, 1 köből lencse, 4 szalonna, 4 kü só, 1 font bors, 1 köből borsó, 12 itce vaj, 1 köből boronicza.

A falak felhúzása most már olyan gyors ütemben halad, hogy Várad Pál és Gyarmathi János gondnokok 1654 július 3-án az ácsmunkára is megalkusznak: „alkutunk... Eperjes városában lakozó Czek Mátyás nevű concivis átsmesterrel, az eő maga által rajzolt forma szerint ... Készpénzt adunk neki úgymint 400 forintokat...” Adnak még 20 köből gabonát, 5 köből búzát, 2 hordó bort, 12 hordó sört, 2 hordó lőrét, 2 egész szalonnát, 1 köből borsót, 1 köből lencsét, fél köből darát, fél köből kását, fél köből boroniczát, 10 itce ecetet, 2 font borsot, 1 font gyömbért, 1 öreg kanna vaját és 2 kősót. Ezenfelül kötelezi magát az egyház, hogy „az öreg fáknek a föl-vonatására, létz, Sindely fölholdására” segítséget ad az ácsoknak.

A templom építése négy évnél tovább tartott. 1655 végére fejeződött be. Az építkezés összesen 14.563 forint és

1 krajcárba került. Ennyibe került a díszes, hatalmas szép templom, amely töretlenül állja ma is századok viharát s amelybe annyi áldozatkészséggel, annyi szeretettel és annyi hűséggel adták oda adományait a felvidéki, tiszántúli és erdélyi reformátusok.

Kassán megépült a református templom, a „ma gyár hit”-nek a bástyája, szépen, ékesen, erősen. A Gondviselő kegyelméből erre a bástyára megfelelő vigyázó vigyázott, „Krisztus harcoló vitéze”, Czeglédi István szeméjében.

Czeglédi István munkássága.

A templom Czeglédi prédikátorsága alatt épült fel. A templom után az iskola felépítéséhez is hozzálátnak Czeglédiék.

Ő az egyháznak erre a „veteményes kertjé”-re nagy gondot fordít. Mikor 1654-ben a kassai jezsuiták kollégiomot állítanak a városban, Czeglédi is főiskolai fokra fejleszt a kassai református iskolát.

1656-ban átdolgozza az iskola törvényeit s 21 cikkelyben megállapítja a senior, a contrascriba és az oeconomus kötelességeit és esküformáit. Az iskolát „respublica literaria”-nak nevezi s élte végéig főgondja van reá.

Czeglédi István (kétségkívül a kassai református egyház legnagyobb lelkipásztora. Nagy, mint építő: a templom és az iskola megépítője és az egyház állandó erősítője. Nagy, mint lelkigondozó: híveivel a legmelegebb pásztori közösségben él, ismeri minden gondjukat, bajukat, lelkük orvosa, örömeik és bánatuk megosztója. Az egyház (1653-ban kezdődő) keresztelési anyakönyve évről évre feljegyzi, hogy melyik családnál vállalt keresztyaságot, felesége pedig keresztyaságot. 41 családdal kerülnek így komasági viszonyba.

Első felesége 1654-ben meghal, 1655-ben másodszor nősül, Nagyváradról, feleségül vévén Kalmár Annát, akitől két gyermeke születik s aki holtáig hűséges, elválhatatlan hitvestársa marad a halálos sanyargások és veszélyek között is.

Nagy volt Czeglédi mint igehirdető is. Életrajzírója külön megemlíti „praedicálásban való nagy facultás”-át.

Azonban Czeglédi, mint tudós és mint hívő lelkű író alkotja a legnagyobbat és legmaradandóbbat. „Sok éjjeli álmainak megszakasztásával írt...” mondja róla egyik kortársa, olyan munkákat, amelyek részint visszaverték az evangéliumi hit ellen támadó ellenség minden támadását, részint pedig maguk is támadó fegyverek lettek százada református hitharcosainak szájában és tollán.

„Élő nyelvvel hatalmas tanító, hasznos könyvíró.” Ilylyési buzgóság volt benne a hitvalló írásra. Utolsó kívánsága is az, hogy *Sión vára* című munkája (melynek nyomása Patakon abbamaradt) kinyomattassék. Mint íróról írja róla egyik méltatója:

„Magyar Izraelnek lelki bajvívója... erős lovagja.
Cassai kis Nyájnak serény őrálló ja,
ellenség szemének kiszűrő szálkája.”

Könyveiben pompás magyar nyelven, a Szentírás teljes ismeretének teljes fegyverzetében harcol ellenségek, elsősorban a jezsuiták ellen.

„Alter Dávid”-nak látja őt a kortárs, aki győz a jezsuita filiszteusfok felett s lankadatlanul írja könyveit, bár közben testileg egyre gyöngül s „haja, szakálla, mint a fejér Galamb” olyanná lészen.

Első könyve 1659-ben jelent meg. Címe: Az országok romlásáról írott könyvnek Első Része. Mellyet Szerelmes Hazájának békeségben való maradhatásáért irt A Cessai H(elvét) K(eresztyén) G(yülekezet) L(elki) T(anítója) C(eglédi) J(stván).

Lorántffy Zsuzsannának, a kassai egyház és az ő nagy patrónájának „az igaz Anyaszentegyház kiváltképen való hűséges lelki Dajkájának” ajánlja. Hálás tisztelettel írja a fejedelemasszonynak: „Kétségkívül vagyon Nagyságodnak a mi Cassai keresztyén Helvetica Ecclesiánkhoz is buzgó nagy nagy szereteti; amelyben a letött frigyládáról nemcsak tudakozódik is Éli pappal, hanem ugyan a Synagoga is a Nagyságod Fejedelmi adakozásából éppitett itt nagy részint...”

Az 597 oldalas könyv elsősorban az igaz és a hamis

hit kérdéseiről szól (angyalok, bálványozás, szentek, képek, Mária felől való képtelen mondások, az oltárookra nincs most szükségünk, nincs purgatórium, de van reménység, „Ujság-e a mi tudományunk?”). Ebből a könyvből kisugárzik a fajtáját féltő, ostorozva is szerető, romlását gyógyulása miatt feltárni akaró izzó magyar lélek, aki ezt a regulát adja a magistratusnak: „ne szégyeneid a bűnös Ninivében (az elvetemedett magyarságban) a szentírás szerint való böjtöt hirdetni.” A bűnös magyar lélek orvosságának azt tartja, ha bűnbánattal odafordul a gyógyírhoz, az ígéhez: „Az Isten könyvének olvasásában légy éjjel, nappal foglalatos, mert úgy tudod félni a Te Úradat, istenedet.” Előadasmódja világos, megragadó, kiábrázoló: „tégedet is azért tölt Isten pásztorrá, hogy juhaidat csak megh nyírd, de megh ne nyúzd. Vesd szemedet a Darvakra is. Vagyon nékiek éjszakai vigyázójuk: a többi alszik s ő követ tart körmében, mely (ha eltalálna szunnyadni is), ki esvén, ottan felébred; kövesd te is ezt a szorgalmatos vigyázásban.”

Forró szeretettel kérleli népét: „Szerelmes édes hazám, kárt vallott Magyar Orszagh! Ha e következendő Regulákat nem csak olvasod; hanem azokhoz rendeled ekké-digh szabados életedet; im még egyszer a te megh bú-sult Istenednek szíve Bekesegre hajol; s megh ígéri a Külső csendességet is néked.”

Reámutat a magyar nyáj egyetlen Patronusára, Menedékére, Krisztusra. Hozzá kell menekülni a romlásból: „elég már mi nekünk; ha az előtt való időkben pogányok szerint éltünk...”

A könyv, melynek vezérigéi a II. Krónika XXX. 9 v. és az Ésaías LIV. 8 vers, meleg fogadtatásra talált a magyar reformátusságnál.

Czeglédi termékenységére jellemző, hogy még ugyan-ebben az évben megjelenik egy másik nagy munkája, vaskos könyv, 561 oldalas. Címe: „A Megh-Tert Bűnösnek a lelki hartzban való bai vivasarol irt Könyvnek Első Része, Mely vagyon az Idvességnek fundamentuma, s annak eszközei felől.” Ebből a könyvből ismét kisugárzik féltő, szinte jajgató szeretete a magyar fajta iránt, me-

lyet oda akar téríteni az egyetlen kőszálhoz, Krisztushoz: „Így is szólott e tapsoló országot eljárt egy valaki felőle: Soha nem láttam nemzetséget, mely nagyobb vígsággal (értette állatta az undok táncot) menne pokolra,- mint a magyar nemzetség.”

E két könyv mellett még két hitvitázó könyve is megjelenik ugyancsak az 1659-ik esztendőben. Az egyik a „Malach Doctor...” (303 oldal), amelyet Bocskai István zempléni főispánnak ajánlott: „Alázatosan kérem Nagyságodat, olvassa ezt a könyvet igen nagy halkai, világi dolgai ürességében; mert ott vagy a Keresztyén nagy Úrat elámitott Jesuitáknak mérges kitött pohár széki, mellyel megrészedett e nagy darab föld.” A könyvet a magyar református főemberek hitelesítésére szánta. A könyv párbeszédese alakban „két katolikus között való üstökvonást” mutat be. A református hit pompás apológiája a könyv, melynek egyik érdekes része a „Feles Pápisták között való Tudománybeli Egyenetlenségek, szám szerint HÁROMSZÁZ EOTVEN NEGYEK”. Igaza tudatában túlradó szívvel odafordul könyve végén a katolikusokhoz: „A Christus Jézus kiomlot vére kényszeríték minden keresztyén Catholikusokat; ne hagyítsák el ez írástomat, legyen becses nálok Idvezítőjőfc vére oltalmazása. Saját vallásokon levő Doctorok írásnak citatióit, keressék fel szorgalmasan: ne hidgyenek még seregekbeli minden lelkeknek is: ne vessék szegény lelkeket vakjában kotckára, így szólván: Elég nekem azt vallanom, a mit hiszen az Ecclesia; mert ezt kérdik ama nagy napon: Ember! a magad hitiből kellett volna élned, s hová tötted azt; mikor mást töttél fel idvességed dolgában támaszul? Oh mely jajos akkor semmit sem tudni felelni!” Ebben a könyvben a református hit és a bibliában való ragyogó jártasság mellett különösen imponáló Czeglédinek nagy, átfogó és részletes ismerete a katolikus tudományokban. Katolikus dogmatikusok és írók százait ismeri.

1659-ben megjelenik még egy negyedik könyve is: „Egy Katolikus Embernek egy más igaz Evangyeliom tején felneveltetett Kálvinista Emberrel való beszélge-

tése.” Szintén hitvitázó mű, szintén hatalmas bibliai és dogmatikai tudásról tanúskodó.

Egyetlen esztendőben négy ilyen könyvet megírni valóban csak kivételes tehetségű és valóban csak „illyési buzgóságú” lelkipásztor és tudós képes a Lélek segítségével.

Czeplédi összes munkáinak ismertetése nem fér el ennek a könyvnek a keretében, azonban két munkájáról még meg kell emlékeznünk.

Az egyik: az Úr frigyszekrénye előtt Dágon ledülése. Colosvár 1670. A másik a nagy posthumus könyv: „Már minden épületivel s fegyveres Házaival edgyütt, elkészült Sión Vara, Mellyet, a Néhai Boldog emlékezetű I. C. Hűséges Tanúbizonyosság-tévője, a Cassai Reformata Ecclesia, Munkás Tanítója, Idvezült CZEGLÉDI ISTVÁN, A Magyar Nemzetben levő Christus, Igaz Reformata Ecclesiája, régen kívánt lelki javára, Evangéliumi Vallásban való erőss és álhatatos meg-állására, Éltében fel-rakott és elvégezett volt, a végre, hogy mikor ennek Bástyái ostromoltatnak, lehessen készen minden Munitió-ival, tudgya magát oltalmazni és győzedelemmel a Varvivokat alotta el-űzni...”

A „Dágon ledölése” Czeplédinek egyik legsikerültebb munkája. Gorup Ferenc győri nagyprépost miséről írott könyvét szedi ízekre benne: „Müképen régen a Dágon Bálvány, Templomba helyhezteték; így ma, a mostani Római kéznél való ostya, Christussá tétetik...”

A könyvet nem csupán vitázó és Gorup művét semmi vé tevő, hanem a református magyarságot építeni akaró szándékkal írta: „Hát te, igaz Református ember, — írja a Berekesztésben — micsoda hasznát veszed már ennek a végály munkácskánaik?

1. Micsoda mesterséggel viszi a Sátány azokat a mise szerelésére, kik abban gyönyörködnek?

2. Micsoda józan s Szent írásban fundáltatott okok által kellene a mise szeretőket el-szoktatni a misétül?

3. Kik néha a mise hallgatást (igazabban nézést) szeretetért, vagy barátságért teszik, vétkeznek-e azok, vagy nem?

4. A Sátánnak, micsoda negallási nem bocsátanak minket az Úr-Vacsorájához?

5. Ollyankor azért miképpen kell visszaverni a kísértőnek e szörnyű tüzes nyilait ...”

A könyvben egy római püspök vitázik egy presbiterrel (Gorup Czeglédivel) ízes magyarsággal, nagy bibliai tudással veri meg a presbiter a püspök minden okadatolását. Könnyen érthető módon harcol: „Szintén olyan ez a ti Misétek; mint a koldusnak ruhája, mellyen sok foltok vadnak. Ez is vaj-ki sok Pápák által varraték! kik hol a Sidoktul, hol a Pogányoktul vévék, akarván ki-ki az ő Maozim (kenyérből csinált) Istenét megékesíteni. Úgy is koczóttak ezen, mint valami szép Asszonyon az ütet szeretők. Hald meg: 1. Gergely szerzetté a Graduálét, Alleluja s Antiphona mondást. 2. Gelasius kívánta a községtül a Misekor az Offertoriumot. 3. Ambrus Pápa hagyta, hogy nótákra való versek mondasisanak; mind éjjel s mind nappal. 4. Cselestinus Pápa szerzetté az Introitus mondást. 5. Ikdosphorus a Gloria in excelsis-t. 6. Ezt az Hymnust: Et in terra, Pictariai Hilarius hozta bé. 7. Ugyan azt a szerzett Hymnust, Symmachus pápa parancsolta énekelteni. 8. A melly Dominus Vobiscum által való köszöntések szoktak lenni kétszer a Misében: azt Clemens-Anacletus Pápák varrogatták oda. 9. A Kyrie Eleison, Nagy Gergelytül marada. 10. Hogy a Misében a halottak megemlétsenek, Galliából hozta Pelagius Pápa. 11. Az Agnus Dei-t Sergius Pápa parancsolta mondatni. 12. A Békeség csókját Innocëntus rendelte. 13. A Szentelt vízzel való hintést Sándor Pápa találta. 14. A Temjénezést pedig harmadik Leo ...”

Ez a részletes és alapos tudás jellemző Czeglédi minden munkájára. A Dágon ledőlése ma is a legteljesebb református összefoglaló mű a miséről, stílusa és nyelve pedig olyan friss, hogy ma is használható.

A Sión Vára Czeglédi halála után jelent meg. A 672 oldalra terjedő nagy munka Apafi Mihály parancsolatjából és költségén Czeglédi hű tanítványának, Köleséri Sámuelnek a gondozásában jelent meg. A Sión Vára huszonöt részből áll: I. Szentírásról. II. Christusról. III.

Antikrisztusról. IV. A conciliumokról. V. Az ecclesiáról. VI. Az egyházi személyekről. VII. A barátokról. VIII. A külső rendről. IX. A purgatoriumról. X. A szentek tiszteletéről. XI. A szakramentumokról. XII. A keresztségről. XIII. A konfirmációról. XIV. Az úrvacsoráról. XV. A miséről. XVI. A poenitenciáról. XVII. Az utolsó kenetről. XVIII. A papok felszenteléséről. XIX. A házasságról. XX. Az első embernek adatott Isten kegyelméről. XXI. A bűnnek állapotáról. XXII. A kegyelemről s szabad akaratról. XXIII. A megigazitásról. XXIV. A jó cselekedeteikről. XXV. A némely magános jó cselekedeteikről.

Ebben a munkában is ámulhatunk Czeglédi nagy tájékozottsága felett: 89 író idéz érvei bizonyítására. Hatalmas könyvtár állhatott rendelkezésére.

A Sión Vára elavulhatatlan, ma is használható munka akármelyik hittani kérdésünkben. Biblicitása elévülhetlenné teszi.

Czeglédi erősíti az iskolát Kassán

Írói munkássága mellett Czeglédi nem feledkezett meg a kassai egyház szolgálatáról és annak erősítéséről. Résen is kellett állnia, mert Kassán az evangélikus egyház kezéből mihamar kicsúszik a hatalom és a Habsburgtól katonával, pénzzel és minden más eszközzel támogatott klérus kezébe megy át.

Kisdy Benedek egri püspök 1657 február 26-án 60 ezer forintot hagy egy kassai egyetem alapítására, amelyet 1660-ban I. Lipót elismer egyetemi rangúnak. Lippay György esztergomi érsek 1659 szeptember 21-én a Ballassa Zsuzsanna által alapított nemesi konviktus helyéül Kassát jelöli ki, jezsuita vezetés alatt.

Czeglédi is erősíti a kassai református iskolát, amelyben 1666-ig egy rektor tanít, bár a tanulók létszáma 1662 után erősen megnövekszik Patakról ideszivárgó tanulókkal. 1667-ben Patakon a tanárok és tanulók között összetűzés támadt, úgyhogy az „öreg diákok” egy része Kassára megy át. Ebben az évben így jelenti Czeglédi az iskola állapotát az egyház patrónusának, Apaffy Mihály

fejedelemnek: „Három mesterinfc vannak, hét classissal vannak, melyekben classicus praeceptorok tanítanak.”

Kassára azért is szívesen jönnek a szegényebb diákok, mint ezt idős Csécsi János feljegyzéséből tudjuk, mert Kassán nem kívánják a pataki díszes diáköltöny megszerzését és a megélhetés is olcsóbb Kassán, mert az iskolának nagy alapítványai vannak és sok adományt kap szegény diákok eltartására.

Czeglédi mindenfelől gyűjti az alapítványokat és adományokat az egyház és iskola fenntartására. És a tehetős reformátusok, elsősorban maguk az erdélyi fejedelmek, adakoznak. Lélekben még mindig birodalmukhoz tartozónak érzik Kassát, bár a klérus hatása alatt egyre inkább Bécs függvénye lesz az.

Ezek közül az adományok közül elsősorban érdemel említést a Barcsay Ákos erdélyi fejedelem ajándéka, nemcsak az összeg nagyságánál fogva, hanem az alapítólevélből kisugárzó szeretet miatt is: „Minden keresztyén fejedelemnek — írja Barcsay 1659 május 31-én Szászsebesen kelt adománylevelében —, ha nemcsak névvel, hanem valósággal akarnak megfelelni rendjöknek és hivataljoknak, igen az szokott legfőbb kötelességek lenni, hogy minden fejedelmek fejedelmének vélek tett jótéteményét annak Ecclesiáihoz való hálaadással köszönjék meg; melyet mi is mindenek felett szemünk előtt viselvén, rendeltünk az Cassai Orthodoxa avagy Helvetica confession levő Ecclesiának annuatim (évenként) az Debreczeni Harminczadbul örökösen eöt száz forintokat, valamíg azon vallás gyakoroltatik...”

De vannak a hagyakozók és adományozók között egyszerű népek is, mint például Ádám János, aki 1655 április 4-én kelt adománylevelében az abaujszántói Sátor hegyen lévő szőlőjét a kassai templomra hagyja.

1659 április 24-én Rozgonyi János kassai református polgár végrendeletében tállyai szőlőjét, városbéli házrészét és szüreti felszerelését az egyháznak, könyveit az iskolának hagyja. Ezenkívül Czeglédi Istvánnak egy új skarlát szőnyeget hagy, a mesternek pedig két forintot, a deákok 3 forintot jussolnak tőle.

Apafi Mihály évi 100 tallért, Udvarhelyi György és felesége 3000 forintot, Matócsi Tamásné egy tállyai szőlőt, Barna Ferencné egy kassai szőlőt és leányával együtt évente 20 forintot, 10 köből búzát és egy kövér sertést, Recki Mihály 10 köből búzát és 10 forintot, továbbá egy oldal szalonnát, egy szapu lencsét és borsót ad a deákok táplálására; Vay Abrahámné ugyanannyit szendrői birtokáról; Ibrányiné született Erdődi Judit évi 10 forinttal támogatja a kassai iskolát. A dús adományok teszik lehetővé, hogy az iskolában a tanárok száma szaporíttassék és az iskola szeminárium, vagy kollégium legyen.

1666 elején még Almási Péter egyedül tanít, de ez év májusában már Felvinczi Sándor is kassai tanár (egészen addig, míg ki nem veri Kassáról az ellenreformáció), 1667 elején Lisznyay Kovács Pál lesz a harmaduk tanár, majd Kabai Bodor Gellérttel négyre nő a tanárok száma. Kabai a dogmatika-teológia professzora. Mind a négy tanár a sárospataki főiskola egykori jeles növendéke, akik a pataki szellemben vezetik a rájuk bízott iskolát.

Ez időben Patakon csak két, Debrecenben és Eperjesen csak három tanár van.

1668-ban a kassai iskolában a létszám 350. Az országos híru főiskolán teológiát, fizikát, etikát, logikát, görögöt, latint, történetet, geográfiát tanítanak.

Az iskola óriási épület a templom mellett. Három csengetyűje hívogatja a diáksereget. Könyvtára is jelentős. (A német katonaság későbbi prédálása után Felvinczi Sándor 4 hordó könyvet tud csak átmenteni belőle Debrecenbe.)

Iskolai theatrum

Az iskolában folyó eleven életre, a patrónusokkal és szülőkkel való kapcsolatra élénk, fényt vet az 1667 júniusáról fennmaradt meghívó, melyben a szülőket, patrónusokat az iskola három professzora így hívja meg a színdarabbal egybekötött vizsgára:

1,... ezen újonnan Plántáltatott Seminariumotskát (is) Isten szerént számos ékes elméjű If fiakkal megáldván és

felékesítvén, mi is minden dolgainkat s forgolódásainkat az híres S. Pataki Scholához igyekeztünk conformálni. Im azért az 1667 esztendőbeli Examenünknek másodikja is elközelgett, melyet egy Comoedia béli Actusocskának játékaival edgyütt Patrónus Úrainknak jó tetszésükből rendeltük ad diem 22. 23. praesentis ...”

A „Comoedia béli Actusocska” iránt olyan nagy az érdeklődés, hogy Czeglédi a városi tanácshoz kénytelen fordulni és engedélyt kérni arra, hogy a „theatrum” az utcán felállított szabadtéri színpadon legyen megtartható. Kérte azért a Mészáros-utcának az előadás tartamára való elzárását.

A tanács megadta az engedélyt és az előadás az utcán, rögtönzött színpadon, óriási közönség előtt folyt le. Az evangélikus városi tanács, bár meghívást kapott, nem jelent meg a látványosságon, azzal az ürüggyel mentvén magát, hogy éppen arra az időre esik a tanács ülése.

A nagy látványos vizsgák mellett nyilvános vitákat is rendeznek a főiskolán. Ha ezt az iskolát az ellenreformáció német katonasággal meg nem semmisíti, Magyarország egyik legnagyobb református főiskolája lett volna.

A nagy „kelevényes dög”

1662-ben rettenetes dögvész tombol Kassán, amely halálba ragadja Udvarhelyi György alispánt, a kassai egyház főgondnokát. Ez a „kelevényes dög” rettenetes pusztítást végez a kassai református egyházban is. A hívek közül kevés híján harmadfélszázan hálnak meg.

Udvarhelyi Györgyöt szép halotti tanítással temeti el Czeglédi. A prédikáció nyomtatásban megjelent Kassán 1662. Három példány van belőle jelenleg: egy a M. Nemzeti Múzeumban, egy a sárospataki és egy a marosvásárhelyi református könyvtárban. Az elhalt fő gondnokról így emlékezik: „Nem látja már (az egyház) a templombeli első székben a jó példaadót s szép udvari sereggel oda járni szeretőt...”, aki „nem szégyenli vala nyelvét mozdítani az éneklésre, nem aluva hallgatja vala a szent ígét...”

Pártfogók halála

Az egyházat két nagy csapás éri. Előbb II. Rákóczi György, majd az alapító fejedelem özvegye, Lorántffy Zsuzsanna, meghalnak.

A felejthetetlen patróna emlékezetét nemcsak az úrasztali edényeink őrzik, s nemcsak a levéltárunkban őrzött számos levele, hanem az is őrzi, hogy egyházunk jelenlegi nőegyesülete őt választotta példányképül s róla nevezte el a kassai református nők egyesületét.

Az egyház igen nehéz helyzetbe került a nagy pártfogók halálával. II. Rákóczi György özvegye, Báthori Zsófia 1660 december 14-én kelt levelében megerősíti ugyan „idvözült asszonyunk”, vagyis Lorántffy Zsuzsanna adományait, de nem sokáig. A katolikus hitre térve, esküdt ellensége lesz a kassai református egyháznak is.

Új patrónusok

Az abauj vármegyei nemes urak lesznek most buzgó pártfogói a kassai egyháznak. Nevüket Chernél Györgynek, a buzgó református úrnak, Rákóczi egykori bizalmasának egyik 1664-ből kelt leveléből ismerjük:

Nemzetes Bárczai Ferenc, Semtey György, Szemere László, Vay Ábrahám, Fekete Miklós, Gesztéti János, Puky Péter, Váradi István, Székely András, Szegedi András, Stepán István, Gyöngyössy Mihály, Gyarmathi János, Makiári István, Tályai János, Nisnai István, Zempléni János, Dobai György, Kisiri András, Farkas István, Gyóni Pál, az „asszonemberek” közül pedig: Nemzetes Udvarhelyi Györgyné, Barna Ferencné, Hartyáni Andrásné, Körössi Istvánné, Barakonyi Ferencné, Püspöki Istvánné, Stepán Ferencné, Matocsi Tamásné, Madarassy Györgyné és még „több becsületes Főasszonyok”, akik „Szemöket s kezöket rajta tartják” a kassai református ekllesián, hogy annak fogyatkozása ne légyen.

1650-ben eltűnt az egyház pecsénymója, mely kitárt szárnyú angyalt ábrázolt, kezében kitárt könyvvel. Az egyház pecsétet akar csináltatni, azért Wesselényi Ferenc nádorhoz fordul, aki 1666 augusztus 25-én címert ajánl a kassai református egyháznak. A címer fiókait kiömlő vérevel tápláló pelikánt ábrázol.

Áskálódások Czeglédi ellen

Czeglédi 1668 őszén Erdélybe utazott, hogy Apaffy Mihály fejedelemtől segílyt kérjen a kassai iskola számára és hogy a kolozsvári Veresegyházi Szentyel Mihály féle nyomdában lévő, nyomás alatt álló „Dágon ledőlésé”-nek kiadását siettesse. A hosszú utat egyik patrónusának, Bocskai István zempléni főispánnak a kocsiján tette meg.

Ez útjára felfigyelnek ellenségei és azt a vádat koholják Czeglédi ellen, hogy az elégedetlen magyar urakkal konspirál s az ő összeesküvő üzeneteket vitte Apaffy erdélyi fejedelemnek. Visszafelé a szatmári kapitány ei akarja fogatni, de ő hírt vévén, más úton tér vissza Kassára, Máramaroson és Bereg felé. Az úton Apaffy felesége, Bornemissza Anna megbízásából erdélyi lovaskatonák kísérik, hogy baja ne történjék.

Az bizonyos, hogy az elégületlenség a Habsburg ellen ezekben az években izzón fellángolt minden jó magyar szívében. Czeglédi sokat érintkezett az elégedetlen magyar úriakkal, s bizonyára hallomással bírt terveikről is, bár ő maga mint lelkipásztor nem akart résztvenni összeesküvésben. De mint jó magyarnak, neki is fájt a megronsolt haza ügye, nagyon fájt. Bizonyára sokat beszélt erről az elégedetlen magyar urakkal, köztük Bónis Ferencsel is, akit Kassán ismert meg még 1656-ban Püspöki Tamás keresztelőjén. A vidám háznál nem gondoltak arra, hogy egykor majd mindketten egy sírba kerülnek, mint hitük és magyarságuk vértanúi.

Magyar reménykedések

1669-ben úgy látszott, hogy a török új erőre kap. S a magyar kálvinisták, akik a „két pogány” közt a keresztesletlen pogánytól, a töröktől remélték a másik pogánytól való szabadulást, örvendeztek ezen. Nyárádi Zsigmond, egy ungi kálvinista lelkész így prédikál:

„Íme pápisták, lássátok micsoda újságot és levelet hozok néktek. A török megesküdött a szakállára, napra, holdra, csillagokra, sóra és kenyérre, hogy minket kálvinistákat oltalmába vesz, segítségünkre jön, mindenben támogatni fog; jaj nektek azért pápisták és németpártiak. Isten velünk van és most megkapjátok a magatokét.” A kassai kálvini nyáj is felüdülve hallgatta Czeglédinek egyik hasonló szellemű prédikációját. Ez újabb vádpontot jelentett ellene: azt, hogy az ozmán győzelmet és a Habsburg-ház pusztulását kívánja.

Az egyház másodlelkipásztort kap

1669-ben Czeglédi mellett másodlelkészi állást szerveznek. Másodlelkész Kabai Bodor Gellért.

Kábán született 1640-ben, s miután iskoláit Nagybánán, Debrecenben elvégezte, kecskeméti rektor lett. Onnan külföldre ment, Groingenben, Leidenben, Utrechtben, Franekerben tanult. A tudós fiatal lelkipásztort, aki az iskolában is tanított, szerette és becsülte a kassai egyház.

Ecclésia-támogatók

Az egyház eléggé tehetős ahhoz, hogy két lelkészt tartson. Különösen a nemes urak buzgó segítői az eklézsiának. 1670-ben ns Nisnai István 20 köből búzát, ns Váradi István 3 köből búzát, Geönczi János, Csomaközi András Deák, Kolosvári Szabó János, Szekér István, Giczey Zsigmondné, nemes Makiári István 1—1 köből búzát nemzetes Váradi Mihály, Geönczi István, Szindi ötvös Mihály,

Aszalai István 2—2 köből búzát adnak az ecclesia támogatására. Az eklézsia szőlői, az egyház majorsága, az akasztóhegyi föld, mind szépen jövedelmeznek. Különösen a szőlők: a kassai, a szántói, a tállyai, a keresztúri, hoznak szép jövedelmet. Az egyház borszükségletét bőven ellátják! a boros gazdák: Nisnai István úr, Váradi István úr, Vásárhelyi Csörgei Eötvös István úr és Árokszállási István úr.

V.

A kassai református egyház megsanyargatása

Közeledik a vész ...

A szépen virágzó ékes eklézsia fölé, amely úgy pompázik, mint a szentírásli liliom, gyülekeznek a viharfelhők.

A protestantizmus Kassán mindinkább elenyésző kisebbséggé válik, s a hatalmat a város felett a Habsburgok hú szolgálja, gróf Csáky Ferenc generális és az általa nagyon kedvelt jezsuiták tartják.

A régi idők, amikor pápista papnak még a lábát sem volt szabad betenni a protestáns Kassa kapuján, végleg elmúltak; s mintha csak a múlt század hiányát akarnák pótolni, most fölös számmal nyüzsögnek Kassán a pápás papok és barátok.

Még a vásárba is jut bőven belőlük. 1670 Péter Pál napi vásárkor a zsebesi kálvinista pap ott a vásárban boros fővel két baráttal összecsap a religio felett. A felbőszült prédikátor ököllel úgy orrba törüli az egyik „császármadár” barátot, hogy annak arcát elönti a vér.

A barát véresen gróf Csáky Ferenchez rohan elégtételért. A zsebesi prédikátor megijedve tettétől, odébbáll s eltűnik (mint ahogy eltűnik nemsokára Zsebesről a kálvinista egyház s vele a magyarság). Csáky, akinek a Jászon székelő egri püspök azt a hazugságot írja, hogy a barátot a kassai prédikátor verte meg, a véres barátért 200 forint bírságot rótt az ártatlan Czeglédire, aki kölcsönpénzből fizeti meg az óriási összeget.

De nincs menekvés.

A Wesselényi-féle összeesküvés felszámolásával megbízott Spankau tábornok 1670 július 29-én bevonul Kassára 2000 némettel.

Kassán megkezdődik a rémuralom. A legcsekélyebb gyanúra elfogják és bebörtönzik a magyarokat, elsősorban a protestánsokat. A börtönök csakhamar színültig megtelnek ártatlan magyarokkal.

Irtózatos, ma már meg sem érthető terror kezdődik a szerencsétlen Felvidéken. Egyetlen rosszakaratú kém jelentésére elfogják és válogatott kínzások után karóba húzzák, vagy felnégyelik, vagy felakasztják a szegény magyarokat.

Czeglédi fogsága és vértanúhalála

Sor kerül Czeglédire is. 1670 szeptember 18-án a rab református főemberek vigasztalására egy német tiszt a börtönbe viszi, ahol tíz napon át ígét hirdet a szerencsétlen magyar foglyoknak.

Szeptember 28-án éjszaka aztán elfogják őt is. Német katonák muskétákkal összeverik a fejét és oldalait s a Tárkányiné házában levő búzás boltba vetik és 14 hétig ott sanyargatják a szegény Czeglédit.

Apaffy fejedelem I. Lipót császárnál közbejár Czeglédi érdekében, s 1671 január 5-én kibocsátják börtönéből az összekínzott és halálra vált prédikátort. 10.000 forint kezeségi pénzt kell letenni Czeglédiért, az óriási összeget a még szabadlábon levő református urak adják össze kedves lelkipásztorukért.

Még valahogy el lehetne menekülni Kassáról Erdélybe, ahol biztos fejedelmi oltalom várná, de a fogságban súlyosan megbetegedett és elerőtlenedett Czeglédi marad a kassai bástyán.

Néhány hónap múlva megkapja a pozsonyi vértörvény-szék idézését és a halálos beteg ember május 27-én szerkére téteti magát és feleségével együtt megindul a halál elébe. Gyülekezete zokogva siratja az évtizedeken át szívéhez nőtt jó pásztort. Előre megsiratják, mert soha nem látja többé Kassát és a kassai nyáj sem őt.

Útközben, mikor a nagyszombati mezőn dőcög keresztül vele a szekér, haldokolni kezd. Látja az Antikrisztust, aki vesztét akarja neki és a magyar nyájnak, de látja

Krisztust is, a megmentőt, az Egyetlen Szabadulást, Neki, a hívő magyarság patrónusának ajánlja utoljára nemzetét és egyházát. Hűségese felesége karjai között, idegen mezőben, egy szekéren hal meg a legnagyobb kassai református prédikátor.

Pozsonyba már csak holtteste érkezik és Iván halvának 7-ik napján a pozsonyi közönséges temetőbe eltemetik, Bónis Ferenc mellé, a Wesselényi-összeesküvés miatt életét vesztett jó magyar nemes úr mellé. Sokan temetkeznek még oda hozzájuk hasonló magyarok a rémuralom évei alatt.

Temetési beszéd nem hangzott el Czeglédi teste fölött, csak az ő emlékezetes szavaira gondolhattak a koporsóját kísérő gyászoló magyarok: „Én az én Istenemnek megért búzája vagyok; kész vagyok learattatni s a menyeyei csűrben bé takaríttatni.”

Illyési lélek volt, mint kortársai oly szépen jellemezték, illyési buzgósággal buzgó; szóval, tettel, példával, hasznos nagy írásokkal szolgált vala az ő Krisztus Úrának.

Halála után még évszázad múlva is bibliás, szép magyaryelvű, nagy hitteli könyvei, köztük különösen posthumus műve, a „Sión Vára”, őrizte emlékét és jó fegyver volt a hitnek harcaiban, mint Keresztúri Bálint debreceni prédikátor verse mondja:

Mint ártatlan Ábel holta után szól
Mártírok lelke kiált oltár alól.
Christus Tanúja Munkáiban ímhol
Holta után is él s tanít jól.

„Adgyon Isten sok Czeglédi Istvánt a Magyar Sionban” — kiált fel egyik gyászoló prédikátor, Köleséri Sámuel pedig így siratozza őt s a pástortalanná vált nyáját: Oh te elszéledett Cassai Nyájjacska!

Jó vezértől fosztott kicsiny Táborocska.
Legközelebb téged nem illet muzsika,
Mert Isten elvette tőled, nincs jó Dajka.

De nemcsak a teológusok, nemcsak a nemesek, hanem a köznép is, még száz év múlva is újra és újra megemlékezett Czeglédi István prédikátorról, Krisztus jó szolgál-

járól, s pozsonyi sírját már régen ismeretlenség homálya fedte, mikor a magyar vásárokon még mindig árulták ponyván a Czeglédi István életéről s a nagyszombati búzamezőben lett kimúlásáról szóló verses krónikát.

Ez a krónika a kuruckor legszebb irodalmi termékeinek egyike. Olyan szép, olyan kortrajzoló s annyira ékeesen magyar nyelvű, s úgy megörökíti Czeglédi emlékeztét, hogy e könyv függelékében egész terjedelemben közlöm.

A századok aztán kikoptatták emlékét a magyar nép szívéből, de munkáiban és a szépkrónikában máig él emlékezte az „alter Dávid”-nak, Czeglédi Istvánnak.

Az ellenreformáció dühöngései

A halott pásztor után rákerült a sor a nyájra is. És bizony csupán az isteni kegyelem őrizte meg Kassán a „liliomot a tövisek között”.

Moist már az evangélikusokra is rákerült a sor és minden akatolikus szorongattatása megkezdődött azon a Kassán, melynek polgárai egykor császárral, fejedelemmel, országgyűléssel szemben megharcoltak hitükért. Most teljesen erejükvesztetten a pusztá életük sem biztonságosabbé.

A nagy öreg templom, amelyben annyi ige hangzott és a Mihály kápolna és velük minden hatalom elvétetett. Immár e földi ország és hatalom idegenek kezébe jutott, És Kassa városában bizonytalan lett minden protestáns személy- és vagyonbiztonsága.

Az ellenreformáció teljes diadalát ülte. A környező falvak protestantizmusa is eltűnt. Sok helyen folyt a vér és kiköltöztek a magyarok, hogy helyükbe idegenek jöjjenek.

Felvinczi Sándor kihallgatása

A rémuralomról, amelyet a kassai reformátusságnak el kellett viselnie, csak halvány fogalmat ad egyházunk levéltárának egyik becses okmánya, melyben Felvinczi

Sándor másodprédikátor leírja egyik kihallgatásának történetét:

„Azt kérdezte a vice Colloneus Ő Nga, miért tarttjuk a Templom ajtaját betéve, miikor bent vagyunk a Templomban? Én azt felelém, hogy a gyermekek kövecskéket hajigálnak bé s egyéb sok alkalmatlanságok is esnek. De azt mondgya arra, hogy csak hazug mentség ez. Többé ez ne légyen, mert nagy veszedelem esik rajtunk.”

Aztán elmondja, hogy fegyvereket keresett rajta a német alezredes, amiket állítólag az iskolában rejteget. Felvinczi így felelt: „Ne késsék Ő Nga, hanem mindjárt küldgyön bizonyos embereket s az egész oskolát szemléltesse meg.”

„Azt kérdetta, miért, hogy mi tizenegy óráigh ben vagyunk a Templomban, holot nem volna annyi a szokott óra? Felelém arra, hogy sem nincsen az többször, hanem csak mikor Úr vacsorája vagyon. Az pedig csak hatszor esik egy esztendőben.”

A német alezredes tovább kérdez: „Miért gyűlnek a mi embereink öszve a Templomban edgyet más végezésére? Nem mernek házhoz gyűlni, mert ott meghallanák, mit beszélnek. Felelém arra, hogy mióta az ő Felsége edictuma kijött afelől, soha nem volt az s nem is léssen ezután. Ezeket elvégezvén, parancsolák keményen, hogy a Templomban mindazokat publikáltassam, mert ha miben érnek bennünket, a nagy veszedelmet el nem kerüljük.”

Ez a ránk maradt feljegyzés ízelítőt ad a terrorról, amelyben élt a kassai református egyház. De mindez még csak kezdete volt a nagy nyomorúságoknak.

Lisznyay Kovács Pál és Almási Péter, a kassai iskola két tanára elmenekül a veszélyben levő kassai bástyáról. Buzinkay Mihály és Pósházi János pataki tanárok ezt írják róluk 1671-i levelükben: „... igen csudálkozunk rajta, hogy Lisznyay uraimék e mostani mostoha szélvész es időben állottanak el a törésről, holott most kellett volna inkább vitézkedni; tartunk attul, hogy az Ő K gineknek ebbeli tselekedeti vétkül ne tulajdonítassanak. Mi a kgmetek szép nevedésben indult scholájának directiójára rendeltük Jenéi Kincses Istvánt...”

Az egyházi kincseket Erdélybe mentik

A magyart nyúzó idegen katonaság előtt a gondos és az egyház javára féltőn vigyázó Gönczi ötvös István kurátor titokban Nagybányára menekíti az egyház kincseit és levéltárát. A Nagybányára küldött kincsek ezek:

1. egy öreg medence, melyet Barnáné asszonyom csináltatott.

2. egy öreg fejr ezüst kanna, melyet Fráter István úr csináltatott.

3. Két kisebb kívül, belül aranyas kanna, melyet az öreg Fejedelem csináltatott.

4. Egy kehely formára csináltatott pohár fődölével, melyet Barna Ferencné asszonyom adott.

5. Más kehely, belől aranyas, melynek gottnbja gyöngygei rakott és kövel, melyet Kátai Ferenc adott.

6. Egy sima kehely, kívül, belül aranyas.

7. Egy eöreg aranyas tányér, melyet az eöreg Fejedelem csináltatott.

8. Egy úrasztalára való abrosz, melyet N. Bánfi Agneta asszony, Bárczai Ákos úrnak meghagyatott özvegye adott.

9. Egy skófiummal sujtásosan szőtt selyem asztalra való materia, melynek a széli körül vagon arany csipke.

10. Egy varott abrosz, melynek a közepiben Bárány és a négy szegén négy evangélisták vadnak kivarrva, körül arany csipke vagon, melyet Püspökiné asszonyom adott.

11. Egy öreg, skófiummal varott öreg virágú keszkenő.

12. Második apróbb virágokkal, skófiummal varott keszkenő.

13. Harmadik szinte selyemmel és skófiummal varott keszkenő.

14. Egy selyemmel szőtt asztalra való materia.

15. Egy csomó levél, melyek szőlőkről és egyebekről valók.

Nagy búsulással és rettegve csomagolják és veszik számba a drágaságokat Gönczi ötvös István kurátor, Tihaméri Sándor, a schola rektora és Kolosvári János. Gönczi ötvösnek köszönhető, hogy az óriási értéket képviselő drágaságok kikerülnek a német Belszár szennyes rabló kezét és legnagyobb részük máig megmaradt.

1671 október 15-én I. Lipót rendelete hit dolgában az egri káptalant teszi Kassa urává. Ennek első dolga, hogy a nagytemplomot és a Mihály kápolnát Spankau főkapitány karhatalmával elvéteti 1671 november 24-én az evangélikusoktól.

Immár nincs Bocskai, nincs Bethlen, akivel szövetkezve visszavehetnék az evangélikusok a nagytemplomot. Erdélyben Apaffy a maga bajával van elfoglalva, Kassán és Felsőmagyarországon garázda zsoldosok kószálnak, mint élet-halál ural.

Erdély pénzzel és imával segít

A kassai református iskola még tartja magát, bár megfogyatkozik a tanulók száma. Már csak Erdélyből kap segítséget. „Kegyelmetek levelét vettük, — írja Apaffy megleghangú levélben 1672 március 7-én Fogarásból — az Collegiumhoz conferalt Száz Tallérok felől való írását megh értettük. Isten oltalmazzon, hogy Kgelmetek Scholájától el tartanak, hanem mint eddig is, ennek utána is megh adattyük. Intvén kegyelmesen Kgteket, külgye bizonyos Attyokfiait levéllel, azoknak az Száz Tallért kezekben adgyuk a Collegium számára.”

Oltalmazó fegyvert már nem tud adni a meggyengült erdélyi fejedelemség Kassának, hát ad anyagi segítséget és imádkozik megmaradásukért. Csodálatosan összeforr lelkiileg és felelősséget érez a kassai református egyház iránt a mindenkori erdélyi fejedelem.

Elveszik a református templomot

Az iskola „fejében megsebesítetik” Czeglédi halálával, meggyöngül Lisznyay és Almási ermenekülésével, de még néhány évig a terror alatt is kitart. Nem sikerül a jezsuitáknak az a terve, hogy idegileg annyira tönkretegyék a tanárokat és diákokat, hogy önként elmeneküljenek és feladják a kassai bástya saroktornyát, a református iskolát.

És valóban hősies az az elszántság, hogy még a templom elvétele után is, a tönkretett egyházban is megmarad és el nem mozdul helyéről a hősies tanári kar és tanuló ifjúság.

Mert a templom, az annyi imádságos, fáradságos, lelkes munkával épült templom, elvétetik. Minden jogcím nélkül. A templom, amelyet annyi magyar és annyi erdélyi áldozatkészség emelt, amelybe bele voltak építve a kisemberek fillérei éppúgy, mint a nagyemlékezetű Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony ezer forintjai, elvétetik.

1673 szeptember 29-én gróf Wolkra a szepesi kamara elnöke erőszakkal elveszi a kassai református templomot és katonai magazinná alakítja át.

Hithagyók

A hithagyás is megkezdődik. Nem a térítő barátok, hanem inkább a halálos félelem sokakat elszakít a nyáj tói. Az egyház krónikása azt írja, hogy emellett az önző haszonkeresés is elfordít sokakat az igaz református hittől: „Inkább Karafa hódítá el a nagy Famíliákat, kit midőn az után is kérdeztek volna: Miképen lehetne a Magyarokat vissza hajtani a Római Ecclához? Azt felelte: Tsak Tisztségeket ne adgyanak nékiek.”

Az akkori kassai evangélikus prédikátor mondta a hithagyó ókra azt az orcapirító, de igaz megállapítást: „*Ha a Tisztségeket Mahumedanusoknak osztanák, sokan azok lennének.*”

A református iskola is elvétetik

Kassán, alig száz évvel azután, hogy a reformáció megkezdődött, nincs már egyetlen templomuk sem a protestánsoknak. Már csak az iskola áll fenn az egykor tündöklő egyházból. A fejedelmi egyházból „ecclésia pressa” lesz, s most már az iskolája, utolsó erőssége is elvétetik.

1674 elején fegyveres csapatok törnek be az iskolába, kihajtják onnan a diákságot, felprédálják az iskola be-

rendezését, kiűzik a városból a két hősl elkü tanárt és Felvinczi lelkipásztort. Ezzel szem szerint az egyház megszűnt.

Úgy látszott, vége az ekléziának. Se temploma, se szabadsága, se iskolája nincs többé. Látszólag vége Kassán a református egyháznak s vége az öncélú magyar életnek.

Páristák örvendezése

Kassán, amely az üldözés sanyarú helye lett a protestánsok számára és minden vallású magyarok számára pedig a félelmek és sanyarúságok székhelye (innen mentek ki martalóc csapatok és ide hozták be a magyarság legjavát fogságra), egyedül csak a császárhú katolikusok örvendeznek. Egészen disszonáns és ez évek magyar bánattal teli írásaitól élesen elütő a katolikussá lett városi tanács eme hozsannázása:

„Miután az isteni kegyelem közreműködésével (?) Kassa városában a már mintegy száz esztendő s protestáns uralom után a tanácsházban katolikus szenátorokat és tribunusiokat láthatunk a hasonlóképen katolikus bíróval együtt, jogosnak és méltónak tartottuk, hogy Isten s az ő Szeplőtelen Anyja iránt hálánkat kimutassuk. Ezen célból a legjobbnak azt ítéltük, hogy legfelségesebb császár-királyunk s legkegyelmesebb urunk, Lipót példájára a város nyilvános terén, a Szeplőtelen Szűz diadalmi emlékműve állíttassék fel, annak tanúságául, hogy szent István király egész Magyarországot végrendeletileg a legszentebb Szűznek hagyományozta.”

„Ez okból mi, katolikus szenátorok, a város nemzeti bírójával együtt, e szobor számára nyilvános teret örömmel engedélyezünk s a szükséges kiadásokhoz tehetségünket a legnagyobb készséggel följánljuk, reményünket Isten után legszentebb Patronánkba helyezve, hogy az újraéledt katolikus vallásnak kedvező sorsfordulata e helyen örökké tartson és tovább terjedjen. Amit aláírásunkkal és saját pecsétünkkel megerősíteni kívántunk Kassán, 1673 esztendő március 2-án.”

Úgy látszott, vége a protestantizmusnak azon a Kassán, melyet protestáns polgárok szorgalma tett gazdaggá és protestáns fejedelmek kardja híres-nevezetessé.

Nagy tűzvész

De úgy látszott, vége Kassának is. 1674 augusztus 22-én iszonyú tűzvész égeti el a város nagyrészét, kiindulva az elfoglalt református templom közeléből. Sok ház elpusztul, emberéletben is kár esik: „Német mennyi veszett el, nem tudjuk...” A puskaporos torony is felrobbant s állítólag 350 katona veszett el s elégett utolsó szemig a császáriak által Kassára a vidékről beharácsolt sok ezer köből gabona is.

Az egyház látható keretei eltűnnek

Az egyház templomának és iskolájának elvétele után a kiűzött tanárok s deákok elmenekülnek a négy égtáj felé. Kabai Bodor Gellért Debrecenbe fut „Patmos szigetére”, ahogy a bibliás bujdosók az erdélyi határ közelében levő békességes tiszántúli részeket és a protestáns Erdélyt nevezik. Kabait 1674-ben Debreczen választja meg prédikátorának s ott is hal meg 1681-ben.

A kassai egyház pedig katakombába szorul. Nyolc évig nem tarthat prédikátort. Halottait plébános temeti, ha ugyan eltemeti. Az élők egy-egy rejtett bibliával éjszaka csűrőkben és más magános helyeken bújnak össze az örök ige hallására.

Ebből a korból nincs is feljegyezni való. Nem maradt emlék sem az egyház krónikás könyvében, sem a levéltárban. A szenvedésnek és megalázásnak olyan esztendei voltak ezek, hogy legjobb, ha nem is tud róla a késő maradék.

A fejedelmi alapítású kassai református egyház úgy látszott, megsemmisül, eltűnik s emléke és a Nagybanyára mentett úrasztali edényei beszélnek majd csak róla. De Isten másként rendelkezett.

Thököly alatt feltámad az egyház

1675-ben Spankau helyett Strassaldó lett a felsőmagyarországi főkapitány, utána a szadista Cobb, aki újra vérfürdöket rendezett Kassán, karóba húzatván kurucok százait, Mire a kurucok is hatszáz szerencsétlen németet hasonlóképen végeznek ki. Aztán jön a szabadító Thököly, akinek diadalmas csapatai 1682-ben felszabadítják Felsőmagyarország nagy részét.

Thököly csapatai 1682 augusztus 15-én vonulnak be Kassára, ahol a halálosan megszegyenített és letiport protestánsok örömben sírva fogadták a szabadsághóst.

Thököly a nagytemplomot és a Mihály kápolnát azonnal visszaadta az evangélikusoknak. A nagytemplomban tábori papja mondja annyi év elnyomása után a boldog ujjongású igehirdetést. A jezsuitákat és ferenceseket mint labancokat kikergeti Kassáról, vagyonukat pedig lefoglalja a fejedelem.

Kassa újra protestáns város lesz. A református egyház is visszakapja szép templomát és az katonai magazinból ismét az ige hirdetésének helye lesz.

A terror rettentő évei után három boldog év következik a kassai egyházra. Az egyház lelkipásztora 1682—83-ban Száldobosi János. Az ő vezetése alatt 1683 április 7-én egy küldöttség összeírja az egyház megmaradt vagyonát és értékeit:

1. Tiszteletes Felvinczi Sándor uramnál (Debrecenben) vadnak könyvek négy hordóval.
2. egy udvari ezüst pohár.
3. a schola legh kisebb csengettyűje.
4. a scholához való nagy zászló.
5. a tályai vároldalon levő szőlő.
6. a Nagybányára menekített kincsek.

Ugyancsak összeírják az egyház tőkepénzét is, 450 forintot.

A rémuralomtól megszabadult egyház lassan szervezkedik. Megfogyott anyagilag is, lélekszámban is. De a hithez való ragaszkodás megmaradt. Újra akadnak lelkes jóltevők is: Nyerges ötvös Mihály a napkeleti soron egy

házat ad, Kolosvári János a rátkai hegyen levő szőlőjéből 250 forintot juttat az egyháznak.

Thököly felemeli a kassai kántort

Az egyház kántora Görgei János, akit Thököly Kassán 1684 április 8-án kelt levelében felemel a jobbágyi sorból és fejedelmi nagypecsétjével és saját aláírásával megerősített szabadságlevelet ad neki. Ez az okmány ma is egyik kincse a kassai református levéltárnak.

Új lelkész: Tunyogi Miklós

Száldobosi János távozása után Tunyogi Miklós lesz a kassai prédikátor. Az ő lelkészkedése alatt helyreáll megint az iskola, de már csak árnyéka a régi híres kassai református iskolának. Egy iskolamester tanít csak benne: Ladányi Albert. Tunyogi hamarosan elhagyja Kassát és akkor Ladányi Albert lesz a kassai prédikátor.

Újra jönnek a nyomorú idők

Kassa 1685-ben megszűnik Thököly fejedelmi székhelye lenni. Vége a magyar világnak. Ez év október 25-én Caprara császári vezér bevonul Kassára s nyomában jönnek a német zsoldosok és a barátok újra. Az evangélikusoktól a két templomot újra elveszik.

A reformátusoknak még egy ideig meghagyják templomukat. Kezdődik újra a szerencsétlen Felsőmagyarországon egy „megtorlás”, amely évekig tart és a legjobb magyarok bakó által kihullott vére festi pirosra ezeket az éveket Kassa történetében. (Feja Dávid, Lányi Sámuel stb.)

Otrokocsi Fóris, a hithagyó prédikátor

1687-ben az egyház prédikátora Otrokocsi Fóris Ferenc, a gályarab, rettentő szenvedések hőse, melyeket református hitéért szenvedett. 1690-ig marad a kassai egyház lelkipasztora. Innen eltávozva konvertitává lesz.

A kassai krónikás azt mondja róla: „Haragjában, hogy Esperesnek nem tették, Páplistává lett.”

1687-től a másodlelkész Ladányi Albert, aki már 1684 óta iskolamester is. Kassán marad 1690-ig.

*A kassai refomátus egyház helyzete
a zord időkben*

Egyelőre az egyház megmarad temploma és javai birtokában. Sőt még gyarapszik is. özvegy Csegehátkay Káthay Ferencné, született Pribék Sára végrendeletileg az egyházra hagyja Forgács-utcai házát (1686 márc. 23) s ezzel az egyház kassai házainak száma háromra emelkedik.

1687 szeptember 5-én az egyház eladja 65 magyar forintért a Dobi György által neki ajándékozott boltot.

1688 januárjában Udvarhelyi István, a kassai egyház megbízottja tájékoztatja az egyházat Pozsonyból az országgyűlés vallásügyi tárgyalásairól. Nem nagyon biztónak látja a jövőt. 1688 az egyház anyagi erősödésének éve. Az abaújszántói Sátor hegyen lévő egyházi szőlőt az egyház — azzal a feltétellel, hogy a puszta szőlőt „megépítsék” — a Tállyán lakó Berge Andrásnak és feleségének adja használatra. Az egyház készpénzvagyonra elég jelentős. Maga Mikházi György 400 forinttal tartozik az egyháznak.

1690 február 25-én Ináncsi Pálné, Csákó Kata a bodóközi promontoriumon levő szőlőjét az egyháznak „igéri, mivel temetőhelyet engedett leányának a templomiban.”

Ugyancsak ez év június 23-án Bárczai János levelet intéz a kassai kurátorokhoz, melyben igéri, hogy „két kis édes fiacskáinak temetőhejőktől, jóllehet szegény öccse Fülő Lajos koporsója tetejében tétetvén holrtestecskéjük igen nagy helyet nem foglaltanak, amit az egyház kíván, megfizeti.”

Ez évben az egyház eladja a Derék-utcában lévő mézsárszék melletti házát, melyet a Vay-familia hagyományozott, 216 magyar forintért.

Kassai egyháztagok 1690-ben

Ez időtájból már ismét több kassai egyháztag nevét ismerjük: Barcsi János, Borbély Györgyné, Czakó Pál, Citneki Mária, Gyürkei Pál, Gombkötő Márton, Horváth Mihály, Halasi Sámuel, Hajdú Gergely, Kecskeméti Mihály, Kovács Gergely, Kis András, Kapus Márton, Matócsi György, Méray Istvánné, Miskolci Gáspár, Miklós Deák, Nyeregyártó István, ötvös Gergely, Petlényi György, Regéczi Sámuelné, Rozgonyi Lakatos Jánosné, Miskei Szabó Márton, Gönczi Szabó András, Almási Szabó János, Szenei Szabó János, Szakmári N., Rettegi Szabó András, Jászy Szabó Mihály, Kolosvári Szabó Jánosné, Váradi Mihály, Vasis Sándor, Váradi István, Varga Márton. Ez a töredékes névsor is mutatja, hogy az egyre inkább katolikus és német befolyás alá kerülő Kassán a református egyház valamennyi tagja fajlag magyar.

A kincseket átvizsik Fogarasba

1690 április 17-én Fogarasból értesítik az egyház előjáróit, hogy az egyház kincsei Fogarasra kerültek. Nagybányáról beljebb vitték a kassai egyház jóemberei az értéküket Kővárra, ahol néhai Katona Mihály (kővári vicekapitány őrizte őket. De még Kővár sem volt elég biztonságos, azért a kassai kincseket a nagyobb biztonságú Fogarasba vitték az 1690-ik évben. Ott őrizték aztán hittestvéri szeretettel a fogarasi egyház előjárói: Beregszászi Mihály és Rozgonyi Mihály lelkipásztorok, Inczédi György és Komáromi János kurátorok.

Zemlényi Ferenc prédikátor

Otrokócsi Fóris, a hithagyó helyébe az egyház Zemlényi Ferencet, a tudós prédikátort hívja meg, aki külföldi egyetemek egész sorát végigjárva, gönci másodpap volt ezidőben. Kilenc esztendeig vezeti a kassai egyházat nehéz és keserves megpróbáltatások között, hűséggel és ingatatlan hittel a jobb jövőbe.

*A pataki kivert iskolának helyet ad
a kassai egyház*

1695-ben már előreveti árnyékát a keserves jövő. Ez év március 25-én egy menekülő diákcsoport, a sárospataki főiskola Göncről is kivert diákjai id. Csécsi János professzor vezetésével behúzódnak Kassára és befogadást kérnek az egyháztól. Már 22 év óta tart bujdosásuk. 1673-ban Báthori Zsófia üzte el őket Patakról, akkor egyrészt Erdélybe, másrészt Göncre menekült. Most Göncről is tovább üzik őket.

Az egyház szeretettel fogadja a menekülő iskolát és betelepíti őket a kassai iskola nagy épületébe, amely egyszerre újra megtelik s felelevenedni látszik a régi szép idő, a Czeglédi alatti idő.

*A kassai reformátusoktól elrabolják
templomukat és iskolájukat*

De az ellenreformációs szellem nem tűrhet meg református gyarapodást. 1696 március 27-én gr. Csáky Ferenc országbíró elvéteti a református templomot, az iskolából pedig kivereti a tanulói ifjúságot, köztük a vendég pataki diákokat is, Kassa falai közül. Hogy a rablásnak legyen valami formája, az elvett óriási értékű templomért és iskoláért nyolc darab értéktelen kis szántóföldecskét ad a református egyháznak.

A megrabolt egyház sehol nem keresheti igazságát földi bíránál, hiszen maga az országbíró tette vele ezt a latorságot. Keserű szívvel kint a Hóstáton, az adott szántóföldeken egy fatemplomocskát húz fel az egyház és egy szerény kis iskolakunyhót épít. Micsoda koldus épületek ezek az elraboltakhoz képest!

Ez a kis iskolaház az „Új Collegium”. Ebbe a „Neo Collegium”-ba költözik át a pataki iskola és itt marad 1704-ig, amikor visszaköltözhet Patakra. Az iskola professzora Csécsi János, szeniora 1701-ben Tarczali Pál. Sátoros ünnepekre innen bocsátják ki a legátusokat a „patronuschoz praedicallani”.

Az egyház kiszorul Kassa városából s a nagy ékes templomot 1698-ban az Eleonóra császárnő által Pozsonyból Kassára telepített Orsolya-apácák kapják meg. Ajándékba.

A magyar reformátusság túrni kénytelen minden atrocitást.

A hegyaljai zendülés

1697-ben a Tokaj-Hegyalja kálvinista parasztjai felázadnak. Egyik alvezérük Kabai Márton református prédikátor. Két hónap alatt leverik őket a fölös német hadak s aki el nem esik közülök, vagy ki nem vándorol Moldvába, az túrni kénytelen a még nagyobb elnyomást.

Ennek a parasztlázadásnak van egy megható epizódja. A hegyaljai zendülőkhöz az a hír érkezik, hogy a jezsuiták Kassán református prédikátorokat fogságban tartanak és kínoznak. A zendülő parasztok e hírre elhatározzák, hogy a legvágatottabb kínzások között fogják kivégezni a Sárospatak bevételekor kezükbe került jezsuitákat. A hírt megcáfolják, de a parasztok már felkészültek a kínzásra és csak akkor állanak el tervüktől, mikor Kabai Márton megtiltja nekik a jezsuiták kivégzését.

Kassa rekatolizálása befejeződik

1698-ban visszatérnek Kassára 142 esztendei távollét után a domonkosrendi szerzetesek is, s ezzel Kassai rekatolizálása befejezést nyer.

A város teljesen a klérus kezében van. A protestánsokat csak a külváros nyomorúságában túrik meg. Csak a piszkos és kivetett külvárosban imádkozhatják magyar nyelven Istent, az egy élő igaz Istent. De nem lankadnak meg a hozzávaló könyörgésben a mélységben sem.

Es Isten a benne bízókkaal újra és újra csodát fog tenni.

VI.

A kassai református egyház a XVIII. században:

„Ég, de meg nem emésztetik!”

II. Rákóczi Ferenc alatt megszűnik az elnyomás

Az alsó külvárosban (a mai Szepsi-úti régi református temető helyén) húzza át az egyház az elnyomás keserves esztendeit. Rövid időre kiveszi onnan a kálvinista ekléziát egy irgalmas katolikus fejedelem, de az ő bukása után ismét visszabukik az egyház a mély nyomorúságba.

A XVIII. század elején az egyház lélekszámban megfogyatkozott. Fele annyi a keresztelt gyermekek száma, mint a múlt században volt. De nem fogyatkozott meg a hit és az áldozatkészség. Az adományok között megemlítésre méltó a Czemenyei Jánosné, született Soltész Anna adománya 1705 augusztus 7-én: két köblös földet hagy szeretett egyházára.

Erdélyből — immár nincs szabad Erdély a Leopoldina óta — visszakerülnek az egyház szentédénei a hosszú bujdosásból és azokat Zemplényi Ferenc prédikátor nyugtázza 1703 október 15-én.

A jobb időt ezúttal kivételesen nem református, hanem egy katolikus vallású fejedelem hozza el a magyarságnak és benne a kassai református egyháznak. Katolikus fejedelem: II. Rákóczi Ferenc, akit azonban mély szimpátiák kötnek a reformátussághoz. A katolikus Szekfű Gyula így ír róla: „Valódi toleráns lelkülete volt... talán protestáns őseitől, I. Rákóczi Györgytől és Lorántffy Zsuzsannától örökölte az ő finom, egyéni vallásosságát, azt a vallásos kedélyt, mely az egyházi előírások és szabá-

lyok között nem érezte jól magát, kezdettől fogva elfordult a jezsuita gyakorlattól...”

„A jezsuitáknak — mondja Szekfü — még akkor is ellenségük volt, mikor arra gondolt, hogy egy jezsuita szabadítá ki Bécsújhely börtönéből... Bizalmatlansága a papokkal szemben szabad szentírásvizsgálatra vezeti...”

Mennyi református örökség!

Rákóczi kancellárja, hadi irodája és udvara majdnem tisztán protestáns emberekből áll: Vay Ádám, Ráday Pál és a főudvarmester Ottlik György protestánsok.

De a politikai szempontok és megfontolások is a reformátusok mellé állították ezt a nagyhitű katolikus fejedelmet. Hiszen szabadságharcában elsősorban a reformátusok állottak mellé és tartottak ki mellette mindvégig.

Ő maga írja „Vallomásai”-ban, hogy. „Az egész sereg, talán *tizedrésze kivételével*, kálvinista volt s papjaink (t. i. a katolikus papok) iránt tanúsított minden tiszteletlensége még a pártomon levő országnagyok szemében is az egyház rombolásának és üldözésének látszott. Ha ily esetekben nem jártam el erőszakkal és indulatosan, hanem kölcsönös szeretetet és türelmet hangoztattam: mert lelki vonatkozások irányításában nem tartottam helyénvalónak erőszak alkalmazását, megvádoltak, hogy a katolikusok elleneit pártolom, hogy hitem színlelt és hamis.”

Ennek az emelkedett szellemű, toleráns magyar fejedelemnek 1704 október 11-én hosszú ostrom után meghódol Kassa és a fejedelem hűségén marad az egész szabadságharc alatt, bár 1706-ban Rabutin labanc generális ostrom alá veszi és vissza akarja foglalni. Bombáztatja Kassát. A református egyház a bombázás következtében 2930 forint kárt szenved. Az ostromot egykorú vers így éneklimeg:

A híres Rabutin Kassa városát
Sűrűn löveti Forgách bátyáját,
Úram segélj! és küldte az Úr szolgáját
Esze Tamást, nem mást. S megtartá Kassát!

Rabutin ostroma alatt sokat szenvedett a bombáktól a reformátusok hóstáti temploma. De mit bánták, hiszen

1706 január 9-én visszaadatta nekik Rákóczi régi ékes szép templomukat.

A Rákóczi által kiküldött biztosok: Gundelfinger János, Szakmán János és Breznay János jan. 9-én kelt pecsétes levelükkel a reformátusok birtokába rendelik régi templomukat, amit a régi rabló rezsim erőszakkal vett el tőlük. Elutasítják a templomot eddig használó „Tiszteletes Apácák”-nak azt az igényét, hogy a kassai református egyház térítse meg az apácarendnek „néhány üvegablakok és kölcségekkel csináltatott ülő székek” árát. A bizottság megállapítja, hogy a kérés jogtalan, mert „míddőn említett Templom tőlük (t. i. a reformátusoktól) elfoglaltatott, akkor elégséges ülő székek volt, melyeknek elő adattatását Tiszteletes Apácáktul kívánhatták.

Az egyház örömmel tér vissza a külváros szemetjéből régi szép templomába. Mély hálaadással köszöni meg Istennek a szabadítást és a szabadító fejedelmet.

Minden erdélyi fejedelem patrónusa volt eddig az egyháznak. Ez százados öröksége volt az erdélyi fejedelmeknek, amit készséggel teljesítettek. Bár Rákóczi Ferenc katolikus vallású volt, mégis — kegyelettel a kassai református egyházat alapító ősei iránt — nem feledkezett meg az egyház segítségéről.

Amellett, hogy az egyház templomát és iskoláját visszaadta, minden kérését teljesíti az egyháznak. 1706 augusztus 22-én az esztergomi táborból utasítja gazdasági tanácsát, a kassai református¹ egyház egyik kérvényének megvizsgálására és elintézésére. (A fejedelmi nagypécsettél és a fejedelem aláírásával ellátott levél levéltárunk egyik becses okmánya.) 1706 december 18-án Rozsnyón kelt levelében pedig azt írja Keczer Sándornak: „adgyon azon kassai Reformata Ecclesia szenátori kezéhez két harangot.”

Maga Rákóczi 1706 október 14-én vonult be Kassára, ahol a lakosság felekezeti különbség nélkül lelkesen fogadta, de természetesen a protestánsok ujjongtak legjobban a toleráns és őket az elnyomásból megszabadító fejedelem előtt.

A katolikus templomban gyakran ájtatoskodó Rákóczit elkísérték oda a nemes Compania ifjú testőrei, köztük sok unitárius, evangélikus és református ifjú, akik a templomban „semmi legkisebb csintalanságot nem tettek. Elevatiokor a Catholicusok le térdepeltek, a többiek tiszteségesen fennállottak...”

1707 december 26-án Kassán kelt levelében dönt a fejedelem egy vitássá tett végrendelet ügyében az egyház javára.

1709-ben eltávozik Kassáról Zemplényi Ferenc a jobb jövedelmű, virágzó tállyai egyházba, ahol esperes is lesz. Jó emlékezet és tetemes fizetési hátralék maradt utána Kassán: 284 forint 20 krajcár, készpénz, 94 köből „élet” és 5 hordó bor: „ezzel tartozik az Ecclesia Ő kmének”, írják jegyzékbe Madár István és Debreczeni András kurátorok. Elképzelhető, mily nehéz anyagi sorsa lehetett szegény Zemplényinek ilyen tetemes hátralék mellett.

Még 1709-ben Körösi Jánost választják prédikátornak, aki azonban csak egy évig viseli tisztét, mert 1710-ben meghal és eltemetetik a kassai református temetőben.

A kassai börtönben raboskodó nemes Nyárádi András az egyháznak (bizonyára azért, mert tömlöcében a kassai prédikátor meglátogatta és vigasztalgatta) 10 rh. forintot hagyományoz. A rab nemes úr megindító testamentuma az egyház levéltárában van. Mély hit illata száll belőle: „Én Nyárádi András, Látva rajtam Istenemnek Súlyos Látogatását, mind raboskodásom hosszú voltának, mind penig a rabságban Istenem súlyos betegséggel meglátogatott, melyből is Gyógyulásom, vagy peniglen Halálom történhet, Istenem birtokában van. Melyre nézve is Én: Elsőben. Lelkemet ajánlom az én érettem keserves Halált sízenyvedett és Dicsőségesen Fel Támadott Jésusnak Sz. Kezeibe, Testemet penig az eő Annyának a Földnek ...”

1709-ben kezdődik, de 1710-ben tör ki teljes erővel Kassán egy szörnyű pestisjárvány, a legnagyobb és legborzalmasabb az összes pestisjárványok közül, melyek Kassát addig érték. A lakosságot mihamar megtizedeli a szörnyű kór s különösen 1710 tavaszától oly félelmes

erővel dühöng, hogy az ötezer főnyi Kassa lakosságának nagy része vagy meghal, vagy a környékre menekül a Halál Helyévé lett városból. Csakhamar színültig telik az 1696-ban nyitott új református temető. A temető emberek nem győzik a munkát, új és új „testfogókat” kell fogadni a holtak eltemetésére.

Május 16-án a református templomban is kihirdetik a városi tanács szigorú parancsait:

1. aki beteg, ne bújjon el, hanem azonnal menjen orvoshoz,

2. a szegények ingyen kapnak orvosságot,

3. a templomajtóban egy „paxis”-t helyeznek, abból a célból; hogy aki teheti, dobja bele adományát, mert ebből fedezi a város a szegény elhaltak temetési költségeit.

A nagy veszélyben a lelkek a halál közelsége előtt odafordulnak forró hittel Jézusához. A templom tömve van ígét hallgató és könyörgő sokasággal.

A halálravált városban már csak Istenben van minden reménység. 1710 októberében, mivel kiszabott ideje van minden szenvedésnek, könyörül Isten a városon, a pestis megszűnőben van s amilyen váratlanul jött, úgy el is tűnik, betelt temetőket, gyászoló és megrendült szíveket hagyva maga után.

*Labanc elnyomás, veszedelem,
templomelvétel*

1711 április 20-án Rákóczi hadai kivonulnak Kassáról és a városi tanács átadja a város kulcsait Löffelholz, Ebergényi és Viard labanc tábornokoknak. A kuruc kornak vége s vége vele a vallásszabadságnak is.

Löffelholz 1711 október 18-án a kassai református egyháztól elrabolja a templomot és a keresztyén (?) osztrák tábornok, messze megelőzve a bolsevista mentalitást, katonai magtárat csinál az Isten házából. Húsz év múlva aztán teljesen és véglegesen megint, az Orsolya-apácák birtokába kerül s ott van mind máig a templom.

Egy császári tábornok önkényéből, teljesen ellentétben Rákóczi szellemével, vétetett el ez a templom, Rákóczi-

nak Kassáról való elmenetele után. Rákóczi ugyan 1906-ban visszajön Kassára, de holtan, s az általa szeretett és istápolott kassai református egyházért mit sem tehetnek már halott porai.

Újra a külvárosba vették az egyház

Az egyház — mint mindig, valahányszor Kassáról és a Felvidékről eltűnik a magyar öncélúság — ismét elnyomás alá kerül és ismét kiszorul a külvárosba. A temetőbe kell kimennie, ahol a régi fatemplom, amelyet még a Rabutin ágyúgolyói megrongáltak, immár nem alkalmas arra, hogy odahúzódjanak a hívek. Ezért jó időben a szabad ég alatt tartják az istentiszteletet, rossz időben pedig a citadella egyik kazamatájában.

Katakomba-keresztyénségre jut a fejedelmi egyház. Nyomorúságát alázattal viseli.

Lelkipásztora 1710-től 1713-ig Gyarmati Tamás. Nem tudunk róla közelebbi adatot, csak annyit, hogy hűségesen szolgálta az egyházban Krisztust, összetartotta az üldözött nyáját és imádkozott szebb jövővéért.

Az ő lelkipásztorsága alatt kelt ez a megható folyamodvány, gróf Pálffy János kassai generálishoz intézve:

„Méltóságos Grális Feld Maréchal Nagy Kgyelmes Úrunk. Excellentiád nagy kegyelmessége által az ünnepi Devotiónkat az Felső Hóstáton egy csűrben véghez vittük: mely kegyelmességéért Excellentiádnak hosszú életet és szerencsés előmenetelt alázatos szívvel kívánunk Isteniül, Ó Sz. Felségétül.

Bízában azért tovább is Excellentiád nagy kegyelmességéhez, Excellentiádnak nagy alázatosan representallyuk, hogy mégis dicsekedhessünk nemzetségrül nemzetségre Excellentiád Gratiá jávai, A mely helyre relegáltattunk, azon helyünk az el múlt Pestisnek idején egészben Temető helyévé lett annyira, hogy nem csak a Temető hely, sőt a Templom, ahol volt, tellyességgel máris betölt tesztekkel annyira, hogy lassan lassan bé telvén kevés üdő alatt, és ha azon a helyen építették tovább is hely az Isten

szolgálatára, félő propter exhalationes terrae (most még el sem rothadván azon testek jó móddal), valamely új contagiót ne causalljon. Pro Do. Isten oltalmazzon menykű ütéstül, vagy történetbül leendő gyuladástul (a mint mindd... szokás olyankor a kapukat bezárni) az egész Evangelicusoknak mind két részül való tagjai a Városon kívül rekedvén, az tűz által mindennemű bonumocskájok meg emésztetnék és a Város is nagyobb minában esnék.

Pro 3 tio. Propter distantiam loci az sok özvegyek, Árvák, erőtelen öregek és betegesek, nem lévén módgyok, hogy szekerén vagy lóháton mehessenek, elmulattyák az Meni szolgálatot.

Pro 4 to. Ezelőtt való időkben is megh engettet volt mégh penág inter muros az ő felsége Méltóságos Tisztei Amnesztiájukból liberum exercitiumunk. Melyhez képest valamint eddig, úgy ezután is Excellentiád Grátiájába ajánljuk Submissee dolgunkat... bölcsen által látván helyes mentségünket, méltóztassék Excellentiád bennünket kegyelmesen manuteneálni és Protegálni az Felső hóstáti meg említet Tsürbe, hogy lehessen ottan libera Exercitiumunk; addig, míg a Religio iránt kiadaták az Ő Felsége kegyelmes Resolútiója.

Mely hozzánk járulandó Excellentiád nagy kegyelmességéért Excellentiád Eletét Isten hosszú időkre terjessze és szerencsés sok jókkal megkoronázza. Szüntelen való könyörgésünkben Ő Felségétül instálni el nem mulattyuk, Excellentiádnak Alázatos Szolgay Helveticae Confessionis et Augustanae Eccl. Cassoviensis addicti.”

Micsoda mélységes nyomorúság lehetett az, amikor egy ronda csűrért ilyen könyörgést kellett intézni egy fajilag és vallásilag idegen zsarnokhoz.

Gyöngyösi Pál lesz kassai prédikáto

Még 1711-ben kerül Kassára Gyöngyösi Pál, akit Gyarmati Tamás az iskola tanítójául alkalmaz. 1712-ben Gyarmati halála után az egyház egyhangúlag Gyöngyösit választja prédikátornak. Ő pedig készséggel vállalja a nyo-

morgatott, templomától megfosztott, anyagi erőtől elhagyott egyház lelkipásztorságát.

Gyöngyösi korának egyik legérdekesebb papi alakja, élete igazi regénybe illő élet.

Ez a középtermetű, közép nagyságú, de átlagon jóval felüli tudású férfi, akinek később az üldözések és izgalmak következtében „jobb arca szempillájával együtt ránagatózik”, korának egyik legképzettebb teológusa.

Eredetileg Árva Pálnak hívták, de az akkori idők szokása szerint szülővárosának, Gyöngyösnek a nevét vette fel. 1668-ban született, iskoláit valószínűleg Patakon és Debrecenben végezte, ahol 1696-ban szeniorságot is visel. Debrecenből külföldre megy. Német, holland és angol egyetemeken tanul: Odera-Frankfurtban, Lipcsében, Hálléban, Wittenbergben, Jénán, Leydenben, Utrechtben, Franequerában, Gröningában, Oxfordban, Cambridgeban, Londonban. Az angol püspöki egyházban szentelik pappá és elnyeri a „*Presbiter Ecclesiae Anglicanae*” címet.

A doktori fokozatot is megszerzi Franequerában 1700-ban, egyszerre három értekezéssel. Ezekkel a címekkei és mintegy 6—700 könyvvel megterhelve tér haza. A háttáron a hatalmas és a XVIII. század elején ritkaságszámba menő magánkönyvtárát a jezsuiták lefoglalják és csak egy részét adják vissza neki, azt is csak a bécsi angol követ közbenjárására. Talán innen kezdődik sírigtartó gyűlölete a jezsuiták iránt.

1701-ben Derecskén lesz lelkész, de a túlhajtott önéretű, nyakas és gunyoros természetű, különködő lelkész csakhamar összeütközésbe kerül a Tiszántúl Atyáival, feletteseivel s miután ott fegyelemsértést és az akkori superintended kigúnyolását rábizonyítják, mennie kell Derecskéről anyátlan árváival.

Kassára húzódik s ott tanít 1712-ig, mikor prédikátorrá választják.

Itt nagy tudása miatt a legnagyobb tisztelettel veszik körül, jó viszonyban van feletteseivel (Zemlényi esperessel stb.), az egyház tagjaival és patrónusaival, különösen Bárczai László főkurátorral, aki „bizodalmas kedves komája”.

1715-ben az egyházmegye assessora lesz.

Gyöngyösi kassai élete szüntelen harc és szüntelen védelmezése az egri püspök és a kassai jezsuiták által folyton támadott kassai eklézsiának.

1712-ben a református és evangélikus tanácstagokat kivetik a városi tanácsból s ettől fogva a tanács a klérus eszköze lesz.

1713-ban és 1714-ben a reformátusokat úrnapi processiókra, misékre kényszerítik, bírságot adják, börtönzik, céhekbe kizárják. A református prédikátort eltiltják a kereszteléstől és esketéstől, és az egyház tagjait arra kényszerítik, hogy a plébánosnak is fizessenek adót.

A létében veszélyeztetett református egyház kénytelen a Habsburg-hatalomhoz fordulni és megtörténik az a halatlan eset, hogy az osztrák császár védi meg a kassai katolikusságtól a kassai protestánsokat.

Császári védelem

III. Károly keményen megintja a várost:

„... Alázatosan és egyszersmind panaszkepen jelentett minékünk Ezen mi Királyi és Szabad Városunkban lakó az Helvetica és Augustana Confession levő, tiveletek azon egy concivisi privilégiumban élő és minékünk hozzátok hasonló híveinknek neveknek és személyeknek képekben; Hogy jóllehet az Sopronyi és Posonyi Diétának Articulusák ereje szerint azon említett vallású embereknek kedvéért az ő vallásbéli Tiszteleteknek Szabad gyakorlására bizonyos helyek rendeltettek; sőt az közelebb elmúlt s lecsendesített zenebonák (szabadságharc) után is újabban Királyi s Császári kegyelmesi Pátensünk Tenorával a Vallás dolgai élőbbem állapottyokra s rendekre, amint tudniillik az elmúlt esztendőbeli változások előtt voltak, vissza tettetni és azok szerint megtartatni parancsoltatott volt. De még ezek felett a Tavalyi Diétáig Végezésünk is azt kívánnák, és minden olyan nehézségek ha mellyek ezen dolgokban elő adhatnák magukat az következő Dialiter Végezet Commissionának megvizsgálására és el igazítására relegáltattak volna, hogy

azon közben míg az meg lenne, az 25 és 26 és 21 Sopronyi és Posonyi Dietális Articulusoknak értelmek mellett mindenek meg állának mind azonáltal azon Vallástúaknak Prédikatori és Tanítói articulariter őket illető stolaris jövedelmektől megfosztattatnak, azon Tanítók az ő Vallásokon levő betegekhez való járástul el gátoltainak, az Czéhbeli Mester emberek az ő vallásokkal ellenkező Ceremóniákra kényszerítettének és azok ki a Czéhesek közül az olyan Ceremóniáktól magokat elvonnyák, némelyek megbüntettetnek, némelyek czéhes mesterségek követésétől eltiltatnak; sőt némelyek börtönös árestommai is vesztegettetnek, az mely Cselekedet mind az nekik articulariter engedtetett nyilvánvaló Szabadsággal, mind az közelebb lecsendesült zürzavarok támodása előtt gyakorlott szokásokkal, mind ezekről kiadott Kegyelmes Császári és Királyi Pátensünk erejével ellenkeznek, amint ezeket az tőlük be adott alázatos memoriális Supplicatiojuknak néktek ezen parancsolatunkkal edgyütt leküldött igaz párjából megérthetitek, melyben alázatosan instálnak Királyi Méltóságunknak, hogy őket az ő vallásuknak articulariter engedtetett Szabadságok és fellyebb említett Császári Királyi Pátensünk és kegyelmes Dietális végezésünk ereje szerint kegyelmesen oltalmaznunk méltóztatnánk. Kiknek mi alázatos kéréseket megértvén, az 1681 és 1687 észt. 21. 25. 26 és az 1647 esztendő 11 articulusoknak megerősítetett igaz értelmére és erejére is kegyelmesen vigyázzván és a mindgyárt említett császári s Királyi Pátensünket és Dietális Kegyelmes resolútiókat Szorgalmatosan megtartani kívánván, tinéktek kegyelmesen és egyszersmind erősen hadgyuk és parancsoljuk, hogy az fellyül nevezett Helvetica és Augustana Confession levő Conciviseknek és Lakosoknak Prédikatorit, amint az ő vallásuknak articulariter nékik engedtetett szabad gyakorlásokban úgyszintén az 1647 éoszt, Ildik megerősített Articulus ereje szerint azokat illető stolaris jövedelmeknek el vételében semmi módon meg ne akadályozzátok sőt a fellyebb citált Sopronyi és Posonyi Articulusoknak is kívánsága szerint egyéb ily vallásbéli állapotokban őket megháborítani ne merészeljétek. Az

Arestáltakat és Czéhbeli Mesterségbeli Szabad követésé-
től eltiltottakat fel szabadítsátok és őket azon ususfoan s
szokásban mellyekben ez most lecsendesült változatok
előtt voltak, kegyelmes császári Pátensünk ereje szerint
ezután megtartsátok s élni engedgyétek; és az mi tovább
ezután következő kegyelmes Végzésüinktől, mely
vagy Dietaliter, vagy az arra rendeltetett vallási dolgában
leendő Commissionnak relatiója szerint leszen várakozni
tartoztok és köteleztettek s különben se cselekedjétek.
Gratia in religuo Datum Vienna die 14 Mensis Augusti
1713.”

De a megvadult és a vallásüldözéstől mámoros városi
tanács nem hajlik már a császári rendeletre sem, úgy
hogy újabb üldözések és kegyetlenkedések következ-
nek. Ezek miatt a két kassai protestáns egyház (milyen
édes testvérek lettek az elnyomás rettentő évei alatt!)
újra a Habsburghoz fordulnak és a császár 1714 június
26-án újabb leiratot kénytelen intézni a kassai tanácshoz:
„Erősen és valóságosan hagyjuk és parancsoljuk, hogy a
Ti Polgár Társaitokat akár melly Czéhbeli s Társaságbeli
renden legyenek azok ... Vallás dolgaiban őket erőltetni
ne merészeljétek.”

De hiába a császári szó. Ismét és ismét hiába tiltja meg
az üldözést, az tovább folyik, sőt évről évre fokozódik.

Ha a református és evangélikus egyháztagok ellen
ilyen nagy volt az elnyomás és gyűlölet, képzelhető,
hogy milyen mérvű lehetett az a tudós és rettenthetetlen
református lelkivezér: Gyöngyösi Pál ellen.

Szegény az eklézsia

Az egyháznak nemcsak a máshitűek türelmetlensége,
de az anyagi nyomorúság ellen is küzdeni kell. Lelkészt,
tanítóját (tanító 1714-ben Német Ferenc) már alig tudja
fizetni az egykor dús eklézsia, úgy hogy Zemlényi Ferenc
abaúji esperes, egykori kassai prédikátor a patrónusok-
hoz nyílt levelet intéz és kéri a kassai egyház támogatá-
sát: „ne nézzék behunyt Szemmel azt a hanyatlásra indult

gyámoltalan Ecclesiát”. Az erdélyi fejedelmek egykori dús adományai helyett most csak egészen szerény adományok jönnek, de az a fontos, hogy ilyenek is jönnek, hogy megálljon a kassai magyar református bástya.

1717 elején Gyöngyösi összeeskettett egy római katolikus menyasszonyt egy református vőlegénnyel. A kassai plébános azonnal jelentette ezt Gyöngyösi nagy ellenségének, az egri püspöknek, s csak a kassai és abaúji nemes urak hathatós közbenjárása és pénzáldozata miatt nem lett komolyabb következménye a dolognak. Képzeltető, hogy érezhette magát Kassán ez a tudós és a külföldi protestáns országok szabad légkörében élt prédikátor.

Akárhogy is érezte magát: kitartott Kassán. 1717-ben meg is nősült s elvette a szatmári Losonczi Rebekát.

Protestánsok jajgatása

Az ekkori kassai protestáns üldözésre élénk fényt vet a kassai protestánsok alábbi kérése:

„Tekintetes Nemes Magistratus!

Nagy alázatosan kívántuk, a Tek. N. Magistratust ez alázatos instantiánkban mostan is emlékeztetni in Ao Dmni 1713 és 14-ben émanait és ... kész kötelességgel tőlünk praesentáltatott kglmes Úrunk Eő Felsége kglmes Parancs olatty ára, melyben nelly kglmesen méltóztatott légyen Eő Felsége irántunk (mint Eő Felségének contes-tait igaz hívei, úgy a N. Városnak kész kötelességgel jiaját kívánó s munkálkodó Tagjai iránt) resolválnii; nyilván constála Tek. N. Magistratusnál, hogy az Tek. N. Magistratus *Spirituális Obedientiát* mi tőlünk nem kívánhat ... és in negotio Religionis semmiképen ne molesztáltassunk és violentáltassunk. A Posony és Soproni Articulusok is in Negotio Religionis Dietaliter Eő Felségétül kegyelmesen proxime is confirmáltatván, mely szerint mind minket, mind másokat in genere, kegyelmes Szárnyai alatt kíván Eő Felsége kegyelmesen protegálni és szabadságunkban mauteneálni, mely kegyelmességé-

ért Eő Felségének, hogy Isten Eő Felsége, adgyon szerencsés boldogulást és minden ellenségén tovább is tellyes győzedelmet, minden alkalmatossággal esedezni el nem mulattyuk. Minthogy pedig a mostani Triumphalis Solemnitas Concelebratiójának alkalmatosságával a Nagy Templomban compareálni és onnét Processióra is menni a Tek. N. Magistrátustul sub poena admoneáltattunk vala, melly kívánatos Solemnitásnak Concelebratiójára fideliter compareáltunk is, de mi azon Kegyelmes Úrunk Eő Felsége kelmes Protectionális Parancsolaittyátul semmiképen nem recedálván, sőt inkább ahhoz, *mint igazsága erős kőszálához* életünk fogytaig erősen s alázatosan ragaszkodván; minekokáért a Tek. N. Magistratust kérjük nagy alázatossan, hogy minket, azé-it, contra benignam intentionem... meg ne itillyen, sőt inkább, említett kgelmes Úrunk Eő Felsége kegyelmes Parancsolatytjának vigora szerint, protegálni tovább is méltóztassék és minket is, kik már, a szomorú arestomban vagyunk fel szabadittatni Magistratusi gratiájából; vagyunk a Tek. N. Magistratusnak ezen kívánt gratiájához jó reménségben, kiértis, hogy Isten Eő Felsége az T. N. Mg.nak életét szerencsés hosszú időkre terjessze, kívánnyuk, Mar radva a Tek, Nemes Magistratusnak

kész kötelességgel való Szolgái, A Cassai becs, kereskedő Társaságnak és Czéheknek és Czéheken kívül való Conciviseknek Augustana és Helvetica Confession levő tagjai in gre.”

(1717 szeptr 10.)

Gyöngyösi félelem nélkül beszél...

A jezsuiták támadásaira Gyöngyösi újra és újra keményen megfelelt. Figyelemmel kísérte, hogy mit beszélnek a jezsuiták templomukban a reformátusok felől. Bizony nem épületes dolgokat beszéltek, evangélium helyett pörpatvart és gyűlöletet szóltak. így például Bossányi Farkas templomi beszédében a reformátusokat csak így emlegette: törökök, pártosok, rebbelisek, lázadók stb.

Gyöngyösi ezekre a jezsuita szószéken elhangzott támadásokra oly keményen felelt vissza, hogy Szerémi Sámuel kurátor félteni kezdte lelkipásztorát és megtorlástól rettegve így esedezett Gyöngyösinek: „semmben notabiliter ne ágáljon Kegyelmed; id est sem a tanításban sem a könyörgésben, félvén attul, hogy katolikus személy is ne legyen jelen.”

Református ispotályt nem engedélyez a város

A városi tanács minden alkalmat megragad, hogy gyengítse, üsse, gyötörje és gáncsolja a református egyházat, így 1719-ben, mikor az egyház a református szegényeknek egy szerény kis ispotályt akar állítani, a tanács elutasítja a kérést. Pedig milyen alázatos, sok nyomorúság között halkra vált és szépen kérlelő levelet intéznek az egyház tagjai a tisztán katolikusokból álló városi tanácshoz:

„Tekintetes és nemes Magistratur!
Nekünk kegyes nagy jó uraink!

Submisse kívánnya ez kassay N:Reformata Ecclesia a Tekint. Nemes Magistratusnak kegyes Tekinteti előtt detegalni, hogy Számos Esztendőkbéli Ordinarius Szegényeinek néhai ötvös Jánosnak igen éltes felesége... meghalván s halála előtt csak kevés idővel éccaka hivatván magához N. Ecclesiánknak becsületes Egyházfiat, eő kgyelmek előtt még Szegény ura akarattyábul meg edgyezet akarattal azon Fok alatt levő Kis házat hattá az n. Ecclesiának, hogy a maga rendes Szegényeit (kik is hárman vannak) ordinarie benne tartaná s egyéb minden ingó s bingó Szegénységét vagy javatskáit penig (melylyeket N. Ecclesiánknak b. Egyházfiat fideliter N. Biró Uram Commisiójábul registráltanak halála után) hattá említett haláláig mindig igen unalmas állapottyába is velle bajlódó három Szegény nyomorult Társainak kivévén primo azokkal állapottyához képeste Temetségére valót, kinek is Temetsége tetszet fit 5, 7 gr., s azt & N. Ecclesiia a magaébul exponálta míg onnét Contentuma

lenne, minekokaért Tekintetes N. Magistratur, minthogy N. Ecclesiánknak nyomorult rendes Szegényeinek az Ispotályban lakások nem adatik, holott bizonyára Contestálhatták az Ispitálynak Szegényei, hogy minden esztendőben négyszer, úgy mint az 3 nagy Innepeken és Sz. Mihály napja vasárnapján N. Ecclesiánktul mely Szép Beneficiumot vegyenek az publikáció által s házanként is, azért Submisse instállya a Tekintetes Nemes Magistratus előtt a N. Ecclesia azon Kis Házat rendes Szegényeinek Számokra, s úgy az emittett... keveset érő res mobiliseket, hogy élhetvén belőle Szegények, könyörgésekkel Isteniül Szüntelen Sok jót kívánnyanak a Tekint. N. Magistratusnak és azon Gratiáját s kegyes ... «a N. Ecclesia is jó emlékezetbe fenntartván személy szerint a T. N. Magistratusnak... megszolgálni kívánnya, mely iránt kívánt válaszáat várván, maradnak a Tekintetes Nemes Magistratusnak Köteles Szolgáy a Nemes Kassai Ref. Ecclia Tagjai.» (1719 november.)

A tanács elutasítja a kérést. Reformátusnak Kassán nem adatik meg semmi, még a levegőt és az életet is szívesen elvennék tőlük az ellenreformáció fanatikusai.

Kassa ez időben még — az 1709/10-i pestis az oka — alig négyezer lakosú város, de református bejövetelét nem engedi a tanács, annál szívesebben látják a katolikus jövevényt, még akkor is, ha az más nemzetiségű.

A pesti commisio

A vitás vallási kérdések és birtoklási ügyek elintézésére 1721-ben összeül a „pesti commisio”.

A kassai reformátusok biztosra vették, hogy ez a bizottság visszaítéli nekik a minden jog nélkül elvett tempomot, iskolát, paplakot és ősi szőlőbirtokaikat.

Tele vannak reménységgel. Az ügyben 1721 április 18-án tanúkihallgatásokat eszközöl Benyó János Abauj megye ordinalis szolgabírája, Szilágyi András szolgabíróval és Kérészi János jurassorral.

Kilenc tanút hallgatnak ki. *Kovácsnai András* kb. 70

éves tanú azt vallotta, hogy az egyháznak 1681-ben bent a városban szabad isteni szolgálata volt, az ecclesia artikuláris házánál. A templom akkor profontháznak volt átalakítva, azért nem járhattak belé. Tehát még nem volt a „tiszt, apácza asszonyok” tulajdonában.

Gönczi Katharina Kemencéi Pálné 64 éves özvegy ugyanazt vallja. Szerénái Sámuel az egyház kurátora, 48 éves-, hasonlóképen vallott, Vallotta azt is, hogy 1656-ban a tállyiai Nyerges és Nyírj es nevű szőlőt szabad házhellyel

Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony adományozta az egyháznak. Tállyán a Palota nevű szőlőt 1659-ben néhai Rozgonyi János adta volt az egyháznak. Ugyancsak Tállyán a Vároldal nevű szőlőt 1658-ban néhai Rozman Anna adományozta, a kassai egyháznak. Az eklézsia Abaujszántón (a Sátor-hegyen levő) szőlőjét pedig néhai Ádám János legálta feleségével, Pap Ilonával.

A negyedik tanú Rozgonyi Sámuel azt vallotta, hogy 1681-ben a Mészáros-utcai református templom nem volt sem református, sem katolikus kézben, „profonttal tele lévén, a parochiális házhoz jártak istentiszteletre”.

Az ötödik tanú Kovács, másként Tömösvári István kb. 68 éves egyháztag vallja, hogy mint kovácslegény egykor ő is a parochiális házhoz járt istentiszteletre. Panaszolja, hogy őt háromszor vitték börtönbe, mert nem járt a processióra.

Hatodik tanú Rettegi András kb. 70 éves, ugyanazt vallja. Hetedik tanú Galambosi István kb. 60 éves, vallja, hogy a parochiális ház 1696-ig háborítás nélkül az egyház birtokában volt

Nyolcadik tanú Miskolczi Gáspár kb. 58 éves, ugyanerről vall színt. A kilencedik tanú Debreczeni András kb. 46 éves, ugyanazokat vallja, mint a többi tanú. Panaszolja a bizottság előtt, hogy ő maga 42 társával börtönbe vettetett, mert nem járt processióra, „amiatt egészségében oly változása volt, hogy majd meghalt utána.”

Hiába volt azonban minden tiszta igazság s nyilvánvaló tény: vagyis az, hogy a Mészáros-utcai református templom 1681-ben nem volt katolikus célra felszentelve, éppen ezért az 1715. országgyűlés XXX. törvénycikkének

értelmében vissza kellene azt adni a reformátusoknak. Dacára a törvénynek, a templom továbbra is megmaradt katolikus kézen.

Altare pacis ...

1721-ben Timon jezsuita páter OPOSCULUM THEOLOGICUM című, Nagyszombatban megjelent munkájában arra hívja fel a katolikus államhatalmat és földesurakat, hogy ne tűrjék birtokukon a reformátusokat, hanem ha kell, büntetések vagy száműzéssel való fenyegetés által kényszerítsék őket a római katolikus vallás felvételére.

Ez ellen a türelmetlen és izzó gyűlölettől lángoló, féktelen izgatású munka ellen Gyöngyösi felemelte tollát és egy mesteri kis könyvben válaszolt rá. A könyv címe: Altare pacis (Béke oltára). 1721-ben írta és 1722-ben külföldi nyomdában jelent meg éles kritikát gyakorolva a Daemon (így nevezi Timont) és gazdája, gróf Erdődy egri püspök eljárása felett. Nyilván kimutatja, hogy a féktelen katolikus türelmetlenség már lábbal tiporja itt az országos törvényeket, igazságtalanul és szeretetlenül.

Ez a munka a legsötétebb gyűlöletet váltotta ki mind gróf Erdődyben, mind a jezsuitákban, akik csak alkalomra vártak, hogy tönkretegyék a református prédikátort.

Az alkalom csakhamar el is érkezett és a kő, amelyen Gyöngyösi elbukott, az a kő volt, amelyből 1723-ban a Kassa főterén álló Immaculata-szobrot faragták.

Gúnyirat az Immaculata-szobron

Azon a helyen, ahol egykor Bocskai hajdúi összevagdalták a fejedelmük megmérgezésével gyanúsított Kabai kancellárt, s ahol később a katonai pellengér állott, a kassai katolikusok egy díszes Mária-szobrot állítottak fel s 1723 október 3-án nagy ünnepség közben felszentelték.

A szobor felállításának napjaiban megfordult Kassán egy Amsterdamba menő erdélyi diák, Gyulai András.

Gyöngyösinél szállt meg s a »hevesvérű diák Horatius« egy szatírájának alapján az új szoborra, amelynek felállításáról beszélgettek, gúnyverset költött, belefoglalván abba a szobrot faragó Toronyi Tamás és a szobrot felszentelő Kozma Péter kanonok nevét is:

„MAUSOLEUM IDOLI CASSOVIENSIS.

Régen nagy kő valék, kősziklás, semmire kellő,
Rám talála Tamás, nézi, volnék mi lejendő:
Kőszék-é, kit nyomnak, k, vagy pedig olly kép,
Mely lészen Istenné, tiszteltetik imádásokkal.
Ragadá csákányát, kifaraga, képpé csinála;
Harmadik Octobrist ezerhétszázhuszonháromban
Mikoron imának, megszen tele Kozma, pamaccsal;
Már Isten vagyok én, légyen nagy hála Tamásnak,
Ezen capituláris venseket a kassai Mária kőképnek
tiszteletire írta Ésaiás próféta a harmadik égben.
Cap. 44. 6—17. Jeremiás cap 2. 27:3. 9.”

A gúnyverset Gyöngyösi kiválónak találta, elkérte, leírta és eltette magának. A következő évben megmutatta azt egy Túrkevei nevű peregrinus tanítónak, aki elkérte és lemásolta és miután exaltált egyén volt, 1724 január 26-ának éjszakáján csirizzel felragasztotta a Mária-szoborra.

A katolikusok felháborodása mérhetetlen volt. Ekkor már különben is végsőkig feszült a teljesen keresztyénietlen torzsalkodás. A katolikusok a református templomra BRAXATORIUM CALVINI (Kálvin sörfőzőháza) című feliratot csempészték. A jezsuiták és növendékeik pedig nem átallották a nyílt utca során ilyen kiáltásokkal gyalázni Gyöngyösit: *Unde nobis hic Judaeus?* (Honnan került közénk ez a zsidó?)

A jezsuiták azonnal Gyöngyösihez irányították a nyomozást. Iratai között meg is találták a gúnyverset, s ezért mint istenkáromlót a hatóság elfogatta és tömlöcbe vetette.

A városi tanács emberei, melynek csak katolikus tagjai voltak, felírtak a nádorhoz, országbíróhoz és az egri püs-

pökhöz, sőt az egykor kuruc Kassa tanácsosai a főlabanc gróf Pálffy Jánost sem átallják megkérni, hogy ne csak Gyöngyösi bűnhődjék méltóképen, hanem a király rendelkezje el, hogy ezentúl az eretnek papok és tanítók zárasanak ki „hú Kassa városából”.

Addig is, míg a felsőség intézkedik, a városi tanács február 9-én elhatározza, hogy a város területére református prédikátor vagy iskolamester be nem bocsátható és a reformátusok vallásgyakorlata a per kimeneteléig felfüggesztendő. Szerémi Sámuel kurátor tiltakozik az ellen, hogy református prédikátort nem enged be a tanács, s egyúttal információt ad a tanácsnak arról, hogy a református prédikátor mindig Kassán a belvárosban lakott. „Az prédikátorinknak, ez nemes Kassa városában tsiak az Templomunk és Parochiánknek Articuláris Fundatiójátul fogvást (melly is lett volt Boldog emlékezetű Gróf Pálfi Pál Palatínus Úrunk Eő Excellentiája által...) pacifice mind ez ideig való benlakások magok... befoglalnak 114 Esztendőt, melly ékben Soha egy nap is kin nem Laktunk, melly et magok is, a N. Magistratusnak és városnak némely öreg betsületes Tagjai realiter comstatálhatnak és mivel hogy Articuláris az Ecclesiánk, s úgy Prédikátorainknak, ben ez Nemes Városban való Lakások is az, aho képest, midőn 1697-dik Esztendőbe Boldog emlékezetű Judex... gróf Csáki István Úrunk Eő Excellentiája Comissionaliter el vette volna, Articuláris Templomunkat és Parókiánkat s assignálta volna az Hóstátra az mostani Templomunknak és Scholánknek Helyét, akkor is Comissionaliter mint Articuláris Szabadságban, ben ez Nemes Városban meg hagyattattanak Prédikátoraink, mely, Compendál 27 Esztendőket és így, ante Tumultum Rakocziaum néhány esztendőekkel, pacifice ben laktanak; minthogy penig Felséges Koronás Királyunknak Generális Benigna intentiója s ezen kegyelmes mandatum is azt tartja, *quod omnia in eo statu maneant, in quo ante Tumultum Rakocziaum* (mindenek abban az állapotban maradjanak, amiben a Rákóczi felkelés előtt voltak) ... attul nem is kíván recedálni Ecclesiánk, hanem alázatosan instálja in omnibus in eo Statu való con-

kínálásokat inter muros Prédikátorinknak itt ben az városban, tovább is, pacifice való ben Lakásokat...”

Nagy utánjárásra Ráday Pálék kieszközlik, hogy a városi tanács törvénytelen végzése semmis lesz és a kassai reformátusok 1724 május 9-én új prédikátort hozhatnak: Nánási Andrást.

Gyöngyösi pere

Gyöngyösi ekkor már hónapok óta börtönben ül, betegen. Fogsága alatt születik Mária nevű leánya¹.

Az egyház a per miatt nyomorúságba jut, nagy szükségében kéréssel fordul a többi református egyházakhoz és patrónusokhoz:

„Az Úrban bizodalmas és minden illendő tisztelettel, Tisztelendő, Tekintetes és Nemzetes Nagy Jó Úraink!

Mivel ez nemes Városban, az Istennek hatalmas ereje és Sz. keze által (e világnak kedve ellen) bé plántáltatott és még ez ideig sok nemű veszedelmei között is, fen tartott Reformata Nemes Ecclesiánk, jutott insperatae niagy Szomorú Sorsra és deflebilis Statusára! (ki is, hogy az igaz idvezülendő hittel bíró, Isten Híveinek, kegyes Szíveket éles tör gyanánt meg nem járná, nem kétlyük) kényszerítettünk az Isten Házának külső M. T. T. N. oszlopaihoz, és élő Köveihez; Kegyes Patronusihoz folyamodunk-, minek okáért kérjük, az Úrban levő nagy szeretettel, Istennek, az igaz idvezülendő hittel bíró, minden rendbéli Híveit, hogy ez említett Szegény (és humanitus dicendő) bizonyára, Árva Ecclesiánkknak, mostani Szomorú ügyének kívánatos meg orvoslásának terhes munkáját, valamely pénzbeli, kegyes Patrociniummal, Secundálni s kívánatos effectusára, promoteálni méltóztassanak; mely kegyes és Istenes patrociniumja, az Isten Híveinek lésben bizonyára, Isten előtt, kedves Áldozat és azt miis, in genere, jó és örök emlékezetben nagy kötelességgel fenn tartani kívánnyuk, maradván az Isten Házának ... minden igaz híveinek Az Úrban igaz és hív, köteles Szolgái

A Kassai Reformata N. Eccleának Feo, és
Vice Curatori és Tagjai in genere.
Cassovia Die 1 Marty Anno 1724.”

Gyöngyösi pere folyik. Vádlói egyetlen tanút tudnak csak ellene állítani: egy olasz közkatonát, aki vallotta azt, hogy látta az éjszaka sötétjében a szoborhoz lo-pódzni Gyöngyösit. Hogy az olasz közkatona hogyan is-merete meg éjjel az általa nem is ismert református prédi-kátort, azzal nem törődtek a bírák. A városi ügyész kö-vetelte, hogy Gyöngyösi kínvallatás után, jobb kezétől megfosztassék s aztán lefejeztessék és teste megéget-tessek.

Hiába védelmezi Thuránszky László, Gyöngyösi védője teljes odaadással a vádlott prédikátort. Hiába tagadja Gyöngyösi a tettet, többször is elmondván: „Igenis, a mi dogmánk szerint a Mária-szobor bálvány, annak tiszte-lete bálványozás; a minthogy azt prédikációmban is el-mondottam; de hogy a verset nem én írtam s nem én ragasztottam fel, arra esküszöm.” Hiába minden: *fejvesz-tésre ítélik*.

Az ítéletet megfellebbezik s 1724 december 1-én egy Bécsben kelt királyi parancs azt így módosítja:

„Tetszett a királyi felségnek kegyelmesen úgy hatá-rozni, hogy Gyöngyösi Pál, a szóban forgó vétség miatt, másoknak is példájára, az eddig elszenvedett börtön bü-ntetésen kívül, Magyarországból, a hozzákapcsolt részek-ből és az összes örökös tartományokból is, mindörökre száműzessék.”

Gyöngyösi szabadulása s további sorsa

Közel egy évi börtön elszenvedése után, 1715 január 6-án, Vízkereszt napján Gyöngyösit a városi poroszlók magok előtt hajtván a városháza, a Mária-szobor és a város felső kapuja előtt meg-megállván vele, ítéletét lati-nul, magyarul, németül és tótul felolvassák. Aztán ki-vetik Kassa falai közül. Lengyelország határszélén leve-szik róla a kísérő katonák a bilincseket, ő is leveti eddig hordott ruháját és zöld mentét ölt. És elindul bujdosásba.

Előbb Lengyelországban tartózkodik, 1727 január 22-én I. Frigyes Vilmos porosz király kitüntető bizalmából el-

nyeri az odera-frankfurti egyetemen a teológia tanszékét. Nagyhirű tudósa marad szakjának. Kihozatja maga után családját is, akiket addig a kassai egyház tartott el meleg szeretettel és gondoskodással.

Poroszországban, a gondolat és vallás szabad földjén hal meg 1743-ban, 75 éves korában. I. Frigyes Vilmos halála után Nagy Frigyes is királyi pártfogója és nagyra¹-becsülője volt az egykori kassai prédikátornak.

Kassai fogsága alatt született Mária nevű leánya később visszakerült Magyarországra. Szathmári Pál, az odera-frankfurti egyetemen tanulmányúton levő kecskeméti lelkipásztor megismerte, megszerette a viruló leányt és mint feleségét hazahozta Kecskemétre 1744-ben.

Gyöngyösi három fia közül Pál hírnévre tett szert. A theologiai tanulmányok elvégzése után orvosi pályára lépett és a kiváló orvost II. Katalin orosz cárnő udvari orvosának hívja meg.

Gyöngyösinek tulajdonítják azt a szállóigét, amelyik sokáig örzi még emlékét és bús sorsát Magyarországon. A szállóige, melyet a jezsuiták ellen írt, így hangzik:

A Jesu itis, si itis a jesuitis.

Ac cum Jesu itis, si itis a jesuitis.

(Jézustól messze jártok, ha jezsuitákkal jártok, — De Jézussal jártok, ha jezsuitáktól távol jártok.)

Nánási András gyenge prédikátor

Fogságba került, majd száműzött lelkésze helyett még 1724 április 8-án Nánási (Lovász) Andrászt hívta meg az egyház prédikátornak. Négy és fél évig áll a kassai református bástyán. Külföldi képesítésű, de már sem tudományra, sem szolgálatra, sem hűségre, sem lelkipásztori munkára nem hasonló Gyöngyösihez, sőt kevés benne a prédikátori jellem, s hibái végre olyanra nőnek, hogy el kell távoznia Kassáról.

Kuratori pontozatok.

Hiába akarja megjavítani lelkipásztorát Szerémi Sámuel hűséges kassai kurátor. Még írásban is eléje adja pedig, hogyan kell mind lelkileg, mind külsőleg magát tartani egy lelkipásztornak.

Ezt a nagyon érdekes írást, amelyben a lelkipásztort a nyáj egyik tagja pásztoralja és akarja jó útra vinni, így olvashatjuk:

„Nagyon tisztelendő és tudós Nánási András urnák, a mi jeles kassai református egyházunk kebelében, a lelkészi szent hivatalnak, Isten akarattya szerint illő módon leendő folytatása céljából, tovább való becsületes és minden módon illető és biztosító pontozatoknak soiozata, nevezetesen:

Először. Az nemes ecclesiia becsülettel kéri Őkegyelmét, hogy vasárnapokon és sátoros innepeken, s úgy az úrvacsora kiszolgáltatásának és esketésnek, — nemkülönben temetésnek és keresztelésnek minden alkalmatosságival, *illő és* tisztességes akadémiái módon, tisztában öltözködván, akadémiái öltönyében megjelenni ne terheltessék ő kegyelme; kívánván már tovább elkerülni avagy csak az idegeneknek ítéleteket, vévén magának jó és szép megtartásra méltó példát az evangelicus becsületes német prédikátoroktul.

Másodszor. Hogy Ő kegyelme az rendes köznapokon és decretalis innepeken való reggeli könyörgéseknek kiszolgáltatását, szándékosan ne hanyagolja el Ő kegyelme; az esetben penigh, ha bizonyos oktul ki nem mehet, előre értesítse mester uramat, hogy tudgya magát az istentisztelet iránt mihez tartani, mert a rend a lelke mindenek.

Harmadszor. Minthogy a nemes ecclesiának nagy summa jú költségének kiadásával és sok fáradozásával eszköztetett ki ez idő szerint az Ő kegyelme és Ő kegyelme után időkrül időkre következhető t. prédikatorinak e jeles szabad királyi város kebelében bent való szabados és békességes lakása, azért, köteleztetik Őkegyelme, lelkiismeretére, hogy ezt az arany szabadságot minden módon megbecsülje és sem éjjeli, sem nappali, valamely

megtörténhető szomorú kihágásával, (kívánván Őkegyelme, minden alkalommal, az ellenkező atyafiakkal megeshető beszélgetéseiben okosnak és szelídnek lenni, teljességgel és örökké el nem veszteni,) és attul nemes ecclé iánkat eléggé meg nem sirathatólag meg nem fosztani

Negyedszer. Bizalommal ezen is kéri a n. ecclesia Őkegyelmét, hogy ne terheltessék Őkegyelme, az erőtlenekek és a gyengébb elméjűeknek kedvéért (kívánván magának a jövőre nézve kedvezni), szép könyörgésit és szent tanításit érthetőbben és halkabban, nem pedig nagy sietve és hadarva mondani el, hogy az említettek, lelkök meglegedésével utána mondhassák (az imát) és megértessék (a prédikációt).

Ötödször. A józan ész és tiszta lelkiösmeret szerint meggondolván Őkegyelme, hogy ez nemes városban, felséges koronás királyunknak kegyelmében élünk és lakunk (mivel a király saját birtoka), azért tanításiban, az ellenfél (t. i. a katolikusok) a mint Méltóságos Administrator úr ő nagysága is tanácsolta, a jó békesség kedvéért, tisztességgel és módjával beszéljen és az említettek megbotráncózkodásával ne menjen személyeskedésig, hogy a kis szikrábul ismét tűz ne legyen. Biztosítván általában a nemesi egyházat, hogy a békesség fia lenne stb.

Hatodszor. Hogy egész *éven* át, gyanús órában becsületes szállásán kívül ne járjon a városban (kivéve, ha égető oka van rá), ily okbul pedig, ha estvének idején ki kellene menni becsületes szállásáruul Őkegyelmének, bizonyos oktul vezetettvén, az itteni szokás szerint kísérettel és lámpással (nem ismeretlenként) járjon Őkegyelme, hogy vallásunk, vagy személye iránti gyűlölségből, becsületes szállásán kívül, az ellenfelek által valami megeshető szomorú eset ne essék Őkegyelmének becsületes személyén és Őkegyelme által nemes ecclésiánkon, mint-hogy szomorú példák diktállyák, csak az ajtaján kívül is azt megeshetőnek lenni.

Hetedszer. Hogy nemes ecclésiánkinak szép hírét, nevét és becsületét minden módon oltalmazni és előmozdí-

tani legyen munkás; és becsületes tagjait általában illendő becsületben tartani ne terheltessék Őkegyelme.

Végül. Mely előbbi kívánatos pontoknak, ha Őkegyelme annál és azoknak biztos megtartása iránt kézzelkötve magát, Tekintetes Főcurator Úram Őkegyelme jelenlétében s más illetékes helyeken biztosítja nemes ecclésiánkat, viszont nemes ecclésiánk is biztosítja nemesi parolájával, hogy az Őkegyelme becsülete és kedvessége előbbi állapotába lesz visszahelyezve s ő kitűnősége teljesen meg lesz elégedve.”

Ez az 1726-ban, tehát Nánási lelkészkedésének második évében kelt utasítás és kérés, melyre Szerémi Sámuel kurátor meleg óhajttal ezt a címet írta: „Instructio, quae utinam effectuetur.” Utasítás, melynek bárcsak fogamatja lenne! — sajnos nem volt foganatos erre a rossz pásztorra, akit 1727 őszén, egészen szokatlan időben, az egyház valami nagy vétség miatt meneszteni kénytelen.

Hétköznapi isten tiszteletek

Ez időben hétköznapi istentisztelet csak kétszer volt egy héten, csütörtökön reggel és szombaton este, ezenfelül a következő katolikus ünnepeken: Vízkereszt, Gyertyaszentelő, Gyümölcsoltó, Úrnapja, Péter és Pál, Nagyboldogasszony, István király napja, Kisasszony napja, Mindenszentek, Boldogasszony fogantatása. E napokon kényszerítve voltak a kassai reformátusok istentiszteletre s később, mikor a kényszer elmúlt, szokásból még mindig volt ezeken a napokon hétköznapi istentisztelet egészen a XX. század elejéig.

Szentesi János prédikátor

Nánási gyors és kényszerű eltávozása után a bárcai prédikátor szolgálta az ekléziát félévig, aztán Szentesi János lett a kassai prédikátor.

Ő külföldi egyetemeken tanult, képzett lelkipásztor

volt. Bárczay László főgondnokkal, N. Szatmári Pál és Szendrei István kurátorokkal, továbbá Nemes András iskolatanítóval vezetgeti az egyházat. Csak három évig bírja itt a helyzetet s akkor elmegy egy abaúji kis ekléziába.

Mándi István prédikátor

Szentesi János utóda Mándi István lesz. Jeles diák Patakon, szenior is, külföldi egyetemeken tanult. Aztán mérai lelkész lesz s onnan hívta el Kassára az egyház bízalma.

Templomrenoválás

A hóstáti fatemplom már csaknem használhatatlan. Mándi buzgó kurátorával, Szatmári Pállal akciót indít a templom renoválására, s ha lehet, egészen újjáépítésére. Ennek azonban sok akadálya van. Először is a városi tanács, amely nem nézi jó szemmel az „eretnek” templom építését, aztán az anyagiak hiánya.

Ezek az akadályok nem riasztják vissza Mándiékát s elhatározzák, hogy olyan templomot építenek, melynek „fundamentuma kő, Dereka Fából való kötés között Tég-lából álló” lesz, tetőzete pedig fazsindelyes.

Először az anyagiak megszerzéséhez fognak hozzá s megható segélykérő levelet intéznék a református egyházakhoz:

„Bizodalmas Jó Úraink

Az Jó Istentől eő Felségétől minden Lelki Testi Áldásokat kívánunk kegyelmeteknek.

Mivel ez Nemes Városban, az Istennek hatalmas ereje és Szent keze által bé plántáltatott és még ez ideig Sok Szomorú Változási között is fen tartatott Reformata Szegény Nemes Ecclesiánk, mind azért, hogy még az fellyeb való Időkben az Városbéli Templomával edgyütt hasznos Jóságaival elvétetődött, mind azért, hogy közöttünk s körülöttünk levő Patronusink és Tagjaink igen elfogyta-

nak, jutott oíly fogyatkozott állapotra, hogy az Város Hostattyán levő oratóriumunkat (melly is olly romlásiban vagon, hogy tsak kicsiny essőben is még T. Prédikátorunk is az Cathedrában Predicallás, vagy könyörgésnek idején meg nem állhat) magunk tehetségével meg nem építhettyük. Arra való nézve kéntelenítettünk több, Isten dicsőségét Szeretők között kegyelmetekhez is folyamodni, kérvén nagy böcsületel Istenhez az eő Felsége Dicsőségéhez való szeretetire kegyelmeteket romlásiban levő Nevezett Oratóriumunknak fel építésére, Valamely pénzbeli Istenes Segítséggel lenni Méltóztassék Kmetek. Melynek Istentül veszi kmetek jutalmát. Minket penig az mi illet mind közönségessen, mind Magánosan Kegyelmetek ebbeli Istenes jó akanattyát meg szolgálni minden módon igyekezzünk a mint is Maradunk

Bizodalmas jó Úrainknak kmeteknek

Mindenkori igen kész Szolgái Az Kassai Reformata Ecclesia Vice Curatori és Több Tagjai közönségesen Szendrei István, Szathmári Pál.”

Addig is, míg a begyűlő pénz templomépítésre fordítható lesz, az eklézsia készpénzét hasznosítják, 400 r. forintot jó kamatra kölcsön adnak 1730 január 4-én Kisvárday Ferencnek és feleségének, Kovács Sárának.

A debreceni bíró levele

Arra a meleg szeretetre, mellyel a kassai egyház iránt a tehetősebb eklézsiaiák viseltettek, igen jellemző Debrecen tarájának 1730 augusztus 1-én kelt alábbi levele:

„Ajánlyuk kész szeretettel való szolgálatunkat kegyeteknek. Kívánván Isten tartsa kgyteket sokáig jó egészségben és Lelki Testi békességgel örvendeztesse meg: Kgytek becsületes Curatori Szendrei István és Szathmári Pál uraimék által mind írásban, mind szóval nálunk tett requisitójára nézve, kgytek mostani köz szükségének fel segéllésére a mint magunk és Szegény Lakósink tehetség-

géből lehetett, igyekeztünk azon, hogy ő kglmeket valamely consolatióval bocsáthassuk vissza kgetekhez. Istennek hála nem is haszontalan volt igyekezetünk, mert a mint előttünk számíttatott, jutott kgetek nevezett becsületes Emberi kezéhez a végre conférait Istenes adakozás Száz huszonhárom magyar forint és 55 dénár, mely nem kétlyük, hogy a leg szükségesebb és kgetek által jelentett Istenes köz javára fordittatik, Ezzel kgeteket Isten oltalmába ajánlván, maradunk kgtéknek

kész jó akaró atyafiai

N. Szabad Királyi Debreczen Városa

Bírája s Tanácsa.”

Csanádi Sámuel hajdúszoboszlói kapitány is hírt ad, hogy a hajdúvárosokban 42 magyar forint és 24 pénz gyűlt be a kassai hitsorsosok számára.

Az egyháztagok is szépen adakoznak, azonban még mindig sok pénz hiányzik, ezért 1731-ben júniusban a két kurátort, Szendrei Istvánt és Szécsi Jánost kiküldi az egyház a patrónusokhoz a következő levéllel:

Segítségkérő levél

„Tekintetes Nemzetes Jó Úraink és Asszonyaink!

Isten Eő Szent Felsege kívánságunk szerint való Lelki és Testi jókkal álgya és boldogítsa kgelmeteket szívesen kívánnjuk, Publicáltatván immár (el hisszük, ország-szerte) közöttünk is Felseges Királyunk in Negotio Religionis Pesti és respective Pisoni Felseges Comissióra émanait kgelmes resolutiója, mely szerint, minthogy a mi Nemes Királyi Cassia Városisában levő Kő Templomunknak visszaadattatásához nem sokat bizhatunk, az Város Hostáttján hamarjában épített fa Oratoriumunk pedig már oily an romlásban vagyon, hogy Tiszt. Prédikátorunk csak Középszerű essőben is az Praédikáló Székben meg ne maradhasson, és az Halgatók is nyárban az esső, Télben pedig a Szeles fergeteg miatt (mindgyárt általjárván), alig Subsistálhatnak, annak okáért Isten segítsége által

más újabb és job alkalmatosságú fundamentumot, bővebb oratóriumunk építéséhez kezdeni kívánunk, de minthogy Szegény Nemes Ecclesiánk a mostoha időnek miatta igen el szegényedett, el foglalva lévén említett Városi Templomunkkal együtt sok szép haszon vehető javacska s Hegyallyai Szép Szölei Ecclesiánknak, más az pediglen, annyira el is fogyatkoztunk, hogy az mi régi jó emlékezetű Ecclesiánk gondgyát s terhét viselő Úri Nemes Rendek közzül közöttünk épen nem igen találhatik, sőt, ha az külső, Isten Dicsőségét Szerető Nemesi Úri rendek nem segítenének, Tiszteletes, Prédikátorunk és Mesterünk kifizetésére is elégtelenek volnánk. Annakokáért Jó Úrainkhoz s Asszonyainkhoz, Kérelmekhez is Nemes Szendrei István és Szécsi János Követ atyánkfiaid eö kérelmek is általa kérelmeknek nyújtandó alázatos instantiánk által folyamodunk, tárcsa nyereségnek Isten Dicsőségét egyedül néző ez Szent Szándékban minket erre elégteleneket Segélni, mely Istenes Szeretetének és alázatoskodásának az Irgalmas Isten léssen megjutalmaztató ja. Mi pedig leszünk és maradunk, az Tettes Úrak és Asszonyok életéért és békességéért Istent eö Szent Felségét imádó alázatos Szolgái.

Dat. Kassa 9. Juny Ao 1731.

Az Kassai Reformata Nemes Eccla Vice Curatora és több tagjai közönségesien,
Szathmári Pál.”

A kérő levélhez Bárczay László főkurátor a következő záradékot írta:

„Ezen szükségét az Instáns Szegény Ecclesiának recognoscallya és edszer s mind Instantia ját az Isiten dicsőségének előmozdítását szerető Jó Úrainknak hathatósan recommendallya azon Szegény N. Cassai Reformata Eccla Fő Curatora, Bárczay László.”

Építési engedély kérése

Ugyanakkor megindítják az akciót, hogy a császárkirálytól mihamarabb megnyerjék a templomrenoválási

engedélyt. Azért fordulnak mindjárt a legfelsőbb helyre, miért a felekezeti gyűlölettől elvakult városi magistratusnál hiábavaló volna minden ilyen kérés. Ez a városi hatóság ugyanis legszívesebben kiirtaná a protestánsokat, de mivel ez nem lehetséges, hát a protestánsok életének minél jobban való megkeserítését tűzi ki egyik főfeladatának.

1731 május 30-án az úrnapi processzió nemjálásért újra megzálogolja és börtönnel fenyegeti meg a kassai protestánsokat.

A várostól tehát nincs mit remélni, azért 1731 augusztus 20-án (az egyház kurátorai, Szendrei István és Szathmári Pál Bécsbe küldik Debreczeni András egyháztagot, ezt az ügyes diplomatát, aki még oly sokat meg fogja járni Bécsset máskor is a kassai magyar reformátusok érdekében. Utasításul adják neki, hogy a templom (helyedesebben imaház) javítására engedélyt szerezzen és eszközöljön ki egy rendeletet, amely a városi tanácsnak megtiltja a reformátusok üldözését.

A kassai plébános közbelép

Addig is, míg az engedélyt megszerzi Debreczeni, óvatosan, feltűnés nélkül hozzáfognak a templom javításához. Hiszen a hostáton, a külvárosiban van a templom, városi urak, tanácsnokok, plébánosok nem szoktak ilyen szemét helyen járni, hátha nem veszik észre a javítást. Mert javítani feltétlenül kell addig is, míg az engedélyt megkapják, hiszen a templom már annyira roskadozik, hogy közveszélyes a benne való tartózkodás.

Sajnos, a kassai plébános észreveszi az „eretnek” templom javítási munkálatait és kérésére a városi tanács börtönbe dobhatja az építésnél munkálkodó összes mestereket és napszámosokat s egyúttal a tanács szigorúan megtiltja a templom renoválását.

Mándi prédikátor mindent megtesz, hogy az egyház elcsüggedt híveiben tartsa a lelket ebben a rettenetes üldözéses időben. Pedig ő maga is vigasztalásra szorulna:

nehéz helyzetben él, még csak parókiája sincsen, Szarka Pál házában húzza meg magát.

Protestánsok közös folyamodványa

Október 8-án folyamodnak ismét a császárhoz és bepanaszolják a kassai magisztrátust, hogy a kassai protestáns mesterembereket keményen bünteti és börtönzi, mert azok, mint hithű reformátusok és evangélikusok, nem hajlandók résztvenni a hitükkel ellenkező proceszsiókon. A felségfolyamodványt közösen csinálják a kassai reformátusok a kassai evangélikusokkal. Velük, akik még néhány évtizeddel ezelőtt Kassa korlátlan urai voltak és a református egyház megalakításának halálos ellenségei, most a közös nyomorúságban megfogják egymás testvéri kezét és közösen szenvedett nagy sebeikre közösen kérik az írt a császártól.

1732-ben újra Bécsbe küldik Debreczeni Andrást, hogy sürgesse meg a már-már összeroskadó templom javítási engedélyét. Utasításában ezt hagyják meg neki: „Arra kell instálni, hogy az elkezdett Templomot, vagy Oratóriumot a Szerint lehessen megépíteni, amint elkezdettük és hogy még a Téli előtt megépíthessük.”

Kuntz Jakab ágens

Az egyház összeköttetést tart fenn a Bécsben lakó és nagy befolyással bíró Kuntz Jakab ágenssel, akinek nagy összegeket fizet a közbenjárásért,

Kuntz több levele maradt meg levéltárunkban. 1732 január 23-án Bécsben kelt levelében azt jelenti, hogy a templomépítési engedélyt már megsürgette a kancelláriánál.

1732 június 4-én írja, hogy küldjön egy újabb kérvényt az egyház, amelyben legyen benne az, hogy a javítás mellett nagyobbítani is kell a templomot, mert annak „eddigvaló kicsinysége miatt az gyülekezet belé nem férhetett”.

Október 24-én még mindig csak arról tud beszámolni, hogy sűrgeti, egyre sűrgeti az ügyet. írja, hogy az elintézés azért húzódik sokáig, mert a Helytartó Tanács „Eő Felségének javallottá, hogy azon dolog mind addigh Suspendáltatnék, migh nem a Pataki Collegium oda (t. i. Kassára), mint Articulant helyre, az holott az előtt volt, transferáltatnék”. A helytartó tanácsban tehát volt egy olyan szándék, hogy a pataki iskolát megszünteti, illetőleg Kassára helyezi át, hogyha már vannak a Felvidéken „eretnekek”, legalább egy helyre (mintegy gettóba, a kassai külvárosba) kell őket csoportosítani, ahol aztán könnyebb az ellenőrzésük.

A császár azonban elejtette ezt a tervet és végre elintéződik a kérés.

A templomjavítási engedély megadatik

Végre 1733 január 29-én a kancellária kiadja a rendeletet, hogy a kassai református oratórium kijavítását senkinek nem szabad akadályozni.

De a rendeletet a kassai egyház nem kapja kézhez, azért újra írnak Kuntz Jakabnak, hogy sürgesse a rendelet leküldését. Végre ez év tavaszán megjön a rendelet, „kiért legyen áldott az Úrnák Szent neve mindörökké” s most már háborítás nélkül folyhat a munka.

Most azonban az anyagiak hiánya lesz az akadály, mert a templomépítésre gyűjtött pénz egy tekintélyes része elment a Bécsbe küldött követek és az ágens költségeire.

Minden erővel hozzákezdenek az építéshez

Minden áron hozzá kell fogni az építéshez, mert a templom már használhatatlan, a szó szoros értelmében életveszélyes a benne való tartózkodás a Kassán oly gyakori szélben. Ezért már nem is ott tartják az istentiszteleteket, hanem, mint Mándi írja 1733 június 8-i levelében: „másfél Esztendőnek elfolyása alatt kéntelenítettünk Vi-

lág csudájára többnyire csak a tiszta Ég alatt Istenünket Szolgálunk.”

Mándi kegyes adományt kér a templomépítésre gróf Gyulaitól és feleségétől. Meghatóan rajzolja levelében az egyház nyomorúságát: „az mi sok tövisek közzé tétetett Szegény árvaságra jutott Ecclesiánkat ottan sok nyomorúságok és kimondhatatlan próbatételek érdeklík.*

Minden pénzt és mozgatható értéket a templom felépítésére fordítanak. 1733 október 30-án az egyház értékes 22 darab könyvét is eladják 48 magyar forintért.

Katona Dobi András lesz prédikátor

A megújított templomban nem sokáig szolgál Mándi István. Otthagyja a szűkös kassai prédikátorságot. Helyette a külföldi egyetemekről hazakerült Katona Dobi András lesz a kassai prédikátor 1735-ben. Östehetség ő, akit a tállyai egyház „neveltetett fel s házasított meg.”

Mellette az iskolamester Makay Ferenc, aki így címezi magát kedves szerénységgel: „a reformata oskola méltatlan mestere”.

1736-ban Katona Dobi András is otthagyja a kassai egyházat, amely az Ínséges kis fizetés miatt a legkisebb jövedelmű parókiák közé számít. Úgy látszik, a végleg elszegényedett kassai parókia csak átmenő állomása lesz a prédikátoroknak, hely, amit elfogadnak addig, amíg jobb nem akad.

Váczi Nagy István lesz prédikátor

Katona Dobi András után a derék Váczi Nagy István lesz kassai prédikátor, aki nem tekintve az ínséges fizetésre, 18 évig hűséggel szolgálja e gyülekezetben Jézust.

ESKÜFORMÁK.

Szentgyörgyi Sámuel superintended 1736. esztendő Martius 28-án Rimaszombatban kelt „cirkuló levél”-ben kiadja „Az Ecclesiának jó Rendtartását s tisztaságát

illető Punctumokat”. A kassai krónikakönyvben gondosan lejegyzik laz esküformákat s ettől fogva az egyházi tisztségviselők így esküsznek a kassai gyülekezet tisztségének felvételekor:

Kurátor esküje:

„Én ... a kassai Eklézsiának el-választott Kurátora, esküszöm az élő Istenre, aki Atya, Fiú, Szentlélek, a Szent Háromságban egy Igaz Isten: hogy ebben az Ekllésiában, az élő Istennek Ditsőségére, a Templomra, Parochiára, Oskolára, azoknak minden fogyatkozásaira és minden Jövedelmeikre tellyes tehetségem szerént gondot viselek, valamikor a Szükség kívánnya Consistoriumot hirdetek, az Ekllésiának Jó-rend-tartását és tisztaságát néző Pontokat megtartani és meg-tartatni szorgalmatosan parantsolni fogom, a tilalmas dolgokat gyakorló személyeket minden szemre főre való tekintet nélkül citálni és vélek érdemek szerint bánni el nem mulatom, a részegeket, szitkozódókat és Templomban vakmerőségből nem járókat és az Úr- vets órájával nem élőket midőn észre vehetem, a Lelki Tanítónak és Consistoriumnak bejelentem és azokat illendő egyházi fenyíték alá fogom és fogatom. Az Ekllésiának gondviselése alatt levő minden Jövedelmeiről, azoknak ez, vagy amaz Szükséges helyekre lett el költéséről Jó Lelkiesmérettel számot adok és mind ezekben tellyes hívséggel eljárni igyekezem, Isten engemet úgy segéllyen.”

Szépen mutatja ez az esküforma a XVIII. századbeli református kurátornak egész munkakörét, feladatát. Minta lehetne arra, hogy a ma pénzkezelővé degradált kurátori tisztség visszaállíttassék e szerint az eredeti „kurator-ság”-ra.

Az eklézsia egyházra esküvésének formája:

„Én ... a kassai Ekllésiának él-választott Egyházfia esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú, Szent-Lélek a Szent Háromságban egy Igaz Isten: hogy én ebben a Szt. Eklklé-

siában és annak előmenetelére fel vállalt Hivatalomnak folytatásában, minden tőlem ki telhető hűséggel és sérénységgel eljárók, az élő Istennek Ditsóságára, a Templomra, Parochiára, Oskolára, ezeknek minden fogyatkozásaira, mind Jövedelmeire tellyes tehetségem szerint vigyázok és gondot viselek, Elöl-járóimnak, kivált kurátoromnak és Lelki Tanítómnak minden Igazságos¹, hasznos és Jó dolgokban engedelmeskedem: valamit reám bíznak, számadásom alá botsátanak, abban szorgalmatosan eljárók és arról számot adok; a Consistoriális gyűléseket hűségesen öszve hívom és azokat magam is, hanem ha elkerülhetetlen okon el-nem mulatom és az abban tett végezeseknek el követésén tellyes igyekezettel munkálkodom. Isten engemet úgy segéllyen.”

A consisteriálisoknak esküvésformája

Az egyháztanácsosok esküvésformája ez volt: „Én ... a kassai Ekklésia Consistoriurnának el-választott Tagja, esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiu és Szent-Lélek a Szent Háromságban egy Igaz Isten: hogy én férre tévén Atyafiságot, barátságot, szeretetet, Irigységet, gyűlölséget, félelmet, adományt és mindenféle Emberi tekinteteket, ebben az Ekklésiában, az élő Istennek Ditsóságára, az Ekklésiának békességére, a Templomra, Parochiára, Oskolára, ezeknek fel állására, virágzására, békességének oltalmazására és boldogítására tellyes tehetségem szerint gondot viselek, a Consistoriális gyűléseket (hanemha elmúlhatatlan dolgom miatt előre való híradás mellett) el nem mulatom, ennek rendes és helyes végzéseiben meg egyezem és azon végezeseket, mind magam végben vinni, mind másokkal végben vitetni igyekezem és minden reám bizatandó dolgokban híven és Jó-Lelki-ismérettel eljárók, az Ekklésia Jövedelmére hűségesen gondot viselek és arról a mi ezekben reám bizattatik, számot is adok, magános okból s tekintetből, annak végzéseit idő előtt ki nem jelentem,, a részegeseket, káromkodókat és veszekedőket, paráznákat és más tzégéres

életben élőket, valahol észre veszem, minden Személy válogatás nélkül a Lelki Tanítónak és Consistoriumnak bé jelentem, és azoknak illendő megfenyítésekben igyekezem. Egy-szóval tellyes erővel azon leszek, hogy ezen Szent Ekklesiának és ennek ügyes bajos dolgainak igazgatásában a szép rend, a Törvény, az Igazság és az Egyházi fenyték felálljon, és a maga erejében gyakoroltasson. Mindezekben igaz hűséggel, szorgalmatossággal és egyenes Lelki esmérettel eljárók. Isten engem úgy segítlyen.” Ezt az esküt 1785 óta (a consistorium akkor állító-dik fel) használják.

Elég egyetlen pillantást vetni erről a régi esküformáról a mai presbiteri esküformára, hogy meglássuk ez utóbbinak erőtelenebb és komolytalanabb voltát. Mi gátolhatna minket a régi eskü behozatalában? Hiszen olyan szükség volna a régi eskü nyomán a régi lélekre is.

A polgárjogot elveszi a tanács

A felekezeti türelem teljes hiányát, az üldözés ember-telen voltát mindennél jobban mutatja a kassai városi tanácsnak az a törvénytelen határozata, hogy a kassai reformátusokat és evangélikusokat kizárják a concivisi jogokból.

A legnyilvánvalóbb törvénytelenség ez, s mégis a kassai protestánsoknak hosszú évekig, 1738-tól 1741-ig kell harcolniok azért, hogy polgárjogukat megtarthassák.

A két protestáns egyház a közös nyomorban egymás mellett s az ínség által testvérré téve harcol pusztá lé-téért. 1739 májusában együtt írják a folyamodványt a városi tanácshoz, hogy polgárjogukat megtarthassák.

Alkalmatlan lelkészi lakás

Váczi Nagy István prédikátor az egyház Forgács-utcai házában lakik, melynek alsó része a város tulajdona. Alkalmatlan lelkészi lakás, ezért 1742 májusában az egy-

ház felajánlja a varasnak megvételre a ház felső részét is. Az alsó lakónak sok iniuriája volt a Prédikátorral, mert ritka keresztyén ember, aki olyatén Ház néppel békességben maradhatna.”

Keresztelés miatti nagy kár

Váczi Nagy István nehéz helyzeteié jellemző eset a következő: 1742 december 27-én egy református vallású katonának, Nyiri Ferencnek és feleségének Kis Erzsébetnek a fiát megkereszteli. A katona a Haller-regimentiből való. Mikor erről tudomást szerzett a Haller-ezred tábori káplánja, Vécsey János jezsuita, azonnal feljelentette Váczi Nagy Istvánt, hogy „az ő mezejébe vágta sarlóját és jogosítványában megkárosította”.

Váczi Nagy István úgy menekül meg a bebörtönzés elől, hogy a regementpáter két előkelő református úr közbenjárására 150 rénes forint lefizetése ellenében „megbocsátott” Váczi Nagy Istvánnak. Az a 150 rénes forint, amit a jezsuitának ki kellett fizetnie, csaknem az egész évi fizetése volt szegény Váczi Nagy Istvánnak. A maga kárán tanulva, írásban hagyta meg az utána következő kassai prédikátoroknak, hogy „soha regementbeli katonákat ne copuláljon, gyermekeiket ne keresztelje, ne is temesse regement-páter concessáján kívül”.

Az „ecclesia pressa”, az elnyomott egyház szomorú sorsa a kassaié. 1743 szeptember 25-én egy debreceni református vándort kell eltemetni. Előbb a kassai katolikus káplántól kell engedélyt kérniök és neki a stólat megfizetni.

A városi tanács könyörtelenül sanyargatja a reformátusokat

1744-ben Szécsi János a kurátor. Ez év június 17-én a kassai evangélikusok és reformátusok ismét a városi előljáróshoz fordulnak és kérik, hogy a processió nemjárs miatt bebörtönzött reformátusokat és evangélikusokat

a tanács bocsássa szabadon. Hivatkoznak a nyilvánvaló törvénytelenségre, hivatkoznak az 1713., 1714. és 1731-i császári rendeletekre, melyek kifejezetten megtiltják a kassai protestáns polgárok bebörtönzését a processzió elmulasztása miatt.

De hiába van országos törvény a kassai protestánsok vallásszabadságáról, hiába vannak királyi rendeletek, amelyek védelembe veszik őket, a klérus által vezetett városi tanács halálos gyűlölettel gyűlöli és ahol lehet, sanyargatja a protestánsokat. Sőt, hogy az üldözések története nemcsak a felnőttekre, hanem az ártatlan kis gyermekekre is kiterjedjen, még a kassai református leányiskola kicsi leánygyermekait is kiveretik iskolájukból. Szégyenfoltja ez Kassa történetének. A hallatlan eset miatt az egyház 1744 augusztus 19-én kelt levelében így tiltakozik:

„Nem ok nélkül és nem is kevés szívünk fájdalomával kintelenítettünk ezen alázatos instanciánkkal tekintetes nemes magistratus lábaihoz borulnunk. Ugyanis jól constál mind a nemes magistratusnak s mind pedig másoknak, hogy régi időktől fogva praxis volt az minálunk, hogy aprólékos leánygyermekünket bizonyos, hol egy s hol más tanító asszonyok által itt benn a nemes városban, syllabizálásban és olvasásban initiáltattuk, mely uisusban ekkédiglen sem felséges császár által hála Istennek soha se prepediáltattunk; annyival is inkább mostani dicsőségesen uralkodó felséges koronás királyné asszonyunk az illetén ususoknak nem kívánja, se nem parancsolja amoveáltatásokat. His tarnen minime obstantibus, az az legközelebb elmúlt hétfői napon, die 17-ma Augusti, Tiszt. Káplán uram adjungáltatott cziklérrrel (városi hajdúval) együtt, azon házon, holott említett kiseded leány gyermekeskéink tanulgatni szoktanak, rajtok menyén és a gyermekeknek könyveit erőszakosan elszedvén, nagy sírással ki szüleikhez, némelyike pedig egyebüvé szélyel szaladoztanak. Mi pedig ezzel semmiben sem novizáltunk, hanem csak a régi jó rendtartást és praxist continuáltuk; mely szerint hogy ha ezen casus tekintetes nemes magistratus, úgy tiszt, plébános uram akaratokból és parancsolatjok-

ból és nem a felséges udvartól maga origóját vette volna, magunk megalázásával instáljuk a tekintetes nemes magistratust, méltóztassék gyermekecskéinktől. elvétetődött könyvecskéiket visszaadni s ezen praxisban bennünket conserválni, mely kegyes patrocíniumát teljes consolationokra a tekintetes nemes magistratusnak jó válasszal együtt elvárván, kívánjuk: az Úr Isten nemes városunk hasznos szolgáltyára és az *igazságnak hű kiszolgáltatósára* a nemes magistratust számos esztendőig virágoztatásisa, életünk fogytaig maradván a tekintetes nemes magistratusnak alázatossággal való kész szolgálói a kassai református gyülekezet minden tagjai közönségesen.” A levél sorsát így jegyzi fel a későbbi krónikás: Nulla subsequuta resolutio, instantia autem detenta.

Követek mennek Mária Teréziához.

A városnál nincs meghallgatás ebben a szörnyű korban és a kassai evangélikus meg református polgár mostoha felsőségétől kénytelen odafordulni a magyarok és protestánsok „mostohaanyjá”-hoz, Mária Teréziához, vékony reménységgel.

1744 szeptember 21-én megindító kérvényben instálják, hogy szüntesse meg Kassán a vallásüldözést. Két követ, az evangélikus Neupauer Keresztély és a református Szécsi János viszik a folyamodványt Bécsbe.

Kár, hogy hamar indulnak el a kérvénnyel, mert nem-sokára újabb sérelmet lehetne beleírni. Szeptember 24-én a városi tanács elrendeli, hogy a kassai kereskedők, a poroszok felett nyert győzelem öröme a katolikus nagytemplomban tartandó három rendbeli istentiszteleten 12 magyar forint büntetés terhe alatt *valláskülönbség* nélkül jelenjenek meg.

De a követek már elindultak Bécsbe. A kassai református egyház fennállásának századik évében az üldözött egyházak Bécs felé tartó követei elmélázhatnak a dicsőséges múlton, mikor mindketten hatalmasak lévén, egymás ellenségei voltak, míg aztán 100 év alatt elvétetvén tőlük a hatalom, testvérré lettek a mély nyomorúságban.

A követjárás nem jár eredménnyel. 1746 február 16-ról van egy nyugtatványa az egyházi levéltárnak, mely arról szól, hogy Spirtz Henrik, Horváth István és Kecskeméti Sámuel az 1744. évi úrnapi processzió nemjárása miatt büntetéspénzként 13 m. forint és 8 dénárt fizettek a katolikus egyháznak.

A kassai iskolamester részére adott utasítások

Vátzi Nagy István nagy gondot fordít az iskolára. Az iskola „jó rendtartását” 1747 januárjában így írja elő az iskolamesternek:

„1. Az éneklésben mikor az idő, hogy kívánnya és magával hozza, jó rendet kell tartani, a Gyermeket pedig Énekek nótáira tanítani, tanítás előtt pedig akármikor is a gyermekek imádkozzanak.

2. A gyermekek tanításában szorgalmatosnak kell lenni és ha némely becsületes emberek Leány Gyermeküket tanulás kedvéért ki küldik, azokat is szükség az ő vékony elméjük szerint oktatni, de felyebb nem taxálni, hanem cisiak úgy, mint a fiú gyermekeket.

3. Szerdán, szombaton Délután, de kiváltképen vasárnapokon a Cathecizatióban való methodust meg kell tartani és mind a kétféle Gyermeket a hitnek ágazataira és arithmeticára serényen kell tanítani.

4. A Gyermek szép rendet tartsanak a Templomba való bemenetelkor, egyszersmind páronkint menjenek a Mesterrel együtt, az éneklésben pedig a gyermekek az Eccla után figyelmezzenek.

5. A Gyermek Praedicatio alatt, de egyébkor is a Templomban fenyíték alatt tartassanak, akarattyok szerint ne futkossanak ki s be a Templomba és szájokra ne bocsátassanak.

6. A Gyermek reggeli hét óraker nyárban fenn legyenek az Oskolában, tíz óraker pedig délelött haza bocsátassanak, délután pedig egy óraker mind felgyülekezvén, négy óraker, kivált télnek idején mikor kivált a napok igen rövidek, ismét haza bocsátassanak.

7. Akár jövevények, akár helységünk béli gyermekek és mendicások, szomszédságbéli kertekhez s azokban levő gyümölcsöknek békét hadjanak, nagy büntetés alatt.

8. Az Oskolára jól gondot kell viselni, nem kell pusztán hagyni és minden kicsiny dologért a Városnak utzáit bé nyargalózni, kiváltképen pedig Suspectus helyeket, kortsmákat, el kell távoztatni, melynek gyakorlásából sok gonosz következik és hanemha nagy szükség kívánná, sem együtt, sem másutt benn a városban hálni meg nem” engedődik.

9. Minden rossz Társaság az Apostol mondása szerint a jó erkölcsöket is meg vesztegetik, azért tisztesség, becsület minden embernek, de némellyekkel való társalkodásban úgy kell vigyázni, hogy rossz ne következzen belőle.

10. Koczkázásnak, kuglinak, kártyának békét kell hagyni, mivel a Királyi Felség is keményen tilalmazza, nevezetesen ha valaki pénzbe jádzik, azért ezeket szorgalmasan el kell távoztatni.

11. Minthogy a Királyi Felség különösen vigyáz a Temető kerítéseknek tisztességére is, azért sem télbe, sem nyárba senkinek semmiféle marháját a kerítésen belől eresztetni vagy befogadni nem engedtetik.

12. Ugyan a Királyi Felségnek Parancsolattya szerint semmi idegen embert, kiváltképen esméretlent sem éjjel sem nappal Szállásra bé fogadni ne merészeljen, hanemha magát különös igazságával legitimálja.

13. Kiváltképen vasárnapokon szoktak az oskolaházba Iff jak és más rendű emberek bégyülni, ha történne, hogy ezek vagy pipázásokkal, vagy Lármázó beszéddel, vagy akármely módon az Oskolamesternek alkalmatlanságára lennének, az Ő tanítványi körül való kötelességben megakadályoztatnák, tehát mivel az ilyeneket nem mindenkor akarná a Mester maga hatalma által regulázni, akkor ezen részben való panaszát jelentse az Eccla Elöljáróinak.

14. A Főzetésben (a tanító sorkosztton volt a tanítató szüléknél) is meg kell a jó rendet tartani, amit a Szegénység készíthet és adhat, azzal kell megelégedni és az éte-

lekben nem kell válogatni és ha valamely gazda a főzésben egy nap hátrább maradna is, ismét másnap reá kell küldeni, hogy a főzésből senki el ne maradjon.

15. Ha mikor ollyas dolgok adnák magukat elő, melyeknek orvoslására magáiul az Oskolamester elégtelen volna, adja hírré vagy a Curatoroknak, vagy az Ecclának tudtára.

Mindezeknek megtartása az Oskolamestertül szorgalmasan megkívántatik és ha ezek ellen vétene, elsőben szép szóval megintetik, másodsor közönségesen megfeddetik, de harmadszor hivatalátul is megfosztatik, kitül az Úr Isten őrizze és oltalmazza az Oskola Mestereket.”

Ez az utasítás olyan jó és alkalmas volt, hogy még 40 év múlva is használják, s 1786-ban is mindössze csak egy ponttal bővítik meg: „A Subordinációt (az iskolamester) kötelességének tartsa megismerni és a Fellyebb valóknak közelebbrül a Praedicator és Curatorok hírek nélkül az Oskolát pusztán hagyni meg nem engedtetik.”

Superintendentsi eljárás Csécsi János ellen

Váczi Nagy István számba veszi az egyház minden vagyonát és miután az egyház néhány értékes kéziratát Csécsi János pataki professzor nem akarja visszaadni, többszöri kérés után sem, Váczi a superintendens elé viszi az ügyet, aki így határoz:

„Minthogy a kassai reformata szent eklézsiát néző királyi donationális leveleket tiszt, tudós Tsétsii János uram ő kegyelme maga élő nyelvvel mind Kassán létében, mind mások előtt is maga keze és hatalma alatt lenni megvallootta és sokszori azon szent eklézsia requisitiójára, detineálni s megtartóztatni kívánta, nem gondolván azon szent eklézsiának mindenkori szorongattatásaival is; ezokáért, vigore comnuisionis, mindenütt, valaholott az én inspectióm alatt találtathatik, ugyan az én jurisdictióm alatt levő helyen ő kegyelmének jószága mindaddig megtartóztassék, s ki ne adattassék. valamig tiszt, tudós Tsétsii János uram azon leveleket kár nélkül nem resig-

nálja. S. Patak, 1747 die 11 Julii. Martinus Csáji superattandens Cis-Tibiscanus.”

Kassakörnyék rekatolizálása

1750-ben a hűséges Igaz János a kurátor. A magyar református gondnok mintaképe.

Ebben az időben megindul a katolikus térhódítás Kassa környéke ellen is, amely mindeztideig evangélikus volt. Kassaujfalu és Tehány nagyrészt protestants¹ lakossága a városi tanács által erősen támogatott Terstyánszki Máté jezsuita munkája folytán katolikussá lesz. Bárcán csak azért maradhat meg néhány református család, mert a földesúr református.

A lelkiismereti és vallásszabadságnak, amelynek egykor oly nagy harcosa volt II. Rákóczi Ferenc, a majdan ő róla elnevezett város, „Rákóczi városa”, még az emléket sem őrzi meg és a Rákóczi „concurrunt, ut alant” szelleme helyett a sötét elnyomás szelleme lebeg a város és környéke felett.

A kassai harang is veszedelembé kerül

Az elnyomott és nyomorúságban élő kassai református egyháznak volt egy kis harangja, amit még 1690 június 3-án öntetett Váradi Mihály. Rá volt írva, hogy a kassai református egyházé: „Usum Eccla Reformata Cassoviensis”.

Ezt a harangot még a német Löffelholz tábornok is a reformátusoknak hagyta, mikor 1696-ban elvette tőlük a Mészáros-utcai kőtemplomot. Akkor a toronyból leengedték a harangot és hagyták, hogy a reformátusok, mint jogos tulajdont, elvigyék. A kirabolt eklézsia akkor a harangot a Bárczai família Mészáros-utcai boltjába tette le.

Most erre a hallgató harangra is szemet vetnek a katolikusok és csak nagy harc árán sikerül megvédeni a reformátusoknak ezt a jogos tulajdonukat. Debreczeni And-

rás, Miskolczi István, Molnár Pál és Bíró János tanúknak kell eskü alatt vallani, amit a harang felirata is bizonyít, hogy a harang a kassai református egyházé és mindig annak használatában volt.

Hogy Krisztus lelke messze volt ezektől az egyházat szorongató világi és egyházi hatalmaskodóktól, az világos. De az is világos, hogy ezt a rettentő naponkénti szorongattatást, megalázást és bántalmazást az evangélium szerint megreformált kassai egyház csak úgy tudta elviselni, hogy naponta erőt kért és vett az egyház Főpásztorától: igaz és Egyetlen Fejétől, a Jézus Krisztustól.

Egyháztagok

1744 körül ilyen nevű tagjai vannak a kassai gyülekezetnek: Gyöngyösi Mészáros István, Fankasányi Pál, Hejcei Csizmadia Sámuel, Soltész János, Szathmári Pál, Szécsi János, Berki Ferenc, Tóth András, Horváth István, Csörge Mihály, Fogarasi József, Berekszászi Csizmadia Ferenc, Igaz János, Kőpintzés István, Szendrei Csizmadia István, Kardos József, Kúti József, Keresztúri Kováts Mihály, Deres István, Kecskeméti Gombkötő János, Makai Ferenc, Helmetzi István, Vilmányi Szabó Ádám, Jenéi Gombkötő István, Kotsis István, Füleki Szabó Sámuel, Bogáti János, Szinyei Máté István, Szinyei Pap János, Pelsőci Szabó Susa, Kováts Jakab, Gombkötő Kováts István, Bodnár János, Szabó László, Miskolczi János, Hubai Szabó István, Veres István, Bíró István stb....

Hol vannak az egy évszázad előtti református családok? Ezek közül csak a Szathmári, Tóth, Horváth, Kúti, Makai, Kovács, Szabó és Miskolczi családnevek voltak ismeretesek száz évvel előbb a kassai református egyházban.

Egyházfegyelem

Vátzi Nagy István prédikátorsága alatt találunk feljegyzéseket az egyházfegyelmezésről is. Isten igéjének

buzgó hirdetése mellett, s a sakramentumok kiszolgálása mellett az élő egyházban fegyelemnek is kell gyakoroltatnia. Gyakorolták is:

1738 május 15-én poenitenciát tart az egész gyülekezet előtt, paráznság bűne miatt Soltész János szolgálója, Ujfalusi Szűts Anna.

1741 március 19-én „poenitentiát áll” Miskolczi Jánosnak Susanna nevű leánya, férjezett Mészáros Dánielné, mivel paráználkodott.

1744 augusztus 6-án penitenciát tart a templomban Sziyei Pap Katalin „szüzessége meg rontásáért”.

1744 november 25-én penitentiát áll a templomban Hukai Szabó István „szüzességnek megrontásáért”.

1745 december 21-én bünbánatot tart Deres Istvánné, lopás vétsége miatt.

1750 február 8-án Biró István feleségével együtt tart penitentiát „szüzességnek rontásáért”.

1752 március 5-én Rozgonyi Erzsébet tart nyilvános bünbánatot az eklézsia előtt, káromkodás vétsége miatt.

Az egyházfegyelmi esetek csekély számából látható, hogy a kassai gyülekezet erősen valláserkölcsi alapon állott.

Állandó lelkeszlakás

1753-ban megoldódik végre az állandó parókia kérdése is. Désy János a Kovács-utcában levő szép emeletes házat 300 forintért elzálogosítja az eklézsianak. A házba beköltözik a prédikátor. A zálogsumma később (1766) felnő 500 forintra. 1770 február 15-én pedig újabb 15 évre zálogba adja a házat Désy 608 frt 3 krajcárért.

A ház alsó részének tulajdonosa Bálás Deák Ádám özvegye. Az egyház tőle megveszi az alsó részt 1955 frtért, a felső rész pedig a Désy-féle zálog fejében marad az egyházé. Ez lesz ettől fogva a parókiális ház, mindmáig, immár 191 esztendeje.

1754-ben Molnár Pál egyháztág végrendeletileg az egyházra hagyja ruszkai szőlőjét.

1754-ben az eddig dicséretesen működő iskolamester, Athányi András, aki 1751 óta szolgálta az egyházat, a „kassai scholánál szolgálatának véget vetett”, mert garbócbogdányi prédikátor lett.

Az egyház új tanítót kér a pataki főiskolától. Beregszászi Pál és Bogáti János mennek el Patakra az új rektorért, Körtvélyesi Józsefért, aki aztán 1758-ban bekövetkezett haláláig hűséggel szolgálja a kassai iskolát.

Az iskolamester fizetése 1754-ben

Az iskolamester évente 60 magyar forint készpénzt kap, mindennap más és más tanítatótól kap ebédet, kap még fabeli províziót s minden gyermek után 4 portulát. Temetések alkalmával kap 16 poltura stólat.

Váczai Nagy István elhagyja Kassát

1754-ben Váczai Nagy Istvánt a gazdag tállyai egyház hívja meg prédikátornak. Az abauji egyházmegye esperese lesz és megváltik Kassától.

A kassaiak nehéz szívvel válnak meg tőle és írnak a tiszáninenni superintendensnek, hogy ajánljon és küldjön nekik egy jó prédikátort.

A püspök visszaír, hogy sokkal könnyebb volt Váczai Nagy Istvánt esperessé tenni, mint helyette megfelelő prédikátort küldeni Kassára.

A kassaiak több prédikátornál érdeklődnek, míg végül Lisznyay Damó Mihály rásonyi prédikátor hajlandó elvállalni a sovány kenyeret nyújtó kassai prédikátorságot.

Bizony sovány kenyér ez: negyedévenként 45 magyar forint, ennyi a prédikátor járandósága, meg néhány öl fa. Pedig az eklézsia tállyai szőlője szépen jövedelmez, 1755-ben például 12 hordó bort terem, ami 300 magyar forint, de mégsem emelik a prédikátorfizetést.

Váczai Nagy István, ez a derék és jó lelkipásztor, amikor elhagyja Kassát és átadja az őrálló helyet, írásba

foglalt tanácsokat ad az utódjának, hogy megkönnyítse helyzetét. A latinnyelvű utasítás magyarra áttéve (fordította Révész Kálmán) így hangzik:

1. A kassai lelkipásztornak a kölcsönös békesség érdekében, az ellenkező vallásúakkal vitatkozni nem szabad.

2. Sem maga, sem családja nem vehetnek részt a lakadalmakban, az előfordulható rossz következményekre való tekintetből.

3. A keresztségét — nagy szükség esetét kivéve — ne magánosan, hanem a könyörgés, vagy egyházi beszéd után, az egész gyülekezet jelenlétében szolgáltassa ki.

4. Sem maga, sem családja ruházatában ne cifrálkodjék,- hanem legyen a világ világossága és a föld sava.

5. Az egyházi javakra felügyeljen, hogy t. i. jól gazdálkodnak-é a kurátor urak, az egyház jövőjét is tekintetbe véve; a számadások elkészítésében a kurátor urakat segítse s az általuk elosztandó nehézségeket a szükséghez képest osztiassa el.

6. A feddözést 2 Tim. 4:2-5 szerint el ne hagyja, sőt a helytelen életűeket a legnagyobb buzgósággal dorgálja s megtérésre indítsa. (II. Tim. IV. 2—5. v.: „Hirdesd az ígét, állj elő vele alkalmas, alkalmatlan időben, ints, feddj, buzdíts, teljes béketűréssel és tanítással. Mert lesz idő, mikor az egészséges tudományt el nem szenvedik, hanem a saját kívánságaik szerint gyűjtenek magoknak tanítókat, mert viszket a fülök; És az igazságtól elfordítják az ő fülöket, de a mesékhez oda fordulnak. De te józan légy mindenekben, szenvedj, az evangyélisa munkáját cselekedd, szolgálatodat teljesen betöltsd.”)

7. A megkeresztelteknek s az általa, vagy mások által egybeadott házaspároknak neveit az anyakönyvbe beírja, valamint a szent vacsorával először élőket is, kiket előzőleg tanítással előkészíteni s az Úr asztalához bocsátani tartozik.

8. A szent vacsorát a megelőző két vasárnapon kihirdesse, az első vasárnapon a nyilvánvaló bűnösöket elövegye, jó útra térítse; a megátalkodottakat excommunicálja.

9. Ha a református vőlegény ágostai hitv. menyasz-

szonyt vesz el, az esketésre a református lelkipásztor illetékes; viszont ág. hitv. vőlegényt református menyasszonnyal ág. hitv. lelkész eskessen; ha pedig vidéki református vőlegény kassai református leányt jegyez el és a vőlegény vidéki plébános joghatósága alá tartozik, az esketésre a kassai református lelkész illetékes, de csak a vidéki plébános elbocsátványa mellett.

10. Hallgatóinak felserdült leányait május 1-től Szent Mihály napig minden vasárnap a délutáni egyházi beszéd végeztével, a templomban a kátéból oktassa s velök a hitelveket megértesse; a mesterlegényeket nagypéntek délután, egyházi beszéd végeztével a hit ágazataiban megerősítse.

11. A külvárosi iskolára felügyeljen, azt, az egyház nemes kurátoraival együtt hónaponként meglátogassa, hogy úgy a rektornak, mint a tanulóknak szorgalmát és előhaladását megítélhessék.”

Lisznyai Damó Mihály lesz prédikátor

Lisznyai Damó Mihály 1755 február 13-án foglalja el prédikatori hivatalát Kassán. Az egyház nagy hűségű, hívő, derék prédikátort nyer benne.

Ez évben megházasodik s feleségül veszi Esztergomi Klárát Szikszórol. Ott esketi meg őket Lukátsi István szikszói prédikátor szeptember 29-én.

Az egyház előzőleg a fiatal lelkésszártnak rendbehozta a parókiát, melyen 1755 június 26-án kezdenek dolgozni a kőművesek, Kis Mihály kőművesmester vezetése alatt. Lisznyai Damó számba veszi az egyház vagyonát. Az eklézsia földecskéiről kimutatást csináltat Igaz János és Rozgonyi István kurátorokkal.

Rokon Katalin végrendelete

Rozgonyi István kurátor elhalta után özvegye, Rokon Katalin 1756-ban végrendeletileg az egyháznak hagyó-

mányozza házát, a következő szép és hívő lélekre valló végrendeletében:

„Én Rokon Katalin, néhai Rozgonyi István Úram elmaradott özvegye, tudván azt jól, hogy minden e nyomorult Világra Születtetett Embernek meg kell halni, Isten eő Szent Felségének Decretuma Szerént és az örökkévalóságra menni, azért én is bizonyos lévén abban, hogy e mulandó Világot el kell hagynom és meg kell halnom, de nem tudván, mikor Szollit ki engemet Isten eő Szent Felsege, még életben és e mostani talán utolsó testi betegségemben nyomorgók; mind az által ép elmém vagyok, Kegyelmes Istenemnek s Krisztusának az eő drágalatos Szent Vérével megváltott bűnös Lelkemet ajánlván, Testemet pedig tisztességes temetéssel föld gyomrában el takarittandót hagyván az én néhai Rozgonyi István Úrammal és Férjemmel Szerzett Javairul tesztek illy rendelést ...

„Secundo. Az én ezen Nemes Város Mészár nevezetű uttcában és felső részről Tekintetes Sepesi Cameralis Administratiónak, alsó részről pedig Jeney Mihály Házai közt Szomszédóságosan levő Két Contignatiós Házamat, mellyet is én Néhai fellyebb nevezett Úrissal Szerzettem, és sok költséggel meg-jobbitottam, hagyom és testálok az itt való Helvetica Confessiónak Templomára, mivel a midőn én és Néhai Úram ezen Házat vettük, akkoron meg-edgyezett akarattal el rendeltük tellyességgel, hogy ezen Házunk holtunk után Szállyon fellyebb nevezett Helvetica Confessiónak Templomára ...

Decimo. Vallásomon levő Kassai Praedikátor Úramnak hagyok két Kepü (köpü) Méhet.

Decimo Septimo. Patakra Szegény Deákoknak hagyom a Vásznat.”

A pataki szegény diákok talán megkapták a vásznat, Lisznyai Damó Mihály prédikátor is a két kas méhet, de a városi tanács a végrendeletet megghiúsította, legalább is erre vall a Lisznyai Damó feljegyzése, amely Rokon Katalin végrendeletileg hagyományozott házáról így emlékszik: „melyet a Város erővel ki fatsart kezünkéből.”

Lisznyai Damónak is bőven volt része üldöztetésben és meghurcoltatásban. Az egyház tagjai ez időben kevesen vannak már, anyagi áldozatuk is csekély: 1756 pünkösdi körüljáráskor az összes hívektől 30 magyar forint és 61 pénz adomány gyűlt be, Mihály napkor pedig 22 magyar forintot és 23 pénzt számol el a „körüljárás” (gyűjtés) eredményeként Igaz János kurátor.

Lisznyai Damó Mihály 21 évi lelkipásztorkodásáról nincsenek bővebb feljegyzések. Az ige hirdettetett, a sakramentumok kiszolgáltattak, az egyházfegyelem gyakoroltatott, az egyház anyagi javaival hűségesen folyt a sáfárkodás.

Régi legátusok

Az 1763. év gondnoki számadásából megtudjuk, hogy kik voltak a kassai legátusok ez évben. „Húsvétkor itt szolgált Detsi Sámuel nevű Betsületes ifjúnak inasával edgyütt adtam 6 magyar forint 48 pénzt.”

„Pünkösdkor itt szolgált Oláh Péter nevű diáknak inasával edgyütt adtam 7 magyar forint 48 pénzt.” „Karácsonykor itt szolgált Lang Mihály nevű B. Deáknak inasával edgyütt adtam 6 magyar forint 48.” „Húsvétkor 1764, itt szolgált Gasparotzki Ferencz nevű B. Deáknak Inasával edgyütt adtam 7 magyar forint 48 pénzt,” „Pünkösdkor itt szolgált Farkas István nevű Betsületes Deáknak inasával edgyütt adtam 6 magyar forint 48 pénzt.”

Esperesi körlevél panaszolkodás

Az akkori hitéletre jól rávilágít az az esperesi körlevél, amit gyülekezeteihez, így a kassaihoz is, intézett Tállyáról „az Abauji Sz. Ekklesiákra és azokba foglalatoskodó Isten követeire való Vigyázásra elő állított mostani gyenge Esperest” Petraházy János.

Panaszolja, hogy az eklézsiákban megfogytakozott az Istenhez való hűség és a lelki szolgálkhoz való ragaszk-

dás. „A bűnök elhatalmaztak ... Oly bővséges ... az irigység, haragtartás, részegeskedés, káromlás, esküvés s. a. t. mintha mindezek tökéletesen meg egyeznének e-z Isten országával.”

Meg tudjuk a körlevélből, hogy az esperes milyen szigorúan őrködött a rábízott lelkipásztorok felett. Minden prédikátor „minden Szent Elmélkedéseinek figuráját tartozik előttünk bemutatni”.

Ajándékok szegény kis ekléziáknak

Az egyház fölös számú úrasztali terítői közül szeretettel küld egy terítőt a felsőbányai egyháznak és egy másik terítőt az újvári ekléziának.

A felsőbányai egyház 1765 április 19-én köszöni meg az ajándékot: „mellyre is mint minden jól tevőkül megfosztott együgyű Ecclesiának volt igen nagy szüksége.” Áldást kérnek a kassai egyházra, mely: „mint olly sok tövisek között *maga (Isten) számára választott drága lilium*”. Dicsérik, hogy megtartatott az „Antikrisztus kegyetlenségei között és megőrizte az Evangéliumi tudományt”.

Az újvári eklézsia 1765 április 21-i levelében köszöni meg az ajándék úrasztali terítőt: „Sok tövisek közzé helyezettett gyenge Liliom, Kassai R. Sz. Eklésia, nékünk a Krisztusban szerető Atyánkfiái!”

„A vér vízzé nehezen változhatik, a Jézus oldalából folyt vérnek és víznek Folyama okozta, hogy mi Kglmetekkel, mint egy Atyának és Anyának fiai egy testté és vérré legyünk s a mibe lehet, egymást a keresztyénségnek egyenes sinór mértékében Segicsük; mi eddig Szegények lévén, buzgó könyörgésünknél egyébbel kglmeteket nem segíthettük, kglmeteket pedig Isten arra is méltóztatta, hogy a többek között minket is, az Úr T. Szécsi Gábor Úram által, egy Úr Asztalára alkalmas Abrosszal, szinte szükségünk idején felsegíthetett s segített, mellyet mi köszönettel vettünk ugyan, de az Isten bővebben fogja meg jutalmaztatni, azért való esedezésre

midőn magunkat egészben leköteleznénk, maradunk az Úrban kglmeteket szerető s kglmetekért éjjel nappal forróan buzgó eltökéltet, Atyafiak, Újvári Prédikátor Kis György és az egész Ekklia közönségessen, melynek számára mai napon reggeli Istentiszteleten, az emiített Segítséget leköteleztem. Újvár 1765 Die 21. April.”

Meleg atyafiúi viszonyban állott a prédikátor egész gyülekezetével, de különösen Komjáti Ádám és Boros János kurátorokkal.

Levéltárunk egy levélben őrzí ennek a jó viszonynak emlékét. A levelet a prédikátor Boros kurátorhoz intézte:

Kárvallott kalmár megsegítése

„Kedves Curator Úram! Komám Úram!

Ezen Italo-Gallo-Helveticus Kalmár, hajó törést szenvedvén in mari Balthico, mint bizonyos adtestatumi; nagy és hiteles Fő Emberek által mutattyák nyilván, és Reformátusnak vallja magát, levele is mutatja; illy szerencsétlenség rajta esvén, nagy tengeri háború által, méltóvá tette az Isten arra, hogy meg-próbáltassunk keresztyéni szeretetünkben, és a mivel lehet, két rh. forintokkal sine loco et nomine, inscribálván az albumába Komám Úram, tegyünk Véle irgalmasságot; Isten őrizzen mindnyájunkat illy szomorú nagy szerencsétlenségtől. Cass. 3. Febr. 1769. P. S. A Cédula maradjon Komám Úramnál.”

Az egyház helyzete

Az egyház ezidőbeni helyzetét így festi egy 1770 körüli levél: „Mi még eddig Isten jó voltából ez mostoha Időben, mint a rósa a tövissek között Sértegettünk ugyan, de tellyességgel el nem nyomattatunk, hanem tűrhető állapotban vagyunk és még eddig meg maradhattunk s reméllyük is, hogy Isten Ő Szent Felsége, mint az égi madarakról, kegyelmesen mi rólunk is el nem felejtkezik, rendelvén mi nekünk ... kegyes és hűséges Patronusokat.”

Katolikus püspök vizitálja a reformátusokat

1771 augusztus 4. nagy napja volt a kassai katolikusoknak. A kassai református gyülekezetnek azonban a megalázás keserű napja volt.

Ezen a napon gróf Eszterházy Károly egri püspök bevonult fényes ünnepségek között a városba és a református egyháznak keresztül kellett menni e napon azon a megpróbáltatáson, hogy az egri érsek „vizitálta templomunkat és iskolánkat s a plébánián cenzúrázta az akkori prédikátort”.

Képzeltető, milyen lehetett ez a „cenzúra”. De el kellett viselni és a prédikátor kiürítette a keserű poharat, amit a katolikus püspöklátogatás jelentett a református egyházra. Megjelent az egri püspök előtt és ott az „imitáció Christi” szent törvénye szerint alázatos volt, mint a bárány, mely megnémul az őt nyíró előtt.

Védtelenül és kiszolgáltatottan állott a kassai prédikátor vallása nagy üldözője előtt.

A magyar egyház

1771-ben Kassán 4295 római katolikus, 11 görög katolikus, 598 evangélikus és 226 református, összesen 5130 lélek van.

A „magyar egyház” a református egyház. A katolikus egyház kénytelen (szlovák papot is tartani. Az evangélikusok közt is számos a német és a szlovák. A reformátusok azonban kivétel nélkül magyarok, s rozoga, külvárosba tett templomuk az egyetlen, ahol csak magyarul hangzik az igehirdetés, ének és imádság.

Mennyire megváltozott az idő járása Kassán, magyar fejedelmek hajdani, öncélú magyarságért élő városában, hogy a legtömörebb magyar egyháznak, a reformátusnak nincs is helye Kassán a falak között és csak a Hóstát külső nyomorúságában élhet hitének és magyarságának ez a magyar református egyház.

Minden más náció (az evangélikus testvérek kivételével) bent birtokolhat templomot, szlávul, németül és ide-

génül dicsérheti Istenét a magyar földön, csak éppen a fajlag magyarnak nem lehet bent Kassán magyarul imádkozni.

Özvegy papné megemlékezése

1772-ben Debrecenben meghal Váczi Nagy István özvegye, vejénél Bélyei Péter debreceni prédikátornál. Végrendeletében megemlékszik a kedves kassai egyházzól, ahol tisztos szegénységben ugyan, de boldogan élt egykor urával. 10 aranyat hagyományoz a kassai egyháznak.

Katona ragaszkodása

1773-ban egy Kassáról Lembergbe szakadt gránátos kapitány, Halmágyi Mihály emlékezik meg egykori kassai gyülekezetéről és kedves lelkipásztoráról az alábbi levélben, amely hű képet fest arról, hogy mily testvéri viszony volt a¹ gyülekezet és a lelkipásztor között:

„Tiszteletes Drága Kedves Jó Úram!

Ez mai napon fel tetszet Uj esztendőnek minden nemű részeit hogy a mi kegyelmes Jó Istenünk Tiszteletes Kedves Jó Úramnak és Kedves Szép Házával edgyütt mind Lelki, mind Testi áldásaival álgya meg, s többeknek is Szerentsés és egészséges fel viradásokra örvendeztesse Tiszteletes Kedves Jó Úramat, tökéletes igaz Szívből kívánom, azon Szép Ecclésiánknak virágzására és Lelki hasznára.

E mellett az mi Kegeyelmes Jó Istenünknek ingyen való áldásából tétettetett által innét Cassai Posta Praefectus Nagy István úr által Tiszteletes Kedves Jó Úram kezében Husz Német forint, mely Húsz Német forintnak 15 Német forinttya légyen és adodgyék a Nemes Cassai Ecclésia Szükségére, az ött Német forint pedig Tiszteletes s kedves jó Úramnak egy pár Stivlire (?) rendeltetett, engedgye az Isten hogy sok Esztendőig járhasson, vezérelvén az Úrnak Népét az igaz Hitnek után. Az Asszonyt, Tisz-

teletes Jó Asszonyomat alázatosan tisztelem és valakik hozzánk tartozandók róllam emlékezni nem sajnállanak. Valóságos ez az a föld, az a puszta és sovány föld holl semmi víz nem taláztatik, de vagy az Istennek beszédéből összeszedet Könyv, a Catekizmusi Házi Kints kezembe sokszor, szivem és Lelkem örvendezésével vizsgasztalom magamat belőlle, de mégis kérem alázatosan Édes Tiszteletes Úram a bujdosók és Jövevények között, én is had folytathassam bé az Istennek Szent Házába való Könyörgésekben. Mellyel maradok állandóképen Tiszteletes Kedves Jó Úramnak igaz szivű alázatos hív szolgája

Lemberg 1-ma Január 1773.

Halmágyi Mihály Granad. Kapitány

Lisznyai Damót megmarasztják

1773-ban Lisznyai Damó nagy örömmel és a jobb jövő bizonyos zálogának jeleként köszönti gyülekezetével együtt azt az intézkedést, hogy a jezsuita rend Kassán is megszűnik.

Ez évben a kiváló Lisznyai Damó Mihályt a tekintélyes és jómódú szepsii gyülekezet hívja meg lelkipásztorának. Lisznyai parolát is ad a küldötteknek, akik a meghívást hozták.

A kassaiak panaszos levélben fordulnak Szalay Sámuel superintendenshez s kérik, hogy ne engedje elmenni az ő jó lelkipásztorukat. A superintendens feloldja Lisznyait a parola kötelezése alól és kéri, hogy továbbra is maradjon Kassán, mert: „Azon Kassai Szent Eklésiának Ő kegyelméhez való különös Szeretete nem érdemli meg, hogy elmenetelivel kárt, költséget és szomorúságot ok nélkül okozzon. Szentéllýé meg azért az Úr Isten mind két résziül Kegyelmeteket és egymás Szeretettben és jó indulattyában állandóan tartsa meg.”

Lisznyai Damó megmarad Kassán.

1774-ben Lisznyai a kassai egyház történetének néhány nevezetesebb mozzanatát feljegyezteti. Krónikájának címe:

„Az Helvétika Confession levő, most is Jó Isten kegyelmességébül, a sok tövisek között is szépen virágzó Kassai NEMES EKLÉSIÁBAN EZ ELŐTT KÉTSZÁZ ÉS EGY NÉHÁNY ESZTENDŐKKEK TÖRTÉNT NEVEZETESEBB DOLGOKRÓL, KÜLÖNÖSEN PEDIG ANNAK Lelki Pásztorairól, Professor airól, Schola Mestereiről, Curatorairól, és Jól tevőiről írott

RÖVID CHRONIKA,

Mellyel Némelly elveszendő apróság írásokbul, s más hiteles tanúbizonyság tevő Levelekbül, az mennyire lehetett, helyesen és rendesen egyben Szedegettenek azon Ecclának mostani Lelki Pásztorá Lisznyay Damo Mihály és Curaiorai Boros János és Böjtös István Anno 1774 Diebus Mensis Mártii.”

A krónikához Pliniustól választ mottót: „Minthogy nem adatott nekünk, hogy sokáig éllyünk; hagyjunk valamit mellyel meg bizonyítsuk, hogy éltünk.”

A „Rövid Chróniká”-nak sok tévedése van. A kassai egyház alapítását Bocskai idejére teszi. Alvinczit református prédikátornak szerepelteti, Caprinai István jezsuita téves feljegyzésére támaszkodva, aki ezt írta: „Alvinczi Kassai Kálvinista Praedikátornak káposztás kerté ott volt, az holott most vagyon a Kassai Pápastáknak Cálváriája...”

1632-ben, tehát mikor még nem is volt Kassán református egyház, ő szerinte: „A Nemes Királyi Kultsos Kassa Városának akkori Fő Bírója, Nemzetes Vas Mihály Úr. a Kassai Reform Oskolának egy könyvet ajándékozott.”

De tévedései dacára is igen sok fontos és értékes adat van a Chrónikában. Czeglédíró emlékezve ezt írja: „Temető helye mellett, mellyet mutattak, magam is Posonyban Condolentiával meg állottam, 1739-dikben s Tumulusiát láttam.”

Különösen nagyértékű krónikájában a kurátorok és iskolamesterek névsora.

1774-ben Lisznyai Damó mellett a rektor Dulházy István. Ez évben már erősen kezd egészsége aláhanyatlani. Egy kedves levélváltását a kurátorával 1774-ből megőrizte levéltárunk:

„Édes Komám Úram, Curator Úram!

Keresztelendő Gyermekek vagyon, Szendrei Csizmadia Istváné, idebé a Városba akarja kereszteltetni, az időnek igen alkalmatlan volta miatt, nem bátorkodván ki-vinni Templomunkban a gyenge leánykát; ha az Ekklésia tetzése accédai, én itt benn is, eo quod necessità frangat legem, meg-keresztellem, adván eleve tudtára kegyelmednek, ne casu quo, controversiában elől fordulhatna a dolog, és én ne vádoltathassam jövőben.

Cassov 2. Febr. 1774. L. D. M.

Elvárom válaszát kk!”

Boros kurátor így válaszol:

„Tiszteletes Jó Úram!

Úgy vélem, mind az időnek mostohasága s fergeteges volta, mind a gyermeknek gyengesége, mind pedig a Tiszteletes Úram gyenge és beteges állapottya, elégséges okok lehetnek, ha a dolog controversiába menne is, melyhez képest, hogy mi a gyermeknek változható állapottyát, annyival is inkább ne okozzuk, szükséghez képen, ide be is, az én ítéletem szerint meg lehet keresztelni, mivelhogy a gyermek állapottyára, hogy vigyázatban legyünk, parancsolatot is vettünk, maradván Tiszt Jó Úramnak igaz szolgája Boros János Curator.”

Bizony Lisznyai Damó egészségi állapota meghanyatlott és a kassai egyháztól nemsokára elragadja a szeretett lelkipásztort a halál.

„*A Cassai N. Eccla Szántó földjeinek dispositiója*”

1775-ben az egyház szántó földjeit számbaveszik, pontos leírást készítve róluk ekképen:

1. Lebenyei út mellett vagyon egy darab föld circiter három köblös, kinek felső szomszédja Róth János úr, alsó

pedig Klopko Bodnár, melyet usuál Kékedi János uram, ill. 1772 tői Komjáti Ádám.

2. A hostakon vagyon egy darab föld Melda János uram földje fele, melynek felső szomszédja Cristián Mihály ur, alsó Miskolczy Mihályné asszonyom.

3. A Galgóci Patakra jön véggel egy föld, 3 köblös, az akasztófán túl. Felső szomszédja N. Korponay uram, alsó pedig Kőpintzés uram, napnyugat felől való végin Glatzinger Úr földje.

4. A Jurtsák alatt vagyon egy nagy 6, vagy 7 köblös föld. Alsó szomszédja Golyhos nevű ember földje, felső pedig Gratz uram földje fele, végirül Icsztel Gáspárné asszonyom földje.

5. Félharaszton vagyon egy föld 4 köblös, mindkét felől ut vagyon mellette.

6. A Bankón vagyon egy köblös föld, a 3 kúton innét Almási Úram szomszédságában.

7. A miszlókai ó út alatt vagyon egy három köblös szántó föld, alsó szomszédja Vantsai úr földje.

8. Téglaszin alatt vagyon egy két köblös föld, napnyugati szomszédja Borbély Ádám úr, napkeleti szomszédja N. Város földje.

9. A Hernád mellett az országútnál 2 szapus földecské Dési János ur földje végiben.

10. A miszlókai gyalogútnál egy tábla föld 8 köblös, most Komjáti Ádám uram usuálja.

11. A Szorosban vagyon egy kaszálló rét, mellyet ennek előtte usuáló Kováts Mihály uram, szomszédja Prindintzki Úr napkelet felől Sikké Kovács György uramtul maradt.

1775-ben a parókiát javítja az egyház 58 forint költséggel, 1776-ban Böjtösi István és Gyóni András a kurátor. 1776-ban Lisznyai Damó által „Commitáltatik Nemzetes Böjtösi István kurátor uramnak, hogy egy szegény Franzia Református Ifunak a ki is a S. Pataki Nemes Collégiumban tanult, adjon a Szegények Buxájából egy rh. forintot”. A szegények perselye tehát 1710 óta, amikor a pestisbe elhalt szegények temetési költségeinek fedezésére felállították, mindezeideig megvan.

Lisznyai Damó prédikátor meghal

1776 május 10-én még Lisznyai Damó temeti az egyház „Hiv Curatorát”, Bőjtösi Istvánt. Néhány nap múlva, május 28-án már őt temetik.

A halottak anyakönyvébe szomorú szívvel ez irattatik be: „28 May (eltemetődött) Ezen R. Sz. Ecclának az 1755-dik Esztendőtül fogva ezen mostan folyó 1776-ig volt Hűséges Lelki Pásztor, Tiszt. Tudós Nemes és Ntes Lisznyai Damó Mihály Úram. Holt meg életének 56-dik esztendejében. Phil, I. 21. („Nékem «az élet Krisztus és a meghalás nyereség.»”

Az egyház megszorodott szívvel jelenti a halálesetet Szalay Sámuel superintendensnek és kéri őt, hogy valamelyik káplánját, Pálózi Ferencet, vagy Rác Györgyöt ajánlja kassai lelkipásztornak.

A superintendens június 4-i válaszlevelében meleg szavakkal emlékszik meg Lisznyainak, a „Hűséges és kegyes Prédikátornak” elhunytáról. Kassai lelkipásztorul Rác Györgyöt ajánlja: „Amint tudom, hogy ezen Tiszteletes Iffju Szép Kegyességgel és különös kvalitásokkal Isten kegyelme által felruházott.”

P. Rác György lesz a kassai prédikátor

Rác György (előneve: Parasznyai), 1743 január 9-én született nemes szülőktől. Atyja Rác Márton, atyai nagyatya Parasznyai Rác Mihály, anyja Nemes Soós Erzsébet, anyai nagyapja Soós György.

Alsóbb iskoláit Sajószentpéteren végezte, aztán 1758-ban Patakira vitték, ahol T. Szentesi János pataki professzor alatt esztendeig tanulta az oratoriát, aztán átment a Logica Classisba, ahol az akkori igazgató T. Tunyogi Sámuel tanította. 1759 december 5-én cenzúrádván, beírták a „Deákok” közé. 1761 július 14-én „oratoriai praepceptorságra” méltóztatott, mely hivatalát két esztendőig viselvén, az oskolától is végbúcsút vett s 25 Augusti külső országokra indult.” Franekerában tanult. 1775 szept-

temberében miskolci segédlelkész lett. 1776 április 14-én Hernádnémetiben feleségül vette nemes Kaksay Erzsébetet.

1776 júliusban foglalja el az ifjú lelkész hivatalát. 1777-ben születik Erzsébet leányuk. 1779-ben Benjámín nevű fiuk.

Lisznyai Damó özvegye Kassán marad és 1782 február 12-én férjhez megy Tállyai Jantó János kassai egyháztaghoz.

Könnyebbre fordulnak az idők

Ráczy György prédikátorsága alatt kezdődnek a könnyebb idők az oly sokat szenvedett ekléziára. Az üldözés ellanyhul és II. József türelmi rendelete kiengedi ezt az egyházat is az üldözések és megalázások tüzes kemencéjéből.

1781-ben napvilágot lát „A Vallásbéli Tolerantziáról Szolló Felséges Királyi Parancsolat”. Micsoda ítélet száll kezdő soraiból a vallásszabadság elnyomóira. Micsoda új idő kezdete az, mikor egy Habsburg így tud szólni az eddig meggyötört akatolikus országglakosokhoz: „Ő Felsége meg lévén arról győzött, hogy minden némű kényszerítés, mely az embereknek Lelkek esméretin erőszakot téssen, felette igen ártalmas; ellenben pedig hogy a keresztyéni szeretethez illő valóságos Tolerantziából (Türedelemből) a Vallásra és a közönséges Társaságra igen nagy haszon háramlik, ezért minden Ő Tsászári s királyi örökös Tartományáiban elvégezte, hogy bizonyos Törvényekkel megerősítse.”

A kassai annyiszor meggyötört egyház prédikátora és tagjai mélységes hálát adnak Istennek, hogy ezt megérhették. Hogy immár emberszámba vevődnek & saját házájukban, ők, akik eddig csak ebek harmincadján a városon kívül mint latrok és cigányok imádhatták lélekben és igazságban az örök Istent.

Immár szabad imaházat emelni, ha nem is díszeset és nem is főhelyen. Immár van bejutási lehetőség a városi magistratusba, ahonnan eddig csak az egy vallásúak ha-

talommal visszaélő gyűlöletét érezték a nem katolikusok. A türelmi rendelet előírja: „egy átallyában félre tévén a különböző Vallásra való tekintetet, a közönséges Tisztviselésnek elrendelésében egyedül tsak az érdemesség és alkalmas tehetség, s a mellett a jámbor és keresztyéni élet vétesség tekintetbe.” Micsoda boldog lehetőség ez a jövőre annak a magyar réteget legjobban reprezentáló kassai reformátusságnak, amelynek nemrégén még a polgárjogát is kétségbe vonta a városi magistratus. Immár királyi szó veri ki e tanács kezéből a törvénytelen gyötörtetések szeges ostorát is: „Senki a» Nem Catholicusok közzül a Catholicusoknak isteni tiszteleteken, avagy egyházi Rendtartásaiban jelen lenni *ne kény szentesség*, annyival inkább valamely büntetés alá azért ne vettesség, s ez aránt a Tzéhbeli articulusok, avagy akármi egyebb Statútumok ne is kötelezzenek.” Immár nem történhet meg az, amiről a Kassai Krónika így panaszkodott 1731-ben: „A Páristák 30-dik Máji Az urnapi Processió nem járásért a Reformátusokat, Lutheránusokat keményen meg zálogolták, úgy hogy házonként járván, a mit szerettek, el vitték és eladták, s amit kedvellettek, magok közt felosztották.”

A Türelmi Rendelet kibeszélhetetlen örömet keltett még az articular is helynek számító Kassán is, hát még a többi helyeken, ahol még nagyobb volt az elnyomás, milyen örömmel fogadták!

Bizonyos, hogy Habsburg soha még több örömet és nagyobb szolgálatot nem tett a fajmagyanságot jelentő reformátusságnak, mint II. József.

II. Józsei kassai látogatása

Ennek a türelmes József császárnak a kassai látogatása valósággal lázba hozta a kassai reformátusokat. Feléled a soha ki nem alvó reménység szívükben: hátha ez visszaadja az első kötemplomot, hiszen ez irgalmas császár!

1783 július 3-án délután 5 órakor érkezik II. József Kassára. A Fekete Sas fogadóba száll s másnap reggel 5 órakor már tovább utazik.

A városon kívül ott lesi őt az egyház megbízottja, Győri Péter kalapos és egy kérvényt nyújt át neki, melyben a reformátusok a régi templomuk visszaadását kérik. A kérésnek nem lett foganatja.

A hagyomány szerint a protestánsok panaszt tettek a császárnál, hogy a vakbuzgó római katolikus vallásúakból álló magistratus bosszantásból bezáratta a Forgácsutcai kaput, csak azért, hogy a protestánsok hosszabb és rosszabb úton, az alsó kapun át tudják megközelíteni a külvárosban levő templomaikat.

A császár azonnal elrendelte a kapu megnyitását, de alighogy ő eltávozott Kassáról, az alacsonylelkű Klesztinszky József kassai bíró újra bezáratta a kaput. A császár azonban váratlanul visszatért körútjáról és a protestánsok bepanaszolták előtte a bírót. A császár ekkor indulatosan és felháborodva végigvágott aranygombos nádbotjával a kassai bírón és elrendelte a kapu azonnali kinyitását. A Forgács-utcai kaput József császár látogatása után nyitották ki tényleg és akkor nyerte a „Józsefkapu” nevet.

Templomkerülők intése

1783 március 9-én „a nemes Ekklá közönséges meg egyezéséből” megintenek három templomkerülő egyháztagot, Hétzei, Halmi és Szilágyi Imire nevűeket. Felhívják őket az egyházfiak által, „hogy az Istennek Házát gyakorolnák, a könyörgésekre hatsak néhányszor is jelennének meg”.

A Türelmi Rendelet hatása többek között abban is megmutatkozik, hogy a református halottakat már szabad a városon végigvinni énekszóval a temetőbe. Elsőnek Bogáti András úr kisgyermekét temetik el így.

Parasznyai Rác György eltávozik

Nyolc és fél évi szolgálat után P. Rác György elhagyja a kassai gyülekezetet — „a szállás alkalmatlan volta

miatt megunván a lakozást” — és a kis körtvélyesi eklézsiaiba megy.

Bizony a parókia szegénysége és az alacsony fizetés miatt a családos Rác Györgynek sokkal alkalmasabb és jobb megélhetést tud biztosítani a kicsi, most alakult körtvélyesi egyház, mint a szép múlttal dicsekvő kassai eklézsia.

1785 január 31-én hagyja el Kassát Rác György.

Maklári András

Rác György helyett Maklári András lesz kassai prédikátor. Maklári tudós és képzett lelkipásztor. 1780-ban sárospataki szenior volt, majd külföldön tanult. 1785-től a miskolci egyház segédlelkésze.

1785 január 31-én foglalja el kassai hivatalát, sajnos, csak rövid időre. Felesége Szathmári Saxi Julianna. Még ez évben születik egy leányuk.

1785-ben már a református katonát is eltemetheti a református prédikátor. Eddig a református katonákat csak a temetőn kívül, az útfélre temették. Most az engedelemmel élve Maklári 1785 június 10-én eltemeti a református vallású Szilágyi Mihály káplárt, a D’Alton-regimentből.

Református a magisztrátusban

1785 különösen azért nevezetes esztendő, mert ez évben az egyház egyik tagját, Dobai Sámuel, megválasztják a városi tanács tagjává. Derék férfiút nyer vele a magisztrátus, az egyház pedig ügyeinek jó pártfogóját.

Az Aszalai-adomány

Aszalai István, aki már 1780 óta volt kurátora az egyháznak, a kassai református eklézsianak adományozza szőlőjét egy nagyon figyelemre méltó kikötés mellett:

„Mi alább is megírtak N. Kassa Városában Lakozó Aszalai István és Hites Társam Bálás Éva, adjuk tudtára mindeneknek, akiknek illik ezen Levelünknek rendiben: hogy az Isten Ditsőségéhez és közönséges Jóhoz való buzgó indulatunkból a Veres hegyen levő Hosszú nevezetű Szőlőnk (mellynek észak felől való szomszédja a kassai Reformata Ecclesiának Szőleje, dél felől való szomszédja pedig a Kosztka Lukátsné Szántó földje), a Kassai Reformata Ecclesiának minden hozzá tartozó Levelekkel edgyütt örökösen által adtuk; úgy hogy ahhoz többé sem magunk, sem semmi Successoraink semmi jussokat ne tarthassák; a fent irt N. Reformata Eklésia pedig szabadosan bírhasson és használhassa; vagyha hasznosabbnak találná ezen szőlőnek eladását, mint megtartását, tetszése szerint el is adhassa.

Ezen szőlőnknek által adásához pedig mi is hozzá tesszük ezen kívánságunkat, hogy ha ezen Városban, valamely, különben tsekély tehetségű, de ázomba jó igyekezetű és jó erköltsü Református Ifjú Gazda ezután letelepedne, annak segítségére ha kívántatna, a meg irt Szőlőből vagy annak árából, a fenn irt N. Eklésia egy s két esztendőre költsön és minden interes nélkül mint egy 25 (huszonöt Rh.) forintokat adni tartozzon.

Mindezeknek nagyobb állandóságára adjuk ezen kezünk alája írásával és petsétemmel megerősített Levelünket Kassán d. 5. Decembr. 1785 Aszalai István mp. Bálás Éva keze χ vonása.”

A consistorium felállítása

1785 január 30-án állítatik fel az egyháztanács, a consistorium a kassai református egyházban. Az egyháztanács azóta mindmai napig működik és máig sok száz hűséges, hívő magyar református egyháztag keTül bele az egyháznak ebbe a vezértestületébe és végez ott jó munkát Isten dicsőségére és a kassai magyar református bástya fenntartására.

A consistorium felállítása az abaúji egyházmegye két kiküldöttje, Palóczy tállyai első prédikátor és Sebő Pál

szadai lelkitanító jelenlétében történik meg. Az eddigi kurátor, Aszalai István lemond, helyébe első kurátornak Török Istvánt, második kurátornak Farkasányi Sámuel helyébe Kövér Mihályt választják.

A „közjónak megmaradása rendeltetett a Ns Eklésia-ban Consistorium, a mely hivatalra választattak és azon tiszteletes Deputatus Férfi jak által meg is eskettettek Boros János, Győri András, Aszalai István, Fodor Sámuel, Győri Péter, Bogádi István, Ketskeméti József, Szilágyi János. Kik minden Jónak fel tartására az Eklésia dolgokban hitek szerint kötelesek. Egyházfiaknak tettek Molnár Sámuel és Köpetzi Sigmund. Körüljáróul Bábas József. A mindenható Szent Isten adjon jó békességet. Ámen.”

Ezekkel a szavakkal emlékszik meg a consistorium alakításáról az egyház feljegyzéseinek könyve. És a consistoriumban együtt ülnek ettől fogva századokon át jó békességben, hűségben urak és egyszerű emberek, egyformán felelős lélekkel a kassai református egyházért.

A lelkipásztor hatalmas segítséget kap bennük.

Több istentisztelet lesz

1785 február 4-én fontos határozatot hoz a consistoriális gyűlés: „A közönséges Isteni tiszteletnek órái szaporítassanak, Azért is hogy a Prédikátornak ennek utánna minden Decretális Innepen nem tsak a reggeli órán, hanem délután is 2 órakor, úgy szombaton iis délután 2 órakor könyörgést tegyenek, közakarattal rendeltett.”

A consistorium az egyházfegyelem gyakorlásánál is segítségére van a lelkipásztornak és kurátoroknak. Ez évben például a consistoriális gyűlés „papirosra tett intést” küld május 1-én Hétzei István és Szilágyi Imre egyháztagoknak „a közönséges Isteni tiszteletnek elmulatásáért”.

1786-ban a fő kurátor bárczai Bárczai Ferenc, a kurátorok Török István és Kövér Mihály. Ez évben a consistorium létszámát felemelik tizenkettőre.

Református városi főbíró

Az egyház megszabadul az üldözésektől. Ez évben nagy öröm éri a kassai reformátusokat, hitükből való férfi, Dobai Dániel kerül Kassa főbírói székébe. Ezzel vége van az üldözéses időnek: olyan magisztrátus, amelynek már a főbírói székébe is bekerülhetnek protestánsok, nem fogja többé vallási szempontok miatt sa nyargatni a rábízott város polgárságát.

1786 augusztus 12-én mégegyszer megkísérlik a régi templom visszaszerzését és II. Józsefhez ez ügyben instanciát nyújtanak be. Nincs meghallgattatásuk.

Fontos consistoriális határozatok

Az 1787 február 25-én tartott consistoriális gyűlés több fontos határozatot hoz:

1. A templom mellé egy haranglábat kell állítani.

2. „Hogy az éneklésben a rendek végén szokásban levő énekhúzás és tsavargatás helyett a diktálás állítás-sék fel az Isteni tiszteletben; melly mind az írás tudatlanoknak, mind az erőtelenebb neműeknek, mind pedig az jövő menő s énekes könyv nélkül való felebarátinknak Segéllésekre, s más fogyatkozásoknak is elhárítására szolgálna; mind pedig az Erdélyi meg jobbított Énekes könyv szerint néha néha énekelhetnénk, ha a Felsőbek-nél fejdendő jelentés után arra engedelmet nyerünk.”

Az engedélyt a diktálásra úgy a szuperintendens, mint az esperes megadja, azonban mégsem teszik szokássá, mert: „találtattanak a Gyülekezetben mindjárt némely-lyek, akik ezen jóra tzelozó végzést úgy gondolták, mint nagy botránkozást és veszedelmet okozó újítást, melly miatt a többek között gyermekeink is a Számoknak megtanulásátul, s atz énekek megkeresésének mesterségétül elvonattatnának. Valósággal pedig látva az Elöljárók, hogy ezen magában ártatlan újítás háborúságot, sőt szakadást kezdene szerezni; ezért készebbek voltunk ama végezéstül inkább el állani és a gyengébbeknek kedvezni, mint sem azokat valami szakadásra, vagy szeretetlenségre bocsátani.”

Harangláb

1787-ben azt a császári engedelmet, hogy a protestánsoknak lehet tornyot és haranglábat építeni, „be hunt szemmel nem nézvén el, hanem a N. Bárczai háznál letevő Harangunkat, Fa Torony Lábat állítván fel a”z Hostáton Levő Templom mellett és az Haranggal 27 máji kezünk elsőben is harangozni és usuálni”.

Az 1690-ben öntött harang annyi idő némasága után újra megszólal és a kassai reformátusok dobogó szívvel hallgatják hangját. A jobb jövő szavát hallják benne, a sötét elnyomásos évtizedek után.

Református rabok gondozása

Még a református rabok is megérik a jobb idő jöttét. 1788 március 25-én Maki ári prédikátor a tömlöci kápolnában 35 református rabnak hirdeti az ígét, „mely is ebben a Saeculumban először vala”.

Maklári elmege

Maklárít a felsődobszai egyház 1788-ban meghívja lelkipásztorának. Maklári elfogadja a meghívást, de csak a következő évben megy el.

A soványjövédelmű és tekintélyt nem nyújtó kassai prédikátorságra nagyon nehéz megfelelő lelkipásztort találni. 1788 októberében Tót András miskolci lelkészt hívják meg, de nem vállalkozik kassai prédikátorságra. 1788 decemberében Tasnádi Székely Józsefet szeretnék megnyerni, de ő sem fogadja el a kassaiak meghívását.

1789 januárjában Paraszniai Ráczy Györgyöt, körtvélyesi lelkészt, aki már volt egyszer kassai prédikátor, hívják meg, de Ráczy nyíltan megírja, hogy mint családos ember nem meri elfogadni a kassai prédikátorságot a „praedikátorszállás elégtelensége” és a fizetés csekély volta miatt.

A nagy múltú fejedelmi egyház odáig süllyed, hogy a legkisebb falvak lelkipásztorai sem vállalkoznak a kassai lelkipásztorságra, azt tartván az írással: „Méltó a

munkás a maga bérére.” Kassa pedig oly csekély fizetést tud adni prédikátorának, hogy arra még Beregszászy Pál a detek-bereti lelkipásztor is visszahúzódik, mikor meghívják, hogy legyen kassai prédikátor.

Mihályi Kováts István lesz a prédikátor

1789 januárjában Török István kurátor átadja tisztét Kecskeméti Józsefnek. Ő valószínűleg javít is valamit a lelkészi díjlevelen és az egyház nagy barátjához, Szalay szuperintendenshez fordul, aki ez év február 27-én a Mihályiban lakozó Kováts István prédikátort nevezi ki a szuperintendenciális gyűlésen kassai prédikátornak.

Bár így szinte erővel kényszerítik Kassára a „fogott pap”, mégis a szuperintendens reménységgel van iránta, hogy be fog válni e fontos bástya őrhelyén. Ez a reménység nem is szégyenül meg, mert Mihályi Kováts István 37 évig hűségesen fogja szolgálni a kassai egyházban Krisztust.

Mihályi Kováts István Zemplén megyében Mihályiban született 1756 február 1-én, nemesi családból. A tehetséges fiút Sárospatakon taníttatták szülei. 1772-ben „beöltözött Deákok” közé iratkozik. 1781-ben, mikor a Türelmi Rendelet által a cseh protestánsok is szabadságot nyertek, a sárospataki anyaiskola több ifjú lelkipásztorjelöltet, olyanokat, akik bírták a szláv nyelvet, a csehországi protestánsok közé rendelt. Ezek közé az ifjak közé sorolják Mihályi Kovács Istvánt is, mert mivel felsőzempléni fi, felteszik róla, hogy bírja a tót nyelvet. Hiába mondja, hogy ő nem tud tótul, tiltakozását nem veszik figyelembe, s amikor ismételt felszólításra sem akar kimenni Csehországba, el kell hagynia Sárospatakot.

Ekkor Kassára megy, hogy ott jogot tanuljon. Szíve azonban visszahúzza Jézus szolgálatára. Kérvényt nyújt be a tiszáninzeni egyházkerülethez, melyben előtárja ügyét és engedélyt kér arra, hogy Patakra visszamehessen. Az engedélyt megkapja és újra pataki diák lesz.

1786-ban Sajószentpéterre megy a kor szokása szerint

iskolamesternek, két évig. Onnan szászföldre megy a hálái főiskolára. Alighogy visszatér, 1789-ben, Szalay szuperintendens ajánlatára Kassára kerül prédikátornak.

Az egyház anyagi helyzete zilált, dacára, hogy több darab földje van és a körüljárásokból is bejön elég szép summa, mégis alig tudja az egyház lelkészét és tanítóját fizetni.

Mihályi Kováts mellett Kecskeméti József és Bogádi István a kurátorok.

Hogy az egyház anyagi helyzetét egy kicsit rendbe hozzák, 1790 január 24-én eladják az egyház Hosszú- és Vereshegy nevű szőlőit, „mind azért, hogy ezeknek munkáltatása az Eklésia részéről bajos és alkalmatlan, mind pedig azért, mert ezeknek árára eltávozhatatlan szüksége volna” az eklézsiának. A két szőlőért 700 rénes forintot fizet egy kassai egyháztagnak, Farkasányi Sámuel.

Pataki éneklő deákok látogatása

1790 március 8-án egy kis csapat, 14 sárospataki diák látogat el Kassára, amely az ősi Alma Materüknek egykor oly szeretettel helyet adott. Ónodi András feleségét temetik szép énekszóval, a városon végig zengve a szép temetési énekeket.

Anyagi nehézségek

1798-ben és 1790-ben rettenetes szárazság és utána óriási drágaság gátolja meg azt a kedves tervet, hogy a külvárost elhagyva, a belvárosban építsék meg a református templomot. Sőt, mint fentebb említettük, a két egyházi szőlőt is el kellett adni, hogy az anyagi helyzetben egyensúly álljon be. A szőlők árának egy részét, 250 forintot Dési Mihály (az elhalt János fia) kapta meg a Kovács-utcai házáért.

Kassai reformátusok 1790-ben

Az egyház e század vége felé igen megfogyatkozott. Népszámlálást tartanak és kitűnik, hogy mindössze ennyi a református Kassán:

A polgárok között:

Series Civium Rftor Cassoviensium!

Lükő József, Török István, Kövér Mihály, Komjáti Sámuel, Igaz József, Szobonya Pál, Győri Péter, Komjáti Imre, ifj. Komjáti Imre, Pap János, Molnár Sámuel, Csorba Sámuel egyházi, Bogáti József, Bényi Mihály, Kőszegi Sigmund, Boros János, Zombori Gábor, Szilágyi János, Fodor Sámuel, Kecskeméti József kuiriator, Bogáti András, Dulházi István körüljáró, Kőpintzés Sámuel, Hétzei János, Molnár István, Farkasányi Sámuel, Farkasányi György, Vásárhelyi István, Bálás József, Gyöngyössi István, ifj. Gyöngyössi N., Bogáti István vicekurátor, Nagy György, Gasparotzki Mihály, Nagy János, Kecskeméti Sámuel, Soltész János, Hétzei István, Szombati András, Benyák Mihály, Zemberi István, Lakatos Miskoltzi István, Mész. Miskoltzi István, Kónya István, Candidati pro Consistorialibus: Lükő József, Győri Péter, Pap János, Fodor Sámuel.

A gyülekezet özvegyasszonyai a következők: Aszalai Istvánné, Komjáti Ádámné, Igaz Sámuelné, Vámos Istvánné, Krisztián Mihályné, Vámos Jánosné, Makai Ferencné, Győri Andrásné, Keresztúri Jakabné, Kőpintzés Pálné, Rozgonyi Györgyné, Csörge Györgyné, Bálás Ádámné, Viski Istvánné.

Ex parte Dominor Spectabilum: Georgius Komáromy Praeses, Ladislaus Puky v. comes, Samuel Domonkos Assesor, Daniel Dobay Asisesor, Domina Szeirentsiana, Michael Kengyel, Gabr. Posa, Petrill. Ludovicus Rhédey, Petrill. Stephanus Sz. Péteri.

Bizony nem ilyen maroknyi népnek építették az ősök a Mészáros-utcai templomot. 1791-ben különben végleg elvész a reménység, hogy ez a jogos tulajdon, ez a drága régi templom jogi úton visszaszerezhető legyen, mert az 1791. XXVI. törvénycikk 12. §-a jogilag biztosítja a kassai református egyházzal szemben elkövetett jogtalanságot eképen:

Az 1791: XXVI. t. a 12. §-a

„... Mivel tehát a fellyebbírt módon a Vallás dolgában hozandó és örökre meg maradandó Törvények oltalma alatt mind a két részen levő Evangélikusok Vallásoknak Szabadsága, Templomoknak, Oskoláknak, Parochiáknak és Fundatióknak szabados bírása s használása felől bátorságossá tétetnek, hogy az edgyesség és szeretet ő közöttük és a Római hitet Valló Hazafiak között annál inkább meg erősítessék, a Státusoknak és Rendeknek akaratyával akaratunkat Mi is össze kaptsoljuk az eránt, hogy a nevezett *Templomoknak, Oskoláknak, Parochiáknak és Fundatióknak mostani valóságos birtoka Sinór mértékül vétessen*, mind a két félre nézve következtéképen nem tsak az, hogy *ezeknek visszakívánásátul mind a két fél tellyességgel el állyon, de ezen kívül soha semmi szín alatt meg ne engedtesen Semminemű Templomoknak, Oskoláknak és Parochiaknβk el foglalása*, sőt azoknak kik efféle el foglalásokban tapasztaltatnának, valamint azokon is, kik ezen Törvényt vagy egészen, vagy némely részben által hágni és meg rontani merészlenek, az 1647-dik Esztendőbéli 14-dik czikelynek büntetése maradjon.”

Szomorú szívvel másolja be e törvényt az eklézsia törvény és rendeleteket gyűjtő könyvébe Mihályi Kovács István prédikátor. Az ősök drága öröksége, az első kassai református kőtemplom, annyi hitnek és annyi áldozatkészségnek drága tanúja, jogilag örökre elvétetik a kassai református egyháztól.

A törvényben van egy örvendetes rendelkezés is, az, hogy a reformátusok most már szabadon építhetnek templomot, toronnyal is. A kassaiak előtt ezzel a törvénnyel megnyílik az út a Hóstát nyomorúságából a belső városba. Ettől fogva állandó vágyakozás él bennük, hogy bent a városban legyen mielőbb felépítve új kőtemplomuk.

Mihályi Kovács István 1792 január 7-én elveszi elődjének, Lisznyai Damó Mihálynak leányát, Klárát. Ez év november 16-án születik meg fiúk. A lelkészi fizetés negyedévenként 62 magyar forint és 30 krajcár.

Az iskolamester fizetése

Az iskolamester fizetése is csekély, bár ő még a rendes tanítói járandóságon kívül az I. classisba sorolt gyermekek után egyenként évi 2 forintot, a II. classisba sorolt gyermekek után 1 rénes forintot és 30 krajcárt, a III. classisba sorolt gyermekek után egyenként 45 krajcárt kap. Az első classisba a gyülekezet legjobb módú taníttató szülői voltak sorolva.

*1792-ben a kassai református
iskolásgyermekek szülői ezek voltak:*

I. classisba tartoztak: Szerencsiné asszony, Dobay Dániel, Kengyel Mihály, Pósa Gábor, Fülep János, Boros János, özv. Aszalainé, Lükő úr, Kövér Mihály, Varga János, Csorba Sámuel, Igaz József, öreg Komjáthi Imre, ifj. Komjáthi Imre, Győri Péter, Fodor Sámuel, Fodor Sámuel veje, Bogádi András, Dulházy István (napájával), Köpeczi Sigmund, Papp János, Molnár Sámuel, Bogádi Josef, Szobonya Pál, Szilágyi János, ifj. Gyöngyösi András, Miskolczi István, Molnár István, Héczey János, özv. Kópintzés Pálné a fiával, Kónya István, Farkasányi Sámuel fiával, Gasparócki Mihály, Nagy György, Nagy János, Bogádi István, Kecskeméti Sámuel, Bálás Sámuel.

II. classisba tartoztak: Komjáthy Sámuel, Vásárhelyi István, Kópintzés István, Vámos Istvánná, Szobonya László, Bálás József, Benyák Mihály, Soltész János, Szölöskei Sámuel, Körösi József, Mészáros N., Szombatin András, Miskolczi István Mészáros.

III. classisba tartoztak: Török Istvánné, Komjáthy Ádámné, özvegy Tsörgéné, Herdiczki N., Győri Andrásné, Kecskeméthy József, özv. Vámos Jánosné, Zsemberi Gáborné, Viskiné, Rozgonyiné, Klenákné, Krappané, Adametz György, Vásárhelyi András, Kiss Sámuel, Beniné, Szilágyi Imre.

összesen tehát 68 szülő iskoláztatta gyermekét a kassai református iskolában. Minden 68-ik napon minden szülő egy-egy ebédet is küldött a tanítónak.

1793-ban végleg az egyházé lesz a Kovács-utcai Dési féle ház, melynek emeleti része a parókia. Kielégítik a Dési örököst.

1793 szeptember 14-én éjtszaka egy rettentő tűzvészben megég a parókia (600 forint az egyház kára), s a ház alsó részét birtokló Bálás Deák Ádám özvegye Fogarasi Erzsébet nem tudván a kárt helyreállítani, házrészét 1955 rénes forint örök árért eladja az egyháznak. Az egyház Farkasányi Sámuel egyháztágtól vesz fel 1000 forintot kölcsön és így tudja kifizetni Bálás Deák Ádámét.

Az épületnek a földszinti részében helyezik el a Hóstátról behozott iskolát, a földszint felmaradó részét pedig bérbe adják. Az iskola tehát bevonul a hóstáti nyomorúságból a belvárosba, alkalmas központi helyre. Most már csak a templom marad kint a Hóstáton.

Egy angol benyomásai Kassáról

1793-ban dr. Towns on Róbert természettudós, angol utazó jön Kassára. Mint protestáns embert, elsősorban a kassai protestánsok érdeklik. Ezt írja róluk: „A város lakói közül nagyon sokan protestánsok (?), nem ünneplik meg azonban olyan szigorúan a vasárnapot, hogy részt ne vegyenek bálokban és mulatságokon.”

Bizony a XVIII. század második felében Kassán és máshol erősen meghanyatlik a puritán kegyesség. Pedig az egyház hivatalos vezetői az igének hirdetésével és az egyházfegyellemmel olyan erősen bánnak a hívekkel, hogy 1786-ban 1673. szám alatt a helytartótanács mérsékelni kénytelen az egyházfegyelem gyakorlását, elrendelvén: „hogy a kik az ekklesiái fenyíték ellen vétének, azokat lehet inteni, dorgálni, de más, minden nagyobb büntetést a külső magistrátusok kezébe kell adni.”

Az igazi református kegyesség meghanyatlása a kor-szellemmel jár, mely elsősorban a városokat keríti hatalmába.

*Gyűjtés a tűzvészkarok
helyreállítására és templomépítésre*

Az 1793-iki tűzvészben 600 forint értékű kárt szenvedett az egyház. A kár helyreállítására, főként pedig a belvárosban építendő templom számára országos gyűjtést indítanak a buzgó Mihályi Kovács és kurátorai, Boros János, meg Köpeczi Zsigmond.

A tiszántúli superintendencia, mint a múltban az első kassai református templom építésénél, úgy most is készséggel siet segítségre. És a „megégett eklésia” számára alamizsnálkodást rendel Bereg, Szatmár, Szabolcs vármegyékben, Érmellyéken, Nagy-Kúnságban és Debrecenben.

Az egyház július 11-én az erdélyi superintendenciához kérvényt intéz a gyűjtés végett, úgyszintén a dunántúli egyházkerülethez is. Erdélyből megkapván az „alamizsnálkodási engedélyt”, 1794 augusztus 5-én Erdélybe indul Köpeczi Zsigmond vicekurátor. Megható kérés levelet visz magával, amiben hálás utalás van a múltra: „a régen tőlünk elfoglalt s az Apácák számára adatott Templomunk is a régi időkben az Erdélyi Méltóságos urak bőkezűségük által építettett fel nagyobbára.” Köpeczi bejárja Erdély nagyrészét, de a régi bőkezűségből már csak a régi hír van meg. Egész gyűjtése 58 forint 48 krajcár. Ebből az ő útiköltsége 18 rénes forint és 48 krajcár. Az egész erdélyi gyűjtés 40 forintot eredményez az eklézsiának. Pedig mennyi pénz kellene! Tizenkétezer forint a templomépítés előirányzata.

Az egyháznak februárban 4233 forint és 75 krajcár készpénze van. Ezt 22 személynek kiadják jó kamatra.

Az erdélyi gyűjtésnél csak valamivel eredményesebb a többi superintendenciák területén folytatott gyűjtés. De ez nem veszi el az egyház kedvét és vágyakozását az új templom után.

Templomhely gondok

1795-ben az új templom helyét akarják kijelölni: „Hogyha az ember gondolóra veszi a hostáton levő mostani templomunk állapotát, mely ezelőtt 60 vagy több

esztendővel, fából építettett, úgy tapasztalja, hogy annak talpfái, oszlopai és gerendái már elkorhadván és reve-sedvén, a templom az eldőléshez közel vagyon ... Ennél-fogva szükséges legelőször is a felépítendő templom he-lyét meghatározni és ebbe az eklézsiának megegyezni, ez ügyis pénzbe nem kerülven.” Az új templom helyé-nek a megállapítása nehéz dolog. Először a fatemplom helyére akarják építeni. De a többség inkább a bel-városba szeretné az új templomot helyezni. Felmerül az a terv is, hogy a prédikatori ház kertjében (ma Kovács-utca 15. sz.) épüljön fel az új templom, de ezt a tervet csakhamar elvetik, mert a szomszédos épületek és a szűk Fazekas-utca alkalmatlanná teszik a helyet a templom építésére. (A kert ugyanis a Fazekas-utcára néz.)

Az a terv is felmerült, hogyha a városrendezési során MAZ alsó kapu oly egyenességre vétetik, mint a felső vé-tetett, mindjárt a kapun kívül, a sáncbul egy jó és szép helyet szereznek és ott építik fel a templomot”. Ez eset-ben ma a református templom a Schalkház-szálloda, vagy a törvénszék épülete helyén állana.

A legtöbben azonban amellet kardoskodnak, hogy a templomnak a parókia mellett, vagy egész közelségében kell valahol megépülnie, mert ez így szokás.

Az új helyre költözött iskolában 1796-ban Rozgonyi József az iskolamester. 1797. május 16-án születik Mi-hályi Kovácsék Klára leánya. A prédikátorpár boldogan él a szűkös kassai jövedelmen. Mihályi Kovács tudomá-nyos egyénisége és keresztyén lelkülete által nemcsak a saját hívei között, hanem az egész városban köztiszte-letben áll.

Püspöklátogatás

1799 június 23-án, vasárnapi napon Öri Fülep Gábor, a tiszáninneri református püspök, egyházlátogató körút-ján Kassára érkezik. Ez a legelső püspöklátogatás a kas-sai református egyházban. Nagy nap ez. Eddig legfeljebb idegen vallású püspök inkább megalázás okáért „cenzú-rálta” az „eretnek” egyházat. Most először történik, hogy református püspök jön a kassai reformátusokhoz.

Öri Fülep Gábor szeretettel és szánalommal nézi a rozoga fatemplomba begyűlő kassai gyülekezetet, amely a százados próbák és nyomorúságok, és a sátánnak oly sokféle rontása dacára is, megfogyva bár, de meg nem törve, ott van körülötte. Kétszázhat lélek összesen az egész gyülekezet. Egy kicsi töredék a régi létszámhoz képest. Hiszen egykor az iskolájába sokkal több diák járt, hiszen egykor a jelenleg apácák által birtokolt, elfoglalt ősi templom ezres létszámú gyülekezetről beszélt. Kétszázhat lélek! Ennyien maradtak a XVIII. század végére. Elfogytak a századok útjain, ütések és csaták közben, de akik megmaradtak, azok az igének és Isten lélekben és igazságban való imádásának holtig kitartó tagjai Kassán. Ezt a megpróbált gyülekezetet sem erővel, sem hízélgéssel el nem tántorítja Krisztustól senki.

És ez a megfogyott, viharokban megedzett, lélekben gazdag, de földiekben szegény gyülekezet immár csak egy kincset mutathat fel püspöke előtt. A régi idők nagyértékű drága bizonyosságait: azokat az úrasztali edényeket, amelyeket I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna ajándékoztak egykor a kassai egyháznak, megalakulásakor. Az 50 családból álló kassai református egyház nem képes fenntartani iskoláját és prédikátorát, megmesterét. A templom is, az iskola is tatarozásra szorulna. A prédikatori fizetést is rendezni kellene, hiszen Kassa a legkoldusabb parókiák közé tartozik.

A püspöki vizitáció azt javasolja a kassai egyház vezetőségének, hogy szorongató szükségükben adják el a Rákóczi edények egy részét...

Ám a kassai református egyházhoz úgy hozzá vannak növe ezek az egyházzal egyidejű kincsek, amelyeket Rákóczi nagyságos fejedelem és a felejtethetlen Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony adtak, hogy inkább az utolsó ingüket adnák el, minthogy ezektől megváljanak.

És az ötven családra leapadt kicsi egyház hallatlan erőfeszítéssel viseli tovább terheit, mindent megtéve az egyházért. És megoltalmazza az egyház múltjának drága

bizonyságait, a Rákóczi edényeket, amelyek ma is szépen hirdetik a fejedelmi alapítók áldott emlékét a kassai egyház minden tagja előtt. Hiszen ezekből az edényekből veszi magához az úri szent vacsorát ma is, 300 év múltán, a kassai református egyháznak az úrasztalhoz járuló minden tagja.

VII

A XIX. század: A megerősödés százada

A századfordulón

A századforduló jobb korba nyit kaput a sokat szenvedett kassai egyháznak. Egy jobb korba, mely után sok hittel és sok imádsággal vágytak eddig gyötrelmes századaik alatt.

Már az új század első évei is erről a jövőre jobb időről beszélnek. Az egyház nem szenved üldözést. Prédikátora nem üldözött, sőt tisztelt egyénisége Kassának. Több megye táblabírájává választja.

Egy nagy ellensége azonban továbbra is megmarad az egyháznak: a szegénység. De a félszáz családra leolvadt egyház ezzel is megbirkózik, az Úr ad erőt. És miután hisznek abban, hogy az Úr megihleti ügyükben az egyetemes magyar reformátusságot is, áldozatkészségre, azért a századfordulón eltökélt szándékuk az új templom megépítése.

Új templommal kezdeni az új századot! Ez lesz a nagy vágy. A kassai egyház „babiloni fogságából”, a Hóstát-ról bejönni a városba s itt emelni ékes szép templomot az Úristen lélekben és igazságban való imáadására.

Erre szánják reá magukat. És megkezdődik a nagy küzdelem, a hosszú évekig tartó erőfeszítés a templom-építésért.

Díjlevelek a XIX. században

1802-ben az iskolamesteri díjlevél ez: évente 70 forint készpénz, 85 forint ebédváltság, minden iskolás gyermek után 2 forint és 1 öl fa. Az egyháztól is 1 öl fa, továbbá minden temetéskor 1 rénes forint stóla.

A prédikatori díjlevél: évente 250 rénes forint készpénz, 2 köből búza, 6 öl fa és kb. 18 rénes forint stóla.

Mihályi Kovács dietai prédikátor

Mihályi Kovács István 1802 ápr. 20-án elindul Pozsonyba. A véstörvénytörvényes régi helyére, ahová őse, Czeglédi István halva vitetett egykor. A protestáns gyötrelem egykori helyére ezúttal megtisztelő dologért hívják a kassai prédikátort: „dietai Prédikátor”-nak rendeltetik. S míg ő az országgyűlésen lelkészkedik, addig a kassai nyáját Török István segédprédikátor vezeti. Augusztusra kerül vissza ismét Mihályi Kovács sí újra átveszi szeretett egyháza vezetését.

1803-ban Szilágyi Pál a kurátor. Ő veszi meg az egyháznak az új temetőt 440 rénes forintért Majer Józseftől. A régi temető ugyanis színültig telt. Az új temető alkalmas helyen van, közvetlen a régi temető szomszédságában.

A kassai református ispotály

A régi temetőben áll a „Pataki Scholá”-nak nevezett öreg épület, amely egyházi iskola is volt addig, míg az iskolát be nem költöztették a belső városba a Décsy-féle házba. Ezt az épületet, amely tudományok hajléka volt számos időig, az egyház a könyörülő szeretet hajlékává teszi, s „ispotályt” rendez be benne az elaggott és szegény egyháztagok számára.

Régi vágy teljesül ezzel, hiszen még a múlt században akart „ispotályt” állítani az egyház, de akkor a városi tanács nem engedte felekezeti türelmetlenségéből. Most már nincs ilyen akadály.

1803 áprilisában Suller Susánna írja hálásan, hogy Isten áldja meg az egyházat azért, mert az ő gyámoltalan anyját felvette az ispotályba lakásra és élelre pedig évi 12 rénes forintot utalt ki neki.

Az egyház szegénysége nem akadály a szeretetmunka gyakorlásában. A szegények perselye erre a célra van

felállítva és mindig akad benne annyi adomány, hogy az ispotály szegényei ne haljanak éhen. Nagy körültekintéssel intézik a felvételeket, s azt minden egyes esetben a consistorium dönti el. Így például 1804 szeptemberében Körtvéyesiné Jenéi Borbála kéri felvételét az ispotályba, leányával együtt, a consistorium ezt határozza ügyükben: „Minthogy a régi oskolába csak egy szoba alkalmas a fűtésre, abba pedig mostanában elég számmal laknak, az Esedezőnek kérése e részben nem teljesíttetik. Elnyomorodott Leányának néminemű részben lehető fel segélésére mindazonáltal a szegények perselyéből az Instansnak minden hétre 15 x-rok resolváltak. Költ a Kassai Refor. Ns, Ekklésia Gyűléséből Szeptember 2-ik napján 1804. Kiadta Komjáthy Gábor consistr. jegyző.” A megsegített nyomorék leány anyja kevésnek találja a heti 15 krajcárt, mert „az élelemre való eszközök tsudálatos képen drágáknak lenni találtak” s nem tud belőle megélhetést szerezni. Ezért aztán a consistorium 1805 január 1-én teljes ellátásra és lakásra felveszi: „A belől esedező Személy meghallgattván, kérése az Oskola Ispitályba az Hostáton be vétettetni parancsoltatott.”

Az újonnan vett temető első lakója 1803 május 11-én Vásárhelyi István ötvösmester lesz, aki 45 éves korában „mellybeli vízibetegség”-ben meghalt. Az ötvösmester temetése alkalmából Mihályi Kovács István egy „kis rövid beszéd és könyörgés által” megáldja az új temetőt.

1804-ben az abaúji egyházmegye esperesévé szeretné tenni Mihályi Kovács Istvánt. Szívesen vállalná is a munkát, azonban az egyház óriási feladat: templomépítés előtt áll, és a Mihályi Kovács egészsége is hanyatlóban van. Így kitér a megtisztelő feladat vállalása elől.

A magazin megvétele templom céljára

Az egyház előbb a saját anyagi erejét gyűjti össze a templomépítés nagy céljára. 1804 febr. 24-én eladják csaknem az összes egyházi földeket, 32 köblös földet 3208 rēnes forint 45 krajcárért. Az év Iván (június) havának

második napján nagy esemény történik. A kassai reformátusok licitáción megveszik a „Királyi Magazinum”-ot, amely a Börtön-utcában, a Város kőfalai mellett „Polgár Gebrecht Fridrik Kalap Fabrikája szomszédságában” fekszik. Azért veszi meg az egyház ezt a kincstári raktárt, „hogya azt Templommá formállya s alkalmazza”.

Az épület 6150 rénes forintba került. Az épületet 1804 november 21-én adják át az egyház birtokába. Az egyház nevében Bárczay Sámuel főgondnok, Szilágyi János gondnok és Török Sámuel vicegondnok veszik át a magazint.

A magazinhoz szorosan hozzá van építve egy, az utca felett, függő „sóhajok hídja”, két kis szobából álló épület (a néphit szerint egykor a kassai hóhér lakása lehetett). Egyik része ennek az építménynek a templomhoz, másik része a börtön épületéhez van támaszkodva.

Mivel úgy látják, hogy ennek a megvétele is szükséges, mert máskülönben „a magazinumnak Templommá való készítése alkalmatlan és dísztelen lett volna”, megveszik ezt az épületet is a várostól „bets szerint 833 rénes forintért és 20 krajcárért”.

Az egyház ezzel a ténnyel szűnik meg „ecclesia pressa” lenni, hogy immár van templomhelye a belvárosban. Igaz, hogy a „Hóhérbástya” mellett van, a börtön undok szomszédságában, de mégis csak a belvárosban van. Immár engedély nélkül és háborítatlanul, akadály nélkül lehet szép templomot építeni a Magazin átalakításával.

Illetőleg egy nagy akadály mégisi csak van: a szegénység. De ezt legyőzi a hit és a testvéregyházak áldozatkészsége. Sietni kell az építkezéssel, illetőleg átalakítással, mert a hóstáti fatemplomot már csak az isteni irgalom tartja. Szeles időben vakmerőség benne tartózkodni, oly rozoga már. Le kell hát győzni a szegénységet. Elsősorban is a maguk erejét veszik hát számba.

Egyháztagok ajánlatai a templomépitésre

Az egyháztagok erejükön felül megadóztatják magukat a szent célra. íme a megható régi ajánlkozási ív, az

új templomépítésben való áldozathozatal becses okmánya:

A templomépítésre ígéretet tettek ezek: Tiszteletes Úr 200 forint (holott egész évi fizetése csak 250 forint s abból kell élnie családjával), Kallós Dániel 600 forint, Dóba Dániel 600 forint, Hajdú Dániel 150 forint, Sarkady József 100 forint, Kalla Mihály 100 forint, Papp János 200 forint, Dulházyné asszony 100 forint, Farkasányi György 300 forint, Győri Péter 200 forint, Maurer Mihályné asszony 200 forint, Körösi József 100 forint, Varga János 100 forint, Balog Sámuel 120 forint és több kisebb ígérettel együtt ez összesen 3650 forint. Arra jó ez az összeg, hogyha hozzá teszik az egyház eladott földjeinek az árához, akkor kifizethetik belőle a magazin és a várostól vett kis épület árát. Ez is nagy dolog, de a legnagyobb és igazi költségek, az átalakítás költségei ezután következnek.

Az iskolamestei fogadásának módja

1805 januárjától új „oskolamestert” kap az egyház, Jakabfi Jánost.

Két-három évenként hoznak az egyház vezetői új „rektort” Sárospatakról. A régi „mester” elmegy továbbfolytatni három év múlva tanulmányait s a legtöbbször prédikátor lesz, sőt olyan is akadt, Madarász János, aki 1726—30-ig volt kassai rektor, hogy „külföldi Prédikátorrá” lett, meg Molnár János is, aki 1736-ban volt kassai tanító. Esperes is lett közülök, Füredy Ferenc, aki 1740-ben szolgált a kassai iskolát. De akadt köztük olyan is, aki később odahagyta az egyházi szolgálatot, mint az 1747-iki kassai iskolamester, Vágási János, akiből Erdőhorvátiban Nótárius lett. Sőt olyan is akadt, akinek nevéhez később azt írta az egyházi krónikás: „elbujdosott”. Ez Szendi János volt, aki 1762-ben iskolamesterkedett Kassán.

Néhány évi időtartamra jönnek rektornak a pataki toga tusok. Jönnek, s a rektoriára kikerülő diák erős „reverzális” ad magáról. Jakabfi János ilyent adott:

„Én alább irtt a Nemes S. Pataki Collégiumnak mos-

tani Rectorától a Kassai Reformata Oskolának igazgatósára és az abban levő Tanulóknak oktatására s egyzersmind a közönséges Isteni tiszteletbeli Éneklésnek is kormányzására ki botsáttatván, szentül és igaz hittel fogadom, hogy az Oskolának megmaradására, nevedésére és épületére egész erőmmel és tehetségémmel jó Lélek szerént vigyázni fogok a reám bizattatandó Tanulókat mind az H. Confessió (ref. hit) szerént való Szent Vallásra, mind a tisztességes tudományokra a nevezett Nemes Collégiumban be vétetett tanításnak rendi és módgya szerént fogom tanítani, mind pedig a jó erköltsökre és a valóságos kegyességre egész szorgalmatossággal fogom oktatni. És e mellett a fenyítékben is a mértékletességet fogom követni és fogadom, hogy nem komor, haragos, veszekedő és kegyetlen; hanem szelíd, jámbor, engedelmes és nyájas fogok lenni és időmet nem heveréssel, ide s tova való járkálással, vendégeskedéssel, tobzódással, hanem a reám mind az Oskolában, mind a Templomban néző hivatalbeli és hasznos munkákkal fogom tölteni. A Szent Ekklesiának tiszteletes Prédikátorához, Curatoraihoz és minden Elüljáróihoz egész engedelmességgel és tisztelettel és minden Ekklesiái Tagjaihoz is tellyes betsülettel és szeretettel fogok viseltetni. A Nevezett Nemes Colié giumnak és annak mind két renden levő nagy érdemű Curatorainak és Professornak a kiktől más jótéteményekkel edjütt ezen mostani Promotiot is vettem, Betsületeket Szemem előtt fogom szüntelen tartani.

Mindezekre Istennek kegyelme velem lévén, magamat fogadásom szerént Hivatalbéli munkáimba úgy, a mint fogadtam, el nem járok, szabad légyen engemet a szent Ekklesia Elöljáróinak a Ven. Tractus tisztelendő Seniorának hírével akármely idő szakaszban is ezen Hivatalomtól meg fosztani. Ha pedig Hivatalomat rendes időm eltöltése előtt törvéntelenül oda hagyánám, akkor minden szükséges Testimoniális nélkül hagyattassam. Költ S. Patakön 1805 dik Esztendőben January 19 Napján. Jakabfi János.”

Az iskolamester kötelező levelét a pataki szenior a következő hagyományos szöveggel látja el:

„Tiszteletes Nagy Jó Úram!

A Kassai Ref. Sz. Ekklának Elöljárói!

A Felsőség parantsolattyából imé ezen Kegyelmetek Szent Ekklésiájába ki boteátatott Oskola Mesternek Jakabfi Jánosnak magát a maga Oskolai és más hivatalbéli munkáira is szorossan le kötelező és Coliégiumunknak Nagy érdemű Rektora előtt saját neve alá írásával meg erősítettett Reverzális Levelét olly véggel küldöm a Ns és Szent Ekklésiának, hogy azt az Ekklésia Ládájába bé tévén, onnan, mikor szükséges lészen, mindenkör elő vehessék, és ha az Oskola Mester maga hivatalában világosan ajánlott, és szorossan fogadott kötelességeiben úgy, amint kell, el nem járna, tehát vele ezen Reverzálisnak ereje szerént bánhassanak. Ha pedig a maga kirendelt idejét minden kötelességeinek szükséges eltöltésével és e mellett kegyes és jámbor erköltsökkel ékeskedve el töltendi, akkor neki illendő Testimoniális Levél adassék a Ns és Szent Ekklésiának mind két renden levő érdemes Elöljárói által. Melyek hivatalbéli jelentése mellett tartozott tisztelettel vagyok S. Patakon 1805 dik Ész. Tiszteletes Nagy Jó Úramnak és a Ns Ekkl. érdemes Elöl-Járóinak alázatos szolgája a S. Pataki Collegium mostani Seniora Imre István.”

A levelet az egyház megbízottja hozza el, aki az új mesterért megy, hogy átvegye őt az egyház nevében és fizesse neki és társainak a búcsúlakomát, mely sódarfoól, fehér kenyérből és hegyaljai borból áll.

Civódó presbiterek

Az egyház vezetőségében eddig meglévő egységet veszély fenyegeti. 1805 február 10-én a presbiteri gyűlésen felveti két presbiter, Bálás Sámuel és Varga János, hogy addig, amíg az építkezés megindul, a pénz ne heverjen kamatozás nélkül s javallják, hogy 200 rénes forintot az ő kezességükre adjanak ki kölcsön Cseke Ferencnek.

Szilágyi Janas kurátor azonban aggályosnak látja a pénz kamatra való kiadását. Részint azért, mert a pénzre nagyhamar szükség lesz, hiszen mihelyt kividul az idő, megindul az építkezés. Részint és főképen azért, mert Bálás Sámuel és Varga Jánost, akik már több kölcsönadásnál is kezesek voltak, nem tartja megfelelő kezeseknek. Emiatt személyeskedő harc indul meg a gyűlésen s „megharagudván, egymás ellen való personalitásokra menvén, utóllýára oda ment ki a dolog, hogy mind a költsön kérés, mind a költsön adás tökéletesen elmara-dott”. Hogy el ne mérgesedjen a dolog, két nap múlva újra összeül a consistoriális gyűlés, Szilágyi János kurátor házához hívja össze Szilágyi Sámuel egyházi a presbitereket: Dobay Dánielt, Győri Pétert, Bogádi Istvánt, Bogádi Andrást, Farkasányi Györgyöt és Török Sámuel vicekurátort. A gyűlés tárgya a múltkori viszály rendezése. Utasítják a kurátort és az őt megsértő Bálás Sámuel, hogy békéljenek meg: „egymással Békességre lépjenek és éllyenek mint a békesség Szerző Jézus Ekklájának Tagjai”.

1806-os sírfelirat

Ez évben a temetőbe egy szép sírkő kerül, Nagy Györgyé, a következő felirattal: „Én Nagy György LXII. esztendő-t számláltam, a midőn a halált épen meg talál-tam. Vigyázz élő ember, aki most itt nézhetsz, Krisztus az idvesség, ettől idvezülhetsz. 1806 D. 8. Mártii.”

Megkezdődik a templomépítés

1806 július 8-án fogat hozzá az építéshez Nemes Farkasányi György első kurátor. E naptól számítva hat évig, két hónapig és 14 napig tart, míg elkészül az új templom.

A kőműveseknek rabok segítenek, július 8-án 19 rab, 15-én 54 rab, 22-én 37 rab, 29-én 67 rab, augusztus 10-én 55 rab végzi a napszámos munkát.

A meglévő készpénz hamar elfogy, ezért el kell adni 8 köblös földet 355 forintért.

Igaz József templomépítő inspektor

1806 első felében még Farkasányi György intézi az építkezés dolgait, de látják, hogy külön ember kell erre a nagy munkára, ezért Igaz Józsefet, ezt a nagyszorgalmú, ügyességű és becsületességű, meg hozzáértésű embert megválasztják „templomépítő inspektor”-nak.

1806-ban Farkasányi 811 rénes forint 50 krajcárt költ a templomra, az év első felében, Igaz József pedig 2373 rénes forint 40 és $\frac{1}{2}$ krajcárt.

1807-ben 4822 rénes forint 42 krajcár gyűlik be a templomépítésre. Kevés összeg. Kölcsön után kell nézni, hogy az átalakítási munka meg ne akadjon. Igaz József az egyház megbízásából a várostól az „árva cassá”-ból vesz fel 1000 forintot hatos kamatra.

Csaknem teljesen le kell bontani, átalakítás végett a magazint. Talán jobb lett volna új templomot építeni e helyett. Most azonban már folytatni kell ezt a munkát.

Mihályi Kovács István minden erejével, hitével és áldozatával ott áll a buzgó és áldozatos Igaz József építő gondnok mellett. A főgond most az építés. Emellett minden más háttérbe szorul. Közben azonban szorgalmasan végzi pásztori munkáját is Mihályi Kovács. Ennek a munkának február 4-én van egy megrendítő epizódja: egy halálraítélt katonát, Horváth Ádámot (a herceg Eszterházy regimentből) kell utolsó útjára kísérni.

Dobay véleménye

Az egyháztanács tagjai is teljes szívvel intézik és segítik az építő munkát. Tagjai közül különösen Dobay Sámuel az, aki áldozatával is, tanácsával is mindig rendelkezésre áll. 1808-ban írásban adja be véleményét, mely így hangzik:

„A Templomnak tovább való Építése iránt az Én vélekedésem az: Hogy ott a hol a Templom ajtaja fog lenni, sem Torony, sem kar ne állítasson fel; mind azért, hogy elveszi a bemenők előtt a Templom belső színének a prospectusát, mind pedig azért, hogy a helyet mind alól

a földön, mind pedig felül a karban nagyon megszorította, mellyet annyival inkább tenni nem tanácsos, hogy ezen *elég hosszú* ugyan, de keskeny Templomban kevés Emberek fognak el férhetni a felállítandó Székekben. Azért is ítéletem szerint mind a fellyebb ki mondott okokra, mind pedig a templom belső ékességére is tekintvén, a kart a Templomnak felső végén kell fel állítani, ott, a hol a mostani kis Karocska fel vonattatik; a Tornyot pedig azon a helyen kell idővel felépíteni, mellyet a váróstud vettünk, ha ez oly erős, hogy rája a Torony alkotmánya fel vitettethetik; ha pedig itten Tornyot építeni nem lehetne, a Templom ajtajánál most fel emeltetett két, vagy ha arra még szükség volna, fel emelendő más két kő-láboknak a fundamentumai maradjanak meg és ezt a maradéknak utasítására Protocullumba kell tenni, hogy ha jövendőbe módjok lesz benne, a Tornyot itten fel építhessék.” A hívek áldozatkészsége nem lankad. 1808-ban Igaz felhívja őket, hogy a városnak vissza kell fizetniök az 1000 forintot. Azonnal összeadnak 615 forintot ennek a kölcsönnek a törlesztésére.

1808-ban tovább folyik az építés. Az egyház a parochiális fundusból 5 négyszögölet elad ez évben Szentpéteri Istvánnak 50 forintért. Ez évben Igaz József 2861 rénes forintot és 52 meg $\frac{1}{2}$ krajcárt fizet ki az átalakítási munkákért.

Egy csüggesztő álhir

1809-ben egy megremegető rémhír járja be Abaújt és Kassát. Arról szól a hír, hogy a napóleoni háborúk után Ferenc császár ki fogja irtani birodalmából a protestánsokat.

A balga rémhír olyan erősen tartja magát, hogy még a művelt protestánsok közül is sokan elhiszik (a Habsburgokról mindent el lehet hinni! — gondolják). A rémhír elfojtására megmozdul a hatósági apparátus is. úrményi József országbíró augusztus 15-én levelet ír Puky László abaujmegyei alispánnak, melyben biztosítja, hogy nem igaz az a hír, „mintha Ő Felségek a Felséges Császár II. Ferenc és a Tsászárné votumot tettek volna aziránt,

hogy ha ezen folyó 1809 esztendőben elkezdődött háború szerencsés léssen, a Protestánsokat az Országbul ki fogják irtani.”

Az alispán közli e levél tartalmát az abauji egyházmegye esperesével, ő pedig egyházaival, így a kassai egyházzal is. A rémhír meghal és a kassai reformátusok nyugodtan folytatják tovább a hadas időben is az építés nagy munkáját. Ez évben Igaz József 1787 rénes forint és 57 meg $\frac{1}{2}$ krajcárt költ az átalakítási munkákra. Kezd kitűnni, hogy érdekesebb lett volna új templomot építeni, mint ezt a salétromos régi magazint majdnem ugyanannyi költséggel átalakítani. De szegény ember és szegény egyház spórolni igyekszik, hogy aztán annál jobban ráfizessen a vélt olcsóra.

A templomépítés folytatása 1810—11-ben

Az építésben nagy szünetek állanak elő, mert elfogy újra és újra a pénz. De újra kerítenek. 1810-ben 3554 rénes forintot és 10 $\frac{1}{4}$ krajcárt fizet ki építési költségekre az „Inspector” Igaz József.

Befejezéséhez közeledik a nagy munka. 1811-ben eladják az „avitt külső Templom”-ot, a hóstátit, 800 rénes forintért. 1811 február 2-án a consistoriális gyűlés megállapítja, hogy még mindig 8000 rénes forint kellene a templomra, mert még hiányzanak a következők: a templom ajtajának felei, nyolc nagyobb ablakráma, az első nagy ajtó jól megfírnájszolva, a másik kisebb ajtó, a garádicsra menő ajtó, a székek eleinek megújítása, a karban lévő székek elkészítése, a katedra, koronával együtt, a nagy- és kis ajtóra való lakatosmunka, az ablakokon való lakatosmunka, a templom kipádimentumozása, 400 hordó mész, még 10 ezer téglá, a két kőlab fedésére 1000 cserép, előadódható költségeikre 500 forint, ankerekre, üvegesmunkára, rostélyok készítésére, mind, összesen 7000 forint. Ezért a gyűlés a következő felhívást intézi a gyülekezeti tagokhoz:

„Isten Ő Szent Felsége kegyelmes Segedelmével anyyira vitetvén már a Kassai Református új Templomnak

épületi, hogy már belől a Bolthajtások is meg vannak és nagyobb részént a falak bé is vakoltattak, ally kívánsággal és reménységgel voltak a Nemes Ekklésia Elöljárói, hogy ezen folyó 1811-ik Esztendőben ezen Templomot egész tökéletességre vihetik és vitethetik, ugyan mind a kézi munkák ... drágasága, mind a régi Templomnak el düllő félben való állapottya is siettethet; de minek utánna a még szükséges költségek mái napon a legnagyobb gazdálkodással összve számláltatván Nyoltz ezer 8000 Rf. forintokra ütöttek volna, fellyebb kitett kívánsága és reménysége a Nemes Ekklésia Elöljáróinak nagyon megcsökkent és az másképen bé sem tellyesíttethetik, hanemha a Nemes Ekklésiának Tagjai és más Jóitevői, újabb és summás segedelemmel fogják ezen kívánságot elő segíteni; melly végre ki ki, amit el szánhat és valósággal meg is adhat, méltóztasson alább ezen Lajstromba feljegyezni...”

Az újabb felszólításra újabb felajánlások történnek.

Szószerék korona

Elkészül a gyönyörű famunka katedra és felette a korona. A szószerék koronájába ezt a felírást teszik: „Csináltuk Ezen Katedrát 1811-dik Esztendőben Júliusnak 30-dik napján. Végezték el Kassai Mesterek és Polgárok. Nemes Bereti Pál és Nemes Bálás Deák Sámuel igaz asztalos céhbéli mesterek.” Sajnos, nem maradt feljegyzés airról, hogy mit ábrázolnak a szószerék és a lelkészi szerék szép ábrázolásai. Valószínűleg szimbolikus bibliai jelenetek lehetnek ezek. A szószeréken fent a korona alatt ez a felírás van: „Ezech. 3. R. 17. Vs.

Embernek Fia ör.
 Állóul adtalak Én
 tégedet Izrael Házá-
 nak Hald meg azért
 az én Számbul az én
 Beszédemet és intsd
 meg őket az én
 Nevembe.
 Anno 1811.”

A templom felszentelése

A templomot 1811 szeptember 20-án szentelik fel, Isten iránti mély hálaadással. Ő engedte meg immár másodszor a kassai református egyháznak, hogy bent a városban templomot építhessen.

Nem olyan nagy és hatalmas ez a mostani templom, mint a másik volt, de mindenesetre ékes, jó és az alig 300 lelkes gyülekezetnek még nagy is.

Isten iránti hálájuk mellett felelgetik hálás szívvel a kegyes adakozókat is, akik közül nagyobb összeget adtak: Bárczay Sámuel főkurátor 3 ezer forintot, Bárczay Borbála, Szigeti Szerentsi Ferenc özvegye 4020 rénes forintot, Dobay Dániel 1347 rénes forintot, Mihályi Kovács István prédikátor 550 rénes forintot (több, mint két esztendei prédikatori fizetését). A nem kassaiak közül jelentősebb adományokat adott Fáy Borbála asszony, Szemerei Fáy Mihály úr hitvese 400 rénes forintot, PaJlay Erzsébet asszony néhai Klobusiczky Pál özvegye 500 rénes forintot, gróf Wass Dániel életpárja Szigeti Szerentsi Klára asszony 400 rénes forintot.

A gyülekezetből az összes egyháztagnak, még a legszegényebb és legelhagyatottabb özvegyasszonyok is kivették részüket a szent teherből, nagy szeretettel és nagy lélekkel adakozott az egész egyházközség minden tagja.

Az új templom felszentelését Mihályi Kovács István végezte. Az ünnepi istentiszteleten a sárospataki diákok énekkara alkalmi énekekkel szerepelt.

A templomszentelés keretében, hogy a protestáns testvériség kidomboríttassék, a kassai evangélikus magyar és tót egyesült gyülekezet prédikátora Bradovka Sámuel egy evangélikus gyermeket keresztelt: Csalik Jánost.

A templomszentelési szép ünnepély sorrendje így következett:

1. Karének a templomajtónál.
2. Karének az úrasztala előtt.
3. Karének a karban, mint invocatio.
4. Imádság.
5. Karének.
6. Első prédikáció.

7. Karének.
 8. Második prédikáció.
 9. Karének.
 10. Keresztel az evangélikus lelkész.
 11. Karének.
 12. Közének a XXXII. zsoltár. (Oh mely boldog az oly ember...)
 13. Úrvacsoraosztás, alatta karének.
 14. Közének, a XXVI. zsoltár. (Légy ítélőm Úram...)
 15. Záró közének a CXXII. zsoltár 3. verse.
- Könnyes szemmel énekelték ezt a záróéneket mindnyájan:

Légyen te kőfalaidban,
 Csendesség és jó békesség,
 A község közt egyenesség,
 Jó szerencse házaidban,
 Az én atyámfiáiért,
 És ott lakó feleimért,
 Adjon Isten jó békességet:
 Szentségiért én ez helynek,
 Mely szerzeteit az Istennek
 Minden jót kívánok tenéked.

Akik jöttek a Hóstát külső nyomorúságából és nemrégén még üldözöttek voltak, azok tudták igaz és teljes átérzéssel énekelni ezt az ősi éneket.

A templomszentelés alkalmával nagy perselypénz, közel 400 forint gyűlt be. Ebből az egyház honoráriumképen a prédikátornak 100 forintot, a segédlelkésznek, Szabó Jánosnak 50 forintot, a tanítónak 25 forintot adott. Mihályi Kovács azonban az ajándék 100 forintot visszaajándékozta az egyháznak.

A templom, torony nélkül is, ékes és alkalmas Istennek lélekben és igazságban való imádására.

A gyülekezet boldogan érzi benne a befogadottság érzését. Most már nem kell hosszú úton kigyalogolni a Hóstátra, ha templomba akarnak menni. Itt ez a templom a város belsejében. Igaz, hogy a környéke nem valami ékes, mögötte a Hóhérbástya, ahol az ítéleteket hajtják végre, közvetlen szomszédja a börtön, a nagyon szűk

Fazekas-utca sem impozáns előtte, de mégis külön hely százszor, mint a Hóstáton lévő templom volt.

És ez már századokra épített erős alkotás egy méter nyolcvan centiméter vastag falakkal, ez nem ingadozik a szélben, mint a hóstáti fatemplom tette az utóbbi évtizedben,

Az új templom első kántora Kászonyi János.

1812-ben a teljesen elerőtlenedett beteges Mihályi Kovács István mellé Persentzky György kerül káplánnak.

Orgona vétele

1813-ban a fáradhatatlan Igaz József kurátor a következő felhívást intézi a gyülekezethez:

„A Közönséges Isteni Tisztelet egy nevezetes részének, az Éneklésnek díszesebbé való vétele s egyszersmind az éneklő keresztyének Buzgóságoknak felsekerentések végett; abban egyeztek meg az Ekklesiának minden Rendű Tagjai; a mellyet minden más Hitünk sorsosai is helyben hagynak; hogy Isten kegyelméből nem régiben épült Templomunkat egy orgonával ékesítenénk meg.

Adta is elő magát egy olyan Alkalmatosság, a mely bennünket egy ujj Orgona meg Szerzésével kínál. De mivel az Ekklesiának mostani Cassája ezt a meg-vételt nem csak nem birhattya, de nem is segítheti; a magunk *Jóltevő Szívünkhöz* kell nyúlni; s azt megszóllítani, hogy erre a jó végre; amellyel a mi késői maradékainknak is alkalmatosságot fogunk arra szolgáltatni, hogy minket halálunk után is áldjanak; mit kívánunk fel áldozni, s mit akarunk adni?

A minthogy erre a végre t. i. a *Jóltevő Szívek* Feleletinek és ígéretinek elfogadására ki botsátottuk: *Benyák Mihály* urat, hogy mind az ígéretet, mind az adományt ezen jelenlevő Papirosra teendő Fel-Jegyzés után elfogadja, hogy az említett *Orgona* megszerzése dolgában az Ekklesia Elöljárói s Kurátorai tudhassák magokat mihez alkalmaztatni, úgy hogy ha elegendő Fundus nem készül, abban több lépéseket ne is tegyenek.

Olyan Reménységgel lévén mindazonáltal, hogy a jó

Isten ezen istenes szándékunkat elő fogja vinni, Igyekoztetünket Isten után az Ekklesiá minden Rendű Tagjainak munkás segedelmekben s kegyességekben ajánlyuk Kassán 23 May 1813 Ordinarius Curator Igaz Jósef.”

A begyűlt összegből megveszik a 870 rénes forintba kerülő orgonát s 1813 augusztus 2-án szólal meg először a kassai református templomban az orgona zengő, bűgő szép hangja. Az orgonaavatás augusztus 22-én történt.

A Bárczay hagyomány

Az egyház főkurátora Bárczay Sámuel 1813 október 20-án kelt végrendeletében hatalmas summát hagy alapítvány gyanánt az egyháznak:

„A Kassai Reformata Ekklesiára jó Pénzben hagyok és testálok Nyoltz Ezer, Szám Szerint 8000 Rénes forintokat, ily meghatározások alatt:

a) Ezen Summa Szolgálynon örökös Fundatio gyanánt a Hellybeli Református Papoknak fizetésére és ennek 6... Interese esztendőiül esztendőre adasson nekik egészben.

b) Minthogy ezen Summának Interesét nem ítélem a Paedikátorok esztendei Kész pénzbeli fizetésekre elégségesnek; és az ezen városban való élet módjához képest több kívántatik; tehát ezen Rendelésemmek czéllya nem az, hogy az Ekklezsiának Elöljárói ezen capitálisnak Interesseben, egy átallyában az esztendei fizetést megállapítsák, annyival inkább a Búza éa Fabeli Deputatumnak elfogásával meg csonkítsák, hanem a végem az, hogy a Praedikátorok illendő fizetéseken esztendőül esztendőre segítségül legyenek.

c) Ezen Capitálisnak administratiója legyen ugyan a Kassai Ekklesiának Elöljáróinál, de a Super Inspectio legyen mindenkor a Fő Tisztelendő Superintendentiáé, úgy hogy ezen Capitálisnak administratiójáru mindenkor Számot kérhessen és az Ekklesiá is számot adni köteleztessen.

d) Mivel ezen Fundatióbul nagyobb része a Praediká-

torok fizetésének ki fog telni, ahhoz képest méltán kívánhatom azt, hogy a Kassai Eklésiának szabad legyen magának az egész Superintendentiából Papot választani, és hívni, de más részről azt is akarom és rendelem, hogy a már egyszer meghívott és beállított Papot az Eklésiának szabad legyen a Főtiszteletű Superintendentiának híre és egyenes megegyezése nélkül változtatni; Ezt kívánván ezen Eklésiának itt ezen a Hellyen való csendessége és Betsülete ...”

Az alapító halála után 1814 február 14-én a testaméntárius gróf Teleki József átadja az alapítólevelet és a pénzt az egyháznak.

Ez a hatalmas alapítvány (melynek szávaiból kitűnik, hogy alapítója de sokszor nézhette a kassai prédikátor nyomorát és de jól ismerte a derék, de nagyon szűkmarkú egyháztanácsosokat) egyszerre kiemeli a kassai prédikatori állást a nyomorúságból és Kassa a jól dotált parókiák közé kezd számítani.

1814-ben hal meg az adományozó Bárczay Sámuel, akinek emlékét sok lelkipásztor áldja. Helyette megint csak ebből a családból választanak főkurátort, id. Bárczay Ferenc személyében. A tanácstagok ez évben: Sarkady József vicekurátor, Igaz József kurátor, Téglásy József, Dobay György, Csorba Sámuel, Török Sámuel, Varga János, Komjáthy Gábor és Kalla Mihály. Egyházi Kiss Sámuel, 1814 február 11-én meghal. Bár nemes ember, szegény ember, úgyhogy a kurátor a következő kéréssel gyűjti össze a temetésére szükséges összeget:

„Mivel ezen Eklésiánkban Harangozó Egyházfiságot viselt Nes Kiss Sámuel, az Úr Isten ez árnyék világbul ki szólítván és az el maradt özvegynek tehetsége nintsen az Eltemettetésre, ezen okból és e végre alázatosan kérettetnek a Hívek, méltóztassanak tehetségeik s akarattok szerint Segédeimül lenni és ezen Tabelaškára fel jegyezni adományait, mely Keresztyéni jó akaratyoknak meg jutalmaztató ja lészen a mindenható Felleges Úr Isten ...”

Általában mindenért, ami nem az előírt kiadás (predikátor és iskolamester fizetése), a gyülekezet adakozó

kedvéhez fordulnak. Ez a kimeríthetetlen korszó, amiből fedezni lehet minden kiadást.

Krausz orgonista

Az iskolamester nem értvén a templomban lévő orgonához, egy Krausz János nevű embert kérnek meg az orgonálásra.

Halottak 1814-ben

1814-ben két kedves halottja van az egyháznak. Az egyik a nagy hagyományozó Bárczay Sámuel, a másik pedig Fülöp János kassai polgármester, az egyház nagy jóakarója és a lelkipásztornak kedves barátja.

Budán halt meg Fülöp János hivatalos útja közben, április 5-én. A kassai protestánsok április 24-én a templomban tartott istentisztelet alkalmával emlékeznek meg róla s Mihályi Kovács magyar, az evangélikus prédikátor német beszédben emlékezik meg felőle.

Mihályi Kovács a város és a vármegye vezetői előtt kedvelt egyéniség. De az egyház minden rendű és rangú tagja egyformán szereti őt. Igazi prédikátori jellem. Az egyházért való áldozatban is maga jár elől jó példával. Megmutatta ezt a templomépítéskor és megmutatja mások is, 1815-ben megcsináltatja a temető kerítését. Mintha megérezte volna, hogy ebben a temetőben fog majd nyugodni teste.

Molnár János tanító halála

1815 június 16-án meghal Szilicén, ahová gyenge tüdejét erősíteni ment, Molnár János kassai iskolatanító. Egy évig szolgált csak Kassán, tüdőbaja korán sírba vitte.

Az egyház Patakra folyamodik új tanítóért. Halász József nevű ifjút kapják. Kalla Mihály egyháztanácsos megy érte s ezen az útján 20 forintot költ, mert a szokásos búcsúlakoma, amit a rektoriára menő ifjú barátainak ad — „kenyér, bor, petsenye” — 16 forintba kerül s a többi pénz útiköltség.

1816 július 1-én Szerentsi Ferenc özvegye, Árva Bárca Borbála 3500 rénes forintot hagyományoz végrendeletileg a kassai egyháznak. A végrendelet 1820-ban kerül kihirdetésre.

A kassai evangélikus templom felszentelése

1816 a testvér kassai evangélikus egyháznak ünnepi éve. Ez év augusztus 18-án szentelik fel gyönyörű, kupolás új templomukat a belvárosban. Ezzel az evangélikus egyház számára is végetér a hóstáti „babiloni fogóság”. A felszentelés! ünnepen Mihályi Kovács István református prédikátor Stadler János Klára nevű leányát kereszteli.

Mihályi Kovács István 1817-től egyházkerületi főjegyző lesz haláláig. Az egész egyházkerületben tisztelt és becsült prédikátor.

Új harang

1818-ban harangot öntet az egyház Vizner Jakab kassai harangöntővel. Ez a harang is a Hóstáton lévő haranglábra kerül, mert a templomon nincs torony. Odakerül tehát a haranglábra a régi 1690-es harang mellé, addig, amíg megadatik az egyháznak az az öröm, hogy tornyot is építhet.

Dobay főbíró halála

1819 június 2-án az egyház egyik buzgó tagja Kis Dobay Dániel, Kassa főbírája meghal „gyuladás béli nyavalyában”. Az egyház június 5-én a temetői kriptába temeti el hű fiát, másnap pedig délelőtt 10 órakor templomi összejövetelen emlékeznek meg róla. Mihályi Kovács prédikátor a Jó Bíróról beszél: „Minéműnek kell t. i. annak lenni, lerajzolta, kézzel tapogathatóvá tévén abban a meg holt néhai Bírónak igaz Bírói képét...”

Árva Bárczay Borbála halála

1820 október 17-én, 93 éves korában meghal az egyház nagy patrónája, Árva Bárczay Borbála. „Az utolsó halotti tisztessége November 5-dik napján itt Kassán tartott, a Protestánsok szokása szerint halotti Prédikázióval és halotti orációval, a prédikációt M. K. I. az oratiót Somossy János pataki theol. professzor tartotta. Patakról éneklő Deákok zengedeztek szépen.”

De legszebben zengett egyházhűsége és ekléziájának szeretete mellett Árva Bárczay Borbála végrendelete:

„Én alóbbírt a Kassai Reformata Ns Ekléziának állapotját szemem előtt tartván s annak virágzását eszközölni kívánván, Isten dicsőségére czélozó szándékból ajándékoztam a fent említett Ekléziának 3500, azaz Háromezeröttszáz Rhénes forintokat; 3300 Rhénes forintokat ugyan jó és bátorságos helyeken levő Contnactusokban, 200 pedig négy ízben 1794—95—96 és 97-ik Esztendőben, amint az Ekléziának számadókönyve mutatja: ilyen móddal, czállal és feltételekkel, hogy a 3500 Rhénes forintokból álló Summa a következő szent végekre fordítasson: úgymint

1-ször. Egyezer Rhénes forintnak Esztendei érdekéssé állandóképen esztendőről esztendőre a Sáros-Pataki Collégiumból a három Innepekre kijáró Deákoknak s nem különben a Sáros Pataki s több Collégiumok számára való segittségnek s jótéteménynek beszédésére kiküldeni szokott úgynevezett Supplicansoknak a legigazabb mérték (szerint osztasson ki. Azon esetre pedig, ha az Innepekre és Supplicatiókra való kijárás akármely okból megszűnne, küldessen bé az említett Deákok és Oskolák számára.

2-or. Két ezer Rforintoknak esztendei Interesse hasonlóképen esztendőről esztendőre állandóképen fordítasson ezekre a végekre, úgy mint: 40 Rh. forint a minden esztendőben szokásban levő körüljárásra, vagy ha az megszűnne, a helyett behozatandó rendelés szerint ugyancsak az Eklésia jövedelmének szaporítására. A hátra levő 80 forintokból pedig 10 Rh. forint adasson esztendőnként a Deficiensek kassájába, 70 Rh. forint pedig

esztendőnként osztasson ki a kassai lakos református házi szegények és maguk hibáján kívül elnyomorodott, elszegényedett s az Eklésiát segítettésként végett megkereső Prédikátorok:, Mesterek, és azoknak özvegyeik s Árváik között: fordítván ebből minden Superintendentiális rendelésből esendő Publicatiókra is.

3-or. A még hátralevő 500 Rh. forintok esztendei Interesse a 30 forint szolgáljon örökös fundusul az Oskola Mester, vagy Tanító esztendei fizetésének pótolására s nevelésére.

Akarom pedig azt is, hogyha a nemes Eklésia a fejebb említett Capitalisokat kezéhez veszi, nem kisebb, hanem legalább 500 Rh. forintokból álló Rátákban adja ki Interesse a legjobb securitas mellett, a Capitalisok örökös fundatio gyanánt szolgálván a Tiszán Innen levő Venerabilis Siiperintendentiának szoross és szemes felvigyázása alatt. Melynek nagyobb állandóságára ezen fundationális levelemet tulajdon kezem aláírásával és szokott petsétemmel megerősítettem...”

E végrendeletben említett 3500 Rh. forinton kívül még közvetlen halála előtt is hagyott az egyháznak 2000 rénes forintokat, hogy azoknak interese (kamata) a prédikátor fizetését növelje.

Az egyház kegyelettel őrzi a nagyasszony emlékét a többi Bárczay név mellett, akik a kassai egyháznak évszázadokon át mindig jóltevői voltak.

Persentzky tanító megmarasztása

Persentzky László oskolamester megmarasztása ügyében kéreessel fordulnak a kassaiak az iskolafelügyelőhöz, hogy ez a kedvelt ifjú negyedik évre is maradhasson Kassán. Az iskolafelügyelő ezt válaszolja: „Minthogy a mi Superintendentiánkban tudtomra csak két Eklésiában vagyon orgona, tudniillik Átányban és Kassán, az holott a Mesterség változó; ha egy Tanító oly sokáig tartatik, minden kedve elvész azon Ifjaknak, a kik eddig azon hivatalra várakozván, látván, hogy tzéljokat el nem érhetik s következésképen ennek utánna nehezebben talál-

nak az orgonával ékes Eklésiák. alkalmas Ifjút.” De azért még egy évre meghagyják Persentzkyt, 1824 januárjában azonban új iskolamester levelét teszik be az eklésia ládájába, a Kováts Józsefét.

1825-ben Kassán jelenik meg 8-ik kiadásban a legelterjedtebb és legáldottabb magyar református elmélkedő- és imakönyv: Szikszai György: Keresztyéni Tanítósoiki és Imádságok című munkája.

Állandó tanító óhajtása

1828 november 17-én az egyház vezetői, Bárczay Ferenc főkurátor és Igaz József kurátor, folyamodnak a kassai egyház nevében az egyházmegyéhez. Kérik, hogy állandó tanítót tarthasson az egyház. Az egyházmegye november 17-én Ongán tartott ülésében elutasítja az egyház kérését, s utasítja a régi szokás további gyakorlására az egyházat.

Mihályi Kovács István elköltözése

1826 gyászos év a kassai gyülekezetre. Szeptember 2-án meghal a hűséges lelkipásztor, a jó lelki vezér, a hosszú évek óta kedves prédikátor, Mihályi Kovács István.

Major József sátoraljaújhelyi prédikátor hirdeti temetésén az igét a „Papi Szent hivatal méltóságáról” elmondott beszéddel, a következő ige alapján: „A ki nekem szolgál, engem kövessen, és a hol én lejédek, ott leszen az én szolgám is: és a ki nekem szolgál, megtiszteli azt az Atya,” (János XII. 26.)

Krisztus hű öreg szolgáját ezzel az igével kísérik utolsó útjára a mélyen megszorodott kassai egyház tagjai. Jó órálló, bizodalmas vezér ment el vele a kassai bástyáról, ama régi prédikátorok fajából való. Ő eltemetődött, de mint az egykorú krónikás mondja: „Alkalmi tanításai közkézen forognak.” Emlékét őrzi ma is a prédikátorsága alatt épített kassai református templom.

Terhes Sámuel prédikátor

Mihályi Kovács István után Terhes Sámuel lesz a kassai prédikátor. Mihályi Kovács még a régi prédikátorok fajtájából való volt. Terhes Sámuel már nem. Pedig prédikatori családból való, atyja sályi lelkész volt, ott született 1783 november 23-án. Iskoláit Miskolcon és Patakon végezte. Nagy tehetsége kiváló, különösen a nyelvtudományok terén.

Alighogy kikerül az iskola padjából, tábori pap lesz 1809 május 29-én a Napoleon ellen felkelt szabolcsmegyei rendek inzurgens lovasezredében. Az utolsó nemesi felkelés hamaros végezte után a fiatal prédikátort a szabolcsmegyei Nagyfalu hívja meg lelkészének. Itt elvégzi ugyan kötelességét, de szívesebben verselget s itt felel Ungvári Tóthnak az ő költői képzettségét kétségbevonó görög epigrammáira olyan héber epigrammákkal, melyekre egy keleti nyelveket ismerő tudós azt az észrevételt teszi, hogy „ezeknél már Jeremiás próféta sem tudott volna különbeket írni”.

Tizenegyévi nagyfalusi lelkészkedés után 1821-ben pelsőci lelkész lett s innen hívták meg a kassai reformátusok a jónevű férfiút, aki különösen világi dalaival vívott ki magának isikert. (Nem úgy van már, mint volt régen, stb.) Bizony, ő reá is el lehet mondani: nem úgy van már, mint volt régen. A régi prédikátorok helyett, akiknek az „egy szükséges dolog” volt minden gondjuk, Terhes Sámuel, mint. kora lelkészeinek nagyrésze, más dolgokra is nagy súlyt fektet és Jézus Krisztus mellett, sőt az ő elhanyagolásával más uraságot is szolgál több-kevesebb sikerrel, de akár sikerrel, akár siker nélkül, mindenképen az egyház kárára. Terhes például az irodalmat és a keleti nyelveket művelte, s ő a Szentírás szolgája, az Alkorán, a mohamedán szent könyv első magyar fordítóinak egyike. Itt Kassán az irodalmi életben vitt tevékeny szerepet, mint a „Felsőmagyarországi Minerva” dolgozótársa. Rokonszenves alakja lett Kassának, a múzsák, dalok és a kellemes élet szeretője.

Ő folytatta tovább 1828-ban Lisznyai Damó munkáját, az egyház levéltárának rendezését, Komjáthy Gábor, Fe-

ketete Ferenc, Tomka Miklós, Igaz József, Meskó Péter és Dulházy Mihály egyháztanácsnokokkal. A nagy munka nagyrészt természetesen ő végezte és Dulházy, aki elkészítette a levéltár szépen kiállított regestrumát is.

Lehet, hogy Terhes szerzeménye az a sírfelirat, ami az 1828 júniusában eltemetett Dengeleni Klára sírkövét díszíti:

Dengeleni Klárát fedi e gyászos bolt,
 Kiben szüleinek nem kis öröme volt.
 Ah, de már lemerült halál örvényében
 Elveszett a nap felkelő fényében.
 Virágja lehullott legkelőbb színében,
 Melyet testvérei fájlnak szívekben.

Sz. 1825. 2. november, megh. 1828. 3. június.

Supplicansok patrónusa

Kassára szívesen mennek a pataki ünnepi legátusok, a debreceni és pápai suplicansok, mert melegszívű atyai pártfogójuk van ott Terhes Sámuel személyében, aki ez ifjak iránti szeretetét még egy alapítványban is megörökíti:

„Én alább írt, gondolóra vévén, hogy a három Anya Oskolákból, S. N. Patakról, Debreczenből, Pápáról esztendőnként kijárni szokott Deákok, úgynevezett Suplicansok, azon idő alatt, míg az Anya Oskolák számokra elszánt jótéteményeket be szedik, tisztelettel magokhoz veszik, sokat szenvednek, sok éhséget, szomjúságot, tikasztó meleget, zivataros essőzéseket ki állanak, s e miatt sokszor a gyengébb testi alkotásúak vagy szelídebb neveltetésűek, finomabb, érzékenyebb természetűek meg is betegszenek; ezen kívül ruhájokat nagyon nyövik, idejüket, mellyet oda haza haszonra, nevezetesen tanulásra, vagy más munkára fordíthatnának, járkálással, még pedig gyalog járkálással töltik és mind ezen szenvedéseknek mégis igen kevés jutalma van; tehát a Kassai Ref. Ns és Szent Ekklesiának ajándékol, tisztelettel és vallásos érzésekkel eltelve által adtam 50, azaz ötven

V. Cz. Forintokat oily feltétellel, hogy kiadván interesre bátorságos helyre, a bejövő három Forint interest Nemzetes Curator Úr, esztendőnként a nevezett Suplicansok közt egyaránt ossza el, hogy így tulajdon erszényekbe is menvén egy két garas, annál serényebben, vidámabb, hálaadóbb szívvel igyekezzenek Anya Oskoláik számára a jótéteményeket összevgyűjteni.

Virágozzanak áldott Anya Oskoláink örökké, nevedjenek a Kegyelembé, az Anyaszentegyház javára s díszére az ifjú Sámuelek. Költ Kassán 1829 dik észt. 27. dik Jan. Terhes Sámuel kassai Ref. Prédikátor s több Ns Várme gyék Tábla Bírája.”

Háborítatlanul múlnak az évek, mély béke van és az egyház a patrónusok jóvoltából anyagilag is eléggé erős.

Consistoriális személyek 1829-ben

A consistoriális személyek 1829 január 1-én a következők: Komjáthy Gábor (meghalt 1850), Kalos Dániel (mh. 1835), Igaz József első curator, Id. Csorba Sámuel (mh. 1831), Török Sámuel (mh. 1842), Varga János (mh. 1829), Fekete Ferenc, Herdiczky János (mh. 1836), Kalla Mihály (mh. 1836), Meskó Ferenc (mh. 1836), Meskó József (mh. 1831), Csengeri Sámuel (mh. 1851), Tomka Miklós (mh. 1852), Dobay Lajos (mh. 1852), Meskó Péter (mh. 1859), ifj. Csorba Sámuel (mh. 1852), Farkasányi Sámuel (mh. 1855), Dulházy Mihály (mh. 1854), Munkácsy Ferenc vicekurátor, Persentzky János penzionált kapitány, Gyöngyösy András és Molnár József egyházfi (mh. 1851).

A tanító részére tett alapítvány

1830-ban Gagyi Vendégghi Vendégghy László elmaradott özvegye Lomnitzai Kissuits Horváth Erzsébet végrendeletileg 400 rénes forintot hagy az egyháznak, azzal a kikötéssel, hogy annak kamata az oskolatanítóé legyen, de csak akkor, ha a rektor pataki deák lesz és ha régi mód szerint hozódik ki rektoriára, „ha pedig úgy, mint

most van, örökös rektor lenne”, akkor a kamatot az egyház egyéb szükségeire kell fordítani. Ebből úgy látszik, hogy az egyház végre elérte kívánságát és örökös rektort tarthatott már ez időben, Persentzky László személyében. Valószínű, hogy az egyházmegye megváltoztatta korábbi határozatát s megengedte ez évek valamelyikében (1827 és 1829 közt) a kassai egyháznak az állandó rektor tartását. Ennek az engedélynek a birtokában hozhatta az egyház vissza Persentzkyt, aki azután itt maradt egészen tragikus haláláig.

1830-ban újra fedik a templomot, Terhes költői felszólítást ír az egyháztagokhoz. („...Dávidnak lelki Fijai s Leányai, könyörüljétek rajtunk és valamint ő, úgy Ti is megismervén, hogy minden az Istené, adjatok azokból vissza Istennek... szabad akaratból, tiszta szívvel, jó kedvvel az említett nagy és szent célra alamizsnálkodjatok...”)

Az egyház anyagi ügyei 1830-ban

1830-ban az egyház jövedelmi forrásai a következők:

1. Az Ekklésia Perselyeiből, most is, mint azelőtt.
2. Az úgynevezett Körülj árasbul.
3. Az Ekklésiának Capitalisaiból, melyekről minden esztendőben szoros számot ad a Nemes Ecclesiának a Curatora.

E század közepén a lelkipásztori díjlevél a következő:

1. A Bárczay fundációból 600 váltó forint.
2. Az egyháztól 350 váltó forint évente.
3. Két köből tiszta búza.
4. Hat öl fa.
5. Kb. évi 18 rénes forint stóla.

A lelkészi díjlevél tehát hatalmasan emelkedett, hiszen a század elején mindössze 250 forint volt a kassai lelkész készpénzfizetése.

A tanítói díjlevél ez:

1. Az Ekklesiától 300 váltó forint.
2. A Szerentsiné Asszonyság Fundációjából 30 rénes forint.
3. A Coquia (ebéd) helyett évi 120 rénes forint.

4. Minden oskolába járó Gyermektől 2 rénes forint és 1 szekér fa.

5. A nemes Ekklésia ad most is 4 öl fát.

6. Minden halottul 1 rénes forint.

A tanítói fizetés is nagyot emelkedett a század elejétől.

A nagy kolera

A Felvidéket és vele a kassai református egyházat nagy megpróbáltatás éri 1831-ben, mikor szörnyű kolera-járvány söpör végig Kassán és vidékén.

A református egyházból 1831 július 17-én hal meg elsőnek kolerában Soltész Susánna, utána még tizen halnak meg. Tizenegy áldozatot szed a csekély létszámú egyházból a vész.

Az egész Felvidék a rettentő járvány hatása alatt áll s rettegés, félelem és csüggedés szállja meg a lelkeket. Futó Sámuel esperes 1831 augusztus 8-iki esperesi „Kerülő levelé”-ben lelkére köti a kassai lelkipásztornak is, a többi abaúji prédikátorral együtt, hogy „mind a Templomban, mint társalkodásukban” vigasztalják és erősítsek a népet. „Igyekezzünk fejükből ki verni az elő ítéletet, hazug híreket s engedelmeskedjünk mindnyájan”, használván azokat az orvosszereket, melyeket az „egészségre ügyelő Bizottság jónak lát”.

Páni félelem vesz erőt a lelkeken, s az esperes augusztus 15-én újabb „kerülő-levelé”-ben kéri a prédikátorokat: „Mi Lelki Pásztorok, kik leginkább bírunk a nép Szívével, intsük azokat, kik tudatlanságból ellene szegeznek magokat Felséges királyunk és Megyebeli Tisztviselőink bölcs intézetének, mely által a dühösködő Cholera epekórság pusztítását megakadályoztatni szívesen törekednek.”

Bent Kassán nincs különösebb forrongás, de kint a vidéken elterjed az a képtelen rémhír, hogy a kolerát az uraik és a hatóság hozták a szegény nép nyakára, hogy kipusztítsák őket. Ezért parasztlázadás tör ki a kolerával sújtott megyékben, amit csak erős katonai karhatalom tud letörni, úgyhogy Zemplénben 63, a Szepességen

42, Abaújban 3 zendülőt kivégeznek. Kassán a kolerában június 17-től szeptember 4-ig, vagyis 79 nap alatt összesen 1247-en balták meg. A református egyházból volt a legkevesebb az áldozatok száma.

E szomorú év emlékezetét így örökíti meg Terhes Sámuel az egyház anyakönyvében: „E lefolyt Esztendő a köz bánat, rettegés, és keservek miatt egész Európa, különösen édes Magyar Hazánk krónikái közt gyászfekete színű s örökre elfelejthetetlen lesz. Nem csak éhség, drágaság volt némely vidékeken, hanem a rémítő *Cholera* nyavalya napkeletről a Muszka és Lengyel földön keresztül (mely két nemzetek most iszonyú vérengző hadat viseltek egymás ellen s az igaz ügy diadalmát mégis későbbre határozta a Bölcs Isten) Hazánkba, a Tisza folytán be ütvén, szörnyű pusztítást tett, a népet szintén megtizedelte, nevezetesen az éhező erőtlen szegényeket, a félénkeket, bizodalmatlanokat elragadá és így Isten e nyavalya által nem csak az igaz Hitet próbálta, hanem a természet útján a tudatlanságot, félénkségét, mértéktelenséget, vigyázatlanságot meg is büntette. Józanok legyünk, vigyázzunk s imádkozzunk.”

Az első zsidó áttérő

1831 november 13-án vétetik fel a kassai református egyház kebelébe az első zsidó áttérő: „*Kruh*, másképp *Lichtenberg* József Lengyel Országból ide vándorolt Sidó és pedig Tanító Mester, minek utána bizonyos ideig nagy szorgalommal, örömmel s jó kedvvel tanulta volna R. Sz. Vallásunk igazságait, a Templomban reggeli Isteni Tisztelet után Meg vizsgáltatván tudományos előmenetele, megkereszteltetett. K. Atya Ns Csorba Sámuel. K. Anya Ns Köpetzi Klára Pallosi Istvánné.” Maga Terhes Sámuel keresztelte meg a kassai református egyházba áttért első zsidót.

Egresi Gábor esküvője

1831-ben köt házasságot a kassai református templomban a magyar színészet leendő nagy büszkesége Egresi

Gábor, a sajkókápolnai prédikátor fia egy kedves prédikátori családból származó leánnyal. Esküvőjük december 21-én történik. Így jegyzi fel az anyakönyvbe Terhes Sámuel: „Nemzetes *Egresi Gábor* nótelen Színjádzó Ifjú úr, néhai Tiszt. Egresi Pál Prédikátor úr Fia, *Szentpétery Susanna* tisztos hajadon leányzóval, néhai Tiszt. Szentpétery Sigmund Prédikátor úr és Szegő Julianna leányokkal, 3-szori kihirdetés után összeeskettetett.”

A két lelkészgyermek így talál egymásra a színészvilágban is. Házasságukból 1832 nov. 9-én születik Ákos nevű fiók. Terhes Sámuel kereszteli a kisdedit, akinek keresztanyja Ns Déryné, Széppataki Rozália.

Hétköznapi bibliamagyarázat

1832-ben egy esperesi körlevél elrendeli az egész egyházmegyében s így Kassán is, hogy a hétköznapi istentiszteleteken ne csak bibliaolvasás legyen, hanem bibliamagyarázat is az imádság mellett.

1833 február 4-én kezdődik az egyház egyik becses kéziratot könyvének feljegyzése: „A kassai reformata szent Ecclesia közönséges Határozatainak Jegyzőkönyve. Készítetett T. Terhes Sámuel úr prédikátorságában. Nemes Csorba Sámuel úr első curator által.” Ettől fogva a mai napig megvannak a presbiteri gyűlések jegyzőkönyvei, részletes és becses adatokat nyújtván az egyház életéről.

Palosyné végrendelete

Az egyházi levéltárban is értékes és hasznos adatok vannak ez időből. Köztük különösen értékes — a belőle sugárzó lélek és Krisztust szolgáló szeretet miatt — Palosy Istvánné, született Köpetzi Klára alapítványa. Csekély alapítvány, de nagy szeretet mutatkozik belőle, a hívő lélek szeretete. Nyilván mutatja a hívő és hitét cselekedetekben is élő református nő keresztyéni lelkületét. A hit drága jó illata száll fel belőle:

„Alább írt Keresztyén özvegy a Kassai Reformata Szent Ekkklézsia egyik tagja, Istenemnek méltatlan, bü-

nös, de Jézus drága érdeme által s egyszersmind igaz megtérés által Idvességet reménylő Szolgáló leánya, gondolera vévén, hogy élő igaz Hitemnek gyümölcsözőnek kell lenni s magát Jó tselekedetek által kell kimutatni s Isten előtt kedvessé tenni, tudván továbbá, hogy az Úrtól vett földi áldásokból köteles vagyok az Evangyéliom törvénye szerint híven sáfárkodni, szűkölködő Felebarátaimat segíteni, nyomorúságaikat enyhíteni; azért Kétszáz (számval) 200 Váltó Forintokat e Kassai Reformata Ekklesiánafc kebelében lévő szegények számokra ezenel általadok oly móddal, hogy törvényes kamatjuktól Esztendőnként az Ekklesia Érdemes Kurátora az említett Szegényeket a téli hideg ellen oltalmazza s Számokra tüzi fát vétetni ne terheltessen.”

A templomépítő inspektor halála

1834 május 21-én jó vénségben és sok közhasznú munka után meghal a kassai egyház kurátora, egykor templomépítő inspektora, az Úr házának buzgó szerelmese és nagy hűségű számadó gondnoka Igaz József.

Az egyház legnagyobb szolgálái között érdemel helyet neve. A sírnál prédikációval temeti Terhes Sámuel.

Emléke megmarad, valahányszor a kassai templomra nézünk, amelynek megépítésében olyan nagy része volt.

Persentzky tanító meggyilkolása

1834 június 23-án az egyház rektorát, Persentzky Lászlót a saját nővére Nádaskai Józsefné, született Persentzky Mária és Borza György vincellér orozva megölik. A gyilkosokat 1837 szeptember 4-én végzik ki. Ez az utolsó nyakazás Kassán a város pallosával.

A testvérgyilkos nő „vétkét szívesen megbánva, erős lélekkel ment eleibe a borzasztó halálnak s egy csapással feje vétetvén, koporsóba eltemettetett”.

A meggyilkolt rektor helyett június 27-én Hadházy László lesz az iskolamester.

1834-ben mind erősebb lesz az az „édes óhaj”, hogy a templom ne álljon torony nélkül. A presbitérium a jó tollú Terhes Sámuel bízta meg, hogy ebben az ügyben egy „kis Esedező Levelet” alkosson, a „külső és belső urakhoz”.

De még kilenc esztendő múlik el, amíg torony kerül.

Terhes elhagyja Kassát

1836 elején Terhes Sámuel a módos rimaszombati egyház meghívását fogadja el. 1836 január 17-én a presbitérium sajnálattal veszi tudomásul távozását és intézkedik, hogy a jövő vasárnapon legyen meg az új lelkipásztort választó közgyűlés, melyen a vegyészházasságban élő református asszonyok és az özvegyasszonyok is nyilváníthatják akaratukat.

Január 24-én búcsúzik el a kassai gyülekezettől Terhes Sámuel. Rimaszombatban hal meg 1863 január 7-én, mint a gömöri egyházmegye esperese, három fiú- és öt leánygyermeket hagyva maga után.

Dr. Ferenczy József lesz a lelkész

A január 24-i közgyűlésen a kassai gyülekezet 20 választója közül 13 dr. Ferenczy Józsefre adja szavazatát. Heten, köztük az egyház főkurátorai, id. Bárczay Ferenc, ellene vannak dr. Ferenczy megválasztásának. A fő gondnok azzal indokolja Ferenczy elleni ellenszenvét, hogy „a mostani rend felforgatására törekszik”. A választók nagyobb része azonban Ferenczy mellé áll s így ő 39 éves korában a kassai egyház lelkipásztora lesz.

Érdekes és változatos élet után kerül Kassára. 1797 október 6-án született Rimaszombatban. Tehetséges és tudnivágyó gyermek volt, akit István bátyja (a későbbi híres szobrász) néhány éves korában már megtanított az írás-olvasásra.

Iskoláit Patakon végezte, majd 1815-ben Kassán jogot

tanult. Kassáról 1816-ban Patakra tért vissza. 1819-ben Vay Ábrahám fiainak nevelője lett. Itt megbetegszik és hazamegy Rimaszombatba. 1820-ban ismét Patakra ment, ahol 1822-ben segédtanár lett. 1824-ben a miskolci liceum tanára a Poetica classisban. 1827-ben külföldre megy, Utrechtben teológiai doktori címet szerzett 1829-ben. Értekezésének címe: „Azon okokról és célokról, melyek Júdást az isteni Tanító elárulására indíták.”

Külföldi útjáról hazatérve Budára megy, ahol szobrász testvérét látogatja meg, majd 1830 elejéig Rimaszombatban a szülői háznál pihen. Onnan hívják meg 1830 elején sárospataki lelkipásztornak. 1830 május 2-án tartja be-
köszöntőjét Patakon. 1831-ben Zemplén megye táblabírája lesz és a pataki Collegium lelkipásztorát, Zsarnay Lajost (ki Göttingában volt tanulmányúton) helyettesítette másfél évig. A kolera alatt bátran végzi lelkészi munkáját.

Az ő prédikátorsága alatt 1831 november 20-tól „külön kezdi tartani a nemes Collegium a maga istentiszteletét a Gyülekezettől, mely elválás hogy tisztességgel történne meg, a szinte 300 évi összeköttetés után is, —^ abban nagy okossággal és vigyázással munkálkodott s a kölcsönös egyetértést a kétféle gyülekezet közt nemcsak fenntartotta, hanem elő is segítette.”

1833 júliusában főhatósága országgyűlési prédikátornak küldi ki Pozsonyba, ahol a Rendek előtt szept. 1-én prédikál a Zsid. VII. 12. alapján: „Szükség, hogy a törvénynek is változása legyen”. Valószínűleg erre a prédikációra és Ferenczy reformokat sürgető beszédére és magatartására emlékezik id. Bárczay Ferenc kassai főkurátor és konzervatív úr, mikor Ferenczyt nem akarja kassai lelkipásztornak, azzal az indokkal, hogy „a fennálló rend ellen törekszik”.

Lehet, hogy emiatt kellemetlenségei is voltak a konzervatív reformátusokkal, lehet hogy más oka is volt, tény az, hogy 1834 végén otthagyja a lelkészi pályát. Patakra megírja (Pozsonyból 1834 december 9-én kelt levelében), hogy lemond a hivataláról. A pataki egyház elöljárói „igen kegyes marasztaló levelet” írnak hozzá, de ő megmarad elhatározása mellett. Budára megy nagynevű szob-

rász bátyjához, „hogy némely nagy fontosságú terveinek kivitelében segítségére lehessen”, mint „országgyűlési pap” még 1835 első felét Pozsonyban tölti. Prédikációt mond az egész országgyűlés előtt I. Ferenc halála alkalmából. „Ez legelső példa arra, hogy az egész Országgyűlés Református Papnak beszédét meghallgatni méltóztattott.” Egy évig marad bátyja mellett. A majdan meginduló Magyar Nemzeti Képtár anyagát gyűjtögetik. Aztán a vágy a régi hivatás után és lehet, hogy a nyomor is, arra bírják, hogy a megüresedett kassai lelkipásztori állást megpályázza. Bárczay Ferenc ellenmondása dacára szótöbbséggel kassai lelkésznek választják.

Helyzete kényes, mert fő gondnoka, nem akar vele együtt szolgálni s félő, hogy az egyházmegyén is hangulatot csinál ellene. Azonban Bárczay Ferenc Ferenczy beiktatása előtt pár nappal meghal. Helyette május 15-én a fiát, Józsefet, Torna másodalispánját választják főgondnoknak, aki nem viseltetik ellenséges érzülettel Ferenczyvel szemben, sőt legkedvesebb embere lesz, annyira, hogy ez már kárára is válik a prédikatori szent hivatal gyakorlásának. Ugyanis Ferenczy, akinek szónoki és tudományos készsége nagy, prédikatori azonban annál kisebb, egész héten Bárczán tanyázik s kártyázik a főgondnok úrral. Csak vasárnapra megy haza Kassára, de a délelőtti prédikáció végével már a parókia előtt várja a Bárczay-hintó, hogy újra Bárczára, ádáz kártyaharcok színhelyére vigye.

Hivatalának a hivatalos, adminisztrációs részét híven végezte, gyönyörű kézírásával írta az anyakönyveket, bejegyzéseket tett, ügyes érzéke volt az egyház anyagi ügyeinek a javítására is. De ő már kora embere volt: prédikátor helyett a racionalizmus korában „pap”. így is címezte magát hivatalosan.

Lelketlen tanító

1838-ban az új tanító, Ns. Németh Sándor nem akar eltemetni egy szegény halottat, akinek temetését rábízta a lelkész (minthogy a halott szegény volt). Nem akarja eltemetni, mert nem tudnak a halottért stólat fizetni.

Erről az iskolának a közelében tartózkodó Nemes Bosnyák György könyvkötősegéd értesülvén, a saját zsebéből fizet a rektornak egy ezüst húszast. A felbőszült rektor emiatt elégtételt akar venni a könyvkötősegéden. Ez azonban a presbitérium elé viszi az ügyet. A presbitérium aztán a lelketlen, kapzsi és mégis dölyfös rektort elcsapásra ítéli, de mivel könyörgésre fogja a dolgot, csak megdorgálja. A szegény halott így eltemetődik. Hol vannak a régi hívő prédikátorok és hívő Tektorok? Ez már a racionalizmus kora, itt is annak hű képviselője pap is, tanító is. Ez a bérért hivatalnokoskodó „belhivatalnokok” kora, ezek vezetik az egyházat. De nem felfelé!

Felvidéki kártyás kompániákban azonban nagy tisztelete van Ferenczynek (a szaktársi tudomány miatt). Még évtizedek múlva is mesélgettek róla olyan történeteket, amilyent Révész Kálmán jegyzett fel: „... kártyáznak, a negyedik a bárczai pap, Ferenczy volt káplánja, Bernáth József. Egyszer Ferenczy nagy garral mondja: *tuletroá, pagát ultimo*; Bernáth reá: *Kontra tuletroá, kontra pagát ultimo*, — mire Ferenczy egész dühvel: „Hogy a sötítes fene egye meg... Káplánom is volt, 100 forintommal is tartozik, mégis megkontráz. Mondani sem kell, hogy Bernáth lett a nyertes.”

A világgal y aló állandó és odaadó érintkezés eredményezte azt, hogy inkább a világnak, mint Jézusnak tudott szolgálni. Különben megrögzött agglegény volt, zsupori ember is. Ugyancsak Révész jegyezte fel róla a következő esetet: „Ferenczy nagyon takarékos volt, egészen a fős vénységig. Egyszer meglátogatja egyik volt káplánja, Fodor Pál, a vilmányi pap. F. valahogy ritka jó kedvében volt, a sok dolgára siető Fodort azzal bocsátja el: „Na kedves uramöcsém, szívesen látom ma délben ebédre.” Fodor nagy örömmel vette az éppen nem remélt meghívást. Közben azonban Ferenczyt valahogy más értelemre hozta a gazdasszonya, úgy hogy Ferenczy már 11 óratói az emeleti feljárónál várta Fodort s mikor ez igyekezett felfelé az ebédre, de még a lépcső közepéig sem ért, így szólott hozzá: Na kedves uramöcsém! elvégezte a dolgát? Hát Isten áldja meg. Tisztelem Szathmáry urat (vil-

mányi földesúr). Ez a tisztelem Szathmáry urat! szállóige lett az abauji egyházmegyében.”

Ugyancsak róla jegyezte fel Révész Kálmán a következőket: „Ferenczy külföldről hazahozta a fekete háromszögletű doktori, vagy máskép csókaorrú kalapot, mely hasonló volt a tábornokok háromszögletű kalapjához, de nem hosszában, hanem keresztbe téve viselték. Ha díszben akart megjelenni, a reverendához mindig ezt tette fel.” Kassán és környékén impozáns megjelenése, a neve előtt viselt „doktor”-i fokozat, a mágnásokkal és megyei urakkal való barátsága, szóval földi szempontok miatt nagy tekintélyben állott, „nagy pap”-nak tartották, úgyhogy az abauji egyházmegye később két ízben is eszérevé választotta.

Orgonajavítás

1839 júniusában Csorba Sámuel kurátor jelenti, hogy az orgona (amelyen oly sok iskolamester hagyta ott keznyomát) nagyon rossz állapotban van. Megcsináltatják. Az orgona további rendes ellátása végett 60 forintért fogadnak egy „orgonanyomó” ifjat.

Az első zsidónő áttérése

1839-ben tér át a kassai református egyházba az első zsidónő. Dr. Ferenczy így jegyzi be az áttérést az anyakönyvbe: „September 8. Abauj vármegyében A. Regmecen lakozó Strausz Jakab és néhai Politzer Amália izraelitáknak mintegy 22 évű hajadon leányuk *Strausz Anna* az evangéliom szerint reformált keresztyén szent Egyházba bevételni önkényt kívánkozván: a szükséges tanításoknak előre bocsátása után a Gyülekezet előtt hitvallását letette és megkereszteltetett, megtartván a maga régibb *Anna* nevét.”

A „számtalan vétkü” Németh tanító elcsapása

1840 februárjában Bogádi Sámuel lemondása után Nádaszkai József lesz az új körüljáró. Új tanítót is kell fogadni, mert Németh Sándort el kell csapni.

Február 11-én Csorba Sámuel szomorúan és fájdalommal jelenti, hogy gonosz gúnylevelet, névtelen levelet kapott, rágalmakkal teli. A levelet megvizsgálják és megállapítják, hogy azt az egyház tanítója, Németh Sándor írta. Mivel már úgymint „számtalan vétke” van, megfosztják állásától és 24 óra alatt el kell hagynia állását.

Helyette Sülye Dánielt, az eddigi galopi tanítót választja meg az egyház „organista-rektor”-nak.

A tanító kötelességei

Az 1840 február 16-án tartott egyházi közgyűlés meghagyja az új tanítónak, hogy a szegény gyermekeket, akiknek szülei nem képesek megfizetni a tanítató szülőkre kirótt évi 2 váltó forintot, ingyen tanítsa. Ugyanakkor a tanító kötelességeit így summázzák: „... a tanítványoknak naponként délelőtt két és délután két órákon szorgalmas és hű oktatása, a szent egyházbani díszes orgonálás s éneklés, nem különben a halottak feletti éneklés is, tovább az Elöljáróság iránti engedelmesség és tisztelet, sőt minden emberek iránti szelídség, különösen a fő iskolák követeinek szíves vendégfogadása s azokkal itt mulatások ideje alatt bélkés együtt lakozás. Végre kötelessége lesz arról is gondoskodni, hogy a mellette szolgálendő s maga által fogadandó inas által az orgona fűvői, minden isteni tisztelet alkalmával rendszeren nyomassanak.”

Eléje tárják a díjlevelet is, azzal a módosítással, hogy: „a szükölködőket és jövevényeket fizetés nélkül is köteles eltemetni.” Neki adják a régi temetőkert használatát.

Remeklő szücsifjú gyámolítása

1840 május 3-án Donath Sámuel remeklő szücs-ifjú czéhbe állása és mestersége megkezdésére 300 rénes forintot kér kölcsön esedezve az egyháztól. Az egyházvezetőség készséggel megadja a kölcsönt.

1841 Téliutó 2-án újra gazdát cserél a körüljárói nehéz

tisztség. Nádaskai József helyett Tamás János lesz a körüljáró.

A kisededóvó „fortélyának” tapasztalása

Kassának egyik nevezetes intézménye a kisededóvó intézet. Futó Sámuel abaúji esperes 1841 november 1-én kelt esperesi körlevelében felhívja az egyházmegye összes tanítóit, hogy Kassára menvén látogassák meg ott „a már virágzásba indult *Kisededóvó intézetet*, mulassanak ott legalább egy pár fertályt, hogy tulajdon szemeikkel láthassák, mint lehet és kellene banni a leggyengébb emberi csemetékkal...” Az egyházmegye tanítóit a kassai egyház tanítója igazítja útba a kisededóvó felé, maga is jó néhány fertályórát töltve a kisededóvó kicsinyei közt.

Új körüljáró

A körüljárói tisztelet, noha valami fizetéssel is jár és nem is nagy a körüljárandók száma, folytonosan változtatják. 1843-ban Kis Márton lesz a körüljáró, akinek az egyház lakást is ad.

Kétszázadik évforduló

Az egyház fennállásának kétszázadik évfordulóját megünnepelni senkinek sem jut eszébe a gyülekezetben. Az ősök emléke és hite eltűnőben, tőlük merőben más lelkületű lelkészek és egyházi emberek szolgálnak már. A kegyesség, az igazi református kegyesség csaknem végképen eltűnik. Az ősöket és főképen a megtartó Istent nem emlegeti fel hálásan senki sem.

Kétszáz év alatt óriási változás történt. A kassai gyülekezet megfogyott ugyan lélekszámban (és sajnos léleken is), de a vallásszabadság csaknem teljes immár.

A régi egyháztagek családjai közül egyetlen egy sincs meg már. A régi időnek két emléke van csak: az apácák által elbirtokolt egykori református templom és az I. Rákóczi György, meg Lorántffy Zsuzsanna által adott 200

éves úrasztali edények. A régi családneveknek csak az emléke marad. Most ilyen nevű családok élnek a kassai egyházban: Bulykó, Diószeghy, Földi, Kis, Kertész, Molnár, Pataki, Kozma, Jecs, Csonka, Titka, Varga, Hódy, Kánya, Kovács, Dobay, Kórody, Herdicki, Munkácsi, Teleki, Tőkés, Török, Szopó, Borbély, Béneyi, Hajdú, Kerekes, Nádaskai, Görgei, Csathó, Férgé, Patay, Puky, Etédi, Prókátor, Horváth, Szunyogh, Szabó, stb. Foglalkozásra nézve a gyülekezet nagyrésze iparos, kereskedő, vannak városi és vármegyei tisztviselők is.

A kétszázéves évfordulón, amely megemlékezés nélkül múlik el, a gyülekezet vezetősége ez: lelkész dr. Ferenczy József, főkurátor Bárczay Ferenc, kurátor Csorba Sámuel, algondnok Bakos János. Bakos János céhbeli csizmadiamester Mátészalkáról származott Kassára, tekintélye van a czéhben és a czéhen kívül. A Fazekas-utcában lakik, a régi börtön közelében lévő földszintes kicsi házban. A parókia is közel van oda. Készségesen áll mindig a lelkész rendelkezésére, ha szükség van rá.

A kétszázéves évfordulón csak egyetlen öntudatlan megemlékezés történik. Mintha az ősök adakozó és hívő áldozatos lelkületű sorát akarná folytatni, továbbvinni, Szobonya Ábrahám végrendeletileg 200 rénes forintot hagy az egyháznak.

Ez év júniusában a paplak és az iskolai épület romlásainak kijavítására gyűjtést indítanak a gyülekezetben. Hamar összegyűjtik a szükséges összeget. A főgondnok, Bárczay József 100 v. forinttal járul hozzá a javítási költségekhez.

1846-ban Planéczi Pál a tanító.

Egy néhai zárdaszűz áttérése

1846 május 3-án egy nevezetes áttérés történik. Léder Mária orsolyita apáca, aki tizenkét évén át Leopoldina név alatt tartózkodott a szerzetben, odahagyja a katolikus vallást és református lesz. „Az egyházban hitérül ünnepélyesen vallást tett és az úri szent vacsorában mindkét szín alatt áhítatosan részt vett.”

1846 júliusában Nemes Bosnyák György és hitvese a templomot kívül-belül ékesen kimeszeltetik.

Az egyház sok éven át hűséges egyházfia, Molnár József lemond, helyébe Kiss Mártont választják, aki egyszermind körüljáró is lesz. Ezért ingyen lakást ad neki az egyház.

Éhséges idő

Ez az év az ínségnek és gyötremnek az éve volt, annyira, hogy az év végén december 10-én az abaújmegyei rendek a református lelkipásztorokhoz fordulnak és kérik őket, hogy az ínséges és „éhséges” esztendőben intsek a lelkeket az éhezők iránti felelősségre és szólják a reménységet arról, hogy léssen még jobb és vígabb esztendő is.

A szabadságharc eseményei

A jobb idő — úgylátszik — a szabadságharccal jön el, amely megmozgatja Kassa hazafias lakosságát és első-sorban a kassai református egyház tagjait, akik valamennyien magyarok. Farkasányi Sámuel a kassai egyház egyik vezető tagja, indítványára összeül a városi közgyűlés, hogy csatlakozzék a szabadságeszméhez. A közgyűlés javaslati pontjai között ott van a „törvény előtti egyenlőség polgári és vallási tekintetben.”

A kassai Választmány tagjai között ott vannak: Török Sámuel és Csorba Sámuel református egyháztagok.

Sajnos, 1848 december 11-én Schlick osztrák csapatai megszállják Kassát s december 17-én az osztrák császár I. Ferenc József tiszteletére Te Deumot rendeznek a kassai dómban.

1849 január 4-én a csatavesztéseiről híres Mészáros tábornok Kassát fel akarja szabadítani, de csatát veszít a város alatt. Ebben a csatában esett el Gönczi József, Szikszórói való nemzetőr, akit Ferenczy temet el halotti beszéddel. Ugyancsak e csatában kapott sebében hal meg Fábrián István 6-os huszár, debreceni református fi, akit február 1-én temetnek el a kassai reformátusok.

Február 9-én az osztrákok kivonulnak Kassáról s a várost megszállja a honvédség. Az utászkarból meghal forrólázban Balog András Fejértórol való honvéd. 20-án temetik el, azon a szomorú napon, mikor a magyar sereg feladja Kassát és kivonul a városból. Egy fogoly sebesült katona, Ns. Naményi András sebe miatt meghal s március 10-én temeti el Ferenczy.

Nemsokára eltemetődik az egész szabadságharc s kezdetét veszi a megtorlás szörnyű ideje. Az egyházat anyagilag is érzékenyen sújtja a szabadságharc bukása, 115 pengő magyar bankjegye megsemmisül.

De milyen semmisség ez ahhoz a fájdalomhoz képest amit a lelkeknek el kell szenvedniök a szörnyű terror alatt.

1850 február 15-én kivégzik az osztrákok Gömör megye alszolgabiráját Ns Istók Imrét. Haditörvényszék halálra ítéli s „lőpor és golyó” által megöletvén, Ferenczy temeti el a mártír magyart.

Tompa Mihály Kassán

A kassai haditörvényszék elé citálják Tompa Mihályt is, a költő-lelkipásztort, a nemzet nagy vigasztalóját. Nem nézik szívbaját, Kassára idézik és lefolytatják elene az eljárást.

Tompa szabadon járhat Kassán, csak a várost nem szabad, elhagynia. Gyakran megfordul Bakos János órás, református presbiter házánál a Fazekas-utcában, összegyűlnek a vendégszerető Bakos-háznál Tompa körül a búsuló magyarok és Tompa beszél nekik szebb jövőről, csípős és maró megjegyzéseket téve az osztrák uralomra.

A református parókiát is felkeresi Tompa és elkártyáztat (lelkészi szokás is lévén ez abban az időben) Sárossy György rektornál. Órákat időzik itt, míg egy öre érte nem jön és vissza nem kíséri a „Fekete Sas” vendégfogadóba, ahol internálva volt. Ferenczyvel is gyakran vált sőt Tompa s több időt tölt nála, amit a kassai parókiáról keltezett levelei mutatnak.

A reformátusok igyekeznek Tompa letartóztatását kel-

lemessé tenni. Ferenczy káplánja Bernáth József egy pamlagot vitet a „Fekete Sas”-ba, hogy azon pihenhesen a költő. (A pamlag ma vitéz Koncsol János deregnyői lelkész birtokában van.)

Ferenczy esperes lesz

1851-ben dr. Ferenczy József lesz az abaúji egyházmegye esperese. Szeptember 5-én a gönci egyházmegyei gyűlésen Futó Sámuel, a régi esperes, egészségi állapotának rosszra fordulta miatt lemond s „miután választás nem engedtetik a kormányhatalom által”, Ferenczyt jelöli az egyházmegye proseniornak.

Futó 1852 október 16-án kelt levelében búcsúzik el végleg egyházmegyéjétől. Ferenczy 1852 október 21-én írja első esperesi körlevelét. Kéri az egyházmegye lelkészeinek pártoló szeretetét: „Mindenekfelett pedig Istentől, a mennyei Atyától kérek és várok új pályámra kegyelmet és segedelmet.”

Meskó Sándor gondnok

1852 augusztusában Csorba Sámuel gondnok meghal, helyette Meskó Sándor lesz gondnok. Ő veszi át az egyház „kincsei”-t, pénztárát és okmányait, hogy hűségesen sáfárkodjék velük sok számos évekig.

1852-ben Meskó Péter végrendeletileg 200 forintot hagy a kassai egyháznak. Ez az első Meskó-családból származó adomány, amit követ majd még nagyon sok számos. Ez a család hűségével és cselekvő szeretetével a kassai egyház lebugzóbb tagjai közé számít.

Meskó Péter végrendeletén érdekes megfigyelni, hogy az elnemzetlenítő osztrák önkényuralom hogy érezteti már hatását Kassán is. A város vezetői, akik a végrendeletet aláírják, valamennyien idegen nevűek. Ettől fogva ez gyakran megtörténik a „kuruc” Kassán.

1853-ban meghal a hű és gondos algondnok Bakos János. Helyébe a derék Bosnyák György kerül.

Ez évben végre megvalósul a régi „édes óhaj”, megkezdik a toronyépítést. Először adományokat gyűjtenek. 1703 forint és 35 krajcár gyűlik be. A torony 2248 forint 48 krajcárba kerül, ebből az építömesternek Alexy Dánielnek 603 forintot fizetnek. Az új toronyba egy új harangot is szándékozik öntetni az egyház. 402 forint 53 krajcárba kerülne.

Meskó gondnok elkéri a régi kakast

A toronyépítés és a tornyot díszítő kakas ügyében Meskó gondnok a következő kéréssel fordul Kassa tanácsához:

„Tekintetes Községi Tanács!

Köztudomásra vagyok, miszerint a helybeli helvét hitvallású község 45 év előtt, midőn magának s utódainak a belvárosban templomot építtetett, nem lévén annyi tehetsége, hogy egyszerre a tornyot is felépítse, miután a templomra szükségelt helyet is tetemes pénz öszvegért megvásárolni kényszerült, a templomhoz tartozott két harangját tehát a sírkertben elmaradott fa toronyban hagyta, minek az a sajnos következése lőn, hogy az egyik közülök elhasadván, megsemmisült, a másik pedig ottan még ez ideig épségben megmaradott.

De miután a sírkertben fennálló fa torony már düledezni kezd s minden pillanatban tartani kell attól, hogy támadandó szélvészkor össze roskad és így az egyház egyetlen harangja is, mellyet két század óta bír, megsemmisítetik; — azon pietásnál fogva — mellyel az érintett község elhunyt ősei iránt viseltetni törekszik, továbbá mivel különben halottait harangszó nélkül eltemetni kényteleníttetnék, indítatot arra, hogy a harangnak illő fentartására templomán tornyot építsen. Minthogy pedig az említett község olly szegény, hogy önerejéből alig lelkipásztorát s iskolatanítóját eltartani bírja, a torony felépítésére szükségelt 1000 pengő forintokat is nem csupán hívei körében, hanem e város s megye kebe-

lében s más vallásbeli hívek jóakarátában bízván, reményű önkéntes adakozás útján begyűjteni, ezen reményben vetett bizalommal s a Tettes Községi Tanács azon buzgóságában bízván, mellyel kebelében létező vallásos társulatokat magas hivatásánál fogva erejéhez képest mindenkoron nagylelkűen pártfogolta, alázatosan folyamodom, hogy a mellékelt terv szerint építendő toronyra a faanyagokat, ú. m. 12 darab 12” erős fenyűfát, 10 darab 8” vastag fenyűfát, s 12 darab 12” erős tölgyfát ingyen megadni s azon faanyagokat a Bankói erdőkiertülettől kiszolgáltatni méltóztassék.

Egyébiránt miután vallásunk szertartásai szerint az egyházakon s tornyokon jelkép gyanánt mindenütt kakas szokott használtatni, a ns város levéltárában pedig egy hasonnemű réz kakas mint régiség tartatik fen, melly a traditio szerint régebben szinte a helv. hitvallásúak által használtatott, minthogy különben is a cél, mellyet a Ns Város kitűzött, ez által tévesztve nincsen, mert az a város kebelében továbbra is maradván, egyik építendő új tornyának díszítésére szolgáland, méltóztassék tehát azt, nehogy másnak készítésével, amennyiben a költség még számításba nem vétetett, ismét erőnk felett terheltesünk, ezen szent célra a levéltárból kiadni és sok szűkséggel küzdő községünket az építendő toronyra, más vallás béliekkel éreztetett nagy lelkűségéhez képest házi pénztárából kész pénzbeli adománnyal is kegyesen felsegíteni ...”

A város a kérést teljesíti, kiadja levéltárából és az egyháznak ajándékozza az értékes 1589-ből való rézkakast, s ezenfelül adja a szükséges fát és 300 pengőforint segítséget is.

A torony elkészül

Az elkészült toronyba felhúzzák a régi és az új harangot, a régi haranglábat pedig szétszedik odakint a Hóstáton.

Sajnos a torony rosszul sikerült tömpe kis alkotmány,

inkább csúfítja, mint ékesíti a templomot, de egyelőre legalább annyi gyakorlati haszna van, hogy az egyház harangjai meghúzódnak benne.

A nagy egyházi vasláda

1853-ban az egyház nagyértékű úrasztali edényeit és térítőit egy vasládába helyezik el. Pántos vasláda, remek magyar kovácsmunka, hatalmas reteszekkel, amelyek egyetlen kulcsfordításra zárnak, valóságos „magyar Wertheim”. Legányi Sámuel egyháztag csinálja remekbe a gyönyörű ládát és az egyháznak ajándékozza.

Adományok

Az egyház egyik tagja, Kocsol János, szegény református tanulók jutalmazására 50 forintos alapítványt fundál.

1854-ben Boronkay Ferenc özvegye gróf Wass Klára toronyépítésre 100 pengő forintot ad, az új harangra pedig 200 forintot. Mivel a 264 éves kakas¹ a tornyon erősen megkopott, annak a megaranyozására is ajándékoz 5 darab aranyat.

1860-ban a főgondnok Bárczay József meghal. Helyébe újra a Bárczay családból választanak főkurátort, ifj. Bárczay József személyében.

1861-ben Sárossy György tanító fizetésemelést kér az egyháztól. Nem emelik fel a fizetését, hanem felmondanak neki. 1861-ben a város 400 forint évi segélyt ad az egyháznak. Ezt a nagy összeget fizetés javítás címén az egyházvezetőség odaadja Ferenczynek, „mint ki a csekélyebb fizetés mellett ernyedetlen buzgalommal és apostoli kitűzéssel annyi számos éveken átál vitte lelkészi hivatalát”. Az „apostoli kitűzésű” férfiú örömmel veszi a fizetésemelést s annak egyrészt kártyázásra költi. De ez nem akadályozza az egyházát, sőt egyházmegyéjét, hogy őt ne a legnagyobb tisztelettel illessék, s igazi papnak tartsák. Sőt 1865-ben, mikor Zsarnay püspök meghal, a

kassai presbitérium egyhangúlag Ferenczyt jelöli püspöknek. Szerencsére nem választják meg.

1864-ben kibővül a lelkipásztor munkaköre Kassán. Ez évben kezdődik meg a „katonai képezde”-ben lévő református vallású növendékek vallási oktatása.

A külső buzgóság nagy. 1865-ben Bakos János egy órát ajándékoz az iskolának. Bárczay József 400 forintot ad, a csizmadia czéh pedig 60 osztrák értékű forintot adományoz úrasztali terítő vásárlására. Az egyház ez évben 8 darab régi úrasztali terítőt oszt szét szegény református egyházak között.

Istentisztelet ideje

1866-ban szabályozzák az istentisztelet idejét. Délelőtt $\frac{1}{4}$ 10 órakor harangozzák az elsőt, s a másodikat $\frac{1}{2}$ 10 óra előtt pár perccel, úgyhogy fél 10 órakor kezdődhesék az istentisztelet.

Böhm Dániel alapítványa a kassai protestáns iskolára

1866-ban a kassai protestánsok közötti egység további munkálására a Debrecenben elhalálozott Böhm Dániel végrendeletileg 1000 forintot hagy azzal a céllal, hogy abból egy protestáns iskola állíttassék fel.

Az evangélikus egyházzal való többszöri tanácskozás után (az evangélikus egyház akkori gondnoka Brosz Jonát) a két egyház úgy határoz, hogy a pénzt egyelőre bankba helyezik és kamatoztatják, ha pedig 12 év alatt nem sikerülne a közös protestáns iskola létesítése, akkor a pénzt ketté osztják és a református egyházat illető részét a református iskola céljaira fogják fordítani.

Az utolsó tanítóválasztás

1867-ben választja az egyház utolsó tanítójául Gaskó Gyulát, aki félévszázadon át nagy hűséggel szolgálta a kassai egyházat. Mint kedves kántornak, emléke ma is él.

A „Pataki Schola” pusztulása

1868-ban kár éri az egyházat. Meskó gondnok erről így tudósít: „Az 1868-ik évi September 19-én délután 3 órakor a református sírkertben dűledező állapotban fennállott és szalmával fedett történelmi nevezetességű Pataki schola, a szomszédos épületekről reá csapott tűz által kigyuladván, rövid más fél óra alatt porrá égett — melynek helyére a reá következett 1869-ik év tartama alatt egyházunk híveinek bőkezű adakozása, Kassa város segélyezése s több más keresztyén felebarátaink kész pénzbeni hozzájárultával — az eredetben bemutatott számadások szerint öszvesen begyűlt 1374 forint 98 x-rokkal osztr. értékben két tágas szobából, konyhából álló, sírkerti őrnök és elszegényedett híveinknek menhelyül szolgáló lakóház Isten segedelmével erős anyagból, s tűzmentes fedéllel ellátva felépítettett...”

A kassai evangélikus egyház tagjai 92 forint 40 xr. adománnyal járultak hozzá az építéshez, mert a sírkerti őr az ő kertjükre is felügyelt a megújított házból.

Az egyház tőkái 1869-ben

I. Meskó Péter hagyománya	256 frt. 77 kr.
Stompa Bertalan hagyománya	100 frt.
II. A kassai takarékpénztár adománya	200 frt.
Győri Pétertől befektetett tőke	50 frt.
III. Ő Felsége a magyar király adománya	500 frt.
IV. Kallós Dániel örökösaitől beszedett tőke	210 frt.
V. Zabráczy Varga Klára által visszafizetett részlet tőke	57 frt. 95 kr.
Nádaskai József csódtömegéből beszedett részlet tőke	15 frt.
VI. Az úrasztalára szolgálendő térítőkre adakozásból begyűlt	310 frt.
VII. Bene (helyesen Böhm) Dániel debreceni lakos aki a kassai magyar evangélica reformált egyháznak végrendeletileg hagyományozott összeg	925 frt. 34 kr.

A presbitérium úgy határoz, hogy az I—V. szám alatt foglalt tőkék, melyek korlátozástól eltekintve az egyház tulajdonai, egy takarékkönyvecskében helyeztessenek el. A VI. és VII. számú tőkék pedig jövőre is külön kezel- tessenek.

Első kísérlet az iskola feladására

1869 augusztusában a város felhívja az egyházat, hogy a református iskolát olvassza be a községi iskolába. Az egyház ekkor még nem hallgat, a csábító szóra, de sajnos a lelkekben ettől kezdve érik már az az antireformátus és világi gondolat, hogy századok szent örökségét, isko- lájukat odaadják a városnak. És mivel nincs elég hit és elég felelősség, nemsokára el is következik ez a szomorú és gonosz cselekedet.

Pedig az iskola szépen működik és ebben az évben olyan örvendetesen megnő a gyermekek száma, hogy a nagyobbik szobát kell tanteremmé átalakítani az egyházi épület földszintjén.

Ez évben kéri Gaskó Gyula, hogy az egyház állandó tanítóvá válassza meg őt. A presbitérium, bár Gaskót na- gyon kedvelik a hívek, erre nem hajlandó. De arra ígéretet tesznek, hogy alapos indok nélkül nem fognak fel- mondani neki és felmondás esetén is 6 havi felmondási időt kikötnek.

Egyházkerületi gyűlés és lakoma Kassán

1870 szeptember 27—28-án az egyházkerületi közgyű- lést látja vendégül a kassai gyülekezet. Óriási összegbe kerül ez a vendéglátás. Az egyház tagjai 1114 forint 40 xrt adnak össze s a gondnok „a késő kor tudomásául” büszkén így örökíti meg a két nap kiadásait: két napi díszebéd 800 forint, Lovak tartása 100 frt 8 xr., vasútállo- mástól fuvar 6 frt 10 xr., ebédre hívó jegyek 9 frt, szi- farka 7 frt 30 xr., négy városi hajdúnak 4 frt, a város keleti, nyugati, déli kapuira rendelt kalauzoknak 6 frt, szolgák ételmezésére 32 frt 72 xr., az ebéd felett játszó zenekarnak 50 frt. összesen 1015 frt és 20 krajcárba ke-

rült a kassai kétnapos lakoma, amelyről sokat beszéltek akkor szerte a Tiszáninnen, felmagasztalván a kassai egyházközség gavallér voltát. Ám a krónikás szégyenkezve jegyzi fel a nagy „számlá”-t, amelyben 12 forint áru fagylalt is volt. A világi hiúság oltárán való áldozás pogány szertartása volt ez. De valami lélek mégis csak megmaradt az egyházban, nem tudták tönkretenni racionalista vezetők és hívek, az igének ereje több lelket áthoz más vallásról a kassai református egyházba.

Meskó ezüst tálcája

1870-ben Meskó Sándor gondnok anyagi hozzájárulásával a kassai református nők egy hatalmas, 150 lat súlyú ezüst tálcát csináltatnak az úrasztala számára 335 forint 25 xr (osztrák érték) értékiben.

A templom belsejének újra festése

A templom belsejét újra kell festeni, mert olyan visszataszító már, hogy minden idegen és vendég elszörnyed, s „azon festésnek eltávolítását méltán óhajtotta”, így többek közt városunkban ideiglenesen megtelepedett özvegy Lónyay Jánosné született Lónyay Flóra úrhölgy ő excellentiája mindjárt az első alkalommal az 1870-ik év nyarán templomunkban az isteni tiszteleten részt vett, annak végezetével alólírt gondok (Meskó) előtt odanyilatkozott, mikép a templom belső építési formája őt teljesen kielégíti, csak véleménye szerint a szembeötlő dísztelen festés eltávolítandó, s a templom belső hajója az újabb ízlés szerint ahhoz értő mesterrel újonnan kifestendő lenne, melly véleménye, hogyha az egyházközségnél visszhangra találand, részéről ezen nemes cél kivitelére 100 forintokat oszt, ért. megajánlani kegyeskedett.” Meskó gondnok maga is 100 forintot ajánl fel a kifestés költségeire.

1871 július havában a templom oldalfalának déli részét előbb „vízhatlan mész”-szel kivakolják s utána Horovicz Mór nevű zsidó szobafestő „szakértő mester” kifestette a

templomot, úgyhogy november végén már istentiszteletet lehetett tartani benne. Az összes költség 678 frt és 35 xr volt. Lónyay Jánosné még az összes padokat is a saját költségén újra festette.

1871-ben újra öntetik régi harangjukat (amely már egyízben, 1818-ban újraöntetett), Meskó ajánlatára, úgyhogy forgatható vaskoronával van ellátva, amelyből „azon előny hárul az egyházra, hogy a harang vaskoronája körül forgatható lévén, ha a használatban lévő két oldala idővel elkopik, a harang minden nehézség nélkül vaskoronájánál fogva új fordulatot nyervén, az ismét egy századig szolgálatot teend...” Az újraöntés 200 forintba kerül. (A pesti Pozdech Józsefnél.) Az újraöntött haranggal 1871 november végén harangoznak először.

A cinkorsó

1871-ben egy értékes cinkorsóhoz jut az egyház. Ennek megszerzését így írja le Meskó gondnok:

„Szentegyházunkban az úri szent vacsorának a három nagy sátoros ünnep alkalmával történni szokott kiszolgáltatásához nagyobb mennyiségű bor megkívántatván, annak elhozatalára 12 iczés kondér (helyesen kancsó, vagy korsó) szükségeltetett, miután pedig az egyház annak birtokában nem volt, koronkint a kassai csizmadia czéhtől a kérdéses czin kondért kölcsön kérni kéntelen vala, — időközben azonban alólírt gondnoknak tudomására jutott, miszerint az érintett csizmadia czéh minden czin edényeinek eladatását megrendelte, — föl kérte tehát az akkori czéh mester Albert József urat, hogy azon czin kondért, mellyet az egyház időnként a czéhtől kikölcsönzött, azon az áron, a mellyen más idegen is-megvenné, az egyháznak tulajdonába bocsássa, ezen kérelem kapcsában egy pár hó elteltével az érintett czéh-mester alólírt gondnoknál megjelenván, őt arról kiértesíteni sietett, mikép közbenjárására a fent nevezett czéh az eladatni kért czin kondért a kassai református egyháznak szíves jóindulatából ajándékképen örök birtokba bocsájtani szíveskedett... s az egyháznak adományozott czinkondért is azonnal által adta...”

A szép cinkorsó így került az egyház birtokába. A korszán az 1844 évszám és az akkori céhvezetőség neve így áll: Fő Czéh Mes. Bakos János Úr. Al Czéh Mes. Szakatsy András Úr. Czéh Jegyző Miklósy Ferenc Úr.

1871-ben Teleky Péter indítványára a presbitérium ki mondja, hogy a szegény gyermekek ingyen tanuljanak az iskolában. A város ez évben 800 ft. támogatást ad a református iskolának. Ez év januárjától a tanítói fizetést felemelik 600 fítra,

1872-ben Hajdú Dániel és felesége Münster Terézia végrendeletileg 200 forintot hagynak az egyháznak.

Az 1872. évi kolera

1872-ben egy irtózatos kolerajárvány rohanja meg ismét a szerencsétlen Kassát, amelyben a lakosság egy nagy része, 4533 ember meghal. A reformátusok között mindössze tizenketten pusztulnak el a rettentő nyava lyában.

Dr. Ferenczy József halála

1873 januárjában meghal Kis Márton körüljáró, helyébe Kiss Sándort választják.

Ez év július 7-én este 10 órakor 76 éves korában a ranki fürdőben szélhűdés következtében meghal dr. Ferenczy József. Temetésén, melyet végrendelete szerint egyszerűnek rendelt, Béki Sámuel szeptsi és Fodor Pál Vilmányi lelkészek szolgáltak, a koporsó felett, melyben teljes doktori díszében, fején a doktori kalappal pihent a halott.

Az egyház tagjai ez alkalommal szerették meg Béki Sámuel, úgyhogy nemsokára őt választották meg dr. Ferenczy József helyébe kassai lelkésznek.

Rettentő csapás: Az iskolát feladja a presbitérium

Az egyház lelkipásztor nélküli voltát használja fel a sátán arra, hogy megfossa az egyházat veteményes kert-jétől, százados drága kísérőjétől: az iskolától.

Kassa város 1873 július 27-én megvonja az évi 800 forint iskolai segélyt, mivel 1873 október 1-től községi iskolát állít fel.

A lelkipásztor nélküli és kevés lélekkel bíró egyház kevés hittel és lélekkel bíró presbitériuma, mivel a 4 osztályú iskolát csak a városi segéllyel lehetne fenntartani (?), elhatározza, hogy a kassai református iskolát a felállítandó községi iskolába fogja beolvasztani.

Ezzel a határozattal a kassai presbitérium maga öli meg a 229 év minden vihara között ékesen élő drága iskoláját nagy lelketlenül.

Nem lehet eléggé elítélő szavakat találni erre a méltatlan presbitériumra. Évi 800 forint miatt eladja szent örökségét. Az egyházkerületi lakomára több mint 1000 forintot tudott költeni lelkesedéssel ugyanez a társaság és most, amikor az egyház egyik legfontosabb szervének, az iskolának a megmentéséről van szó, nem tudnak, illetőleg nem akarnak egy fillért sem áldozni.

Ez a racionalista társaság, amely presbitériumnak nevezte magát, felelőtlenül és lélektelenül prédálta el az ősi szent örökséget. Minden tagját, de különösen a gyűlést vezető segédlelkészt és Meskó gondnokot terheli érte a vád teljes súlya. Talán késői lelkiismeretfurdalás volt az később Meskó gondnoknál, hogy hatalmas vagyonát halála előtt az egyházra hagyta. De hiába lett ez által egyházunk egyik legnagyobb jóltevője, a református iskola gyilkosa lett és a református iskola azóta Kassán nem támadt fel egész a mai napig.

Jézus számonkéri majd egyszer a felelősektől: hová tettétek, miért nem engedtétek hozzám jönni a kisdedeket.

Béki Sámuel lesz kassai lelkész

Meskó gondnok 1873 augusztus 29-én állítja össze az egyház szavazatra jogosult férfitagjainak névjegyzékét. Mindössze 84 szavazatképes férfi van az egész kassai egyházban.

Ez év augusztus 31-én tartják a lelkészválasztó gyűlést, melyen Meskó gondnok Béki Sámuel szepsi lelkészt

ajánlja megválasztásra, mert: „kitűnő keresztyén lelkipásztor, nagy tudós és szónok”. A közgyűlés egyhangúlag megválasztja Békit. Addig, míg hivatalát elfoglalja, Ujj István segédlelkészt bízzák meg az egyház lelki vezetésével.

Béki Sámuellel 36 éves, ereje teljében lévő férfiú kerül a kassai lelkipásztori állásra, az agg Ferenczy után.

Béki Sámuel Abaújszántón született 1837 augusztus 12-én, atyja korán elhunyt, anyja nagy. nélkülözések közt taníttatta a sárospataki iskolában a tehetséges fiút. A teológiát is elvégezvén, iskolamester lett Zádorfalván, Gömör megyében, 1857-ben a Tiszáninnen egyik legeredetibb lelkésze, Batta Bálint mellett. Batta megszerette a szelid, szőke ifjút, bevitte társaságába, megismertette barátaival, Orbán Ferencsel, a ragályi tudós lelkésszel és Tompa Mihállyal, a szomszédos Kelemér költő-papjával.

Három évi rektorság után Kövecsesen lett nevelő a Lukács János házában. 1861 szeptemberében letette a kápláni vizsgát, s pelsőci káplán lett, 1862-ben Sajókeszi, 1863-ban Kövecses hívta meg lelkészének. 1868-ban egyszerre Imola és Abaújszántó hívta prédikátorául. Abaújszántói lelkész lett. A szerény javadalmú Abaújszántóról 1873 tavaszán a szeptsi egyház választotta meg s ott lelkészkedett pár hónapig.

1873 szeptember 30-án válaszol a kassai egyház meghívására és megköszöni, hogy megválasztották:

„... felajánlom magamat a kassai reform, egyház jövőndő lelkészéül, azon ígéretet teszem: hogy Isten segélyével a hivatalos állásommal összekötött kötelemeket önadaadással teljesíteni s a gyülekezet tagjaival egyetértésben élni s az egyházunk jövőndő virágzását munkálni leend erőmtől telhetőleg egyedüli feladatomban.”

Az egyház, bár az adófizetők száma csak 105, felemeli az új lelkész fizetését s negyedévi 200 forint helyett 225 forintot ad neki.

1874 tavaszán iktatják be kassai állásába az új lelkészt. Egy év múlva a hamvai egyház hívja meg Békit lelki-

pásztorának, a kassainál sokkal nagyobb javadalmazású parókiára. Ő azonban nem megy. A kassai egyház ez eset után újra felemeli Béki fizetését évi 1200 forintra.

Nem csoda, hogy rajongtak érte, mert „volt egész lényének valami titkos varázsa, amely becsületre, tiszteletre kényszerítette mindazokat, akikkel érütközésbe jutott. Arcának jósága, szívének nemessége, alkalmazkodásának kedvessége, az emberekkel való lekötelező bánásmód, amelyet nem lehet tanítani az iskolában, lelkipásztori hűsége, előkelő szónoki hivatottsága: ezek együtt és egyenként... odabilincseltek az ő személyéhez a kassai gyülekezet minden rendű s rangú tagjait.”

Új úrasztala

1874-ben Jakabfalvay Ferenc kir. tanácsos egy karrarai márványból készült új asztalt ajándékozott az egyháznak. Mikor ezen az úrasztalán nevét is meg akarták örökíteni, kérte, hogy akkor az asztalon az egyház gondnokának a nevét is örökítsék meg.

Katonai istentisztelet nincs a templomban

Meskó Sándor gondnok hosszú szolgálata alatt nem engedi meg, hogy a református vallású katonáknak a kassai református templomban legyen az istentiszteletük. Úgyhogy a református vallású katonaság számára mindig valamelyik kaszárnyaudvaron van csak istentisztelet. Meskó azzal indokolja tilalmát: „Adják vissza nekünk az apácza templomot, majd akkor járhatnak bele a katonák is.”

Sajnos erről szó sincs s ezért Meskó gondnoksága alatt télben-nyárban szabad ég alatt folyik a református katonák istentisztelete Kassán.

1876-ban Török Sámuel, az egyház buzgó tagja és sok idő óta presbitere, 460 forintos adományt ad az egyháznak.

Meskó 25 éves gondnoki jubileuma

1877 július 8-án az egyház Meskó Sándor gondnok 25 éves gondnoki jubileumát ünnepli. Ékes ezüstserleget kap az egyháztól (220 forintba került). A serleg tetőrészen fiait tápláló pelikán van. A gyönyörű serleg Meskó tulajdonából halála után visszakerül az egyház tulajdonába és ma is használatos úrasztali edény.

1878 januárjában Béki a hitoktatásért külön évi 100 forintot kap az egyháztól.

A Böhm adomány felszámolása

1880 januárjában a Böhm-féle hagyományt, miután a közös protestáns iskola létesítése nem sikerült, az egyház megosztja az evangélikus egyházzal, s megkapja a már 2030 forint 19 xr-ra nőtt tőke felét. Sajnos senkinek még csak eszébe se jut, hogy ebből az iskola céljára hagyott összegből jó volna feltámasztani a halott iskolát.

Egyházi közteherviselés

1881 január 6-án, tekintettel az új egyházi törvény rendelkezéseire, mely szerint minden felnőtt egyháztag köteles részt venni az egyházi teherviselésben, felszólítja a presbitérium az egyház minden felnőtt tagját tehervállalásri. Idáig mindössze 100—150 egyháztag tartotta fenn csupán az egyházat anyagilag, a többi legfeljebb az egyház javaival élt, de annak terheit vinni nem segített.

Az énekkar működni kezd

1881-ben Gaskó Gyula kántor a néhány év óta már szünetelő református énekkart újra összegyűjti.

Egyházkerületi gyűlés és lelkészszentelés

1882 szeptember 24—26-án egyházkerületi közgyűlés van Kassán. Külön ünnepélyességét az adja meg, hogy

binatio), valamint az is, hogy az orgona minden részében alkalmas hozzáférhetést enged.”

Új orgona zengése kíséri ezentúl az egyre gyarapodó kassai gyülekezet éneklését. 1887-ben új padokat kell csináltatni, mert a templom eddigi ülőhelyei elégtelenek.

Más felekezetekkel való viszony

A Kassán lévő többi keresztyén felekezettel szívélyes a viszony. Béki „nemcsak önmagának szerzett több-több barátot és tisztelőt, hanem ev. ref. egyházunknak is, anélkül, hogy igazinkból bármit is feladott volna s csak egy pillanatra is hűtlen lett volna ahhoz a zászlóhoz, amelyre felesküdt”.

1887 november 29-én Juhász Mihály gondnokkal együtt képviseli az egyházat Bubits Zsigmond katolikus püspök ünnepélyes fogadásánál.

Ez évben Iványi Fekete István végrendeletileg 200 forintot (osztrák érték) hagyományoz az egyháznak!. Az egyház bevétele ez évben 5882 forint 16 xr. A kiadás 5208 ft 39 xr. A Meskó-alap állaga ez év végén 19.368 ft 16 kr. Az évi perselypénz megdőbbentően csekély ez évben: 50 forint.

Komáromi István lesz főgondnok

1887 december 29-én Juhász Mihályt a budapesti kir. ítélőtáblához nevezik ki bírónak, ezért lemond állásáról. Nem sokkal azután meg is hal Pesten a derék férfi 1888 szeptember 8-án.

Helyette 1888 január 4-én főgondnokká közfelkiáltással Komáromi István eddigi presbitert választják. Komáromi földbirtokos, 1848—49-ben huszárőrnagy volt, a közös hadseregben pedig nyugalmazott cs. és kir. huszárkapitány. Révész így emlékszik róla: „A kapernaumi százados ismét bizonysgot tett Krisztus mellett.”

Ez év nyarán az egész parókiát renoválják s az oldal-szárnyat emelettel bővítik, 5280 forint költséggel.

Bezárják az ó-temetőt

1889 június 1-én az új városi közös temető megnyílik. A régi református temetőt bezárják. Nagy emlékek helye immár magára marad. Lassan eltűnnek sírkövei, melyek régi hű lelkipásztorok, gondnokok, egyháztagek sírhelyét jelölték, lassan eltűnik a temetőben annak a nevezetes háznak, a „Pataki Scholának” a többször megújított épülete.

Az ó-temető az 1876. XIV. t. c. 118. §-a értelmében 30 év múlva, 1919 június 1. óta más célra felhasználható. Jelenleg faraktár, kovácsműhely és sajnos szemétdomb van a hatalmas területen, melynek csak egy része van körülkerítve.

Béki esperes lesz

1891 június 15-én (Fodor Pál lemondása után) az abaúji egyházmegye esperesévé választják Béki Sámuelet. Már eddig is részt vett az egyházmegyei ügyek intézésében. 1881-ben tanácsbíró és zsinati képviselő lett, majd egyházkerületi tanácsbíró és főiskolai igazgatótanácsos, 1891 június 15-től pedig esperes lesz, de már csak névleg. Ez év nyarán a Meskó-féle szőlőben egy borházat és konyhát építenek, Béki kijár oda a Mes helyre. De nem sokáig tudja élvezni a kertet és a Kassára nyíló remek kilátást. A kertben tervezgette, hogy fogja vezetgetni egyházmegyéjét, melynek különösen a pénzügyei nagyon zavarosak és áttekinthetetlenek; voltak ebben az időben. De már nem adatik meg neki, hogy a tervet végre is hajthassa. Szeptember 29-én egy kedélyesen töltött nap alkonyán feleségének karjai között meghalt.

1891 október 1-én temették el óriási részvét mellett, az összes felekezetek képviselőinek jelenlétében. Maga az egyházkerület püspöke Kun Bertalan mondott a temetésen imát, Mitrovics Gyula egyházkerületi főjegyző pedig „könnyeket ontó gyászbeszédében áldozott az elköltözött tisztárs és barát emlékének”. Sírja felett Antalfy László alsóvadászi lelkész tolmácsolta az egyházmegye részvétét.

Jellemző arra a szeretetre, amivel mindenki szerette Béki Sámuel az „Abaújtornai Közlöny” szerkesztőjének kissé profánul ható nyilatkozata, melyben Béki haláláról emlékezve így ír: „A jónak helyét állja a jó, vagy talán a jobb; de ha apostol jönne is utána, akkor is csak Békít szeretnénk.” Az egyház díszes emlékkövet állított sírja fölé, özvegyéről és árváiról pedig nemeslelkűleg gondoskodott.

A lelkészi hivatal teendőit az új lelkész beköltözéséig Kádár János segédlelkész vette át.

A lelkészi díjlevelet megállapítja a presbitérium évi 1830 forint értékben.

Révész Kálmán lesz a kassai lelkipásztor

Az egyház lelkészjelölő bizottsága december 21-én megállapítja, hogy a kassai lelkészi állásra nyolcan pályáztak, akik közül Révész Kálmán pápai teológiai akadémiai tanárt, Kovács Béla szepsi lelkészt, Czinke István erdőbényei lelkészt, Teleky József foktői lelkészt és Cziáki Endre felsődobszai lelkészt jelölték.

1892 január 10-én egyhangúlag Révész Kálmánt választják meg kassai lelkésznek. Hírek terjednek el, hogy Révész megválasztása Tisza Kálmán pressziójára történt, azért állott Révész mellé Komáromi László alispán és ő utána az egyház nagyrésze. Mindössze annyi történt — írja Révész —, hogy Tisza Kálmán Bernáth Elemérnek a zsinat alkalmával elismerően nyilatkozott Révész felől és melegen ajánlotta őt.

1892 augusztus 2-án költözik Révész Kálmán Kassára, 32 éves korában. Benne az egyház a régi tudós lelkipásztorokra emlékeztető, kiváló történelmi tudású lelkipásztort kapott, aki a rábízott talentumokat bőven gyümölcsöztette, sok és alapos munkával gazdagítván a magyar református egyháztörténelmet kassai lelkészsége alatt.

Révész 1860 augusztus 11-én született Debrecenben. Ott végezte a gimnáziumot és teológiát. Aztán egy évig segédtanár, egy évig pedig senior volt. 1885-ben pedig

külföldre ment s egy évet a berlini egyetemen töltött. Külföldről visszatérve pápai teológiai tanár lett s onnan hívta el a kassai egyház egyhangú bizalma.

*Kortársak nyilatkozatai
a Révész alatti egyházi életről*

Abary István segédlelkész kéziratban meglévő „A kassai ref. egyház utolsó 38 esztendejének története” (Kassa, 1939.) című munkájában a Révész alatti egyházi élet jellemzésére helyes érzékkel meg akarja szólaltatni az ő egykori munkatársait, segédlelkészeit, akik közül akkor még hat volt életben: dr. Révész Imre, Antalfy László, Makkay Kálmán, Farkas Elek, Babus Gyula és Kiss József. Közülök azonban csak ketten voltak hajlandók megszólalni. Ez a két kortárs és munkatárs a Révész lelkipásztorkodás a alatti évekről egymással teljesen ellentétes és mégis nagyjában igazi képet fest. íme az egyik nyilatkozat:

„A kassai egyház egyik legkimagaslóbb lelkipásztora volt az 1892-től 1921-ig ott működő Révész Kálmán... Nagy, tudományos felkészültségű, főképp mint egyháztörténész és író, kiváló tekintélyt és nagybecsülést szerzett nemcsak személyének, de egyházának is. Kassa egyházi életében a XX. század első évtizedeiben kimagasló helyet foglalt el a számarányban kisebbségben lévő református egyház, amelyhez hozzájárult az is, hogy nagy tudományú lelkipásztorán kívül az egyház vezetői és tagjai sorában ott látjuk a város kiválóságait: Naményi Gyula ny. árvaszéki elnök, egyházi főgondnokot, Szalay László főispánt, Puky Endre alispánt, Harsányi Gusztáv, Juhász Pál, Papp Váry Gyula táblabírákat, Kurovszky Endre táblai főügyészt, Edelényi Árpád pénzügyigazgatót, Juhász László ezredest, Fáy Árpád főszolgabírót, Naményi Béla törvényszéki bírót és sok más kimagasló főtisztviselőt, akik az egyház irányító életében értékes munkájukkal kiváló részt vettek.”

„A mintegy 60%-ban nagytekintélyű róm. kat. lakosú városban úgy a társadalmi, mint városi életben a refor-

mátus egyház kiváló férfiai foglalták el a vezető szerepet és virágoztatták fel az országban talán példátlanul álló felekezeti egyetértésben és kölcsönös megbecsülésben, szeretetben az egyházi, társadalmi és városi életet. Nem volt a felekezetek között soha surlódás, sőt az apostol szerint „a szeretet és a béke csókolgatták egymást. Szívesen és szeretettel vett részt egyik keresztyén felekezet a másik ünnepén, jóleső érzés volt együtt látni a keresztyén egyházak vezetőit úgy a magán-, mint a társadalmi- és egyházi életben. Mindezt a ref. egyház vezetőinek kiválósága és szellemi tekintélye eredményezte. Méltán elmondható, a kassai református egyház a XX. század első évtizedeiben fénykorát élte. Akkor a református lélekszám alig 3000 volt a 46.000 lakosból.”

„A kimagasló és nagy kultúrájú református egyház ráütötte a maga bélyegét az egyházmegyére is, mely nagyságánál (72 anyaegyházból állt), valamint eredményes munkásságánál fogva tekintélyes helyet foglalt el a körületben is.”

„A kassai egyház, mint mása a város, túlnyomóan hivatalnok emberekből és az akkor még külön egyházzá nem alakult katonaságból állott. Az egyház tagjainak 70 %-át ezek tették ki és csak 30 %-a volt a benszülött polgárság. Egyháztagjaink hithű, buzgó és áldozatkész lelkek voltak, akik egyházukért tenni is tudtak, amit igazolnak azok a szép adományok, amit abban az időben tettek. Kicsi templomunk szűknek bizonyult a templombajáró híveink befogadására; már abban az időben tervbe volt véve egy új templom építése, melyet megakadályozott a világháború kitörése.”

„A kassai református egyház vagyona legnagyobb részben betétekben és értékpapírokban volt a bankokban elhelyezve, amit én sokszor kifogásoltam és az idő engem igazolt, mert bizony azoknak nagy része elveszett, vagy mértékében alácsökkent.”

„Az időben a református egyháznak a vezető lelkészén kívül két segédlelkésze volt, egy aktív táborigazgató lelkész és egy javítóintézeti lelkész.”

Így szól az egyik munkatárs emlékezése. Révész egy

másik munkatársa, vele látszólag homlokegyenest, így emlékezik:

„Sajnos a kassai református egyházközség, mint olyan, az általam ismert és belátott, sőt másoktól hallott időben, semmi befolyással nem volt semmiféle közületre. Okát kettőben látom. Egyrészt szörnyű (?) kisebbségi helyzetében, másrészt lelkészei személyében, mely utóbbiak inkább tudósok, mint lelkipásztorok voltak, akik inkább eszükkel, mint lelkükkel próbálták ott Isten országát szolgálni. Nagyon-nagyon távol állottak a mai lelkipásztori fogalom és tartalom meglátásától és méginkább élésétől. Az általuk vezetett világiak sem törődtek az egyház lelki vonatkozású ügyeivel, egyszerűen csak adminisztrálták azt, kínosan vigyázva talán a falak megmaradására, de a falakon belől történhetőkre már nem igen néztek és gondoltak. Voltak pedig nagyon előkelő szerepet betöltő világiak az én időmben is, pl. mint Puky Endre, Szalay László stb., kik országos viszonylatban is úgynevezett nagy emberek voltak, de ismétlem, ismeretlen volt előttük az egyház missziói fogalma, annak az életbe való átvitele s maguknak az ő misszió feladatuknak meglátása, ami talán nem is egészen az ő hibájuk, hanem annak a szerencsétlen századvégi elcsenevészedett életnek kifolyása volt. Ezeknek következtében tehát nem is lett s nem is lehetett súlya, kihatása a (kassai egyházi életnek.”

Révész Kálmán kétségtelenül elsősorban tudós volt, de azért a korszellem mértéke szerint lelkipásztori szolgálatát is elvégezte, a legszükségesebb dolgokat megcsinálta, még családlátogatást is végzett (1892 augusztusában káplánja kíséretében végiglátogatta az egyháztagokat). Nagy szerelme mindig az egyháztörténelem maradt. Ennek művelése és magasabb egyházi megbízásai bizony alig hagytak időt számára a pásztori szolgálatra is. De egyháztörténetírói működése hatalmas hasznot jelentett az egyetemes magyar református egyház számára. Szolgálatának haszna még ma is megmaradt. Ő maga is ezt a munkáját tartotta fontosnak, mert erre volt talentuma és küldetése. Maga írja: „Midőn 1892-ben Kassára

jöttem s lelkészi hivatalomat megkezdettem, legelső dolog volt a levéltár megszemlélése s rögtön tisztában voltam azzal, hogy az eddigi állapotot megváltoztatni s az egész levéltárt gyökeresen, a legújabb tudományos elvek szerint újra rendezni kell, mert különben az eddigi állapotban tönkre megy a nagy kincs.

Ő úgy érezte, hogy azzal a drága misszióval küldi őt Isten Kassára, hogy a múlt drága kincsét kibányássa és felszínre hozza. Ez, t. i. az egyháztörténelemmel bizonyoságot tenni az örök Krisztusról, van annyira lelkészi és Krisztusnak való szolgálat, mint a pasztoráció. Éppen azért Révészben az Úr engedelmes eszközét és hű szolgáját kell látni. Egészen együgyű dolog csupán abból a szempontból bírálni egy tudós lelkész működését, hogy mennyire volt missziói munkás is (akkor, amikor még nem is volt a mai értelemben vett missziói munka). Az egyháztörténetnek megörökítése elsőrendű feladat. Építő feladat. Szent feladat. Bár volna több egyházhistóriával foglalkozó lekipásztorunk. Hiszen a Jézusról való nagy múltbéli bizonyosságok legnagyobb része máig ismeretlen előttünk, mert az egész magyar református egyházban alig van megírva néhány száz egyházközségnek a története.

Révész csakhamar tagja lesz a zsinatnak, egyházmegyei tanácsbíró, főiskolai igazgatótanácsos, a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság tagja, választmányi tagja a Magyar Történelmi Társaságnak, 1897-től esperes is.

Sajnos ez a sok tisztség nagy mértékben elvonja nemcsak lelkészi, hanem még tudományos munkájától is. Olyan őrhelyekre kell állnia, ahol szimpla adottságú emberek is jól megállanak a helyüket, ő pedig kénytelen elpazarolni idejét, amit mind alkotó munkára fordíthatna. Régi betegség egyházunkban, hogy éppen a legértékesebb embereinket terheljük túl, elvonjuk őket igazi feladatuktól és sajnos e férfiakban nincs meg legtöbbször a józan mérséklet, hogy ne vállaljanak kelleténél több megbízatást, különösen olyant ne, amilyent bárki el tud látni úgysis.

Így az állandóan elfoglalt Révész soha nem tudja megírni a kassai református egyház átfogó történetét, holott

ez az ő tehetségére, nagyszerű történeti érzékére váró feladat lett volna. Úgy száll sírba, hogy nem adja meg a kassai egyháznak ezt a nagy tartozását. Csak részleteket körvonalaz belőle mesteri módon.

Pedig igyekszik beosztással élni, előre elosztván idejét és pontosan igazodván előírt munkarendjéhez. Még a pihenése is meg van pontosan határozva. Óráat lehet igazítani ahhoz, mikor délelőtt 11 órakor feltűnt a Lőcsei-ház történelmi falai előtt, hogy annak vendéglőjében elköltse pohár sörét.

1892-ben két nagyobb adomány folyik be az egyház pénztárába. Bulcsú Borbála végrendeletében 100 forintot hagy az egyháznak s ugyancsak annyit ad férje, néhai, Kozsányi Vilmos emlékére özv. Kozsányiné, született Maurer Vilma is.

Révész javaslata nagypéntekről

1893-ban Révész javasolja, hogy a nagypénteki istentisztelet előtt legyen harangozás, mint más református egyházakban is van, mert teljesen pápás befolyás az, hogy nagypénteken Kassán némák maradnak a református harangok. A presbitérium elveti a javaslatot, mivel az szöveg szerint „könnyen félreértésekre adna alkalmat”. Ez mutatja, hogy milyen megalkuvó lélek volt az akkori presbitériumban, a békesség kedvéért képes volt inkább csorbát hagyni a kálvinista életformán.

A február 5-iki presbitéri gyűlésen rendezik az istentisztelet kezdetének kérdését. Az eddigi ½ 10 óra helyett (százados szokás) ¼ 10 órára teszik az istentisztelet kezdetét.

A debreceni bölcsészeti fakultás támogatására 100 forintot szavaz meg a presbitérium, tíz éven át fizetendő részletekben. 1894-ben az egyház 100 forint összeggel lép a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság tagjai közé.

Az egyház kétszázötvenéves évfordulója

1894 február 11-én a presbitéri gyűlés elhatározza, hogy az egyház alapításának 250 éves jubileumát 1894

március 25-én, húsvét első napján a maga körében megünnepeli.

Az egyház egy emlékkönyvet vásárol e napra s elhatározza, hogy e nevezetes évfordulóra minél nagyobb példányban elterjeszti Révész Kálmán: „*Százéves küzdelem a kassai református egyház megalakulásáért 1550—1650*” című könyvét. A könyvet, amelyet főképp a kassai városi levéltár adatai alapján több mint egy évi szakadatlan munka után írt Révész, a Magyar Protestáns Irodalmi Társulat adta ki (Budapest, 1894. 8.-ad ré, 103 lap).

A könyv kiváló, zseniális feldolgozása az egyház kezdetének. A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője az 1885—1894 közti 10 évről tíz „jeles” egyháztörténelmi munkáról emlékezik meg. Köztük van Révésznek e könyve is.

A 250 éves évforduló ünnepélyes lefolyását a presbitérium megbízásából Révész Kálmán örökítette meg a következő cím alatt: „A kassai református egyház által fennállása kétszázötvenedik évfordulóján 1894 március 25-én Húsvét első napján tartott örömmünnepély emlékkönyve.”

Szép tavaszi reggelen, húsvét első napján kezdődött az emlékünnepe a templomban istentisztelettel. Révész Kálmán elmondotta alkalmi imáját és beszédét a CXVIII. zsoltár 15—24. versei alapján: „Múltba merülő képzeletem — mondotta többek közt — átfut harmadfél századot s mintha hallanám itt a közelből, a királyi ház kápolnájából rég nyugvó elődeink diadalénekét, kik a nagy Rákóczi György fejedelemmel élükön egyenlőképpen éneklik vala a Megváltó feltámadásának s egyházunk megalakulásának kettős ünnepén: az Úrnak jobbkeze hatalmasan cselekedett!”

„És mintha látnám a fejedelem tábori papjának, a későbbi erdélyi püspök Csulai Györgynek sugár alakját, amint az ének elhangzásával szószékre lép s meghatott hangon hirdeti a gyülekezetnek: Ez a nap, melyet az Úr rendelt, örvendezzünk és vigadjunk ezen!” ...

„Van az Énekek Énekében egy gyönyörű kép, a *tövissek közé helyhezhetett lilium*, mely kép különösen ráillik

a mi kassai református egyházunkra; ez is elmondhatja valóban, visszatekintve múltjára: keményen megostorozta engemet az Úr, de meg nem öle engemet... Egyházunk története röviden szólva a következő: száz évig küzdött a lételért, első húsz évében a virágzás tetőpontjára emelkedett, aztán sokszor állva a megsemmisülés szélén, százhusz éven át üldözött és nyomorgatott csak a felvilágosodott lelkű II. József császár jóakarató intézkedései után kezdett magához térni ismét...”

„Most csendes tengeren, kedvező széllel halad hajónk a cél felé, emlékezzünk meg hálával és kegyelettel (azokról, kik a múlt századok viharában számunkra megmentették a hajót... Ne felejtkezzél el azért kassai református gyülekezet! azon dolgokról, melyeket láttak a te szemeid és el ne távozzanak a Te szivedből teljes életedben; és megtanítsad azokra a Te fiaidat és a Te unokáidat.”

Megragadó emlékbeszédét így végezte Révész: „Végéhez közelgek beszédemnek, de egy dolgot még nem hallgathatok el. A fejedelmi alapító I. Rákóczi György az Úr asztalára drága ajándékot: egy tányért és két kancsót ajándékozott a megalakult kassai egyháznak. A Ti buzgóságotok és az Úr háza iránti szerelmetek, Ker. Atyámfiai, e nagy nap emlékére egy díszes emlék-kehellyel öregbíté az Úr asztalának kincseit. A Rákóczi György ajándéka meg van ma is, sok bút és sok bajt láttak e becses ereklyék, s ha szólni tudnának, bizonyára több bánatról, mint örömről beszélnének. Adja a kegyelmes Isten, hogy a Ti ajándékotok, a mi ajándékunk, kétszázötven év múlva, midőn már mi rég a sírban porladunk, a késő utódok előtt csak örömről, haladásról és dicsőségről tanúskodhassak; adja Isten, hogy egyházunk egy újabb kétszázötven év leteltével legyen olyan nagy, legyen oly erős, legyen oly boldog, mint volt a születése utáni két évtizeden át. És most, ünneplő Ker. Gyülekezet, azzal végzem beszédemet, amivel megkezdtem volt. Akár a feltámadás Isteni tényét, akár egyházunk harmadfélszázados történetét tekintjük, méltán vagyunk éneklésnek és szabadulásnak szava nálunk; az Úrtól lett mindez, mely csodálatos a mi szemeink előtt! Ez a nap, melyet az

Úr rendelt, örvendezzünk és vigadjunk azon, hirdetvén az Urat, mert igen jó, mert mindörökké megmarad az ő irgalmassága. Amen.”

Azután a meghatott gyülekezet az Úr asztalához járult, ahol előbb Kenessey Béla budapesti teal, tanár hirdette az ígét s a gyülekezet a régi 250 éves Rákóczi—Lórántffy-féle úrasztali edényekről magához vette az úri szent vacsorát.

Ez alkalommal használták először a gyülekezet nőtagjai részére készített úrvacsorai emlékkelyhet is-, melynek feirata: „Róni. IX. 16. (I. Rákóczi György jelmondata.) A kassai református egyház fennállásának 250-edik évfordulóján, a feltámadás szent ünnepén, Isten iránti hálával, az alapító . I. Rákóczi György fejedelem nagy emléke iránti kegyelettel, vallásos buzgóságukból az Úr szent asztalára ajánlottak az egyház hívei. 1894 márczius 25.” Az emlékkehely 117 forintba került.

Az egyház előljárósága e jubileumi évben a következő volt:

Tiszteletbeli főgondnojt: Bárczai Bárczay József.

Egyházi főgondnok: Komáromi István.

Lelkész: Révész Kálmán.

S. lelkész: Kádár János.

Énekvezér-organista: Gaskó Gyula.

Az egyháztanács tagjai: Bacsoni Albert, Bassó Bertalan, Bernáth Elemér, Bernáth József, Bodnár Ferenc, Bukuresty János, Comáromi László, Darvas Imre, Gábrriel János, dr. Juhász Andor presbiteri jegyző, Kolos Gyula, Korláth Ferenc, Koyácsy Béla, Lukács József, Munikácsy József, Naményi Gyula, Paksy József, Szalay László ügyész, Teleky László, Vécsey József.

Ez év pünkösdjén (május 12.) konfirmált 27 növendék kap először emléklapot az egyháztól s ettől fogva a konfirmandus növendékek közt évről-évre gyűjtés indul a pesti „Protestáns Árvaház” javára.

Ez év július 22-én az egyház az emeleti udvari lakást, melyért eddig 200 firt bért fizettek, átadja Révésznek „könyvtárának felállítására s háztartásának berendezése végett”.

1895 január 13-án újra felállítja az egyház az algondnoki intézményt és a közgyűlés közfelkiáltással ökrös Mihályt választja algondnoknak.

Ez évben 4000 korona költséggel a templomot a könnyen romló kassai palakő helyett horganyzott vaslemezekkel fedik be.

Ez év június 4-én esküdött Révész Devecserben Fáy Klárával. Az egyház hívei meleg szeretettel veszik körül lelkészüket és annak hitvesét és egy értékes ezüst készletet adnak nekik: tálcát, két kancsóval és két gyertyatartóval.

Munkácsy presbiter tornyot épített

1895 június 23-án a presbiteri ülésen a lelkész a következő örvendetes eseményt jelenti: Munkácsy József építész, 1860 óta presbiter, azt az ajánlatot tette, hogy Magyarország ezeréves fennállásának emlékére, tehát mintegy milleniumi ajándékkul az 1853-ban épült kis torony helyett *a saját költségén* 40 méter magas tornyot emeltet, s azzal kapcsolatban a templom homlokzatát is megfelelően átalakítja.

Ezzel a nemeslelkű nagy ajánlattal régi vágya teljesül az egyháznak. ökrös Mihály algondnok buzgó vezérletével 50 nap alatt készül el a sugár torony faváza és szeptember 15-ére már készen is áll a galvanikus úton bronzírozott lemezekkel fedett szép torony. E napon az öreg Munkácsy presbiter ősi magyar szokás szerint a presbitérium tagjai számára áldomáslakomát ad a bankói vendéglőben.

A kassai református templom sugár tornya míg fennáll, hirdeti egy buzgó és áldozatos presbiter nagyszerű áldozatkészségét. A torony 11 ezer koronába ikerült.

Ez évtől kezdve az abaúji egyházmegye gyűlései mindig Kassán tartatnak meg s ezért az egyházmegye becses levéltárát is Kassára hozzák. Itt is marad 1941-ig.

Az egyház részvétele az ezredéves ünnepen

A Nagy Évnek, Magyarország ezredik évének ünnepi fényét a kassai egyház is emeli azzal, hogy a nagy kiállításon az egyház gyönyörű úrasztali edényeiből és térítőiből hét darabot kiállít: 1. A XV. századi sodrony-zománcos kelyhet, 2. a két ananász alakú kelyhet, 3. az I. Rákóczi György-féle két kupát és tányért, 4. a Fráter-féle nagy ezüst kannát, 5. a Bánffy Ágnes ajándékozta terítőt. E kiállított tárgyakkal az egyház emlékérmét és díszoklevelet nyer.

A presbitérium megbízásából Révész emlékkönyvet szerkeszt ily címmel: „A kassai református egyház emlékkönyve hazánk fennállásának ünnepi ezredik évéről.” Leírja benne a május 10-én délelőtt 10 órakor tartott hálaadó istentiszteletet. Révész a CXV. zsoltár 12—14. verse alapján hirdeti az igét: „Mivel fizessek az Úrnak minden én hozzám való jótéteményeiért? A szabadulásért való hálaadásnak poharát vészem, és az Úrnak nevét hívom segítségül; az én fogadásaimat megadom az Úrnak.”

„... Vajha e nagy napon — mondotta többek közt — hazánknak minden egyes lakosa letenné a nagy fogadalmat, hogy nem tekintünk többé sem vallásra, sem fajra, sem nyelvre, hanem mindnyájan egyek, testvérek ieszünk a Jézus Krisztus szent nevében, mint egy édes Atyának, az Istennek és egy édes anyának, szeretett hazánknak fiai és leányai.”

E jubileumi évben az egyháznak 200 olyan tagja volt, akik évi ajánlatot tettek az egyház fenntartására.

A tavalyi határozat értelmében az egyházmegyei közgyűlést 1896 április 8—10. napján már Kassán tartják. Ez alkalommal Meczner József, az egyházmegye gondnoka a gyűlés számára installációs ebédet ad a Schalkház nagytermében.

A presbitérium nem akar harangoztatni nagypénteken

Talán egyedül az egész országban, a kassai református toronyban nagypénteken pápás szokás szerint hallgatnak

a harangok. Révész újra előhossa ezt az ügyet a presbiteri ülésen. Az evangélikus egyházat is felszólítják e szó-kás megváltoztatására, de az tagadólag válaszol. Erre aztán a református presbitérium is elveti megint a lelkésze javaslatát. Az ügy az 1897. évi őszi egyházkerületi közgyűlés elé kerül, amely 40. számú határozatában „elvárja a kassai egyház presbitériumától, hogy a nagypénteki harangoztatás elrendelésére vonatkozó jogát, lehetőleg minél előbb, tényleg is gyakorolni fogja”. De ez a „minél előbb” csak 1902 nagypéntekén következik be.

Új főgondnok: Darvas Imre

1897 február 8-án tízévi főgondnoki szolgálat után, életének 72-ik évében meghal Kóji Komáromi István. Az egyház gyászjelentést ad ki és a „páratlan jószívű és tiszta jellemű valódi nemes férfiú” érdemeit a presbiteri jegyzőkönyvben megörökíti.

Új főgondnokká a február 29-én tartott közgyűlés egyhangúlag nagyréti Darvas Imre ny. főispánt és presbitert választja meg. Ugyanakkor egy egyházgondnoki állási is állít fel az egyház (anyagi ügyek vezetésére) s arra Naményi Gyula árvaszéki elnököt, eddigi presbitert választja, megbízván őt a Kassáról gyakran távollévő főgondnok állandó helyettesítésével. Algondnok továbbra is ökrös Mihály marad.

1897 október 18-án ifjú Gaskó Gyula s. lelkész helyébe (a pancsovai áll. főgimnázium helyettes tanára lett) Gönczy Gábor segédlelkész kerül Kassára a segédlelkészi teendők ellátására. Dolga lesz bőven, mert az eddig is elfoglalt Révészt ez év december 17-én az abaúji egyházmegye esperesévé választja, a lemondott Antalfy László helyébe.

Révész esperes lesz

Révészt 1898 március 22-én iktatják be esperesi tisztebe. Az egyház örömeben, hogy lelkésze esperes lett, e beiktatáson az egész egyházmegyei közgyűlést pezsgővel

vendégeli meg, holott gyászolnia kellene, hiszen lelké-
sze még jobban elvétetik a gyülekezettől.

Révész az április 24-iki presbiteri gyűlésen köszönte
meg a pezsgőt és az „elismerő ovatiókat”.

Az egyház bőkezősége megmutatkozik április 30-án is,
mikor az 1848/49-iki „Ereklye kiállítás”-ra Sárospatakról
Kassára érkezett kilenc tanárt és 90 tanulót meg-
vendégeli.

Az egyház négy térítőjét kiállítják ez évben a Kassán
rendezett „Amateur kiállítás”-on.

Révész még ez évben, hivatkozva esperesi elfoglaltsá-
gára, otthagyja a hitoktatást és ezt a segédlelkészre
bízza.

Ez évben Kassa város a református egyház segélyét
évi 400 forintról 600 forintra emelte fel. A belügyminisz-
térium azonban csak 1900 január 1-től hagyja jóvá a vá-
rosi határozatot. 1897-ben az egyház évi 300 forinttal
emeli Révész fizetését.

Fazekas Józsefné katolikus nő adománya

1899 január 6-án a presbitérium örömmel veszi tudó-
másul, hogy Fazekas Józsefné, született Kuzma Borbála
r. kat. vallású nő, annak emlékére, hogy református hit-
vesével a kassai református templomban volt házasság-
kötésük megáldása, a szószekre és az úrasztalára egy-
egy sajátkezűleg készített bordószínű terítőt ajándéko-
zott. Révész, mikor feljegyzi ezt a tényt, utána írja:
„Vajha beszélni tudna a két terítő, hogy különösen a
bigott és türelmetlen r. katolikusok meghallanák, köl-
csönös türelemre, felebaráti szeretetre intó szavát.”

Az egyházi kincseket Parisba kéri

Az 1900-ban Parisban rendezendő világkiállítás ma-
gyar bizottsága felkéri az egyházat, hogy a milleniumi
kiállításról már ismert nagybecsű műkincseit állítsa
ki Parisban is. A presbitérium a kérelmet nem teljesíti,
mert félti a műkincseket idegen országba adni.

Hajdú Imre presbiter egy tűzben aranyozott díszes ezüst kelyhet ajándékoz az egyháznak. 500 korona értékű. A kelyhet a pütkösdi úrvacsoraosztás alkalmával használatba veszik s ezáltal a nagy értékű XVI. századi nürnbergi kelyhet használaton kívül helyezi az egyház.

Vízy Domonkos, presbiterré választása alkalmából 60 korona alapítványt tesz, hogy annak kamataiból szegény konfirmált növendékek részére újszövetséget ajándékozzon az egyház.

Templomrenoválás

Június 4-én a presbitérium elhatározza, hogy a templom nedves falait aszfaltréteggel vonatja be s új ablakokat és keramitburkolatot csináltat a templomban. Révész Bernáth József presbiterrel elindul a gyülekezetbe és három nap alatt összegyűjtenek 2348 korona 6 fillért, melyhez Kassa város 200 koronás adománya járult. A tervből ez évben az ablakok megújítását végzik el, a többi munkát 1900 június 17-től augusztus 19-ig csináltatják. Azalatt a tíz vasárnap alatt a testvér evangélikus egyház adja oda templomát a reformátusoknak (vasárnapként délelőtt V412 órától van az istentisztelet, hétköznap i istentiszteletet pedig ez alatt a 10 hét alatt nem tartanak).

Emlékezés az első püspöklátogatásról

1899 június 25-én az egyház ünnepélyt tart, melynek emlékkönyvét a presbitérium megbízásából Révész Kálmán adja ki ily címmel: „Emlékkönyv az első püspöki egyházlátogatás évszázados fordulóján a kassai ev. református egyházban 1899 június 25-én tartott ünnepélyről.”

Az első püspöklátogatás 100 éves évfordulójára Kassára érkezik a tiszáninneni egyházkerület püspöke, Kun Bertalan, aki az ünnepélyen imádkozik. Az emlékező beszédet Révész mondja el Ézsaiás LX. 17., 18., 20., 22. versek alapján. Megemlékezik arról, hogy azon 50 református családból, akik 100 évvel előbb a kassai egyházat alkották, ma már csupán háromnak egyenes utódai él-

nek, de új tagokkal hatalmasan megnőtt az egyház a lefolyt század alatt.

Az ünnepélyt közgyűlés fejezi be, melyen a püspök „ismételten örömet és meglegedését fejezvé ki az egyház ügyeinek jelen állapota felett, s ezzel kapcsolatban elismerését nyilvánítván az egyház előljáróival szemben, az egyháztagokat továbbra is kitartására és hitbuzgóságra lelkesíté s egyházunkra, városunkra, annak kicsinyeire és nagyjaira Istennek minden áldását kívánván: a közgyűlést feloszlatta”.

Katonai lelkeszi állomás

1899 májusától Kassán állandó református katonai lelkesz működik. A református katonák részére ettől fogva, mindmáig nem lévén Kassán helyőrségi templom, a helyőrségi templom a kassai református templom lesz, amely nehezen fogadja be a nagyszámú katonát (jelenleg is kb. 1500 protestáns katona van Kassán).

Elvégződik ennek a századnak utolsó éve. Kezdetén gyenge, erőtlen, üldözött, lenézett, alig 200 lelkes, végezetén erős, tekintélyes, békességben egyre növekvő, nagy lélekszámú református egyháza van Kassa városának.

A XIX. század végén az egyház felett betelik az Ézsaiás LX. 18. verse: „Nem hallatik többé erőszakétel földeden, pusztulás és romlás határaidban és a szabadulást hívod kőfalaidnak...” és a 22. vers: „A legkisebb ezerre nő és a legkevesebb hatalmas néppé. Én az Úr, idején, hamar megteszem azt.”

1800-ban 206 lélek, 1900-ban 1400 lélek élt a kassai gyülekezetben.

VIII.

A XX. század: „Ez még nem a vég...”

(Máté XXI. 6. vers)

A század kezdetének eseményei

Békés és nyugodt körülmények között indul az új század. A kassai egyház lélekszámban és tekintélyben nagy és tisztelt egyház. Érdekes a lélekszám gyors növekedése: 1874-ben még csak 825 a lélekszám, 1881-ben 885, 1890-ben már 1093, 1900-ban pedig 1400.

Tekintélyes, országszerte ismert nevű lelkész és városi, megyei, sőt országos viszonylatban is ismert és tisztelt férfiak vannak a presbitériumban: Darvas Imre, Juhász Andor, Puky Endre, Szalay László alispán, főispán, államtitkár, jövődöbeli miniszter stb. foglalnak helyet a presbitériumban. Ez a tekintélyes vezértestület előkelő helyet biztosít az egyháznak.

Összehasonlítva az 1900-ik évet a múlt század kezdetével, amikor még „ecclesia pressa” volt az egyház, hatalmas fejlődés mutatkozik. De van egy szomorú és igen nagy hiányosság, ami foltossá teszi az egyháznak fényét és minden tekintélye és nagysága dacára, sőt éppen ezek ellenére, süllyedést mutat a múlthoz képest. Ez az, hogy az egyház dacára helyzetének és jó vagyoni állapotának, koldusabban indul neki ennek a századnak, mint a múltnak, mert nincs immár szeretetintézménye és nincs iskolája sem. Az „ispotály” a cselekvő keresztyénység szerezettháza, az iskola az egyház drága veteményeskertje, amelyet nem tudtak elvenni véres és rettenetes idők, el-sikkadt éppen az anyagi megerősödés és békesség századában s az egyház most ezek nélkül indul az új századba. Micsoda szegénységet mutat lelkileg is és minden-

féleképpen, hogy a református konfirmandus gyermekek oktatására az evangélikus egyháztól kell kérni a református egyháznak egy termet, ahol meghúzódhatnak. Ez annyival inkább szomorú, merít ez évben az egyház már a várostól is felemelt segílyt kap (az eddigi 800 helyett 1000 koronát) s ha másból nem, ebből az összegből fel tudna tartani egy iskolát.

De hol vannak már a múlt hősi idei és lelkülete?! A múltból inkább csak a tehetétel maradt. így október 7-én már harmadszor jelenti a lelkész, hogy a kassai református egyháznál még mindig szokásban van az a szégyenletes gyakorlat, hogy az egyháznak meg kell ünnepelnie a katolikus ünnepeket is. Egy régi helytartótanácsi rendelet értelmében ugyanis az egyháznak egykor meg kellett ünnepelnie a katolikus ünnepeket is. Révész kérte a presbitériumot, hogy törölje el a régi időknek ezt a sötét elnyomásra emlékeztető szokását. A presbitérium meg is cselekszi s úgy határoz, hogy a római katolikus ünnepek alkalmával eddig szokásos istentiszteletek szűnjenek meg, s az így elmaradó 9 istentisztelet helyett az eddig is szokásos csütörtöki hétköznapi istentiszteleteken felül az úrvacsoraosztás előtti szombati napokon és a nagyhét minden napján hétköznapi istentisztelet tartassék.

A tavaly megkezdett és ez évben bevégzett templomrenoválásra előirányzott összegből, illetőleg gyűjtésből megmaradt 408 korona 16 fillér. Ezen összegből egy ezüst keresztelőkészletet vesznek.

Naményi Gyula lesz főgondnok

A templomrenoválást már nem éri meg a tiszteletbeli főgondnok Bárczay József. Negyven évi szolgálat után meghal április 9-én. Helyébe Darvas Imrét választják, de ez néhány hó múlva meghal. 1901 április 11-én Naményi Gyula lesz az egyház főgondnoka, aki eddig is nagy hűséggel látta el a gondnoki teendőket.

A nagy gyülekezetből (1901-ben 1451 a lélekszám) csak

231 adófizető van. Ezeket osztályokba sorolják s úgy fizetik terhesnek nem. mondható adójukat.

Bőven pótolják azonban az elmaradt adózók elmaradt egyházi adóját az adományok, köztük sokszor hatalmas összegek is, mint például a Munkácsy József, aki nagy vagyona tekintélyes részét ($\frac{1}{3}$ -át) a kassai egyházra, $\frac{1}{6}$ -at pedig az abaúji egyházmegye gyámintézetére hagyta.

Munkácsy egyik legnagyobb adományozója a, kassai egyháznak. Az öreg építési vállalkozót 1902 július 16-án a Kassán időző Kiss Áron püspök is meglátogatta.

Az első nagypénteki harangozás

Révésznek évtizedig tartó küzdelem után sikerült végre elérnie, hogy Kassán 1902 nagypéntekjén megszólalhat a református templomban a harang.

A javítóintézeti lelkészi állomás

1902-ben megszorodik Kassán a református lelkészi állomások száma. A kassai javító-nevelő intézetben az igazságügyminisztérium református lelkészi állást szervez. (Első lelkész: Szőlősy József, később tolcsvai lelkész; második lelkész: Dávid Gyula, később élesdi lelkész; harmadik lelkész: Makay Kálmán 1909—1916, később alsóvadászi lelkész; negyedik lelkész: Babus Gyula 1916 október 1-től 1919 május 15-ig. Akkor megszűnik a lelkészi állás és azt a mai napig nem rendszerezítették újra, holott az intézetben a növendékek száma állandóan a száz körül mozog és a javító-nevelői munkának egyik legfontosabb része, a lekipásztori szolgálat hiányzik így a kassai intézetből, illetőleg csak megbízott lelkész végzi azt, mint mellékfoglalkozást.)

Algondnok változás

Nyolc évi jó munka és sok fáradozás után lemond algondnoki tisztéről ökrös Mihály, mert megbetegszik. Helyette 1903 február 8-án a közgyűlés Török Lajos fésűst

választja algondnokká. Ő is iparos, mint századok óta a kassai algondnokok rendszeren. Valamennyiökröl teljes hü-séget és sok jó munkát jegyez fel az egyház krónikája.

Presbitérium kibövitése

Az egyház lélekszáma oly rohamosan nő (1903-ban 2016 a lélekszám), hogy a presbitériumot is ki kell bövítteni. Húsz helyett huszonnégyre emelik a presbiterek számát. A presbiterek magyrésze tisztviselő ember, van néhány iparos is.

Az egyház Révész ajánlatára segítségére siet a sáros-pataki főiskolának és az új Vay-Mocsáry alap létesítésére 500 koronát adományoz. Ugyanakkor Révész is ad erre a célra 100 koronát.

Rákóczi-kiállítás

1903 július 26-án nyílik meg Kassán a Rákóczi-kiállítás. Az egyház ez alkalommal nyomtatásban megjelen-teti Révésznek e napon mondott emlékbeszédét. Alap-igéje: Ézsaiás XVIII. 3. „Az események — mondja Ré-vész —, melyeknek II. Rákóczi Ferenc harcosa volt, nem haltak meg és nem halhatnak meg soha... Az egyház kegyelettel örzi emlékét a nagy katolikus fejedelemnek, aki visszaadta a jogtalanul elfoglalt kassai református templomot és visszaállítja ezt az időt, amikor megint a Rákóczi szelleme szerint intéződnék Kassán a magyarság és reformátusság dolgai.”

A kassai egyház alapítványa Sárospatakon

A Rákóczi-kiállításon az egyház kiállítja a Rákóczi-családra vonatkozó értékes dolgait: kupákat, tányért, ok-iratokat, terítőt. Különösen a terítők keltenek megérde-melt feltűnést. A két terítőért az Iparművészeti Múzeum 1500 koronát ajánl fel az egyháznak. Az egyház azonban a két terítőt inkább a Rákóczi kedves iskolájának, a sá-rospataki főiskolának adja, a következő feltételek mellett:

1. A főiskola az 1904—5 iskolai évtől kezdve állandóan egy ingyenes konviktusi hely feletti rendelkezési jogot biztosít az egyháznak.

2. Amennyiben a térítőket valamely hazai intézet leakarja fényképeztetni, annak megengedtessek.

Az alapítólevél a sárospataki főiskola igazgatótanácsának 1904 szeptember 9-iki ülésén a 10. számú jegyzőkönyvi pontban örökített meg.

Elemi iskolások énektanítása

A kassai elemi iskolás református gyermekek énektanítását 1904-ben rendezik csak, oly módon, hogy az egyház kántorát, Gaskó Gyulát megbízzák, hogy ő tanítsa az egyházi énekeket az összes kassai elemi iskolákban lévő református gyermekeknek. Ez évben özv. Földváry Jánosné végrendeletileg 1000 korona alapítványt tesz, hogy annak kamatai minden évben a lelkészé legyenek. Ilyen nagyobb adomány szinte évente van, 1905 április 30-án özvegy Balásthy Károlyné szintén 1000 koronát hagy az egyháznak. De más értékkel is gyarapszik az egyház, így dr. Juhász Andor, kir. ítélőtáblai bírósági és presbiter fia konfirmációja alkalmából szép, díszes, be-aranyozott ezüst serleget adományoz az egyháznak.

Közös reformáció ünnepély

1905-től kezdve a református és evangélikus ifjúság közösen rendezi meg Kassán évről-évre a reformáció emlékünnepélyét.

Az alapítványi hely betöltése, adományok

A pataki iskolánál lévő alapítványi helyre a presbitérium Kerék Márton nevű gyermeket jelöli ki, de ez egy év múlva érdemtelené teszi magát a jótéteményre, ezért helyébe, mivel kassai jelentkező nincs, Kovács Béla szepsi lelkész fiát jelöli ki a presbitérium.

Az öreg parókia 1906-ban vízvezetékot kap és csatornázást. A boltíves vén falak közé beköltözik a technika hasznos vívmánya.

1906-ban dr. Puky Endre alispán, presbiter új énekmutató táblákat készített, Pál Imréné egy arannyal hímzett úrasztali terítőt ajándékoz, Herdiczky Géza pedig feleségével együtt bársonyból készült szószéktakarót ad.

Az Ardürzer-hagyomány

Ez évben kapja meg az egyház az Ardürzer-hagyományt is. Ardürzer Keresztély Languisból (Shweiz, Graubünden kanton) származott Kassára, ahol cukrászdát nyitott. Nejével, a római katolikus Ambrus Amáliával, szép vagyont szerzett. Gyermeektelenek voltak. Ardürzert 1900 június 2-án temette Révész, özvegye hat év múlva 5000 koronát hagyományozott a kassai egyháznak.

A Rákóczi-ünnep, a hamvak hazahozatalán

A Rákóczi-ünnepen a kassai egyház magyar népe lelkesedéssel vesz részt. Kegyelettel áll meg minden kassai református az egykori nagy jóltevőnek, a nagyságos fejedelemnek hazahozott hamvai mellett.

Révész a magyar kormány megbízásából 1906 június 15—20-án gróf Vay Tihamér és Vay Kázmér társaságában Danzigba megy, hogy Danckából elhozza a hazai földre, Vajára, pihenni Kuruc Vay Ádám hamvait.

A historikusnak nagy élmény volt ez az út. Ez évben jelenik meg Révész értékes munkája, sok évi fáradozás után: „Regeszták a kassai ev. ref. egyház levéltárából. 1639—1749” (Budapest, Hornyánszky, 1906).

Az egyház egyik nagy kincsének, a levéltárnaik tudományos és kiváló feldolgozása e mű, melyből az isten-áldotta historikus szelleme sugárzik.

1907-ben néhai Ékes Károlyné, Koczogh Piroska által hímzett szép úrasztali terítő birtokába jut az egyház.

Gaskó kántor jubileuma

1907 szeptember 29-én ünnepli az egyház hű öreg kántorának, Gaskó Gyulának 40 éves jubileumát. A király (páratlanul a kassai egyház történetében) a hű öreg szolgának arany érdemkeresztet adományoz. Az egyház ezüst írókészetet és szivarkészetet ad az ünnepeltnek, aki meghatott szavakkal mond köszönetet szeretett gyülekezetének.

1908 eseményei

1908 elején az egyház vezetősége mozgalmat indít, egyelőre eredmény nélkül, a tömlöcnek a templom mellől való elhelyezése érdekében.

A templom lassan szűk lesz, néhány száz lélek befogadására épült csak annak idején, ez évben pedig már a 2400-at meghaladja a lélekszám. Annyi lélek (spiritus) azonban nincs még a gyülekezetben, hogy bele merjen fogni az új templom építésének nagy munkájába. Egyelőre várnak valami megoldásra és az rövidesen meg is érkezik.

Hívő Nagy Sándorné

1908-ban néhány közös vallásos estélyt rendeznek az evangélikusokkal. Ezek a „vallásos” estélyek elsősorban szórakoztató és ismeretközlő előadások és nem hitébresztők. Ebben a racionalista korban is található azért a gyülekezetben felébredt, hívő lélek. Ilyen többek között Nagy Sándorné, született Meskó Zsófia. Viharos ifjúkor után megtér és Istennek szenteli életét. Negyven éves korában férjhez ment Nagy Sándorhoz, egy templomkerülő, istentagadó özvegy nyomdászhoz. A hívő nő úgy megtéríti a Lélek által hitetlen urát, hogy lélekben az is újjászületik. A férfi 1903 december 31-én halt meg, az özvegy még élt 1908-ig. Napközben majdnem minden idejét a temetőben töltötte. Végrendeletileg összes vagyonát, tizenegyezer koronát szeretett egyházára hagyta egy Wertheim-szekrényvel együtt.

A Lélek kezd helyet kérni azáltal is, hogy az egyház belép a Kálvin-szövetség alapító tagjai közé, 1909 június 11-én Kálvin-ünnepélyt tart a gyülekezet.

1910-ben 2600 a gyülekezet lélekszáma. Ez évben a parókia földszintjét tanácsteremmé és házmesterlakássá alakítják át.

Vallásos estély a Schalkházban

1910-ben „fényes” vallásos estélyt rendez a presbitérium Radácsy György sárospataki teol. tanár és a pataki énekkaT bevonásával a Schalkház nagytermében. Egyháztársadalmilag jelentős ünnepély, melynek azonban kevés köze van az „egy szükséges dolog”-hoz.

Herdiczky alapítványa az Ödönöknek

1911 február 5-én Herdiczky Géza presbiter meghalt Ödön nevű fia emlékére 50 koronás alapítványt tesz, hogy annak kamatait egy Ödön nevű jó magaviseletű konfirmandus kapja.

Új templom lehetősége mutatkozik

1911-ben úgylátszik, nagyszerűen megoldódik az új templom kérdése. A kassai múzeum igazgatósága a kormány megbízásából kérdést intéz a kassai presbitériumhoz: hogy az egyház eladná-e templomát, melyre egy új múzeum tervbevett építkezésével kapcsolatban lenne szüksége a kormánynak.

A presbitérium örömmel adná el a templomot a következő feltételek mellett:

1. A város új templomnak megfelelő ingyen helyet ad a Petőfi-téri városi kertben.

2. A kincstár adjon százhuszezer koronát a temploméért, úgyhogy a templom felszerelése (harang, szószék, úrasztal, padok, orgona, stb.) továbbra is az egyház tulajdonában maradjanak és azokat az egyház elszállíthassa.

Ilyen feltételek mellett az egyház hajlandó a templomot 1917 november 1-ig a kincstárnak átadni.

Az ajánlatot a kincstár nem találja megfeleltnak, illetőleg más újabb tervek merülnek fel a múzeummal kapcsolatban s így nem valósul meg az a szándék, amelyik a gyülekezet minden megterhelése nélkül megoldotta volna a templomkérdést és új templomhoz juttatta volna a kassai gyülekezetet.

Vasárnap délután is bibliamagyarázat

1911 szeptemberétől két segédlelkész van, aminek a gyülekezetre nézve megvan az a nagy előnye, hogy: „megvalósulhatott a hitéletre nagyon kedvező hatást gyakorló vasárnap délutáni bibliamagyarázat is.” Valamelyik pap alatt ugyanis elsikkadt és igehirdetés nélküli volt egész eddig a vasárnap délutáni „istentisztelet”.

Azért is nagyon sürgős volt már a második segédlelkész beállítása, mert egyre több lesz a vallásom: az iskolákban az egyre szaporodó református tanulóifjúságnak. 1912 elejétől tizenegy intézetben 466 gyermeket tanítanak vallásra a kassai segédlelkészek.

A templom fennállásának százéves évfordulója

1911 szeptember 24-én a templom fennállásának századik évfordulóján hálaadó istentiszteletet tart a gyülekezet. Nóvák Lajos sárospataki teol. tanár mondja az előimádságot, Révész hirdeti az igét (az ünnepély leírásában pontosan ott van a megjelölt főispán, polgármester, stb. felemlítése, csak éppen az alapige feljegyzése hiányzik), utóimát pedig Cziráky Endre felsődobszai lelkész mond. A száz év előtti példa megismétlésére a kassai evangélikus lelkész, Mohr Béla egy evangélikus kisdedit keresztel meg a templomban.

Erre az alkalomra írja Révész nagyszerű kis tanulmá-

nyát: „A kassai református templomok rövid története.” (16 lap. Sárospatak, Főiskolai nyomda.)

Délben közebed a Schalkházban, melyen a főtéma: új templom kellene! Reménységgel várják, hogy a kincstár elfogadja a presbitérium ajánlatát és rövidesen megépülhet a szép új nagy református templom a nagy gyülekezet számára. (1911-ben újra szaporodik az egyház, már 2673 a lélekszám.)

Ez év végén a presbitérium második segédlelkészül Révész Imrét, a lelkész fiát alkalmazza, aki 1912 augusztusáig szolgált az egyházban, akkor Kolozsvárra távozik, ahol a teol. fakultás helyettes tanára, később pedig a nagy tiszántúli egyházkerület püspöke lesz.

Révész lesz a gondnoka a pataki iskolának

Révész Kálmánt a sárospataki főiskola egyházi gondnokává választják. A presbitérium 1911 szeptember 26-án üdvözli őt e kitüntetés alkalmából. A pataki főiskola mindig készséges szolgálatú férfiút nyer benne.

Bassó-alapítvány

1912 december 8-án újabb alapítvánnyal szaporodik az egyházi alapítványok sora. Dr. Bassó Imre, presbiteri jegyző édesatyja emlékezetére 500 koronás alapítványt létesít, hogy annak kamatait az egyház jó előmenetelű szegény református tanulók között ossza ki.

Az egyik síremlék múzeumba kerül

1913 június 8-án a kassai múzeum igazgatósága kéri az egyházat, hogy a Szepsi-úti régi temetőben lévő jeletlen vas síremléket ajándékozza az egyház a múzeumnak. Az értékes síremlék azóta a kassai múzeumban látható.

1913—14. iskolai évre a sárospataki ingyenes konvikтусi helyre Ajtay Sándor fiát jelöli ki a presbitérium.

Munkácsy József halála

1913 július 25-én nagy gyásza van az egyháznak. Meghal hűséges vén presbitere és nagy jóltevője, Munkácsy József, 89 éves korában.

Az egyháznak 25.000 koronát, az abaúji egyházmegyei gyámintézetnek 12.500 koronát hagyományozott, még halálával is áldást árasztva szeretett egyházára. Van sír- emléke is, de annál sokkal jobban hirdeti emlékét az egyház 40 méteres sugár tornya, az ő ajándéka és a sok letörölt könny, amit jótékonykodásával mívelt.

Sürget a templomkérdés

A templomkérdés mind sürgetőbbé válik, hiszen 1914-ben már 3591 a gyülekezet lélekszáma. Tíz év alatt 1491 lélekkel nőtt az egyház. A templom nem képes befogadni a gyülekezetet. A kincstártól nincs felelet az ajánlatra, azért az egyháznak magának kell megoldania sürgősen e kérdést. Ezért 1914 július 26-án a presbitérium elhatározza, hogy a Konventtől százezer korona templomépítési tökesegélyt kér. A Konvent azonban a jó módú egyháznak csak negyvenezer koronát hajlandó adni. Az építkezés így is megkezdődhetne rövidesen, de kigyúl a világ és megkezdődik annyi sok békeév után az első világháború.

Az egyház az első világháborúban

A világháború kitörése meghiúsítja a templomépítési szándékot. Az egyház felett gondok kezdenek tornyosulni. Jönnek a nehéz idők, amikor nem hogy építeni nem, lehet, de a pusztta lét fenntartása is igénybe veszi az összes erőket.

1914 augusztusában bevonul az egyházfi, Vily Lajos. Négy év múlva, 1918 húsvétján kerül csak haza, miután hadifogságban Turkesztánig elsodorta a viharos idők szele. Helyette felesége és leánya látják el a szolgálatot.

Az első hadikölcsön. Az első pánik

November 15-én tizenkétezer korona értékű hadikölcsönt jegyez az egyház.

A hó végén rémület vág végig a városon: az orosz inváziótól való félelem. A lakosság jórésze elmenekül. A lelkész segédlelkészeivel együtt helyén marad. Karácsonyra megnyugosznak a kedélyek, a gyülekezet jórésze visszatér. A gyülekezet ez első háborús karácsonyán sárospataki legátus nem hirdeti az ígét, mert a presbitérium úgy határozott, hogy míg egyházfí nincs (aki összeszedje a legátus részére szánt adományokat), addig nem fogad legátust.

Második hadikölcsön, harmadik hadikölcsön

1915 október 27-én az egyház a konvent által megszavazott negyvenezer korona templomépítési tőkesegély hitelére újabb hadikölcsönt jegyez.

A sebesült katonák gondozásával, a menetszázadok búcsúztatásával megszaporodik az egyház lelkészének és segédlelkészeinek dolga. Csak 1915-ben jön Kassára egy tábori lelkész.

Révész a saját költségén kiad egy kis imádságos könyvecskét a katonák számára, melyben az egyház segédlelkészei, Makay Kálmán és Felméry Albert írnak imádságokat. Az ötszáz példány mihamar elfogy.

1915-ben egy evangélikus polgár, Berta Károly 1000 koronát ad a kassai református egyháznak.

1916 április 30-án újabb hadikölcsönt jegyez az egyház, már harmadízben, ezúttal ötezer koronát.

1917 júniusában el kell adnia az egyháznak a Munkácsy-féle házat nyolcvanezerhúsz koronáért, hogy az egyre növekvő drágaságban el tudja látni kötelezettségeit. A szép ház árának egyrészét ismét hadikölcsönbe fektetik.

Nehéz és aggasztó idők jönnek, de nem veszik el az egyház kedvét attól, hogy szeretettel meg ne ünnepelje Révész Kálmán 25 éves kassai lelkészségének jubileumát.

Révész 25 éves jubileuma

A szép ünnepség 1917 augusztus 5-én történik meg. E napról azt mondja Révész: „Egyik legragyogóbb fénypontja volt e nap életemnek. Hálát adok a jó Istennek, hogy ezzel a nappal megajándékozott.”

Az ünnepség alkalmából „Két kassai jubileum...” címen az egyház megjelentet egy füzetet. Első fele: „Egy hitvalló prédikátor. Czeglédi István születésének 300-ados évfordulójára írta Dr. Révész Kálmán.

Második fele: „Egyházi beszéd. Irta és Révész Kálmán esperes kassai lelkészségének 25 éves jubileumán elmondotta Dr. Révész Imre.”

A megható ünnepen Révész Imre a Zsid. I. 9. alapján hirdeti az ígét: „Szeretted az igazságot és gyűlölted a hamisságot; annakokáért felkent téged az Isten, a te Istened, örömmek olajával a te társaid felett.”

„Ímé te, pásztorod köré sereglett örvendező és hálaadó gyülekezet — mondja többek közt — íme Te, Istened színe előtt, gyülekezeted meghitt, áldó körében hálaadásal leboruló, örvendező pásztor: ha a ti mai örömetek, ha a mi mai örömünk is Jézusunkkal való élő összeköttetéseinkből fakad s az ő igazságának és az ő szeretetének örök forrásaiból patakzik alá: akkor nincs miért rejtegetnünk azt a világháború megannyi rettegése között sem, és nincs okunk aggságoskodni afölött, hogy most, egynéhány tűnő pillanatra legalább, mi is valóban a mi társaink fölött, kiváltságosan érezzük fölkenve magunkat a szent örömmek olajával. Nincs okod szégyenlened örömdöt nemes gyülekezet, ha egyszer a te lelkiismereted bizonyosságot tesz tenéked arról, hogy ez a te mai örömdöt nem a személyi kultusz és a társadalmi tetszelgés hamis és hazug visszfénye a te arcodon, — tehát nem önző öröm, hanem boldog és erős bizonyosság abban, hogy te, a te jeleneddél és a te szeretetteddel, a te emlékeiddel és a te reményeiddel Isten akaratából és az Úr Jézus Krisztus tiszta evangéliumának igazságával és erejénél fogva állasz kétszáz és hetvenhárom esztendő óta itt a helyeden — ezen a kiváltságosan dicsőséges, mert kiváltságosan nehéz örálló helyen. Oh téged e két és háromnegyed

század ugyancsak alaposan megtaníthatott arra, hogy az öröm: az igazság, tehát az öröm útja: a szenvedés. Száz évig küzdöttél a létjogodért — és amikor kivívtad azt, másik száz évig ostoroztattál, amiért ragaszkodni mertél hozzá. Úgy-é tudod, mert tagjaid, egymást követő nemzedékeid szívéen át győződtél meg róla, hogy tégedet nem emberi erő tartott meg ebben az emésztő küzdelemben? Úgy-é tudod, mert elhitte azt bizonyosan minden egyes tagod, hogy ha nem volna örök, isteni igazság az a, most négyszáz esztendeje tisztább, igazabb fényre derített evangélium, amelyben hittél és amelyben hiszel: hát akkor nemhogy fölmagasztaltattál volna sok társaidnak fölötte, hanem pozdorjává omlottal volna széjjel, már a legelső ostorcsapás alatt? Úgy-é, ez a hit ragyog most orcádon, amikor a mának és holnapnak minden félelmével diadalmasan nézel szembe és mersz örülni, mert tudod, hogy a jogodat nem a magad önző érdeke és Isten előtt semmis érdeme, hanem a Te megtartó Istenednek igazsága és ereje és a Te megváltó Jézus Krisztusodnak drága vére adja hozzá?! Ha ez így van, akkor örvendj, nemes gyülekezet: ezt a te örömdöt senki el nem veszi tőled...”

A presbitérium egy értékes briliánsgyűrűt ad lelkészének, melyet Szalay László főispán-presbiter nyújt át, a kassai református nők pedig ezüst gyümölcstartót és tárcát adnak, melyet Hegedűs Pál tábornok felesége és Márffy Natália nyújtanak át. Révész volt segédlelkészei egy ezüst szivardobozt ajándékoznak, melyet Kádár János vizsolyi lelkész, egykori kassai segédlelkész nyújt át az ünnepeltnek.

*Az evangélikus templom
százados évfordulója*

Augusztus 20-án a testvér kassai evangélikus egyház örömmünnepe van. Temploma felszentelésének egyszázados évfordulóját ünnepli. Ez alkalommal a száz év előtti példa felelevenítették és Révész egy református gyermeket keresztel meg az evangélikus templomban.

1916 eseményei, harang elvétel...

1916-ban dr. Kádóc Jenő honvéd főtorzsorvos 200 koronát hagyományoz. Nagyobb adomány nincs. A megnehezült idők jele ez. Ez év október 29-én elviszik hadicélra az egyház kisebbik 184 kg-os harangját. 756 koronát fizetnek érte. Az év végén az egyház újra jegyez hadikölcsönt.

1917-ben újra 25.000 korona hadikölcsönt jegyez az egyház. Ezzel minden nélkülözhető pénze hadikölcsönben van már. De hiába van minden áldozat, idehaza a pénz és könnyáldozat, a frontokon pedig a véráldozat, eljön a magyar történelem egyik legborzalmasabb katasztrófája.

1918 szomorú és rettenetes éve

Az év még jól kezdődik. Az év elején tartott presbiteri gyűlésen (hagyományosan mindig január 6-án szokták volt tartani az első presbiteri ülést) a presbitérium szeretettel köszönti lelkészét abból az alkalomból, hogy a teológia díszdoktora lett.

Az augusztus 4-iki presbiteri ülésen szomorúan jelenti a lelkész, hogy az orgonasípokat elrekvirálták.

Október 27-én a reformáció ünnepe előtti vasárnapon Czeglédi Istvánról emlékszik meg Révész, aki 300 évvel azelőtt született. A szokásos reformáció ünnepélyt, melyet a kassai protestáns ifjúság közösen szokott rendezni, ez évben nem lehet megtartani, mert az iskolák már hónapok óta zárva vannak az úgynevezett spanyol járvány miatt.

A presbitérium hűségnyilatkozata a Nemzeti Tanácsnak ...

Október 31-én Kassán is felesküsznek a hatóságok a Nemzeti Tanácsnak. A presbitérium november 24-én foglalkozik az új helyzettel. Abban a szent meggyőződésben, hogy az új helyzet a független és öncélú Magyarország oly régóta, századok óta várt és áhított kezdete, a boldog, az Ausztria és Habsburgmentes Magyarországé,

üdvözlik a „köztársasággá lett új Magyarországot” s felajánlják erőiket a „visszanyert szabadság vívmányainak megőrzésére, a nagy átalakulás megfontolt, békés keresztülvitelére, — a haza ősi határainak, nemzeti egységének és épségének védelmezésére”. Nagyszerű dokumentum ez a nyilatkozat a kassai presbitérium hazaszeretete és nemzeti célkitűzése mellett. Sajnos, a kommunisták egészen másképp gondolták el az „új Magyarország”-ot és elgondolásuk irtózatos katasztrófába hajtotta a szerencsétlen országot és a szerencsétlen Kassa városát.

Révész püspök lesz...

Révész Kálmánt és általa a kassai egyházat nagy kitüntetés éri 1918-ban. A tiszáninneni egyházkerület püspökévé Révész Kálmánt választják. 1918 december 19-én Miskolcon be is iktatják a püspöki hivatalba. Oh, hogy megtudná ünnepelni ezt a tényt a kassai gyülekezet békés időkben, ezt az eddig történetében páratlan tényt, hogy lelkészből püspök lett. De most nem az ünneplés, hanem a gyász, a jajgatás és fogcsikorgatás nyomorúságos idei jönnek.

Kassát megszállják a csehek...

1918 december 29-én vasárnap délután cseh csapatok vonulnak be Kassára és megszállják Abaúj vármegye területét Hidasnémetiig.

Rettenetes szerencsétlenség és kimondhatatlan szomorúság ez az ezeréves Magyarországra, Kassára és benne a magyar református egyházra.

A cseh megszállás alatt kezdődő 1919-iki évben a hagyományos január 6-iki presbitéri gyűlést még meg lehet tartani, de azután a csehek nem engedélyeznek több gyűlést. Szomorú uralmuk június 7-ig tart.

A vörösök Kassán ...

Június 7-én ta cseh katonaság kihúzódik Kassáról és a lakosság örömujjongása közben bevonulnak a városba a

magyar vöröshadsereg csapatai. A bevonulás után a kommunista népbiztosok azonnal gondoskodnak az ujjongás megszüntetéséről: a magyar nemzeti zászlókat bevonatják és kommunista osztályuralmat léptetnek életbe.

A rövid uralmuk alatti vagyonszükségre jellemző, hogy június 22-én éjjel betörés történik a kassai református templomba. A kórházi perselyt a betörő kifosztja, az egyik templomi terítőt ellopja, a másikat pedig darabokra szaggatja.

A cseh uralom kezdetei...

Július 4-én kivonulnak a vörösök Kassáról és bevonulnak oda ismét a csehek. A boldogtalan város elszakad a magyar hazától, amelynek mindig szerves része volt.

Július 7-én Hennoque francia tábornok, Kassa katonai diktátora, ünnepélyes fogadtatására kihajszolják a magyar hatóságokat s meghajlással kell hódolniuk a francia előtt, akinek! dicstelen „diktátorsága” azért is szégyenletes, mert egy 15 éves magyar gyermeket is agyonlövet.

Július 12-én a következő felhívás érkezik a kassai református egyház lelkészéhez:

„5505/1919. Ein.

Református egyház lelkészi hivatala.

K o s i c e .

Hennoque generális, katonai diktátor parancsa folytán felkérem, hogy a legnagyobb francia nemzeti ünnep alkalmából 1919 július 14-én, azaz hétfőn reggel 9 óraikor a Bastille lerombolásának emlékére templomában dísz-istentiszteletet tartson a Szlovénzskón elesett cseh-szlovák hősök lelkiüdvéért és Kassa város felszabadulásának az örömére.

Kosice, 1919 július 12-én.

PH.

Dr. Mutnansky, starosta.”

A kikényszerített „dísz”-istentisztelet úgy zajlott le, hogy reggel 9 órakor 14 nő és 8 férfi (köztük a lelkész, kántor és egyházfi is) megjelent a templomban. Révész

egy hétköznapi imát olvasott fel, mely található Révész Bálint „Köznapi imádságok” című könyvében (III. kiadás III. heti, hétfői imádság a 95—99. lapokon). Elénekeltek a XXVIII. zsoltár 1., 2., 5. versét.

*Tárgyalás a pozsonyi „minisztérium”
kiküldöttjével*

A megszállást annyira ideiglenesnek tartotta minden magyar, hogy Révész is Kassáról akarta kormányozni az egész tiszáninneri egyházkerületet.

1919 szeptember 4-én a pozsonyi „minisztérium” Stunda István „ref. titkár” útján tárgyal Révészszel. Stunda egykor a pataki teológia diákja volt, most pedig renegát. Stunda által ígéretet tesz a pozsonyi „minisztérium”, hogy megadja a református egyházak autonómiáját, államsegélyét, de csak abban az esetben, ha a lelkészek leteszik az új államnak a hűségesküt és ha a megszállott területek reformátusai „Szlovenszkói Református Egyház” cím alatt szervezkednek.

Révész azt felelte, hogy a béke ratifikálásáig szó sem lehet semmiféle szervezkedésről, vagy éppen hűségesküről. Ha ilyesmire kényszeríteni merik a református lelkészeket, akkor kivándorolnak.

1919 utolsó felének eseményei

1919 november 22-én elhagyja Révészt utolsó segédlelkésze, Szabó Andor is, miután nem volt hajlandó letenni a cseheknek a hűségesküt. A vallásoktatást az aggastyán Gaskó kántor veszi át.

1919 december 29-én volt Kassán a nagy csehszlovák nemzeti ünnep, Kassa megszállásának első évfordulója. A zsupán falragaszokon hívta fel a város lakosságát, hogy e napon mindenki menjen el hálát adni a saját templomába. A kassai összes templomokban volt ilyen kikényszerített „hálaadó” istentisztelet, csak a református templom kapui maradtak zárva.

A nagy magyar város lakossága a cseh zszarnoki uralom alatt lélekben összekovácsolódik, szétszakíthatatlanul. Eltűnnek a társadalmi és elmosódnak a felekezeti ellentétek.

1920 január 1-én Fodor János nagyprépost, pápai prelátus vezetése alatt a kassai római katolikus székeskapitánus tagjai testületileg keresik fel Révész Kálmánt: „Ilyen eset sem igen történt még, mióta a világ fennáll” — írja emlékezésében meghatottan Révész Kálmán.

A trianoni „béke”

1920 a rettenetes trianoni béke esztendeje. A „békét” július 4-én kötik meg és az szentesíti Magyarország felbontását. A „béke” okmánya halálos ítéletű okmánya lesz az integer Magyarországnak. Kassa „Kosice” néven, amely név Kassa egyetlen történelmi okmányán egyetlenegyszer sem fordult elő 1919-ig, Csehszlovákiához csatoltatik. Dacára annak, hogy túlnyomó többsége színmagyar és dacára történelmének. A magyar tragédiának különösen megrázó fejezete volt Kassa elszakítása s a csonkaországban sírva és megrendülve vették tudomásul, hogy Rákóczi városát, a „kuruc Kassát” elrabolták elleneségeink.

Trianon valósággá tette azt, ami szörnyű és logikátlan lázalom volt. Magyarország darabotom szaggattatott.

Csehszlovákiához sodort a békekötés az abaúji egyházmegye 72 egyházközségéből 20-at. Az egész Csehszlovákia területén negyedmillió magyar református kezdte enni a kisebbségi sors keserű kenyerét.

Révész elhagyja Kassát...

Révész püspök látván a helyzetet, hogy püspöki kötelességének eleget tehessen, s miután a miskolci egyház lelkészének meghívta, 28 évi kassai működés után szep-tember 30-iki hatállyal lemond kassai hivataláról. A

kassai egyházközség megmaradt tagjai mély megindultsággal veszik tudomásul a lemondást.

Az egyházközség nagyon leapadt lélekszámban. Az apokaliptikus időben az egyháztagok jelentékeny része egyszerre eltűnik a városból, elvándorol az anyaországba, a csonkaországba, az egyház szinte belerendül abba, hogy 4500 lélek kétharmadát rövid időn belül elveszíti.

Most még a régi öreg lelki vezérét is el kell veszítenie. Hívják magasabb szempontok és elkötelezések. A rab-ságban maradt Kassa református egyházának tagjai sírva búcsúznak el Révész Kálmántól és ő is lelkében mélyen megindulva hagyja el a kassai bástyát, ahol élete java-részét töltötte.

Az egyháznak, a rettenetesen megfogyott egyháznak és az édesanyai háztól, a magyar hazától elszakadt egyháznak teljesen újonnan kell szervezkednie, mert már vezetősége sincs. Főgondnoka Naményi József a csonkaországba távozik. Helyébe 1920 szeptember 5-én Sipos Bertalant választják gondnokká.

Gönczy Gábor lesz a kassai lelkész

Szeptember 19-én mondja el Révész Kálmán búcsúzó beszédét, a Cselekedetek XX. rész 22., 24. és 32. vers alapján. Istentisztelet után a megrendült lelkű gyülekezet új lelkipásztort választ. Egyhangúlag Gönczy Gábor eperjesi lelkész, egykori kassai segédlelkészt választják meg. Róla jó bizonyosságai vannak a gyülekezetnek, mert hosszú évekig volt kassai segédlelkész, s később mint vizsolyi, majd a közeli Eperjes missziói lelkésze is kapcsolatot tartott fenn a kassaiakkal. Negyvenhét éves, mikor átveszi az elerőtlenedett, legyengült, szomorú kassai gyülekezetet, azzal a nagy feladattal, hogy a viharban megőrzi és összetartja azt, amit meghagyott még az, ítéletes idő a kassai református nyájból.

*Révész utolsó üzenete a
megszállott területen maradt nyájhoz ...*

Révész Kálmán szeptember 23-án hagyja el végleg Kassát. „Óriási előzetes hajsza után bepakoltunk és elindultunk d. u. 3-kor Miskolc felé.”

Előzőleg szeptember 20-án írt levelében búcsúzik el az egyházkerülete Csehszlovákiába szakadt részétől. Az esperesek útján üzeni:

„Nagytiszteletű Esperes Úr!

Pár nap múlva elhagyom Kassát és Miskolcra költözöm. Tiszáninneri egyházkerületünk integritását és egységét a lehetőség határai között igyekszem ezentúl is fenntartani, de míg a viszonyok nem változnak, feltétlenül szükséges az egyházkerület szlovenszkői részének egy ott lakó püspökhelyetttest rendelni. Ezt a július 1-én (Kassán) tartott egyházkerületi közgyűlés már meg is tette, amidőn Kassáról való elköltözésem esetén Czinke István egyházkerületi főjegyző urat nevezte meg törvényes püspökhelyettesül. Szíveskedjenek tehát ez értesítés vételétől fogva a püspöki hivatalt érdeklő ügyekben öhozzá (Rimaszombat) fordulni.

Eltávozásom alkalmából Isten áldását kívánom a tiszáninneri egyházkerületnek elszakadt részeire, annak espereseire, lelkészeire, elöljáróira és híveire kicsinytől fogva nagyig. Olvassátok és szívleljétek meg Mikeás VII. 7—10., Csel. XX. 28—32., I. Kor. X. 12—13., II. Kor. IV. 8—9., 16—18. verseket.

A mi Úrunk Jézus Krisztusnak kegyelme legyen Míndnyájotokkal. Ámen. Kassa 1920 szeptember 20. Dr. Révész Kálmán püspök s. k.”

Révész a levél kelte után 3 nappal elhagyja a csehszlovák megszállt területté vált Kassát. Eltávozása órájában a kemény ember megrendülten írja be a kassai egyház jegyzőkönyvébe az áldást: „Isten gazdag áldása és örök oltalma legyen mindig szeretett kassai gyülekezetemmel.”

Gönczy Gábor beiktatása.

Gönczy 1920 október 3-án foglalja el lelkészi hivatalát Kassán. Megfogyott gyülekezetet vesz át, 4500 lélek helyett már csak 1600 körül van a kassai református egyház lélekszáma. Néhány száz még ezek közül is elvándorol rövidesen. Az új lelkészt Idrányi Barna egyházmegyei tanácsbíró iktatja be tisztébe. A gyülekezet nevében Szalay László ny. államtitkár, főgondnokhelyettes köszönti. Szól a nehéz időről:

„A vallástalanság hivatalosan proklamálva. A közszabadság elnyomva. A nemzeti érzés bilincsbe verve. Szorongás a szívekben, csüggedés a lelkekben. A látóhatár sötét. Sivár a jelen, bizonytalan a jövő...” Aztán szinte könnyörögve fordul az új pásztorhoz az öreg magyar főember: „Őrizze meg egyházi intézményeink nemzeti jellegét, ősi szabadságát, ne feledje el, hogy ennek a magyar egyháznak mindig magyarnak kell maradnia ...”

Gönczy válaszában elmondja, hogy ő nem tudja pótolni Révész Kálmánt, azzal tisztaban van, de igyekezni fog hűséges szolga lenni. Huszonhárom éves lelkészi gyakorlatot, soha nem szűnő lelkesedést hoz a kassai gyülekezetbe. Hogy új élet indulhasson, ahhoz szükségesnek látja a sokkal fokozottabb lelkigondozást, családlátogatást ...

Ahogy lehet...

Elkezdődik a harc a puszta létért.

A kisebbségi sors minden sanyarúságát érzi a magyarság abban a Kassában, ahol pedig a lakosság majdnem teljesen magyar, egy egészen elenyésző kisebbség kivételével. Nincs semmi kézzelfogható reménység a helyzet változására. Sötétség van, de világítanak azok az igék, amelyekre a búcsúzó Révész hívta fel az elsodort gyülekezetek figyelmét. Ez a vigasztalás: „... én az Úrra nézek, várom az én szabadításom Istenét; meghallgat engem az én Istenem!” „Ne örülj én ellenségem! Elestem ugyan, de felkelek, mert ha még a setétiségben ülnék is, az Úr az én világosságom.” (Mikeás VII. 7—8. v.)

Gönczy nem játszik ugyan szerepet az egyházmegyei és egyházkerületi életben (ideje nagyon foglalt, 1920-tól 1931-ig teljesen egyedül látja el az összes lelkészi teendőket), de azért Kasisa, a nagy magyar gócpont fontos helye lesz a felvidéki elszakított rab magyar reformátuságnak. Itt szervezik meg 1920 december 21-én a „Szlovenszkói Tiszáninnyi Egyházkerületet”, itt választják püspökké Czinke Istvánt. Itt tartanak sok egyházkerületi gyűlést (1923 okt. 16., 1924 szept. 28., 1929 júl. 23., 1934 március 20. stb.).

Sok konyenti tanácskozásnak is Kassa a színhelye. (1924 január 8., 1924 aug. 26., 1927 nov. 22., 1928 dec. 13., 1931 március 18.) A megszállt területi egyetemes egyház 1926 május 25—27-én rendezi Kassán az országos lelkészgyűlést, ahol fontos kérdések kerülnek döntésre (nyugdíjügy, teológia, belmisszió, hitélet).

Az egyházmegyei gyűlések és konferenciák központi helye is Kassa lesz a megszállás ideje alatt.

1921 június 19-én a presbiteri gyűlésen jelenti a lelkész, hogy a lelkészek és gondnokok a csehszlovák kormány által megkívánt hűségesküt letették. A cél: a református magyarság megtartása minden áron: *ahogy lehet!*

A magyar templomba nem mehet idegen!

De mikor létében akarják támadni a ref. egyházat, akkor nincs józan megalkuvás. Mikor aknamunkával akarják a kassai református egyház magyar jellegét meghomályosítani, akkor a legélesebben elleneszegülnek. Példa erre az 1921 november 5-i presbiteri gyűlés jegyzőkönyvének harmadik pontja:

„Felolvastatott az itteni cseh ref. egyház azon kérelme, állítólagos lelkésze és gondnoka által aláírva, hogy templomunkat isteni tisztelet céljaira nekik minden vásár- és ünnepnapon átengedjük. Ezen kérelem tárgyában a következő egyhangú határozat hozott meg:

Amennyiben a presbitériumnak nincsen tudomása arról, hogy Kassán a cseh ref. egyház a törvényben

előírt alakszerűség megtartásával szabályszerűen megalakult s megalakulása a felsőbb egyházi és állami hatóságok által tényleg jóváhagyatott és megerősített, — ez okból kérvényezőkkel tudatja, hogy a fenti körülmények igazolása előtt templomának Istentisztelet tartása céljából leendő átengedése iránt előadott kérelmükkel érdemben nem foglalkozhatik.”

A lelkész a presbitérium minden tagjával s gyülekezete nagyobb részével személyes pásztori összeköttetést tart fenn. A nagyon lepadt gyülekezetben ezt meg lehet és meg is kell tenni, mert a nyilvános istentiszteleti alkalmakon sok mindent nem lehet a lelkekkel közölni a templomot szorgalmasan látogató és a lelkészt többször feljelentő kérek miatt.

Megfogyva, de elindul az élet...

Bizony a gyülekezet még egyre csökken s Gönczy az 1922 október 22-i presbitériumi ülésen jelenti, hogy az egyház 36 tagból álló presbitériuma immár az elköltözések miatt 12-re csökkent.

De megfogyva is, nehéz anyagi helyzetben is, kisebbségi sorban is, töretlenül folyik az élet. Gönczy vallásos estélyeket rendez, amelyeknek bevétele a nagyon megcsappant és önkéntessé vált egyházi adóval éppen hogy fedezni tudja az egyház szükségleteit.

Az áldozatkészség felélesztésén is működik, a nehéz idő dacára is szép sikerrel.

A város csillárt ajándékoz ...

1923 októberében elhatározzák, hogy a villanyt bevezetik a templomba. 1924 márciusára együtt van a 3138 cseh korona költség s kigyúlnak a lámpák a templomban és felfénylik a templom közepén a nagy csillár, amelyet Kassa városi tanácsa ajándékoz az egyháznak.

Szalay László lesz a főgondnok

1924 januárjában meghal Naményi Gyula főgondnok, aki 1897 február 19 óta gondnoka, 1901 április 1-től pedig főgondnoka volt az egyháznak. Meg nem szállott földön hal meg, Kassáról nem mehet sírjához senki. Meggyászolják szeptember 14-én az egyházközségi közgyűlésen egyhangúlag Szalay László ny. államtitkár, eddigi h. főgondnokot választják meg főgondnokká.

A lelkésszel való állítólagos nézeteltérések miatt Szalay lemond és nemsokára, december 2-án meg is hal.

Halálával eltávozik a legsúlyosabb magyar egyéniség a kassai presbitériumból. Nem keresztyén lelkületű és még természetes intelligenciával sem rendelkező, és ami még ennél is nagyobb baj, hittel sem bíró olyan egyének kerülnek be a presbitériumba, akik valóságosan megmérgezik annak légkörét, szemtelen, kihívó, szeretetlen és a presbitérium méltóságát mélyen sértő viselkedésükkel és szavaikkal. És mivel sajnos, az egyházfegyelem nem működik a kassai egyházban, pedig enélkül nem egyház az egyház, óriási erkölcsi kár éri emiatt az egyházat és ezek az egyének sokáig bitorolhatják tisztos ősök helyét a gyülekezet vezértestületében. A kassai egyház szégyenfoltja az, amit nemsokára ez a belső ellenség mivel a pusztán létért küzdő egyházban. Egyelőre azonban még csak készíti a sátán a meghasonlás mérgeit, hogy aztán néhány év múlva előtörjön az egyház romlására. Hogy mégsem teljes a rombolás, az annak köszönhető, hogy a sátán csatlósai kevesen vannak a presbitériumban és a presbitérium nagyrésze derék, hűséges és az egy szükséges dolgot szem. előtt tartó férfiakból áll, akik egy ideig eltűrik ugyan a belső ellenséget, de egyszer aztán leszámolnak vele s megtisztítják tőle a presbitériumot.

Gaskó kántor halála

1925 január 20-án, ötvenhét évi szolgálat után meghal az egyház kántora, Gaskó Gyula. Híres énekes és nagy jó ember volt, hű egyházi szolga. Jó emlékét máig is emlegetik a kassai gyülekezet vénei.

Sedvy Pál lesz a kántor

1925 május 3-án a presbitérium egyhangúlag megválasztja Sedivy Pál nyugalmazott tanítót kántornak és hitoktatónak, öreg ember már, de tehetsége szerint hűséges és igen pontos szolgája lesz a kassai egyháznak 1943 december 31-ig, amikor nyugalomba vonul, s 18 évi kántori szolgálat után a kassai gyülekezet szeretettel elbúcsúzik tőle.

Adományok...

A losonci teológia fenntartásához a kassai egyház 500 koronával járul hozzá, ugyancsak 500 koronát ad erre a célra Deák Gyula presbiter is az 1925. évi augusztus 23-i presbiteri ülésen.

Az áldozatkészség is ismét fellobog. 1925 augusztusában özv. Szalay Lászlóné, férje emlékezetére 5000 cseh koronát ajándékoz az egyháznak.

1926 november 19-én Siposs A. Gyula elhunyt neje, Dapsy Erzsébet emlékére háromezer koronát hagyományoz.

Deák Gyula lesz a főgondnok

1927 július 10-én az elhalt főgondnok Szalay László helyett főgondnoknak a zsidószármazású Deák Gyula eddigi presbitert, takarékpénztári igazgatót választják meg, aki ennek emlékére 5000 cseh koronát ad az egyháznak. Anyagilag nagy támogatója és hűséges főgondnoka lesz az egyháznak, rövid ideig.

Ugyanazon a gyűlésen az elhalt gondnok, Sipos Bertalan helyére Kis Károlyt választják meg gondnoknak, de a hű ember nem sokáig szolgálhatja szeretett egyházát, mert 1929 május 5-én meghal.

1927 október 2-án meleg szeretettel ünnepli a gyülekezet Gönczy Gábor 30 éves lelkészi és 25 éves házassági évfordulóját.

A temető köveit eladják ...

1929-ben eladják a régi temető sírköveit egy kassai kőfaragó mesternek, ami azért volt igen-igen nagy kár, mert a kövek között (mint ezt a régi evangélikus temető okosan megmentett értékes sírkövein láthatjuk) nagy történelmi értéket képviselő emlékek semmisültek meg. Sőt, tekintettel arra, hogy a város éppen cseh megszállás alatt volt, egy olyan idegen hatalom birtokában, amely vitássá tette ennek a városnak magyar jellegét, egyenesen a magyarság elleni bűn volt néhány száz cseh koronáért áruba bocsátani olyan nagyszerű magyar dokumentumot, mint egy régi magyar református temető összes sírkövei. Sajnos, a presbitérium és az egyház tagjai között egyetlen ember sem akadt, aki megakadályozta volna a temető köveinek eladását.

Dr. Benson Róbert lesz a gondnok

1929 december 22-én dr. Benson Róbert törvényszéki titkárt választják meg gondnoknak, aki 1943-ig viseli a rábízott tiszteletet, amikor önkéntesen lemond. A gyülekezet akkor megköszöni sok hűséges munkáját és kéri, hogy mint presbiter maradjon meg továbbra is az egyház vezetőségében. Ma is presbiterünk.

1930 eseményei, új harang...

1930 február 15-én az egyház énekkara a Lőcsei-házban bált rendez a harang-alap javára. Hátér a cseh korona a jövedelem.

1930 június 15-én Deák Gyula főgondnok lemond, Török Lajos algondnok pedig 30 évi szolgálat után meghal július 15-én. Szeptember 21-én harangszentelés öröme gyülekezik egybe a kassai gyülekezet. Az élet jele, a gyarapodás jele az új harang megkondulása, a kassai református templomban. Ezt az új harangot az első világháborúban elvitt harang pótlására vette a gyülekezet. Szép harang volt, 425 kg. Csak volt, mert 1944 április

26-án elvitték ezt a harangot is hadicélra. Már a toronyban darabokra törték és úgy szállították el. Úgy látszik, hogy az egymásután következő világháborúk mindegyike megszedi áldozatát a kassai református toronyból. Várva várjuk a békét, hogy újabb harangot önthessünk, a béke szépzengésű harangját, Isten dicsőségére.

Torzalkodások kezdetei a presbitériumban

Ez év végén megkezdődnek a torzalkodások Gönczy lelkész és néhány presbiter, meg gyülekezeti tag között. December 19-én a presbitériumban egy panaszlevelet olvasnak fel a lelkész ellen, melyben azzal vádolják, hogy a főgondnok (Deák Gyula) lemondásának ő az oka, a segédlelkész beállítása ő miatta késik és ő alkalmaz görög katolikus vallású egyházfit, aki a református úrvacsora kiosztásakor segédkezik. A presbitérium elhatározza, hogy 1931 január 1-re segédlelkészt kér. Az egyházfit, miután tíz éve szolgál már, megtartják, helyette az álgondnok fog segédkezni úrvacsoraosztáskor a kelyhek megtöltésében.

Algondnoknak 1930 december 28-án Török József bádogosmestert választják meg, aki páratlan hűséggel és odaadással, szeretettel és magát nem kímélve szolgálja mai napig mindenki megelégedésére az ő szeretett egyházát. A presbitérium erősen hibázott abban, hogy a másvallású egyházfit nem engedte el, mert nem lehet indok a megtartása mellett az, hogy már tíz éve szolgál. Sajnos, a református hitelvek és gyakorlat szempontjából ez a presbitérium erősen liberális alapon állott.

A segédlelkész 1931 elején meg is érkezik: Gaál Istvánnak hívják, derék, buzgó ifjú, aki a belmissziói munkákat (vasárnapi iskola, leányegyesület, Kie stb.) azonnal megindítja a gyülekezetben. Munkájával csakhamar kiérdemli az egyház osztatlan szeretetét. Az ő beállításával az egyik vádpont elesik a lelkész ellen, de az 1931 február 8-iki presbitériumi ülésen néhány presbiter új vádakkal illeti a lelkészt, hogy az egyházi vagyont hűtelenül kezeli. A presbitérium megállapítja, hogy a vádak

légből kapottak. Ettől kezdve évekig áldatlan harc keletkezik a lelkész, néhány presbiter és néhány gyülekezeti tag között. Ez nemcsak azért sajnálatos, mert ilyesmi a kassai gyülekezetben, Nánási Lovász András esetét nem számítva, még soha nem fordult elő a századok folyamán, hanem főképp azért, mert a vádaskodások olyan hangnemben történnek, a presbiteri gyűléseken is sokszor egészen kocsmai stílusban beszélhetnek egyes presbiterek. Sem keresztyéni lélek, sem természetes jó modor és tisztesség nincs ezekben az emberekben, akik ilyen hangon mernek tárgyalni Krisztus gyülekezetében. De sajnos, velük szemben semmi fegyelmezés sem történik sokáig, s évekig bitorolhatják ezek az emberek a keresztyén és igazi presbiter-ösök helyét a kassiai presbitériumban.

Péter Mihály püspök látogatása

1931 június 4-én Péter Mihály püspök látogatja meg a kassai gyülekezetet. Ez a harmadik püspöklátogatás a kassai egyház történetében. A püspök tizenhét konfirmandus növendéket vesz fel a teljes jogú egyháztagok közé s miután azok fogadalmat tettek, megáldja őket.

A püspöklátogatási jegyzőkönyvbe becsúszik egy hazugság: „A gyülekezetben békesség van.” Ez sajnos, nem igaz, mert a sátán újra és újra meghasonlást szít.

Más oldalról örvendetes és élénk élet folyik a gyülekezetben, különösen a belmissziói téren és az ifjúsági munka terén.

1932 június 28—29-én az egyházmegyei ifjúság konferenciája zajlik le Kassán.

Siposs Andor Gyula szép serleget ad

1932 május 15-én értékes ajándékot kap az egyház. Siposs Andor Gyula, római katolikus kassai lakos, egy díszes ezüstserleggel ajándékozza meg az egyházat, felesége emlékezetére. Az ezüst serleg párja az aranyból ké-

szült serlegnek, amit Budapest székesfőváros I. Ferenc Józsefnek a Vaskapu megnyitásakor avatóserlegnek felajánlott.

Majdnem labdarúgópálya lesz a régi temető

1934 március 9-én egy „Olimpia” nevű footballcsapat kéri játszópályának a régi temetőt. A presbitérium „elvilleg nem kifogásolja”, hogy ősei csontjai felett ordító labdarúgók rohángáljanak. Szerencsére anyagi okok miatt nem sikerül a kegyetlen szándék. Bizony nagyon ráfér erre a presbitériumra Gaál István segédlelkésznek amaz indítványa, amit 1934 október 21-én tett, hogy ezután imával kezdjék és végezzék a presbiteri gyűlést. Sokkal hamarabb kellett volna!

A gyülekezeti ifjúság szabadossága

A szabadosságnak és fegyelmezetlenségnek ijesztő jelet mutatja a cseh éra alatt megfertőzött lelkű ifjúságnak néhány tagja, amikor az 1935 január 29-iki presbiteri ülésen a református ifjúság nevében a Csicserbe megválasztott Gaál István eddigi segédlelkész „kassai működésének továbbra való lehetővé tételét kéri, illetve *követelik*”. Ilyen illetlen, tiszteletlen és fegyelmetlen kérés még soha nem került a kassai presbitérium elé és sajnos, a presbitérium a „követelést” nem utasítja vissza, hanem tárgyalás alá veszi, azonban eredménytelenül.

1935 őszén az eltávozott Gaál helyébe Forgón Pál s. lelkész jön, majd 1937-ben Abary István.

A kassai egyház magyar egyház marad...

Gönczy türelemmel viseli a nehézségeket és a harcot, amelyet gyülekezete és presbitériuma néhány tagjával éveken át kell folytatnia..

Azonban töretlenül és nem engedve harcol a külső el-

lenség, az idegen elnyomó állam ellen, akkor, mikor az a gyülekezet magyarságához akar nyúlni. A templomban nem éneklük soha a csehszlovák himnuszt, ott más, mint magyar szó, nem hangozhat el. Kétszer is fegyelmi bíróság elé hurcoltatják Gönczyt a cseh hatóságok, de ő töretlen marad. Amit ígért beiktatásakor Szalay László h. főgondnoknak, azt állja: *magyarnak és nemzeti alapon állónak megtartani minden áron a kassai református egyházat*. Ebben sem az idegen hatóságok, sem a saját egyházi főhatóságai (amelyek idegen nyomásra kényszeríteni akarják őt) nem tudják megingatni.

És mikor a nemzeti frontot, a magyar bástyát kell védelmeznie, akkor ez a presbitérium, amelyikben máskor egyenetlenség és keresztyénietlen harcok dúlnak, egyszerre egységes lesz és odasorakozik lelkésze mellé. Ez ennek a presbitériumnak minden hibája dacára is az elvitathatatlan nagy történelmi szerepe a kassai egyház történetében: hogy magyarnak meg tudja tartani az egyházat. Itt, ebben egységesek. És ezért köszönet illeti őket, hogy a felszabadulásig töretlen magyarságban megtartották és átmentették Isten segítségével a kassai egyházat. Pedig sokszor saját felettes hatóságaik is kényszeríteni akarták már őket (maguk is kényszerítés alatt) a magyar bástya feladására. De ezek nem engedtek! Példa erre, szép és megörökítésre érdemes példa az 1937 február 9-iki presbiteri ülés, ahol:

„Olvastatott az abaújtornai ref. egyházmegye esperesi hivatalának 129/1937. sz. levele a kosicei ref. egyház presbitériumához, mely szerint az 1936 évi egyházkerületi közgyűlés 23. sz. határozatának 3. pontja értelmében felhívja a presbitériumot, hogy a közölt egyházkerületi határozat értelmében a gyülekezetben lévő szlovák kálvinisták részére gondoskodjék szlovák nyelvű istentiszteletek tartásáról, nevezetesen intézkedjék ezen istentiszteletek időpontjának megállapítása, valamint szlovákul végezni tudó lelkész alkalmazása és díjazása iránt s intézkedéseinek eredményeiről tegyen ide jelentést.

Presbitérium kellő megfontolás után a következőket határozta: a kosicei ref. egyházközség presbi-

tériuma mindenkor engedelmeskedéssel hajlik meg egyházi felsőbb hatóságának intézkedései előtt, ez esetben azonban még nem látja idejét ilyen határozathozatalnak, mert a legjobb tudása szerint a kassai ref. egyháznak szlovák nyelvű adófizető tagjai még nincsenek, ilyen kéréssel még eddig egyetlen egyháztag sem fordult egyházunk presbitériumához. Ennek a kérdésnek különben is magából az egyházból kellene először kiindulnia, onnan pedig a fenti indokok miatt eddig nem indulhatott ki.”

Az egyháznak a magyar nyelv védelmében való harcáról pompás dokumentum az 1937 november 18-iki presbitéri gyűlés jegyzőkönyvének negyedik pontja:

„Lelkészelnök jelenti, hogy a kassai I. sz. tanfelügyelő-ségi hivatal útján leérkezett az a miniszteri rendelkezés, hogy ezután a szlovák nyelvű elemi iskolákban a vallás-oktatás szlovák nyelven történjék. Kéri a presbitériumot, hogy a miniszteri rendelkezés ellen jegyzőkönyvi határozatban foglaljon állást, vagyis mondja ki, hogy a kassai ref. egyház magyar anyanyelvű gyermekei nyelvükön és az istentiszteletnek nyelvén nyerjenek továbbra is hittan nevelést.

Presbitérium addig is, míg felsőbb egyházi hatóságaink megteszik a gyermekek vallásnevelésének anyanyelven történésére vonatkozó lépéseiket a minisztériumban, a leghatározottabban kívánja, hogy a kassai áll. elemi iskolákba járó ref. növendékek vallásos nevelése a gyermekek anyanyelvén és istentiszteletünk nyelvén történjék. Erre jogot ad az 1868. évi 38. t. cikk 58. §-a, mely kimondja, hogy minden növendék anyanyelvén részesüljön az elemi iskolai oktatásban és ez vonatkozik a vallástan tanítására is. Ezt a jogot biztosítja az 1914. évi április 24-ről keltezett azon magyar miniszteri rendelet is, mely kimondja, hogy az összes állami, felekezeti és községi elemi- és polgári iskolákban a vallást a tanuló anyanyelvén kell tanítani.

Az iskolákra vonatkozó 1922 július 13-án kelt

csehszlovák törvény ezt a jogát az egyháznak nem szünteti meg, hanem helybenhagyja és megerősíti. A 3. §. kimondja: 1. A vallásoktatásról szóló gondoskodás és annak ellenőrzése a nép- és polgári iskolákban az egyházak jogkörébe tartozik s az államot csupán a legfőbb felügyeleti jog illeti meg;

2. A vallástan anyagának a mértékét és felosztását az egyházi hatóságok állapítják meg. Az itt ismertetett törvényes rendelkezések tehát világosan igazolják, hogy a presbitériumok helyesen járnak el, ha ragaszkodnak a törvényben biztosított jogaikhoz s egyházuk gyermekeit anyanyelvükön oktatják hit-tanra.”

Eljön Kassa felszabadulásának örömnappja

Az elnyomás erősödik, de egyre erősödik a reménység is, hogy jön a jobb jövő. Már nem sokáig kell elszenvadni a kisebbségi sorsot, titkos rendőrök hajszáját, a nyomorúságot, a naponkénti megalázást a magyar mivolt miatt.

Isten egyszerre csak elhozza a szabadulás nagy napját. 1938 november 8-án magyar honvédcsapatok bevonulnak a leírhatatlan boldogsággal, szilaj örömben szinte síró magyar lakosság ujjongása közben Kassa városába, ahol magyar zászlóerdő és kassai szívek és harangok örömujjongása fogadja őket. A fogság rettenetes évei, Isten ingyen kegyelméből elmúltak. Forró hálaimádsággal köszöni meg neki a Gondviselőnek a kassai református egyház a szabadítást.

Rossz rendezés következtében a magyar kormányzó 1938 november 11-én nem látogatja meg a kassai református egyházat, pedig ennek temploma volt a legerősebb magyar bástya a megszállás alatt. A templomra illesztett emléktábla az egyedüli, amit Kassán templom visel, az egyedüli templom ez, amely viselheti ezt a felírást: „E TEMPLOMBAN A CSEH URALOM 20 ÉVE ALATT CSAK MAGYAR ÉNEK, IMÁDSÁG, PRÉDIKÁCIÓ HANGZOTT!”

A kormányzó bevonulásának örömnepén 1938 november 11-én presbiteri ülésen emlékeznek meg a Szabadulásról a kassai református egyház vezetői.

Gönczy Gábor visszatekint a múltra, a feloszlott cseh államra, amelytől az egyház sok szenvedést és évi 20 korona államsegélyt kapott.

Megemlékszik arról, hogy mint állították őt a csehek háromszor fegyelmi bíróság elé. Egyszer azért, mert egy magyar budapesti születésű mozdonyvezetőt nem akart szlovák nyelven eltemetni (ha akarta volna, se tudta volna, mert nem tudott szlovákul), máskor azért állították bíróság elé, mert Masaryk elnök születésnapján és a köztársaság ünnepén a cseh himnuszt nem énekelte.

Megindulva mondja Gönczy. „Hála Istennek, ma mindezen túl vagyunk, s mint egy rossz álmot elfelejtjük s mint jó keresztyének, nem kiáltunk átkot senkire, megbocsátunk az ellenünk vétőknek. Szívünk túlrad az örömtől, halleluját éneklünk a mi kegyelmes Istenünknek, hogy megtartott minket és egyházunkat. Mi mindig hittünk Magyarország feltámadásában, annál erősebb volt ez bennünk, minél jobban ki akarták azt tépni szívünk-ből. Ez acélozott meg, ez adott erőt, hogy a megpróbáltatások, a széthúzások tüzen által megérhettük a mai nappal beköszöntött szebb jövőt.”

Megnő az egyház ...

Az anyaországhoz való visszatéréssel megint hatalmasan megnő az egyház létszáma, rövidezen eléri, sőt túl is haladja a háború előtti létszámot.

A belmissziói munkák erőteljesen folynak. 1939 tavaszán megalakul a cserkészcsapat is (711. sz. Bocskai-cserkészcsapat).

A megnőtt gyülekezet nem fér el a templomba, azért újra felmerül az új templom építésének terve. A presbitérium egy életre való tervezetet dolgoz ki: országos gyűjtés útján kell felépíteni Kassán a református templomot, melyet I. Rákóczy Györgyről neveznének el. Az országos mozgalom fővédnökéül Horthy Miklós kormányzót, védnökeiül az összes református püspököket szán-

dékoznak felkérni. Sajnos, az életrevaló terv elalszik, pedig könnyen meg lehetett volna valósítani, hiszen a felszabadulást követő időkben az egész magyar reformátusság szívesen áldozott volna a felszabadult szeretett Kassa új református templomának költségeire. A kellő lélektani pillanatot azonban elmulasztották, nemsokára kitört a második világháború, úgyhogy a nagy gyülekezet ma is kicsiny templomában szorong még.

ORLE gyűlés Kassán...

1939 május 2—5-ig kedves vendégei vannak a kassai egyháznak. Az Országos Református Lelkészegyesület (ORLE) dr. Ravasz László püspök elnökle alatt Kassán tartja nagygyűlését.

I. számú vallásoktató lelkészi állás

1940 február 1-től az I. számú vallásoktatói lelkészi állásra Egrössy Lajos vallástanárt választják meg.

Gönczy halála

1940 november 20-án meghal Gönczy Gábor Budapesten, 67 éves korában. November 23-án Kassán temetik: Farkas Elek esperes, Kiss József hejcei lelkész és Abary István segédlelkész. A kassai egyház történelmének egyik legnehezebb idejében, idegen megszállás két évtizede alatt töretlenül és páratlan hűséggel megtartotta egyházát magyar egyháznak. Ebben van elévülhetetlen érdeme.

A gyülekezet árván maradt halálával. Abary István h. lelkész, majd az 1940 december 24-én Kassára kerülő Lovass Gyula s. lelkész vezetik a lelkészválasztásig az egyházat.

A zsákmányolt kehely...

1941 szeptember 18-án érdekes ajándékot kap az egyház. Berecz János római katolikus rendőraltszít, annak

emlékére, hogy Isten csodálatosan megmentette életét a keleti fronton, egy kelyhet ajándékozott az egyháznak, melyet az orosz fronton, Germakofka községben zsákmányolt. A presbitérium csak megőrzésre fogadja el a kelyhet, azzal, hogyha a békét elhozza Isten és Germakofkába visszatér az élet, a kelyhet visszajuttatja az ottani egyháznak.

Diakonissza...

1941 novemberében a nőegyleti munka intenzívebbé tétele végett diakonisszát kér az egyház a Gyülekezeti Evangélizáció Barátai Társaságától. Előbb Imreh Ilona, majd 1942 októberétől Vizsolyi Bözsike diakonissza testvérek szolgálnak a gyülekezetben. 1943 októberétől még egy diakonissza jelöltet is kap az egyház Vizsolyi Bözsike mellé, Sztancsik Erzsébetet, aki 1944 május 15-ig szolgál az egyházban.

Nőegylet...

1942 február 19-én hivatalosan is megindul az egyházban a nőegyleti munka és megalakul a Lorántffy Zsuzsanna egyesület, mely a lelki munka mellett, melyet nők között végez, szociális munkát is végez a gyülekezet szegényei között.

Dr. Szabó Lajos lesz a lelkész...

Közel két esztendőn keresztül vajúdik a lelkészválasztás. Végre, az összes addigi jelöltek félretételével dr. Boda István egyetemi m. tanár, presbiter és vitéz Hubay Bertalan ny. tábori főesperes, presbiter ajánlatára a presbitérium egyhangúlag dr. Szabó Lajos szeretetszövetségi lelkész, teol. m. tanár mellett foglal állást és őt számos pályázó közül az egyházi közgyűlés teljes egyhangúsággal kassai lelkészszé választja. 1942 augusztus 16-án foglalja el lelképásztori hivatalát és mond beköszöntő beszédet a Habakuk II. 1. v. alapján: „Ör helyemre állok és megállok a bástyán és vigyázok ...”

34 éves korában, telve munkakedvvel, egyháza és faj-

tája iránti izzó szeretettel, életét Jézusnak felajánlva, a hit és az egyházfegyelem Lélek által való szolgálatára kötelezi el magát az új lelkipásztor.

Melléje 1943-ban új főgondnok kerül, dr. Idrányi Béla vm. tiszti főügyész, az abaúji egyházmegye gondnoka személyében és új kántor 1944 januárjában, Lénárt József, volt bodrogkeresztúri igazgató-tanító személyében.

Háromszázados évforduló ...

1944-ben dr. Szabó Lajos lelkészsége alatt éri el Isten kegyelméből a kassai gyülekezet a fennállásának háromszázadik évfordulóját. Először nagy országos ünnepség keretében akarják megünnepelni nagy hálaadással ezt a szép ünnepet, de a háborús viszonyok miatt erről le kell tenni.

Azonban megtörténik az évforduló megünnepelésére a legfontosabb dolog: az egyház történetének megírása. Dr. Szabó Lajos a rendelkezésére álló nagyon rövid idő alatt megírja az egyház történetét, misszióknak tekintvén ezt a munkát, melyre Isten hívta el, építeni ezáltal its.

Megírja az egyház történetét, amely bizonyíték amellett, hogy aki Krisztusiba kapaszkodik és rajta kívül más fundamentumot nem vet, megáll a rettentő, véres és üldözöses fekete évszázadokban is, mint ahogy megállt és megtartatott ez a kassai refomátus egyház is.

A gyülekezet március 26-iki istentiszteleten emlékszik meg az évfordulóról. Az alapító fejedelem jelmondata a Róma IX. 16. alapján hirdeti e napon dr. Szabó lelkész az ígét. „Egyházunk egész története egy roppant ámen erre a; z ígére — mondotta többek közt. — ... Rettentő sötét századok úgy mentek el felettünk, hogy csak hasznunkra voltak, e világtól jobban odafordították szemünket a könyörülő Istenhez. Igaz lett az ige nálunk is: **ÁLDÁSUL VOLT NEKEM A NYOMORÚSÁG IS!** Háromszáz év alatt a. könyörülő Istené volt mindig a: megtartás. Milyen hatalmas erőforrás ezt tudni nekünk. Hogy nem az akarók, nem a futók, nem a fejedelmek, nem a jó papok, nem a kiváló gondnokok és az áldozatos hívek és

politikai konstellációk és nagy hagyások, hanem a könyörülő Isten tartott meg bennünket.”

Háromszáz év határvénél a kassai hívő reánéz az Úr segedelmét tanító, az ő ingyen kegyelmét kiáltó és hirdető múltra és áhítattal, a megtapasztalás bizonyosságával mondja:

NEM AZÉ, AKI AKARJA, SEM NEM AZÉ, AKI FUT,
HANEM A KÖNYÖRÜLŐ ISTENÉ A
MEGTARTATÁS!

Háromszáz év megnyitja száját és reámondja erre az ígére:

ÁMEN, BIZONY, ÁMEN!

IX.

A krónikás könyörgése Krisztushoz a kassai ekléziáért

Könyörülő Úr Krisztus! Megváltó Fiú Isten! Kassai ekléziánk Úra és Feje! Dicsőség Néked örökkön örökre. Alfa és Omega, Kezdet, meg Végezet Te voltál és Te vagy!

Ujjongó öröm látni azt, hogy: ha elfogytak is a századok, ha megnőttek is a temetők, Te ugyanaz maradtál: Tegnap és Ma és Mindörökké! Ugyanaz!

Dicsőség Néked Idvességes Jézus! Te voltál mindig ezzel az ecclesiával mélyben és magosban, tüzes kemencében és szép kies folyóvizek mellett egyaránt.

Te voltál fejedelmeinkkel és koldusainkkal, jajgatóinkkal és nagy fenszóval örvendezőinkkel, prédikátorainkkal és híveinkkel, kisedjeinkkel és megaggottjainkkal.

Te voltál Krisztus, bizony bizony Te voltál háromszáz hosszú éven át szívünk reménye, bűnünk el törő je, elvetett életünknek Atyánkkal való kibékítője.

Tégedet áldottunk három századon, megtöretett szent tested és kiontatott szent véred jegyei tápláltak minket háromszáz éven át. Óh de jó voltál Jézus, de irgalmas voltál Jézus, de szánakozó Istenünk voltál Jézus Urunk!

S mert te velünk voltál, azért a legnagyobb nyomorúság is csak merő áldás volt számunkra, megutáltatta a világot és közelebb küldött Tehozzád.

Bánthattak, verhettek, köpdöshettek, olybá tekinthettek, mint vágó juhokat, facsarhattak és gyilkolhattak, háromszáz éven át meg nem semmisíthettek, mert velünk voltál Jézus. Mert beléd fogódtunk, el nem engedtünk, sem az oroslánveremben, sem sötét vizeknél. Beléd kapaszkodtunk gyenge kis hitünk horgonyával, oh mi Idvezítőnk.

Háromszáz év roppant útjain Te voltál az Ecclesia megtartó igazi Patrónusa. Bizony ezt az ekléziát nem a jó papok, nem a hívséges kurátor-gondnokok, nem a nagyáldozatos ecclesia tagok, hanem egyes egyedül Te tartottad meg Krisztus Urunk!

Te miattad könyörült rajtunk az Úr!

Bizony, Tied volt a Múlt!

Bizony, Tied a Jelen! Csak a Te igédben vagyon most is bizodal-
 dalmunk.

És bizony Tied a Jövendő Idő!

óh Krisztus Urunk, amikor imádunk Téged háladatosan a
 múltért, kérünk forró nagy könyörgéssel itt a Ma véres tengerében
 már már fuldokolva: könyörögj az Atyánál érettünk! Hogy most,
 mikor bezáródnak századok roppant vén kapui ez eklézsia mögött,
 nyiljanak számára új ajtók, új századok ajtajai, az idők teljessé-
 géig, míglen eljössz és mindent megítélsz.

Adjad Úr Jézus, hogy e gyülekezetben mindenki Általad akar-
 jon az Atyához menni!

Uram, légy irgalmas nekünk, bűnösöknek!

Uram, taníts minket imádkozni!

Uram, add nekünk bűneink bocsánatát!

Uram, jöjjön el országod és legyen meg akaratod a mi éle-
 tünkben!

Uram, maradj velünk az Egyházban és őrizd a Kassai Bástyá-
 dat most és örökkön

Ámen.

Függelék

A Jézus Krisztus hű tanúbizonyságának, nagyhírű s nevű Czeglédi Istvánnak, a kassai keresztyén helvetica ecclesiának hűséges lelkipásztorának életbéli sok szenvedéséről, árestálásáról, Posonyba citáltatásáról és útjában, nagyszombati búzavetések között lett boldog kimúlásáról és Posonyba tett tisztességes temetéséről íratott

SIRALMAS VERSEK

Nota: Miként Egyptusban egy pelikán madár...

Jaj neked Istennek hű ecclesiája, —
Mert az Antikrisztus lelked várát víjja,
Hogy elpusztíthasson, bizony azt akarja,
Hogy soha ne légy nép, óh Istennek nyája!

Így értettünk immár a külső urakrul (Zrínyi és társai)
S azoknak hallatlan martyromságokrul;
Jere, értsünk most már egy lelkipásztorral
És annak keserves históriájáru!

Kassa városának hű predicatora,
Hű Czeglédi uram, Krisztusnak szolgája,
Szent-írásnak útja, Isten trombitája,
Lelkeknek dajkája, s titkoknak sáfára.

Ezek a szép nevek mind reá illenek —
Mint császár nyakában az arany láncszemek.
Mássá volt időnkben Thesbites Illésnek,
Mert nála volt lelke a könyörgéseknek.

E szegény hazánkban bocsátott munkákat,
Nem henyélt híjában, sótt tudományokat
Eresztett, Rómával állott sok hartzokat,
Mert lelki vitéz volt, s a törésen állott.

6. Viselt a Krisztusért sok nagy áldozatot
Ritkán ett éltiben jó ízű falatot,
Kapujára éjjel írtak sok csúfokat, —
Kit reggel felkelvén sírván magyarázott.
7. Sokszor hol bivalynak, s hol ökörnek írják,
Hol Basán bömbölő bikájának mondják,
Ékes ábrázatját baromképben írják,
A Jézus szolgáját sokképen gúnyolják.
8. De mint tudós ember mind jóra értette,
Mindjárt a Szent-írást a kezébe vette,
S az Isten könyvéből őket megelőzte,
ö ellenséginek még mását küldötte.
9. „Igazán mondotok engemet bihalnak,
Nem tartom e nevet bizony gyalázatnak!
Nagy erejök vagyon nyilván bivalyoknak
Sok terhet elbírván, jutalmat is várnak!
10. Igazán mondjátok, hogy én bivaly vagyok:
Krisztus igájában mert sokat elbírok;
Az is reám illik, hogy vad tulok vagyok,
Mert római jármot sok ízben elrontok!”
11. Látják, vallásában hogy meg nem győzhetni,
Ha Rómából jött is, ellene csak semmi!...
Nem tudták mimódon földről elveszteni:
Rebbelisnek kezdték ártatlant mondani!
12. Egy estve a német házára rohana,
Betörvén az ajtót Krisztus szolgájára;
Eleget protestált a szent ecclesia:
De orozlán ellen semmi egy bárányka!
13. Midőn már kötözve vitetnék az utcán,
Előtte s utána hallgatói, sírván,
Magának is könyve lecsorog orcáján,
Szép nyájához fordul s beszéle ilyformán:
14. „Úram, áldott Jézus! Dicsértessék neved,
Ki méltóvá tettél, hogy szenvednék érted!
Ezt kívánta Úram, a lelkem tetőled,
Hogy még e világon ötet megfrisseljed.

Miben dicsekedjem Úr Jézus egyébben,
Ha nem te keserves, nehéz keresztedben?
Nem a fábul, rézbül álló aranyképben...
Sótt gyalázatodban, sok szenvedésidben.

Ha rámmérted Úram, a szent Pál vesszejét,
Avagy szent Istvánnak agyonverő kövét,
Vagy Sidrák, Misáknak égő kemencéjét,
Vagy Ésaíasnak mérges fafűrészét:

Ha édes Megváltóm magad elszenvedted
Az ecetes mérget epével bevetted:
Tudom, hogy poharad akkor rámköszönted ...
Megiszom jó szívvel csak hogy gyengén töltsed.

Szoros, bizony szoros a mennyország útja,
Ez a világ pedig csak vándorló puszta,
Sok kísértetekben meg kell botlania,
A míglen bejutnak a szent Kanahái>.ra.

Csak a földi arany, melly bajjal szedődik,
Csak kő az akkoron, mikor földből veszik:
De tűzzel, pörölllyel s vízzel addig gyötrik
Sok munkával, bajjal — míg arannyá teszik.

Kassai édes nyájam, én első szülöttem!
Krisztus szent serege, a kit legeltettem;
Meg ne ütközzetek szerelmesim bennem, —
Rossz éltémért mert ezt, tudod, nem szenvedem.

Ez az igaz vallás, a mellyen ti vagytok,
Ezt javallom néktek, ebben maradjatok,
Ez út viszen mennyben, amelyen én állok,
Jertek, én is néktek bizony utat irtok!

No már ellenségim, csak hozzám lássatok,
Mert a Krisztusnak én ért búzája vagyok,
Megérttem és immár csak megarassatok,
Megadják a bért is, csak várakoztatok!”

Hallván ellenségi, — tömlöcbe béúzik;
Sok fő rabi sereg örömmel betelik,
Hogy ily tudós ember közükbe érkezik.
Prédikál, könyörög, köztük munkálkodik.

Gonosz ellenségi azt is megírgylék,
 Parancsolá a mint, hogy ötöt felvinnék,
 Egy nagy búzás boltban, jaj! külön rekesztek,
 Muskatérosokkal igen őriztetek.

Mínhogy gyenge ember, egészsége bomlik,
 Nagy betegséggel ott jaj! elnehezedik,
 Szörnyű betegséggel meg is emésztődik,
 Csak meg sem fordulhat, de mások segéllik.

Ott ecclesiából kezes lőnek érte (tízezer forintig)
 Ūgy enyhült meg osztán a generál szíve,
 Kivevék; hát éppen megváltozott színe,
 Házánál volt soká nehéz betegséggben.

A szép pünköst hava mikoron feltetszék (1671)
 Jaj! új parancsolat feljül leérkezék:
 Czeplédi törvényre hamar citáltaték, —
 Hogy halálos beteg, azt ingyen sem vélek.

Feltevék mint holtat szegényt a kocsiban,
 Háza előtt állván, aztán az utcában
 A szent ecclesia, vagyon siralomban,
 Hogy lelkipásztora szenved nagy méltatlan.

Prédikátortársa egyfelől kesergi,
 Az egész oskola kész keserven sírni,
 Az sok mives ifjú sereggel könyvezni, —
 Könnyhullatás nélkül nincs mellette senki.

Ó hitestársa is felüle ő vélle,
 Nem nézi, hogy háza préda lesz mindene,
 Vagy nem gondol azzal, hogy kell olyan földre
 Menni, hol idegen a nemzetnek nyelve?

Nagyszombat határát végre hogy elérek,
 A gabonák között, hogy megállapodék,
 A nagy messze úton inkább eltörődék,
 S édes hitveséhez ily beszédet hallék:

„Kedves atyámfia, édes hites társom!
 Élnék érettetek, mert dolgotok szánom;
 Krisztushoz is volna lelki kívánságom,
 S e kettő közt vagyon nagy szorongatásom.

Kelj fel és öntözd meg elepedt nyelvemet,
Tedd feljebb megbágyadt hideg kezeimet;
Nem soká hurcolod gyötrelmes testemet;
Mert elküldte Isten mennyből követemet.

Fizesse meg Isten jó dajkaságodat,
Hogy nem szántad értem sok munkásságodat,
Ilyen messze útra törvén tagjaidat, —
Ritkán láttad értem jó nyugodalmaidat.

Nagy jutalmad vagyon asszonyállat mennyben,
Mit számodra tartand Krisztus jobb kezében,
Meg is adja néked a nagy ítéletben, —
Csak légy állhatatos a Krisztus hitében!

Oh! ha megnyílnék most, asszonyállat szemed,
Meglátnád; mennyi sok angyal áll környüled;
S talán megképzének a te gyengességed, —
Elrejtetett most az, imé, te előtted.

Azelőtt hívtanak téged Noéminak,
Sokan e világon becsülni fogának:
De immár hivatol ezután Marának ...
Ma írártál közzé az árva tábornak.

Kísérj el a célig engemet végiglen, —
Nem kötnek tebeléd, légy jó reménységben!
Takarj el kezeddél (ha hagynak) a földben,
Haza viszen az Úr, légy jó reménységben!

Mondd meg ágyékodból származott rajodnak,
Tokaj várossának egyik angyalának,
Hogy viselje gondját Czeglédi Páloznak, —
Ott hagyom atyjának, s téged meg anyjának.

Soká ne hagyjátok Kassán a gyermeket:
Vajki sokan ottan, tudod, lesik ötét;
Főként, ha meghallják az én holt híretem, —
Jaj! csak el ne lopnák egy féltő kincsemet!

Vigyék túl a vízen, Páthmos szigetébe, — (Erdélybe)
Hol hűvösen csorog a Jézus beszéde,
Mert még alkalmas a mennyei tejre,
Mivel nevedékeny, még a harchoz gyenge.

*Mondd meg az országnak lekipásztornak
Az hitről, az hitről mostan tanítsanak!
A gyenge nyáj körül most forgolódjanak,
Mert már a nyáj körül mások is forgódnak.*

43. Most rakjanak mirhát a temjénezőben,
Most légyenek forrók s buzgók könyörgésben,
El ne vesszen egy is az Úr seregében, —
Mert számonként kéri őket jövődőben!

Tudom én, jól tudom, mi jő ő reájuk:
Pátmos szigetébe el kell szaladniuk.
Ezerkétszáz napig megáll az ő szavok,
S fekete zsákokban kell prófétálniuk.

Mi nem messze vagyon e világnak végi!
Noha e vak világ eszébe nem vészi,
Pokolbeli sátán ezt már régen érzi,
Hogy nem sok ideje van nyilván ő néki.

Ugyan dühösképen azért is haragszik,
Ilyen szabadonként azért nyargalódik:
Az ezer esztendő, tudja, majd betelik,
Melyben ama mélység megpecsételtetik.

— Nem nyújtom már tovább hosszú búcsúzásom;
Az angyali tábornak nem varakoztatom.
Krisztusom, lelkemet markodban ajánlom, —
Eddig rendelted volt én pálya futásom.”

Hogy e szókat monda, nagyot fohászodék,
Testéből a lelke csendesen kimúlék,
Ellenségi közül sokan azt beszéllek:
Ez igaz emberrel kár, hogy ezt mívelék!

Beérének azért Pozsony hóstátjában,
Szállás mutattaték kívül egy majorban,
*Megtudták, hogy eljött Czeplédi, de holtan ...
Ugyan megbódultak főrendek magokban.*

Színes képen főrend magyaroknak mondja:
„Protestálunk bizony, mert nem vagyunk oka!
Nem küldöttünk papért; nem tudom, ki dolga ..
Ki hozott ily szégyent urunknak házára!

Parancsolom azért néktek magyar rabok:
Koporsót testének mindgyarást hozzatok,
Ügy temessétek el, amint ti tudjátok,
Azt ne költsétek ránk, hogy *üldözők vagyunk!*

Nagy sok tiszteletes idegen hercegek,
Vallásunkbéliek, noha más nyelvűek
A temetésére szomorúan gyűlnek, —
Kit nagy zokogással föld gyomrába tesznek.

Amely sírba tevék Bónis Ferenc testét:
Ellenben fektetek Czeglédi tetemét,
Ott várják mindketten Krisztus eljövését,
Ama Babilonnak megítéltetését.

Öh, ti fejünk felett forgó magas egek —
Be ártalmas idő, amelyet szültetek!
No, földön lakozó minden nemzetségek,
Rajtunk csodálkozni, nosza siessetek!

Fordítsátok de ti szemeteket felénk,
örömkialtásra ne jöjjetek közénk;
Van-é olyan bánat földön, mint a miénk?
Hol vagyon oly eset, mint amibe esénk?!

Öh, magyar nemzetség, be kemény a szíved!
Imé-vér az Isten, balgatag, nem érzed.
Pirongat, fedd az Úr, mégis nem szégyenled...
Félek, hogy ne jöjjön végső veszedelmed!

Csecsemő gyermekhez vagy bizony hasonló,
Nincsen édesanyád, sírnod igen méltó;
Hints port a fejedre, légy gyászban boruló,
Nem illik nevetned, mert vagy jajra méltó.

Csudánál csudább ez, magyar, hogy mégsem félsz,
Te ellenségeddel mégis, hogy tunyán élsz,
Köszikla szíveddel, hogy te még így sem bírsz;
Jajra hív az Isten, magyar, hogy mégsem sírsz!

Nem illik tehozzád magyar a muzsika, —
Engedd más népnek azt, most nem tied a ma;
Látod-é, melly sok József fekszik mostan halva,
Sebben nagyon pedig, jaj! a maradéka,

A nehézkes asszony bizony most kínlódik,
Szülés fájdalmiban pusztában gyótródik;

Ama veres sárkány előtte leskődik.
Várja, hogy elnyelje, ha fia születik.

Az anyaszentegyház az a szülő asszony,
Kinek szép aranyos koronája vagyon,
Sőt tizenkét csillag tetejében vagyon,
Nap az öltözete, lábán a hold vagyon.

Maga az Úr Jézus: ő lelki ruhája,
A hold: e világon az ő változása;
Tizenkét apostol, fényes tudománya:
Azok a csillagok, azzal ő szép cifra.

Csináld Uram, ennek saskeselyű szárnyát,
S repítsd a pusztába, hol viseljed gondját;
Pecsételd bé immár amaz undok kutat, Ki
sok ezer lelket mérges füsttel itat.

A szült fiat pedig ragadd fel menny-égben,
Adj vasvesszőt ennek királyi kezében,
Gonosz ellenségid hadd tördelje egyben,
Miként a cserepet pozdorjára éppen.

Úram, áldott Jézus! erőtlenek vagyunk,
Sok lelki paráznák vannak, kikkel vívunk; Te
a mennyekben vagy, mi itt alant sírunk, —
Vigy hazánkban immár, mert csak oda vágyunk!

Óh, mi szerelmes lelki vőlegényünk, —
Zörgetél ajtónkon, s álomba merültünk;
Harmat is fejedre, s várakozál értünk, De
nem győzél várni, elménél mellőlünk.

Jaj, kimenénk egyszer, s elhala a szívünk,
Ajtónk hasadékán, hogy utánad néztünk: Hol
vagy szerelmesünk? nagy kiáltást tettünk,
Kívánságod miatt éppen elepedtünk.

Jövel vissza azért, óh, gyönyörűségünk!
ím, zörgetésedre ajtót nyitni jöttünk;
A sok tövis közt már ugyan megsértődtünk,
Hogy éppen elfonnyadt liliomi színünk!

Vidd által lelkünket már ama rút vízben,
Kit sárkány okádott lelkünk, hitünk ellen;
Parancsolj a földnek, hadd igya el menten ...
Jövel, Uram Jézus, jövel hamar! — Ámen.

II.

*A kassai református egyház lelkipásztorai
háromszáz éven át.
1644-től 1944-ig.*

1. Regéczi András 1644—1653.
2. Czeglédi István 1653—1671.
3. Kabai Bodor Gellért 1667—1673.
Nyolc éven át (1673—1681) nem volt szabad a kassai
mátusoknak lelkészt tartani.
4. Száldobosi János 1682—1683.
5. Tunyogi Miklós 1683—1685.
6. Ladényi Albert 1684—1689.
7. Otrokocsi Fóris Ferenc 1687—1690.
8. Zemlényi Ferenc 1690—1709.
9. Körösi János 1709—1710.
10. Gyarmati Tamás 1710—1713.
11. Gyöngyösi Pál 1713—1724 február.
12. Nánási András 1724 ápr.—1727.
13. Szentesi János 1728—1730.
14. Mándi István 1730—1733.
15. Katona (Dobi) András 1734—1736.
16. Váczi (Nagy) István 1737—1755.
17. Lisznyai Damó Mihály 1755 febr. 13.—1776.
18. Parasznyai Rácz György 1776 júl. 9.—1785 január 31.
19. Makiári János 1785 január 31.—1789 febr. 17.
20. Mihályi Kovács István 1789—1826 szept. 2.
21. Terhes Sámuel 1827—1836.
22. Dr. Ferenczy József 1836 április—1873 júl. 7.
23. Béki Sámuel 1874 márc. 23.—1891 szept. 29.
24. Dr. Révész Kálmán 1892 aug. 2.—1920 szept. 19.
25. Gönczy Gábor 1920 szept. 9.—1940 november 20.
26. Dr. Szabó Lajos 1942 augusztus 16-tól.

III.

A kassai református egyház főkurátorai:

1. Udvarhelyi György 1662.
2. Bárczay Ferenc 1663.
3. Bárczay János 1694.
4. Bárczay László 1725.
5. Bárczay Ferenc 1799.
6. Bárczay Sámuel 1801.
7. Bárczay Ferenc id. 1814.
8. Bárczay József 1836.
9. ifj. Bárczay József 1860 január 6-tól 1886 januárig.

A kassai református egyház kurátorai:

1650. Váradi Pál és Gyarmathy János.
 ? Udvarhelyi György és Chernél György.
 1671. Gönczi ötvös István.
 1686. Kúti István.
 1686. Kolosváry Szabó János.
 1699. Vásárhelyi János.
 1702. Nagymihályi János és Ónodi János
 1707. Péntek Mihály.
 1708. Madár István.
 1710. Kecskeméti Mihály.
 1710. Debreczeni András.
 1716. Szeremy Sámuel és Zemplényi Gábor.
 1729. Szendrey István és Farkassányi Pál.
 1739. Szakmári Pál.
 1746. Szécsi János.
 1750. Igaz János.
 1754. Igaz János és Rozgonyi István.
 1764. Boros János és Komjátý Ádám.
 1774. Böjtös István.
 1776. Györy András és Böjtös István.
 1780. Aszalay István és Fodor Sámuel.
 1782. Kecskeméti József.
 1784. Farkasányi Sámuel.
 1785. Török István és Kövér Mihály.
 1789. első kurátor Kecskeméti József, második Bogáti István.
 1791. első kurátor Szilágyi János, második Miskolczy István.
 1794. első kurátor Boros János, második Köpeczi Zsigmond.
 1797. első kurátor Molnár Sámuel, második Csorba Sámuel.
 1803. első kurátor Szilágyi János, második Török Sámuel.
 1806. első kurátor Farkassányi György, második Igaz József, templomépítő gondnok.
 1807. első kurátor Dobay György.
 1810. második kurátor Sarkadi József.
 1812. első kurátor Komjátý Gábor, második Sarkadi József.
 1813. első kurátor nincs, második Igaz József.
 1822. első kurátor Igaz József, második Meskó József.
 1826. első kurátor Igaz József, második Csorba Sámuel.
 1828. első kurátor Igaz József, második Meskó József.
 1829. első kurátor Meskó Péter, második Munkátsi Ferenc.
 1832. első kurátor Komjátý Gábor, második Munkátsi Ferenc.
 1833. első kurátor Csorba Sámuel, második Varga József.
 1836. első kurátor Munkátsi Ferenc, második Varga József.
 1839. első kurátor Csorba Sámuel, második Kertész Mihály.
 1842. első kurátor Csorba Sámuel, második Bakos János.

1852. első kurátor Meskó Péter, második Bakos János.
 1853. első kurátor Meskó Sándor, második Bakos János.
 1854. első kurátor Meskó Sándor, második Bosnyák György.
 1854. első kurátor Meskó Sándor 1885 dec. 19-ig, haláláig,
 1869. algondnok Tóth János.
 1886—1887. első kurátor Juhász Mihály.
 1887—1897. első kurátor Kóji Comáromi István, második
 ökrös Mihály.
 1897. febr. 29. főgondnok nagyréthi Darvas Imre, gondnok
 Naményi Gyula.
 1901. ápr. 14-től főgondnok Naményi Gyula.
 1920. szept. 5. gondnok Sípos Bertalan.
 1924. szept. 14. Szalay László, meghalt 1924 dec. 2.
 1927. július 10. főgondnok Deák Gyula, gondnok Kiss Károly.
 1929. december 22. főgondnok Deák Gyula, gondnok dr. Ben-
 son Róbert, algondnok Török Lajos.
 1930. december 28. főgondnok dr. Benson Robert, gondnok
 Török József.
 1943. főgondnok dr. Idrányi Béla, gondnok Török József.

V.

A kassai református egyház segédlelkészei 1800—1944-ig.

1802-ig Török István	1851. Bernáth József
1811. Szabó János	1852. Sütő Károly
1812. Persentzky György	1856. Batta József
1813. Márkus György	1859. Karla Gábor
1814. Paltsó György	1860. Szaniszló Pál
1816. Vas András	1861. Varga József
1818. Vass György	1863. Budaházy Sámuel
1819. Rátl József	1863-ig ismét Varga József
1823. Domby József	1866. Kovács Sámuel
1826. Ternyey Mihály	1870. Ujj István
1827. Kováts József	1876. Körösi István
1832. Csorba Miklós	1880. Oláh Péter (ma is a gyü- lekezet tagja, mint ny. lelkész)
1833. Szendrei István	
1835. Váradai István	
1836. Dobza Dániel	1881. Nóvák Lajos
1837. Liszkay András	1833. Pajkoss Endre
1840. Nemes Lajos	1885. Cziáky Endre
1842. Mecsey Mihály	1886. Hallgató János
1844. Bartus József	1887. Papp József
1845. Kupay István	1890. Kádár János
1846. Gyarmathy István	1894. Jakab János
1847. Rác József	1896. Gaskó Gyula
1848. Dul Benjámin	1897. Gönczy Gábor
1849. Kopré Lajos	1902. ifj. Antalffy László

1906.	Makay Kálmán	1920.	Kozár Sándor
1909.	Farkas Elek	1920-tól 1931-ig nincs segéd-	
1911.	Frenczel Béla	lelkész	
1911.	Révész Imre	1931.	Gaál István
1913.	Felméri Albert	1935.	Forgón Pál
1913.	Babus Gyula	1937.	Abary István
1915.	Szabó Béla	1940.	Lovass Gyula és
1916.	Kiss József	Eröss Pál	
1917.	Szabó Andor	1943.	Lovass Gyula és
918.	Kozma Sándor	Vajthó István.	

Vallásoktató lelkészek:

I. számú vaUásoktató lelkész:	II. számú vallásoktató lelkész:
Egressy Lajos vallásánár.	Csáji Pál vallásánar.

VI.

A kassai református iskola tanítói:

1644.	Védányi Ferenc	1711.	Németi Péter kántor
?	Verestói M. Pál	1711.	Rimaszombathy István
?	Iratossy Mihály	1723.	Máday János
1647.	Czeglédi István	1726.	Madarász János
1649.	Komáromi Csipkés	1730.	Nemes András
	György	1731.	Császári Péter
1666.	eleje Almási Péter	1733.	Kiss István
1666.	májustól Felvinczy Sán-	1734.	Makkay Ferenc
	dor is	1736.	Molnár János
1667.	Felvinczy Sándor,	1738.	Almásy János
	Lisznyay Pál,	1740.	Füredy Ferenc
	Almási Péter	1743.	Tsobádi János
1671.	Jenői Kintses István	1745.	Diószeghy Dániel
1672.	Kabay Gellért	1747.	Vágási János
1674.	Felvinczy Sándor	1749.	Boros János
1675.	Tsetneki András	1751.	Átányi András
1683.	Ladányi Albert	1754.	Körtvélyessy József
1685.	Tokay Tsontos György	1758.	Bogdányi Miklós
1688.	Füleky Györgf	1760.	Böjtös István
1691.	Onody János	1762.	Szendi János
1693.	Füleky Gergely	1763.	Komjáthy Ferenc
1701.	Tsétsi János	1765.	Emödi Sámuel
1704.	Vásárhelyi János,	1768.	Túrótei Gábor
	kántor is.	1771.	Páli István
1709.	Solmosi István	1774.	Dulházi István
1710.	Zágonyi Boldisár	1777.	Szilágyi János

1780. Kassai András	1818.	Apáthy János
1783. Eperjesi András	1819.	Persentzky László
1786. Rósa István	1824.	Kovács József
1790. Serfőző János	1827-	-1834. Persentzky László
1792. Soltész János	1834.	Hadházi László
1793. Fűri András	1837.	Német Sándor
1796. Rozgonyi József	1840.	febr. Sullye Dániel
1799. újra Fűri András	1843.	RácZ József
1805. Jakabfi János	1846.	Planiez Pál
1808. Szabó János	1846.	nov.-tól ideiglenes
1811. Kaszonyi János		tanító RácZ József
1814. Molnár János	1847-	-1864. Sárosi György
1816. Kalász József	1864—1867	Király József
	1867—1873.	Gaskó Gyula

1873-BAN MEGSZŰNIK A KASSAI REFORMÁTUS ISKOLA.

VII.

Kántorok:

1873—1925. jan. 20. Gaskó Gyula	1944. febr. 1-től Lénárt József
1925. május—1944. január 1. Sedivy Pál	áll. isk. tanító.

VIII.

A kassai református egyház levéltára

A kassai református egyház levéltára igen gazdag anyagot tartalmaz, elsősorban egyházunk történetére vonatkozólag, de Kassa történetére és az elmúlt 300 esztendő egyházi, művelődési és politikai történetére vonatkozólag is.

A vallási üldözések korszakában az okmányokat Nagybányára, majd Kőváron át Fogaras várába mentették egyházunk felelősei és onnan kerültek vissza jobb idők jöttén ismét Kassára ezek a becses iratok, köztük sok fejedelmi kézből származó oklevél. A levéltárban négy Rákóczi-okmányt (két György és két Ferenc) őrizünk, Lorántffy Zsuzsanna, Báthori Zsófia, Barcsay Ákos, Thököly Imre és Apaffy Mihály egy vagy több okmánnyal szerepelnek.

Az okmányokat először 1774-ben Lisznyai Damó Mihály rendezte, 1828-ban pedig Terhes Sámuel lelkész vezetésével egy bizottság.

A levéltárat az új tudományos elvek szerint dr. Révész Kálmán kassai lelkész rendezte, 1892—1908-ig nagy szeretettel, nagy alaposággal, az ő munkájának köszönhető, hogy a levéltár anyaga 1639-től 1749-ig immár rendezve van, és a levéltár anyaga erről az időről publikálva is van. (Révész Kálmán: Regeszták a kassai ev. ref. egyház levéltárából (1639—1749), Budapest, 1908.)

A még fel nem dolgozott okmányok között is sok értékes irat van. A közelmúltban a feldolgozatlan iratok között találtuk meg a pataki tógatusok névsorát 1700—1836-ig. A névsort az teszi különösen értékesé, hogy a tógatusok nevei mellé oda van jegyezve: hol lettek később lelkészek, rektorok stb. Az értékes okmányt a sárospataki főiskola csere útján megszerezte a kassai egyháztól, cserébe adván érte Czeglédi István kassai lelkésznek: „Barátsági Dorgálás...” című 1663-ból származó munkáját.

Szándékunkban van a közeli években a levéltár még fel nem dolgozott anyagát rendezni és róla regesztát készíteni.

Levéltárunk egyik okmányán (a Révész-féle Regeszták-ban 10. szám) egy 1650 augusztus 16-án kelt levélen megtalálható a kassai református egyház 1650-ben készült, de azután elkallódott első pecsétjének a lenyomata. Kóralakú pecsét, melyben egy, szárnyait kiterjesztő angyal nyitott könyvet tart. A könyv mindkét lapján és az angyal feje felett héber betűk. A pecsét körirata: SIGILUM ECCLESIAE REFORMATAE CASSOVIANAE. 1650.

IX.

A kassai református egyház úrasztali edényei és térítői

1. Sodronyománcos gótikus kehely, aranyozott ezüst. A szájánál lévő vésett felirat szerint a kassai egynáz 1653-ban vette használatba. Magyar munka a XV. sz. végéről. Magassága 23 és fél cm.

2. Fedeles kupa (úrasztali boroskancsó). Aranyozott ezüst. Felfelé keskenyedő hengeres idomú testtel. Elöl vésvé Rákóczi György és Lórántffy Zsuzsanna címere. Alul háromsoros köriratában 1644-es évszám. Magassága 19 cm.

3. Kenyérosztó, öntányér. Kerekidomú. Peremén öntött arabeszk díszekkel. Középen 1717-es évszámmal. Átmérője 22 cm.

4. Fedeles kupa. Részben aranyozott ezüst. Hengeres testén és fedelén domborított nagy virágszálás koszorúk. A XVII. század második feléből. Magassága 26 cm.

5. Úrasztali kenyérosztó tányér. Aranyozott ezüst. Kerekidomú. Peremén Udvarheli György és Kuun Mária vésett címereivel. Kétsoros köriratában 1650-es évszám. Fenekén monogramos mesterjeggyel és a kassai ötvösök hitelesítő jegyével. Átmérője 18 cm.

6. Ügynevezett szőlőfő (szőlőfürtös) fedeles pohár. Részben aranyozott ezüst. Kerek talpán 8 hólyagos dísz. Nyele plasztikus férfiút ábrázol, balkezében bárányos lándzsát tart. Bal lábára kis kutya ugrik. Pohárrésze és boltozatos fedele szőlőfürt idomú és teljes felületén hólyagos. Tetején ezüsből nyírt vázas virágcsokor. Szájpereménél nürnbergi ötvös-céh hitelesítő bélyege. Nürnbergi munka a 17. század közepéből. A talp-peremen lévő felirat szerint

1872-ben megújították. Magassága 48 és fél cm. Hozzávaló egykori és szarvasbőrrel bélelt bőrtokkal.

7. Fedeles ananász-serleg. Aranyozott ezüst. Tagozott baluszter idomú talppal. Díszváza idomú nyéllel. Fedeles ananász idomú és hólyagokkal díszített pohárérsszel. A fedelén díszváza és ezüstdből nyírt szegfűcsokor. A fedelében belül Latrán János és Csanádi Judit névvel ellátott vésett címer 1664-ből. Szájpereménél kétsoros, talpán pedig négysoros vésett köriratokkal. Kecskeméthy ötvös Péter híres kassai ötvös munkája, 1664-ből. Magassága 48*5 cm.

8. Ezüstfedeles kupa. Hengeres testén elől Keserői Fráter István címerével és 1662-es évszámmal. Derekán kétsoros vésett felirattal. Három gömbös lábón áll. Testén alul és fent domború leveles díszek. Talp- és fedélperemén gyümölcsös ékítmények. Fent fenyőtobozos fogóval. Nonnert Pál kassai ötvös műve. Magassága 49 cm.

9. Pohár. Részben aranyozott ezüst. Három lábán kis talapzat-oroszlánnal. Talp-pereménél gótikus stílusú lombdíszítmények között hat sasmadár és hat virág. Derekán áttörtműves eperszemekkel és levelekkel díszített heveder. Pereménél gótikus lilomsor. Német munka a XIX. század második feléből. Fenekén alul bevésve Sípos Andor Gyuláné, dapsai Dapsi Erzsébet emlékére 1917. Magassága 237 (huszonhárom egész héttized) cm.

10. Keresztelő-kanna és tál. Ezüst. A tál ovális idomú, a kanna körtealaku testtel. A kannán elől 7-soros vésett feliratban 1901-es évszám. A tál bemélyedő közepén ugyacsak 1901-es évszámmal. A tál átmérője 295X23 cm. A kanna magassága 24 cm. Szarvasbőrrel bélelt fátokkal.

11. Gótikus kehely. Aranyozott ezüst. Hatkaréjos talpának cikelyeit vésett leveles reneszánsz díszek töltik ki. Lapított almaidomú. Nodusán áttört gótikus mérműves ablakocskák. Harangidomú kupával. A hozzátartozó kerek kenyérosztó tálcaska peremén, vésett reneszánsz szegfűvirágos dísz fut körbe. Ezek egyes közeiben madarak. Magyar munka a XVI. század végéről. Magassága 19*5 cm. A kenyérosztó átmérője 13 cm.

12. Talpas pohár. Fölfelé szélesedő kerek hengeres testtel. Felső részében levélindás díszekkel. Szájpereménél lévő vésett felirata szerint Mudrány Jánosné 1906-ban adta az egyháznak. Magassága 19 cm.

13. Serlegfedél. Részben aranyozott ezüst. Tetején nagy szőlőfürt, két levéllel. Magassága 16 cm.

14. Úrasztalterítő. Halványlila selyem. Sarkaiban ezüsttel himzett szőlőfürtös és leveles indák. Közepén grófi korona 1872-es évszámmal.

15. Úrasztalterítő. Kék- és sárgahímzésű gránátalmás és tulipános indákkal. Közepén ezüst gránátalma 1747-es évszámmal és Rác Szabó Jánosné nevét tartalmazó himzett felirattal.

16. Úrasztalterítő. Négy sarkában és a közökben kék selyemmel

és ezüsttel hímzett szegfűszálakkal. Közepén csigavonalban hajló virágszál.

17. Úrasztalterítő, Szélein horgolással.

18. Úrasztalterítő. Közepén fehérhímzésű P. E. monogrammal. Sarkaiban virágszálakkal. XIX. századból.

19. Úrasztalterítő. Közepében sárga-kék-zöldleves koszorúban 1799-es évszám. Sarkaiban virágszálak. Szegélyén széles mezőben arany- és ezüstszálas keretdíszek.

20. Úrasztalterítő. Losonci Bánfi Ágnetta színes selyemmel, arany- és ezüstszállal hímzett címerével a középén. Elszórt apró virágokkal. Sarkaiban gránátalmás és szegfűvirágos csokrokkal. A Bánfi-címerrel, 1664-es évszámmal.

21. Úrasztalterítő. Csipke. Lila selyemmel szegett a XVIII. század végétől.

X.

A kassai református egyházban szolgált lelkipásztorok munkái: 1644—1944.

Regéczi Horváth András munkái:

1. Disputatio theologica de ministerio sive ordine ecclesiastico. Wittenberga 1637.

2. Disputatio physica de insectis. Wittenberga 1637.

3. Pia & piacida Dissertatio de Perseverantia Electorum Intercisa Per Peccata Lethalia, Ob quae gratia divina, fide justificante & Justificationis statu excidunt, totaliter sed non finaliter. Bartphae 1650.

4. Pia & piacida Dissertatio de Omnipraesentia Carnis Christi in Persona tou logou (Bartphae 1650).

5. Disquisitio Qua Románam Hildebrandinam Ecclesiam, cui caput infallibile posterioribus Ecclesiae Novi Testament; seculis est enatum & fabricatum, ab antiqua Romana Ecclesia in multis dégenérasse; Item, unde hominibus Scripturam Sacram esse verbum Dei constare possit; & ubi ecclesia contra quam porlae inferorum non sint praevaliturae ante Lutherum fuerit, P. Matthiae Fabro Jesuitae, qui calamum contra M. Graciam spiritu superbo strinxit demonstratur. Bartphae 1650.

6. Responsum Responsioni Patakianae Oppositum Ad ea Que in Disputatione de carnis Christi in persona tou logou Omnipraesentia Cassoviae contra Reformatos sunt concinuata & sub titulo piaae & placidae dissertationis publicata Anno 1652 Die July, Trenchini.

7. Responsum Appendici Maledicae homine Christiano indignae, quam Doctor Toufaeus Rector Varadiensis Disputationi (quam Vocat) Theologicae de Perseverantia Sanctorum secundae, appendit:

Oppositum Cui praefixa est ad Authorem dentati scripti indigni Theologo Compellatio Anno 1652. Die 20. Septembris. (Trenchinii.)

8. Oratio exequialis in obitum Eva Szechy, Gabrielis Illyeshazy consortis habita. Trenchinii. 1655.

9. Disputatio Adversus Pontificios De Scripturae Sacrae Veteris Testamenti Canone. Eperesini 1656.

10. De Judaeorum ante novissimum diem conversione futura Oratio. Cassoviae 1658.

Czeglédi István munkái:

1. Az országok romlásarvl irot könyvnek Első Része. Mellyet Szerelmes Hazájának békeségben való maradhatásáért írt A. C. H. K. G. L. T. C. I. Cassan Nyomtatatot Severinus Marcus által, Anno M.DC.L.IX. (Kassán.)

(A könyvet Lcrántffy Zsuzsanna fejedelemasszonynak ajánlotta.)

2. A Megh-Tert Bünösnek a lelki-hartzban való baivivasarol írt Könyvnek Első Része, Mely vagy az Idvességnek fundamentuma, s annak eszközei felől. A. C. K. H. G. L. T. C. I. A. Nyomtatott Cassan Severinus Marcus által. M.DC.LIX.

3. Siralmas szarándoki járásból, csak nem régen haza érkezett MALACH DOCTORNAK; Néhai napkor el-hagyot, s kicsinségében véle egygyüt oskoláztatott, Melach tudós Baráttával való Pajtársi Szo Beszéde. Melyben, feje hajtogatásával sápit azon; hogy az ü tölle ó időben el-butuzott, fényes hírt viselő szíves Jonathánnya; csekély elmét kezdet viselni; egy Calvinistánac, a Nagy-Penteki ostorozás felől való Castigalasalabam. Nyomtatott 1659-ben. (Sárospatakon.)

(A könyvet Boeckai István zempléni főispánnak ajánlotta.)

4. Egy Katolikus Embernek egy más igaz Evangéliom tején felneveltetett Kálvinista Emberrel való beszélgetése. 1659.

5. Ama Ritka példájú s-a Pogányt természet szerint gyűlölő Keresztyének közöt Dicsőséges emlékezetet érdemlet, s érdemelhető II. RAKOCI GYÖRGYnek, Isten kegyelmébül Erdély-Országának Fejedelmének, Magyar-Ország részeneinek Vrának, s Székelyek Ispányának, Magyar-Jzrael szövéténekének elalvásának megh említése, s Testének földben tétele felett lőtt Praedicatio. Ki is Midön a Magyarok veszedelmét, életének ottan-ottan való szerencseltetésével, mint Paissal a Pogány ellen tartoztatná; véghre Gyalu s-Fenes közöt, harmadik hartzát kelle azok ellen megh-újítani; a Pogány-ságban nem keveset el-hullatni; utolszor azoktul négy sebeket venni; mellyek miatt Istenhez is költözék lelke Váradon Anno 1660. Die 7. Junij. Cassan Nyomtatott Severinus Marcus által 1661.

(A könyvet Báthori Zsófiának, II. Rákóczi György fejedelem özvegyének és fiának, I. Rákóczi Ferencnek ajánlotta.)

6. Bör Katalin felett tartott halotti oratio. Kassa 1661.

7. A jó emlékezetű; igyenes lelki-isméretű: Néhai Nemzetes Vdvarhelyi György Vramnak; A szép hírrel nevel ékes, s Tekintetes, Nemes Aba-Vjvar megyének Kegyes életű Vice-ispanyanak; igaz Háza Fiának; a Cassai Keresztyén Reformata Ecllésiának édes-Atya helyet való Fű Inspectorának Se. özvegyé maradt Szerelmes Házas Társának; Istent-tisztelő s-kereső Nemzetes Kvn Maria Asszonyomnak; A Vigasztalásnak Istenéltül erős lelket, bánatos szívének lelki örömet; még ez életben Istentüi hagyatot két szép Gyermekeinek, a nagy Vr akarattya szerént való életet; végre penig mind ezeknek mennyei szép Eget; kér, s kíván Istentüi; mint Istenes Patrona Asszonyának, édesével együttC. I. Cassan. Nyomtattott Severinus Marcus által 1662. észt.

8. Baratsaghi Dorgálás. Az az: Az igaz Calvinista (mert így nevezetik ma) vallásbül ki csapont, s hogy már a Sz. Péter Hajójában mezítelen bé-ugrot, egy Pápisztává lótt Embernek meg-szollítása. Kis is, Nyolcz Okait adván egykor Hiti változtatásának, Calvinista Baráttýához küldöt levelében: ortzázzá régi Paj-társa, hogy oly elhullámodot, s — fërges okokért kellet meg-vetni az Izraelnek tiszta forrását, s bé-omlott kútra ment meríteni. Nyomtattott 1663. Kassa.

(A könyvet a magyar református uraknak ajánlja. Egy példánya a kassai egyház tulajdonában van.)

9. Idős Noe becsületit oltalmazó Japhetke. Az az: Édes Atya becsstelenítéseért, olly Ki-kele Szerelmes Gyermeke; Ki, el-szaggathatatlan, s meg-oszolhatlan palástokkal takarja-bé, nevelő Kedves attýának, csintalan Chamtül fel-takart mezítelenségét. Neve a Gyermekeknek Ceglédi Palkó, Idős Ceglédi Istvánnak egygyetlen egy Kedves Fia. (Kassa 1664.)

10. Egy veres tromfosdit ládztó Sandal Barátomnak, játék elvesztéseért való meg-piricskeltetése. Anno: VraM IesVs ChristVs, DorgaLd meg a sátánt! (1666.)

11. Redivivus Japhetke. Az az: Czegledi Palkónak, Dobravicza-i Miklós Praceptorával való beszélgetése. Mellyet ajánlót az Author, Elsöben-nis Tekintetes, s-Nagyságos Kapi György Úramnak; Hunyad, Zarand, S-Középső Szolnok Vármegyéknek, Fű-Ispányának a Méltóságos, Apafi Mihály, Erdélyi Fejedelemnek, Belső-Tanácsának; mint Istent félő Fautor Úrának. Az Után: A Tekintetes Úr-i Férfinak, Nemzetes Vitézlő Cseghe-Káthai Kata-i Ferencz Úramnak; Thorna várának, eggyik örökös Úrának; Nemes Aba-Ujvár, s Thorna Vármegyéknek, kiváltképen való Assessorának; Istenes Fautor Úrának. Nyomtattott: Anno M.DC.LXIX. (Kassa.)

12. Enochnak, Istennel való, minden-nap-i járása. Az az: A maritka példájú, Fejedelmi Embernek; Méltóságos Gróf, Rhedei Ferencz Úramnak, Maramaros örökös Úrának; s néha-i, híres Bihar Vármegyének, Fű-Ispán-nyának; Halál által meg-hidegedet teste; minek előtte, szomorú, s gyászban bé-borult Udvarátül, meg-indíttatnék, az Huszthi Várban való el-takarításra; szép fényes,

mind az által bánatos, Úr-i s Úr-Asszony-i; és, más Tekintetes személyek, s Egyházi Rend-ek élőt; az Udvar-háznál elől-beszélgetet; de, annak utánna, sokkal meg-jobbított; és a keresztyén léleknek, lelki szükségére ajánlót, s k-iadott. Czeglédi István. Az Helvetica Confessio-t, tisztán valló Cassai Szent Gyülekezetben; a Christus Evangéliumának, méltatlan Sáfár-a. Patachini, Anno VraM IesUs ChristVs, VedD hozzád a én Lelkemet, mert lo Istenem vagy. (1669.)

13. Az Úr frigy szekrénye előtt. Dagon Le-dülese. Az az, Gorup Ferencz, Győri Nagy Prépost Miserűi írt könyveskéjének, olly meg-semmisítése; Űgy hogy: még a több mostani Romai Catholicusok -is gondolkodóra vehetik e könyvben, költött Miséjeket, s szánva tapogathaítják annak meg-vagdalt sebeit. Mellyet -is egyfelől. A Tekintetes s Méltóságos nagy híru Fejedelemnek; Nemes Erdély-Országá edes Attyának; Magyar-Ország némely Részeinek Úrának; Székelyek Ispánnyának; Istenes étellel messze Országokban tündöklő s fénlő nagy Fejedelemnek; Tekéntetes Nagyságos s Méltóságos Apafi Mihály Úramnak, Mint Kegyelmes Úrának alázatos szívvvel dedical, C. P. A. I. Colosvarat. Nyomtatott Veresegyházi Szentel Mihály által. Anno 1670.

A könyv második része ezzel a címlappal áll: A frigy Szekrénye élőt Dagon Le-dülese, Mellyet is más felől A Tekintetes, Nemzetes, és Vitézlő Farkas Fabian Úramnak; Putnok Veg-Hazanak Fű-kapitannyanak; S az ő Felsége Németh-Tábora mellet levő könnyű Hadaknak, Fű Strása-Mesterének, s Magyar Commisariusnak; a Christus Reformata Ecclésiának, egygyik Nagy lelkű oszlopjának; nékem Istenes Fautor Úramnak dedicalom. En. C. P. A. I.

14. Már minden épületivel s fegyveres Házaival edgyütt, elkészült, Sión Vara, Mellyet, a Néhai Boldog emlékezetű J. C. Hűséges Tanúbizonyosság-tévője, a Cassai Reformata Ecclesia, Munkás Tanítója, Idvezült CZEGLÉDI ISTVÁN, A Magyar Nemzetben levő Christus, Igaz Reformata Ecclésiá-ja, régen kívánt, lelki javára, Evangéliumi Vallásban való eröss és álhatatos meg-állására, Eltében fel-rakott és el-végezett volt; a végre, hogy mikor ennek Bástyái ostromlatnak, lehessen készen minden Munitio-ival, tudgya magát oltalmazni, és győzedelemmel a Var vívókat alolla el-űzni; Mostan penig, holta után, a Méltóságos Erdélyi Fejedelem, mostani Kegyelmes Úrunk Parancsolattyából és a megholtnak utolsó kötelező Akarattyából, ki bocsáttatott, KÖLESÉRI SÁMUEL, a Debreczeni K. G. edgyik alázatos Tanítójának forgolódása által. 2. Sam. 5. v. 7.—9. Meg-vövé Dávid a Sión várat s lakozek benne. Kezdetett Nyomtatása Sáros-Patakon s Elvégeztetett Coiosvarat Rosnyai Jan. által, Exiliumában. 1673.

(A könyvben benne foglaltatik elől Czeglédi István életének rövid leírása s a barátaitól írt „Magyar versek”.

15. A szó, Jakob szava, de a kezek Esav-e. Az az: Alig ha nem ilyen ítélet tétel: hogy a Karika Mester, Inassara toszta nem ki-

csiny gyalázatra való nagy kudartzát, Mely Idétlen Tojománt, míg meg-kellene Pönkösdí Rósákkal ékesíteni; addig elméjét kívánnyá CEGLEDI ISTVÁN, a Nemes Cassa Városában, most meg-telepedett Jesuitai Rendnek: míg a Barátságí Dorgálás, erejében oltalmaztatnék. (Hely és év nélkül.)

16. Szabó Dorka, Kátai Ferenc hitvese feletti halotti beszéde. Kassa. 1666.

Kabai Bodor Gellért munkái:

1. De legibus Dei. Utrecht 1666.
2. De fide... Franequerae 1167.
3. Lelki Flastrom... Debrecen 1677.
4. Traditionum Flagellatio ex Matth. XV. V. 9. In qua cultus divinus omnis, qui per inventa humana sit, generaliter damnatur, in specie autem plurimea ad hue Papisticoru inventorum in cultu eoíu, qui ReíoTmati dicuntur, reliquiae deteguntur & damnatur, ac, ut in ferali hocce belli sacri tempore simpliciter ad Ecclesiis nostris proseribantur, idoneis rationibus suadetur, ad extremum veró Apostolica simplicitas In Cultu Dei commendatur. Opera et Studio Gerardi B. Kabai P. E. D. Debrecini 1677.
5. Hegyes ösztön. A Sátánnak Angyala. Kinek az Isten választotti ellen való külömb külömb praktikái felfedeztetnek, és azok ellen s azokon lehető diadalomnak mind módgyai s mind eszközei nagy részben Szent Pál 2. Corinthusban írt levelének 12-dik részének 7, 8, és 9-dik verseiből csináltatott öt idvességés Predikációkban elő adattatnak Kabai Bodor Gellért Debreczeni Lelki Tanító által. Debreczen 1678.
6. A Jó Elöl-Járóknak. A nép közzül való ki-eséseknek káros voltáról való edgyügyü Elmélkedés, Mellyet Amaz nagy és igen boldog emlékezetü Néhai Nemzetes Idősbik Dobozi István Úram, Tisztességés el-takaríttatásának alkalmatosságával tött a sír felett. Anno 1679. 2. Augusti (Debreczen 1679.)
7. Kéziratban maradt műve: Lelkes lelkipásztor.
8. üdvözlő verset írt Mártonfalvi Györgyhöz (1679).
9. üdvözlő verset írt Csúzi Cseh Jakabhoz (1680).
10. Verset írt Czeglédi: „Sión Vára” címü műve mellé.

Felvinczi Sándor munkái:

1. Disputationum theologicarum Absurdidates Papisticas ex Concilio Tridentino, et aliis Pontificiis Dotoribus Exhibentium ... sub praesidio Johannis Valckenien Lugd. Bat. 1669.
2. A Jehova nevében a pestisről való Rövid Beszélgetés, Mellyben Le-rajzoltatik Nyólcz Prédikációknak alkalmatosságával, a Pestisnec, avagy dög-halált szerző nyavalyának egész természete, minden éhez tartozandó környülálló dolgokkal egyetemben, ameny-

nyire az Istennek szent Könyve és a Természet vizsgálók azt minekünk élönkben adgyák, Mellyet a melléje foglalt böjtre tartozó Könyörgéssel egygyütt, az Isten igaz ítéletinek meg-mutogatására, a bünösöknek fel-serkentésére, és a sok gyászos epekedő lelkeknek vigasztalására tött FELVINCZI SÁNDOR, A Debreczeni K. G. edgyik együgyű L. P. akkor, Mikor a IehoVa angyaLa s kezdle-Is Debreczen Várossában az Iflakat és Véneket-Is pVszltá. (1679.)

3. De ecclesia. Leiden 1770.

4. A Jo Istenec Nevében, Lelki Diadalomról való oktatás. Mellyet a Debreczeni Nagy Templomban 1682 esztendőben Boldog Asszony havának negyedic napjánac reggeli óráján tett. FELVINCZI SÁNDOR. Meg nevezett Debreczeni Ecclesiának edgyik méltatlan L. P. Debreczenben Nyomtattott Rosnyai János által M.DC.LXXXII.

5. Igaz özvegy. Az az: Olly idvességés halotti pompának alkalmazosságával lett tanítás, melyben az Igaz özvegynek minden tisztjei és dicséreti egy csomóban köttetnek és le rajzoltatnak. Mellyet: Néhai, Nemzetes Isaah Péter Úramnak, (az ő idejében N. Debreczen Várassanak nevezetes, és igen hasznos tagjának, s edgyik tereh hordozójának) meg-maradott igaz özvedgyének, néhai boldog emlékezetű Csapó Borbála Asszonnak, meg-hidegett tete-meinek el-takarítatásának idején, a Debreczeni nagy Temetőben, Kis-Asszony havának első napján, 10 órakor 1684-ben praedikállott; mostan pedig mind az idvezült Asszonynak s mind kedves edgyetlen egy leányának, N. Isaah Ersebeth Asszonynak kívánságára szem-eleiben terjesztett. FELVINCZI SÁNDOR: A Debreczeni Sz. Gyülekezetnek Lelki Pásztorá, és azon Tractusban levő Sz. Társaságnak Seniora Debreczenben, Töltési István által MDCLXXXIV. Észt.

6. Gyászvers Nógrádi Mátyás halálára. 1681.

7. Gyászvers Mártonfalvi György halálára. 1681.

8. Gyászvers Köleséri Sámuel halálára. 1683.

9. üdvözlő vers Drégelypalánki Jánoshoz. 1682.

10. üdvözlő vers Csúzi Cseh Jakabhoz. 1680.

11. üdvözlő vers Mártonfalvi Györgyhöz. 1679.

12. Emlékvers Mártonfalvi György „Szent história” című művében. 1681.

13. Emlékvers Czeglédi István „Sión vára” című művében. 1675.

Tunyogi Miklós munkái:

1. Disputatio Theologica De Panoplia Christiana ... Franequerae 1681.

2. Gyászvers ifj. Kovásznai Péter halálára. 1680.

3. Disputatio Theologica, Continens Analysin Epistolae ad Galatas ... Franequerae 1681.

Otrokocsi Főis Ferenc munkái:

1. Kereszt alatt nyögő Magyar Izraelnek Hálá-adó és Könyörgő Imádsági. Siral. 3. v. 48. 49. 50. Vizeknek folyamati mennek alá az én szemembűi az én népem leányának nyomorúsága miatt. Az éii szemem foly, és nem szűnik meg (a sirástúl) (azért, hogy nints szüneti a nyomorúságnak) míg reánk nem tekint, és meg nem lat a Jehova az égből. A G. R. K. G. L. T. O. F. F. (A gyöngyösi ref. ker. gyülekezet lelki tanítója OTROKOCSI FŐRIS FERENCZ) által íratott. Kolosvárat. 1682.

2. Idvességes Beszélgetések, Némelly válogatott Szent írásbéli helyekről. Mellyeknek alkalmosságával, helyel helyel, a szent írásnak értelmében gyönyörködő elméeknek, igen szükséges Kérdések meg-magyarázatnak; és minden idvezülni kívánkozó lelkeknek épületire, szép Tanítások, és azokból ki-folyó Hasznok alkalmaztatnak. OTROKOCSI FŐRIS FERENCZ, a Christusnak edgyügyű méltatlan Szolgája, (most a Gyöngyösi R. Eccl. T.) által. Kolosvárat, Nyomtattott, Veresegyházi Szentyel Mihály által. 1683-ik Esztendőben.

3. A jó lelki ismeretnek maga mentő tanúbizonysága. Kassa. 1694.

A tévelygő juhról való Praedikázió. N. Szombat. 1694.

4. Róma Istennek Sz. Városa. Avagy, Olly Munkácska, Mellyben a 47-dik (másként 48-dik) Soltárnak vezérlése szerint megmutattatik, hogy a régi betű szerint való Jerusalemen és Sionon (szorosabb értelemben) a Róma-Városbéli Ecclesia, mint egyéb Ecclesiáknak Feje példázattott. Végre, a Protestánsokhoz, idvességes bé-rekesztő beszéd fordíttatik. OTROKOCSI FŐRIS FERENCZ által. Sz. Ágoston a 47-dik Solt. v. 8. A mi fundamentunk a Sionban légyen; ott kell meg erősítettünk és nem a tudományak akármelly szelével meg fuvattatunk. Nyomtattott, Nagy Szombatban, az Académiai Bötűkkel. Hörmann János által, 1698. esztendőben.

6. ISTEN ELŐTT JÁRÓKNAK tökéletessége; Avagy igaz kegyességnek és szentségnek úttya; Mellyet A Sz. Írásból és a régi Sz. Atyáknak s egyéb hiteles Doctoroknak tanításokbűi, hűséges munkával le-írt OTROKOCSI FŐRIS FERENCZ. E végre, Hogy az idvözülni kívánkozó hívek, a Szenteknek példajok szerint, olly Szentséget érhessenek ézeletben, mellynek vége minden bizonynyal az örök boldogság légyen. Moys I. K. 17. v. 1. Járj én előttem, és légy tökéletes. Nyomtattott Nagy Szombatban, az Académiai bötűkkel Hörmann János által 1699. Esztendőben.

Zemlényi R. Ferenc munkái:

1. Szomorú halotti prédikáció Váradi Mihály felett. 1691.

2. Respondeált az „Universae Theologiae scenographia” felől tartott viták egyikén. 1683.

3. üdvözlő verset írt Bánffyhunyadi Ferenchez. 1683.
4. üdvözlő verset írt Vári Mihályhoz. 1685.
5. üdvözlő verset írt Ónodi Jánoshoz. 1693.

Gyöngyösi Pá] *munkái:*

1. Dissertatio Scripturaria inauguralis de fatis Sexta N. T. aetate militantis dei ecclesiae, juxta epistolam, quae scripta est angelo ecclesiae Philadelphensis. Apoc. 3. 7—13., quae, de summo verò et triuno propitio ex auctoritate rectoris Magn. D. Jacobi Rhenferdii... suffragante ... pro gradu doctoratus in theologia in templo academico publice ventilanda sistitur... Die 25. Marti A. 1700 Franequaræ.

2. Dissertatio ethico scripturaria, in Mnemoneutikon moris Christi et Christianorum. Pars prima quam praecide D. Herm. Alexandro Röell... publico auditorio ventilandam proponit... Franequaræ 1700.

3. Altare pacis pro votis irenicis erectum arae Pilati Galileorum Luc. XIII. 1. substituendum, super tumulum opusculi theologici in qua quaeritur. An possit princeps, magistratus, dominus catholicus in ditone sua retinere haereticos, vel contra poenis eos aut exilio ad fidem cath. amplectendam cogere ... comitis Gabr. Ant. Erdödi de Monyorokerek episcopis Agriensis ... sumptibus in luce editi... Tyrnaviae 1721. (és Basiliae 1722. Ezt Timon Sámuel jezsuitának Opusculum theologicum Tyrnaviae 1721. c. munkája ellen írta, mely Erdödy Gábor egri püspök meghagyásából és költségén jelent meg, s ennek tulajdonítják többen üldözését is).

4. Sanctissimi Dei contra theologos zeli theatrum, quod oratione inaugurali, cum in illustri Viadrina academia ordinarium theologiae professionem susciperet, in amp. uni versi tatis auditorio produxit a. 1727 Traj. Franc, prope Oderám.

5. Domus Jehova orantus decentiae sanctitas. Dissertatione publica de reverentia templorum ecclesiae nt. Christo Domino... propitio praeside P. Gy.... illustrata. Defendente Jon. Nouvel. 1731. Traj. Franc, prope Oderám.

6. Dissertatio theologica de mora Dei, tamquam elaterio, oeconom. gratiae, et cunctatione, ceu anima Spiritus fidei, summo spei et solatii priorum fulcro, quam Christi domino... propitio sub praes. P. Gy ----- publice défendit Michael A. Ajtai. 1733. Traj. Franc, prope Oderám.

7. Speculum *ἡγενοερας* (Jac. I. 25.) excellentiae mulierum prae viris, in operibus fidei oeconomiae foederis gratiae imaginibus anctarum mulierum ex sacris ser. v. & novi testamenti salvatore mundi Jesu Christo semine illo mulieris (Gen. 3. 15.) Augustissimo propitio illustratum a. 1734. Traj. Franc, prope Oderám.

8. Arcana sanctitatis Dei... quam praes. P. Gy. publice défendit Martinus Zagoni 1735. Traj. Franc, prope Oderám.

9. Tuba sanctuarii, Num. 10. 2—9 Mich. 1. 2. arcana Sanctitatis Dei proplanans... praeside P. Gy----- défendit a. 1735. Martinus Zagoni. Traj. Franc prope Oderám.
10. Tuba sanctuarii, Num. 10. 2—9. Mich. 1. 2. arcana sanctitatis Dei quae in oeconomia foederis gratiae, Jehova sanctus ille Israelis Esa. 5., 19., 12., 6. 17., 7. a principe mundi circa peccata, tremendis monumentis declaravit... Traj. Franc, prope Oderám.
11. Disputatio de Lapidibus Samariae. Traj. Franc, prope Oderám. 1736.
12. Amoris & odii... oscula. Cant. I. v. 2. VI. 3. Prov. XXVII, v. 6. dissertatione de osculo sancto Rom. XVI. v. 17. eique oppositio osculae Judae Luc. XVII. v. 48. eorumque mysteriis, juxta sacras s. illustrata Christi Domino amoris, gratiae & irae aeternae... sub praes. P. Gy. defendens W. G. Nuglish... a 1738 publicavit Traj. Franc prope Oderám.
13. Auerum candelabrum templi Exod. 25. 3. etc. quod symbolo Davidis verbum domini Lucerna pedibus Psalm. 119. 105. tanquam catholico ab exordio oeconomiae foederis gr. ecclesiae verae symbolo primaria Deut. 4. 2. 6. etc. foederatis praefixo, hac dissertatione periodica respondente Joh. Godof. Meyer... insinuât. Traj. Franc, prope Oderám.
14. Disputatio de glorificatione Christi 1738. Traj. Franc, prope Oderám.
15. De Sacramentis initiationis sub diversis temporum Oeconomis. 1738. Traj. Franc, prope Oderám.
16. Amphitheatrum (1. Cor. 4. 9. Heb. 10. 33) Synaoniae, (Rom. 15. 30. Phil. 1. 7) spiritus gratiae precum aciem castrorum sanctorum vet. et nt. cum deo in precibus luctantium repraesentans, adspirante spiritu gratiae Joh.
20. etc __praeside P. Gy. déférente ... Lud. Weise 1738. Traj, Franc prope Oderám.
17. Psalm. 93. etc __ Splendores domus Jehovae ornatus decentiae sanctitas dissertatione hac pentecostali Act. 2. 1. de lustchémoné megalóprepeia. Psalm. 145. 5. sactitatis templorum vivorum spiritus S. 1. Cor. 3. 16. etc. ejusque causis tam in hac vita quam in beata eorum analysi. 2. Tim. 4. 6. Architecte templi Dei primario spiritu s. propitio. Respondente Joa Christi. Maji illustrata 1739. Ugyanott.
18. Kérugma Christi Domini paschale, de signo Jonae prophetae, quo Jonae pleiónos Math. 12. 39—41. antitypici mysteria, in sortilegio S. S. Trinit. de salute fidelium in ipso sorte definita, juxta S. S. illustrantur, ad quam concionem audiendam, dissertatione periodica... praesens P. Gy. et defendens Andreas Danka d. 26. a. d. 1739 ... invitât Ugyanott.
19. Panophia christianismí Eph. 4. 14. I. Cor. 11. 3. Defendente Paulo Bogeslao Kaluski. 1740. Ugyanott.

20. Dissertatio theologica de transfiguratione Satanae in angelum lucis juxta 2. Corinth. XI. 14. Quam duce Phosporo illo, Apoc. XXII. 16. ac lice ilia vera. Joh. I. 9. quae splendet super confidentes in terra umbra lethalis. Esa. IX. 2. Praeside D. P. Gy. _____ 1740. placido eruditorum examini submittit Steph. Komáromi. Ugyanott.

21. Úrias chitteus paradigma heroicum... Praes. P. Gy. respondens Daniel Gyöngyössi. 1741. Ugyanott.

22. Psal. 52. 10. Fructus pacis allegoricus, Ps. 92. 13. 14. Vallis Beracha ex victoria divina, 2. Chr. 20. 15. 17. 22. Jehosaphati, de tribus gentibus Amnionitis, Moabitis, Secritis, v. 10. Germinans, v. 30. & 17:10. 11. 12 _____ praeside P. Gy. respondente Daniel Gyöngyössi 1742. Ugyanott.

23. Concio Christi Domini. De Beatudine Pacificorum Christianorum Matthaei V. 9... praes. P. Gy. respondente Josepho Zydwicz. 1742. Ugyanott.

24. Dissertatio theologica de patrono electorum dei, sive angelo alio intercessore. Juxta apoc. VIII. 3. 4. qua super adsirante Paracleti illius Joh. XIV. 16. & XVI. 7—15, omnia scrutantis I. Cor. II. 10. gratia ... praes. P. Gy. resp. Josephus B. Onodi. 1742. Ugyanott,

25. Mysterium pietatis et iniquitatis. Ugyanott, év nélkül.

Nánási Lovász András munkái:

1. Tacentis mundi respublica, sive... de statu animarum post mortem, Franeker 1723.

2. Amaz egy szükséges dologról. (Gyászbeszéd br. Bánffy Judit felett.) Kolozsvár 1747.

3. Isten házának mezején... (Gyászbeszéd br. Bánffy Zsigmondné, br. Kemény Katalin felett.) Kolozsvár 1747.

4. Gyászverset írt Pápai Páriz Ferenc halálára (1717).

Maklái János munkái.

1. Köznapi két hétre való reggeli és estvéli közönséges imádságok. Kassa, év nélkül. (Második kiadása Kassa 1788, harmadik kiadása Kassa 1806, a szatmárnémeti egyházmegye még hivatalosan is kítűzte használatra.)

2. Keresztyén iskola ... (De Losea műve németből fordítva). Pozsony 1793 (második kiadás Pozsony 1795).

3. Lelki jó illattétel... Kassa 1794 (sok kiadása jelent meg, még 1869-ben is megjelent egy kiadása).

4. Ujabb két hétre való köznapi templombéli imádságok. Kassa 1794.

5. Van egy történeti tárgyú műve is, „A magyar történetnek rövid rajzolatja”. Pest 1793.

Mihályi Kovács István munkái:

1. örvendező elmélkedés... IL Leopold római-német... császárként lett koronáztatásán ... Kassa 1790.
2. örvendező elmélkedés... II. Leopoldnak magyar királlyá lett koronáztatásának emlékezire ... Kassa 1790.
3. A Krisztusnak a betegekben ... (Kórház alapkövetételére mondott prédikáció.) Kassa 1814.
4. Jó emlékezet.... (Gyászbeszéd Domokos Sámuel felett.) Sárospatak 1818.

Terhes Sámuel munkái:

1. örömdall, melyet Mélt. Nagy-Lónyai, Vásáros-Naményi és Barátszeri Lónyay Gábor úrnak, Zemplén vármegye első alispánjának, midőn a barátszeri uradalmába 1808 ész. bevezettetett, tiszteletére a s. pataki éneklőkar énekelt. S. Patak.
2. Ziza, vagy az én tüzem, ötven eredeti magyar dalokban. 1811.
3. Magyar Arpádiás, vagy is első vitéz magyar vezéreink életének s viselt dolgainak leírása, kis alexandrin cadenciás versekben. Sárospatak 1818.
4. Tükröske egy Ficzkó-poéta számára. Első darab azon esetre, ha Ficzkó nem szededül. 1816.
5. Újra amalánózott üveg táblácska. Második darab. 1819.
6. öröm-innapi prédikáció, melyet midőn Ferdinánd korona örökös magyarok királyának megkoronázatna mondott Kassán 17. okt. 1830.
7. Szurony. Epigrammai költemények. Kassa 1844.
8. Több közkedvelt dal szerzője: „Megvirrad még valaha”, „Nem úgy van már, mint volt régen ...” stb.

Dr. Ferenczy József munkái:

1. De consilio et causis prodicionis Judae. Utrecht 1824.
2. Beköszöntő papi beszéd ... Sárospatak 1830.
3. Halotti beszéd az időnek helyes használásáról. (Vékey Károly felett.) Sárospatak 1830.
4. Gyászbeszéd I. Ferenc emlékére. Pozsony 1835.
5. Vallás az erény alapja. (Gyászbeszéd Kóji Comáromi István felett.) Kassa 1846.
6. Gyászbeszéd József... Magyarország nádora ... emlékére. Kassa 1847.
7. Pünköszt előtti bűnbánati imádságok. (Egyházi Tárcsa 1854—55.)
8. Az abauji hely. egyházmegyei gyámintézeti pénztár állapota 1828—1846. Kassa 1846.

Dr. Révész Kálmán munkái:

1. A reformáció hatása hazánkra. Debrecen 1884.
2. Az új védtörvény és utasítás lelkészeket, papnövendékeket, tanítókat és tanítójelölteket illető szakaszai. Budapest 1889.
3. A lengyel disszidens kánonok története s befolyása a budai zsinat törvényhozására. Pápa 1887.
4. Unitárius történetírás. Pápa 1891.
5. Emlékkönyv a budai és pesti zsinatok százados évfordulóján. Budapest 1891.
6. A presbitérium legelső nyomai hazai ref. egyházunkban. Prot. Szemle 1392.
7. Beköszöntő egyházi beszéd Kassán. Budapest 1893.
8. Százéves küzdelem a kassai ref. egyház megalakulásáért. Budapest 1894.
9. A debreceni hitvita kérdéséhez. Prot. Szemle 1894.
10. A kassai ref. egyház által fennállása 250. évfordulóján. 1894. március 25-én tartott örömmünepély emlékkönyve. Kassa 1894.
11. A kassai ref. egyház gondnoki számadásai 1682—88. (Tört. Tár 1894.)
12. Az unitárius történetírás legújabb remeke. Debrecen 1895.
13. A kassai ref. egyház emlékkönyve hazánk fennállásának ezredik évéről. Kassa 1896.
14. A kassai első ref. templom története. Prot. Szemle 1897.
15. Czeglédi István származása és családi viszonyai (Magyar Prot. irod. Társaság pápai közgyűlésének emlékkönyvében). Budapest 1897.
16. Gyöngyösi Pál. Budapest 1899.
17. Kassai ref. egyházi számadások. Tört. Tár 1899.
18. Emlékkönyv az első püspöki egyházlátogatás évszázados fordulóján, a kassai ref. egyházban tartott ünnepélyéről. Kassa 1899.
19. Alvinczy és a kassai vértanúk. Prot. Szemle 1899.
20. A magyar reformáció kezdetéről. Budapest 1903.
21. Alkalmi egyházi beszéd a kassai Rákóczi-kiállítás megnyitására. Kassa 1903.
22. Regeszták a kassai ref. egyház levéltárából. Budapest 1905.
23. Dévai Bíró Mátyás kétrendbeli fogsága. Prot. Szemle 1905.
24. Bocskai István apológiája. Prot. Szemle 1906.
25. Egyházi beszéd 1906 március 18-án. Kassa 1906.
26. A kassai ref. templomok rövid története. Kassa 1911.
27. Egy hitvalló prédikátor Czeglédi István születésének 300-ados évfordulóján „Két kassai jubileum” című füzetben.
28. Közrebocsátotta atyja prédikációinak öt kötetét (1889—1891).
29. Közrebocsátotta atyja „Munkáit a pátens korából”. (1900.)

Gönczy Gábor munkája:

1. A presbiterség az őskeresztyénségben, Kálvin korában és ma. Beregszász 1926. (Meskó Dezső és Simon József lelkészekkel együtt írta.)

Dr. Szabó Lajos munkái:

1. Jehova tanúinak hamis tanítása. Sárospatak 1934.
2. A Szentírás ellenes Jehova tanúi. Sárospatak 1934.
3. Antikrisztus a Tiszánál. Budapest 1935.
4. Se országod, se hazád! Budapest 1937.
5. Tanya a Tiszánál. Budapest 1938.
6. Ének a Tiszánál. Budapest 1939.
7. *Haljanak meg éhen?* Budapest 1939.
8. Czelder Márton működése a moldva-oláhországi misszióban. Debrecen 1941.
9. Az árvákért! Debrecen 1942.
10. Szép dolog meghalni. (Budapest Ref. Jövő 1942—43.)
11. Magyar református templomok külföldön a XIX. században (kéziratban).

XI.

A kassai egyházban jelenleg folyó munka:

A kassai egyház lélekszáma ötezer lélek körül van.

Az egyházhoz tartoznak: Hernádtihany szórvány 8 lélekkel, Hilyó 3 lélekkel, Mislóka 3 lélekkel, Szilvásapáti 2 lélekkel.

Az egyházi munkát egy lelkipásztor, két segédlelkész és két diakonisszatestvér látja e. Az irodai munkában segít ifj. Ambrózy Imre irodai munkaerő. Az adószedés munkáját Varga András egyházi látja el.

A vallásoktatás munkáját két vallásoktató-lelkész látja el, a harmadik vallásoktatói állás megszervezése most van folyamatban.

Az egyházban a következő munkák folynak: 1. Férfikör (minden kedden és szombaton este fél 7 órakor), 2. Leánykör (minden szerdán este 7 órakor). 3. Nőegylet (minden csütörtökön délután fél 5 órakor). 4. Cserkészcsapat. 5. Vasárnapi iskola négy csoportban. 6. Soli Deo Gloria az összes középiskolákban. 7. Szegénygondozás. 8. Külvárosokban bibliakörök (vezeti két presbiter és egy férfiköri tag, összesen három helyen).

Vasárnap a következő helyen lehet Kassán református istentiszteleteket hallgatni:

1. 9 órától ifjúsági istentisztelet. Kálvin-téri templom.
2. 10 órától rendes istentisztelet. Kálvin-téri templom.
3. Minden második vasárnap a kórházi imateremben fél 9-kor.
4. Minden második vasárnap a fiúnevelőintézeti templomban 8 órakor.

5. Minden második vasárnap a rabok részére a fogházban fél 9-kor. Ezt az istentiszteletet csak rabok látogathatják.

6. Minden vasárnap délelőtt 9 órakor a repülőtérral szemben lévő repülőszereelő intézetben.

Minden hétköznap este 6 órakor istentisztelet van. Minden kedden esti fél 7 órakor imaóra van.

XII.

A kassai egyház mai vezetősége.

Főgondnok: Dr. Idrányi Béla vármegyei tiszti főügyész, az abauji egyházmegye gondnoka.

Gondnok: Török József bádogosmester.

Kántor: Lénárt József áll. tanító.

Vallásoktató lelkészek: I. sz.: Egressy Lajos vallástanár, II. sz.: Csáji Pál vallástanár.

Segédlelkészek: Lovass Gyula és Vajthó István.

Lelkipásztor: Dr. Szabó Lajos theol. m. tanár.

A presbitérium tagjai:

Dr. Bacskay Zoltán főisk. tanár

Bartha László Hangya-ellenőr

Dr. Benke Gyula pénzügyi titkár

Benke Károly MÁV.-tisztt

Dr. Benson Róbert törvényszéki titkár

Bajkay István kéményseprő m.

Bakos János ny. ig.-tanító

Balogh István adótiszt

Bernáth Gyula vm. árvaszéki elnök

Bilkay Gábor fővámtiszt

Dr. Boda István miniszteri osztályfőnök, egy. tanár

Dr. Csáji Bertalan orvos

Csire János MÁV. főfelügyelő

Deésy István polg. isk. tanár

Eördögh Tamás telekkönyvvezető

id. Dr. Fóris Ferenc ítéletáblai tanácselnök

Fördös László tanügyi főtanácsos gimn. ig.

Dr. Gábos Sándor adóhiv. tan.

Gyarmathy Gábor nyugdíjas

Dr. Gyárfás Lajos pénzügyig.-h.

vitész Hubay Bertalan ny. táborig. főesperes

Imreh László gimn. tanár

vitész Jakab Béla trafikos

Dr. Kemenszky Kálmán ügyvéd

Keresztúry Károly közellátási felügyelő

Kiss József rendőrtiszthelyettes

Kosa Ferenc MÁV. nyugdíjas

Dr. Komjáthy Gyula orvos

Dr. Kovács Zoltán pénzügyi tan.

Dr. Kövér Péter MÁV. tanácsos

Dr. Kún László bányamérnök

Dr. Kurovszky László kir. ügyészségi elnök

Kaszás Imre kórházi altiszt

Kusnyér Pál nyűg. postás

Lőrincz András MÁV. vonatvezető

Madarassy András gyógyszerész

Dr. Magyarai Lajos pénzügyi tan.

Madas Sándor I. o. postatiszt	Rozgonyi László főügy. iroda-
Dr. Mészáros Gábor kórházi ig.-	tiszt
főorvos	Rásky Gábor kovácsmester
Meczner Nándor keresk. rak-	Szabó Béla törv.-széki iroda-ig.
tárnok	Szilágyi Pál postafőellenőr
Nyárfás Károly MÁV. nyugdíjas	Szabó János vendéglős
Oláh Imre fűtőházi főnök	Szirmay Lajos törvénytudó
Oravecz István ny. városi	tanácselnök
iroda-ig.	Dr. Valkay Lajos v. tanácsnok
Papp István ny. erdőfőtanácsos	Dr. Vásárhelyi Géza fiúnevelő
ifj. Papp Pál MÁV. esztergályos	int. igazgató
Papp Sámuel ny. pénzügyőr	Vékony Károly I. o. altiszt
Dr. Papp Zoltán kórházi főorvos	Vrannay József fiúnevelő int.
Pásztor Barnabás kereskedő	helyettes-igazgató
Dr. Pomozy Gyula járásbíró	Egyházfői: Varga András.

Forrásművek a kassai kálvinista krónikához.

I. Nyomatásban megjelent munkák:

1. Kemény Lajos: A reformatio Kassán. (Kassa 1891.)
2. Paikos Endre: A kassai helvét hi tv. egyház megalakulásának története. (Sárospatak 1889.)
3. Révész Kálmán: Százéves küzdelem a kassai református egyház megalakulásáért. 1550—1650. (Budapest 1894. M. Prot. irod. T. kiadványa.)
4. Révész Kálmán: Címeres pecsétadomány a kassai református egyház részére. 1666. (Tört. közlemények Abauj-Torna vármegye és Kassa múltjából. 1913. 1. szám, 42—43. lap.)
5. Két kassai jubileum. (I. Egy hitvalló prédikátor. Czeglédi István születésének 300-ados évfordulójára írta D. Révész Kálmán, II. Egyházi beszéd. Írta és Révész Kálmán esperes kassai lelkész-ségének 25 éves jubileumán elmondotta dr. Révész Imre.) Debrecen 1918.
6. Révész Kálmán: A kassai református főiskola. (Századok 1908, 2. füz.)
7. Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai.
8. Szilágyi Sándor: Lorántffy Zsuzsanna. Pest 1872.
9. Szilágyi Sándor: I. Rákóczi György. Pest 1893.
10. Dr. Márkus Dezső: Magyar Törvénytár 1608—1657.
11. Dr. Wick Béla: A kassai Szent Erzsébet dóm.
12. Dr. Wick Béla: Kassa régi »temetői, kriptái és síremlékei.
13. Czobor Alfréd dr.: A kassai színészet története. (Történelmi közlemények Abauj ... múltjából. 1914—15, 1. sz.)

14. Révész Kálmán: A kassai első református templom története. (Prot. Szemle. 1897. 8—9—10. füzet.)
15. Révész Kálmán: A kassai református templomok rövid története. (Sárospatak 1911.)
16. Kerekes György: Polgári társadalmunk a XVII. században. (Kassa 1940.)
17. Kerekes György: Bethlen Gábor fejedelem Kassán. (Kassa 1943.)
18. Kőszeghy Elemér: Kassa műemlékei. Budapest 1939.
19. Révész Kálmán: Gyöngyösi Pál. 1668—1743. (Magyar Prot. Egyháztörténeti monographiák. I. kötet, 59—94. lap. Budapest 1898.)
20. Révész Kálmán: A kassai ref. egyház gondonoki számadásai, 1632—88. (Tört. Tár. 1894.)
21. Révész Kálmán: Alvinczy és a kassai vértanúk. (Prot. Szemle 1899, különnyomatban is megjelent.)
22. Thaly Kálmán: Adalékok a Thököly és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. Pest 1872. 15—30: lap.
23. Kemény Lajos: A protestáns egyház első százéve Kassán, 1526—1626.
24. Révész Kálmán: Regeszták a kassai ref. egyház levéltárából. 1906.
25. Dr. Wick Béla: Kassa története és műemlékei. Kassa 1941.
26. Dr. Wick Béla: Nagyúri látogatások Kassán.
27. Mihalik Sándor: Adatok a felvidéki ötvösség történetéhez. Pécs 1935.
28. Szabó Károly: Régi Magyar írók...
29. Révész Kálmán: Egyháztörténeti adatok. (Prot. Szemle 1898, 10. füzet.)
30. Dr. Wick Béla: A kassai Immaculata-szobor története. Kassa 1918.
31. Dr. Wick Béla: Kassa város katolikus műemlékei.
32. Dr. Wick Béla: IL József kassai látogatásai.
33. Dr. Wick Béla: A kétszázéves kassai ispotály-templom.
34. Dr. Wick Béla: A jezsuita-rend története Kassán.
35. Dr. Wick Béla: Adatok a kassai domonkosok történetéhez.
36. Dr. Wick Béla: A kassai Szent Rozália-kápolna története.
37. Dr. Wick Béla: Az 1709—10-iki pestisvész Kassán.
38. Kassa hazatért. (A visszatérés öt éves évfordulójára kiadott emlékkönyv, 1944.)
39. Tutkó József: Kassa Tört. évkönyve 1861.
40. Révész Kálmán: Beköszöntő egyházi beszéd... (Budapest 1893.)
41. Révész Kálmán: A kassai ref. egyház emlékkönyve hazánk fennállásának ezredik évéről... Kassa 1896.
42. Révész Kálmán: A kassai református egyház által fennállása kétszázötvenedik évfordulóján... emlékkönyv. (Kassa 1894.)

43. Révész Kálmán: Emlékkönyv az első püspöki egyházlátogatás évszázados fordulóján... tartott ünnepélyről. (Kassa 1899.)

44. Révész Kálmán: Alkalmi egyházi beszéd... a kassai Rákóczi-kiállítás megnyitásának napján. (Kassa 1903.)

45. Csomár Zoltán: A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története. 1918—1938. (Ungvár.)

- 46. A kassai református egyházban szolgált lelkészek munkáit, különösen Czeplédi hozzáférhető munkáit áttanulmányoztam. (Lásd függelékét.)

47. Dr. Kálniczky Géza: Ujabb adatok Tompa kassai fogságáról. (Kassai Újság 1911. június 14.)

48. Dr. Zsilinszky Mihály: A magyarhoni protestáns egyház története. (Budapest 1907.)

49. Hóman—Szekfü: Magyar Történet. I—V. kötet.

50. Stromp—Thury—Zoványi szerkesztette: Magyar protestáns történeti adattár füzetei.

51. Sárospataki Füzetek kassai vonatkozásai.

52. Benke Imre: Abauji lelkipásztorok 1685—1799. (Kassa 1943.)

II. Kéziratok:

1. A kassai ev. református egyház levéltárának időrendi (chronologikus) tárgymutatója. (A levéltárt újra rendezte s ezen leltárral is szolgáló tárgymutatót készítette Révész Kálmán lelkész. 1898.) A tárgymutató csak a legrégebb időtől a XVIII. század közepéig dolgozza fel a levéltár legbecesebb okmányait.

2. Körül Járó Könyv 1709 Karácsonytúl. (Ex Oblatione Domini Josepho Ketskeméti Possidet. Eccla Reformata Cassoviensis Ab. Anno Dni 1709 die 3. X. br.) Magába foglalja a körüljárások eredményeit, nagyértékű névsorokat 1794 Szent Mihály napi körüljárásig bezárólag.

3. Körül Járó Könyv 1745 húsvétől 1754 húsvétig bezárólag. Az egyháztagok neveit, adományait, kurátorok nevét őrző beces könyvecske.

4. Ao. 1750. A kassai Nemes Reformata Ekkla Perceptumainak connotatiója és Számadása. Az egyház történetére vonatkozó értékes adatokkal 1750-től 1763-ig.

5. Körül Járó Könyv 1754-től 1769 Szent Mihály napi körüljárásig bezárólag. Tizenöt évig mutatja a kassai egyháztagok neveit és jókedvű adományait.

6. 1764 Esztendőben esett Augustusnak első Napjátúl fogva való SZÁMTARTÓ KÖNYV. 1764-től 1783-ig tartalmazza az egyház számadásait.

7. Az Helvetica Confession Levő, most is Jó Isten Kegyelmes-

ségéből a Sok tövisek között is Szépen Virágzó Kassai Nemes Eklésiában ez előtt kétszáz és egy néhány esztendőekkel történt nevezetesebb dolgokról, különösen pedig annak Lelki Pásztorairól, Professorairól, Schola Mestereiről, Curatorairól és Jöltévőiről írott

RÖVID CHRÓNKA,

Mellyet

Némelly el veszendő apróság írásokból s más hiteles tanúbizonyság tévő Levelekből az mennyire lehetett helyessen és rendessen egyben szedegettenek azon Ecclának mostani Lelki Pásztorá Lisznyay Damó Mihály és Curatorai Boros János és Böjtös István Anno 1774 Diebus Mensis Mártii. Huszonkét lapból álló mű, sok téves adattal a XVI. századból, de a korbéli állapotok hű rajza.

8. Nemes és Nemz. Compactor Ketskeméti József Úramtól ezen Jegyző Könyvvel meg ajándékozta az Helv. Conf. levő Nemes Kassai Sz. Eklésia: a nevezetesebb dolgokat, a mellyek azon Eklésiában történtének, ebben bé ími kezdette az akkori Kassai Református Prédikátor P. R. Gy. (Parasznyai Rácz György.) Anno R. S. 1780. Die. 15. Marty. (Nagyon sok értékes adatot tartalmaz az egyház belső életére, énekügy, stb.)

9. „A Vallásbéli Tolerantziáról Szollo Felséges Királyi Parantolat”-tal kezdődő felsőbb rendeletek gyűjteményének könyve. (186 lap. 1844. október 18-ig.)

10. Eklésia Könyv. (Körüljáró könyv 1794 december 15-től 1828-ig. A következő bejegyzéssel zárul: „Mivel ebbe a Kerülő Könyvecskébe némelleyek indulatoskodása miatt illetlen kifejezetek csúsztak be, ennél fogva abba hagyatni rendeltetett. Költ Kassán 30. Jan. 1828. Terhes Sámuel Prédikátor által mp.)

11. A kassai ev. ref. egyház nevezetesebb eseményeinek feljegyzései. (1804-től 1920 szeptember 23-ig igen becses és értékes adalékok gyűjteménye.)

12. Alamisnák vagy Jótétemények könyve Kassán. (86 lap. 1806-tól 1879-ig.)

13. A Pesti Helvetziai Vallástételt tartó Reformátusok Templomának építésére szabad akarat szerint való Adakozásból egyben gyűlt Segedelem Pénznek feljegyzése. Kassán Januárius 26-dikán. 1817. (12 lap.)

14. Az abauji helvét v. t. követő egyházi megyében szolgált s elhalt lelki pásztoroknak rövid életrajza az 1824-ik év első napjától kezdve. (A kéziratot könyv az abauji egyházmegye tulajdona.)

15. A Kassai Reformata Nemes Eklésiának Perceptionális és Erogationális Könyve 1825 Esztendőől. (Tartalmazza az egyházi számadásokat 1868-ig bezárólag.)

16. A Kassai Reformata Szent Eklésia közönséges Határozásainak Jegyző Könyve. Készítetett Tisztelendő T. Terhes Sámuel Úr Prédikátorságában, Nemes Csorba Sámuel Úr első Curator által 1833-ik Esztendőben. (Tartalmazza az összes presbitergyűlések és közgyűlések jegyzőkönyvét egészen 1887 szeptember 25-ig bezárólag.)

17. önkénti ajánlások könyve (a rektor kosztyjának megváltására). Kezdődik 1836-ban, „Érdemes Rector Hadházy László Úr kosztyjára tett” ajánlásokkal, 1866-ig bezárólag.

18. Egyházi Rendeleték s Körlevelek Jegyzőkönyve. 1845-dik évtől kezdve. (Dr. Ferenczy József pap idejében 1845-dik évtől. 231 lap. 1859 nov. 23-ig bezárólag.)

19. A Kassai helvét hitvallású Egyház töképezéseiről vezetett számadások. 1852.

20. A négyszeri körüljárásból befolyó adakozások feljegyzései 1854-től 1863-ig.

21. A kassai ev. ref. Egyházhoz Felsőbb helyről jött e. megyei, e. kerületi Rendeleték Könyve. 1860 febr. 6—1889 november 27-ig.

22. A kassai helvét hitvallású egyház szükségéi fedezésére gyűjtött önkéntes adományokról vezetett jegyzőkönyv. Kassa Martius 27. 1864. (Tartalmazza az önkéntes adakozók neveit 1873 karácsonyi ünnepi adakozásig.)

23. Az iskola-tanító élelmezésének megváltására teljesített fizetések könyve 1867—1870-ig.

24. A kassai evang. Reformata Szentegyház bevételei és kiadásairól vezetett gondnoki számadó jegyzőkönyve az 1869. évtől kezdve. (Bezárólag 1909-ig.)

25. Leltár a kassai református egyház úrasztali készleteiről. (1875 január 6-án kezdve. 20 lap.)

26. A kassai ev. ref. egyház közgyűlési és presbiteri határozatainak jegyzőkönyve. Megnyitott 1887 évi November hó 27-ik napján, kezdte Szalay László presbiteri jegyző (később kultusz államtitkár), 367 lap, 1905 január 22-i presbiteri ülés jegyzőkönyvével bezárólag.

27. A kassai presbitérium jegyzőkönyve 1905—1942-ig.

28. A kassai ev. ref. egyházhoz felsőbb helyről jött e. megyei és e. kerületi Rendeleték Könyve. 1890 febr. 11—1918-ig.

29. Abary István: A kassai ref. egyház utolsó 38 esztendejének története. (Kassa 1939 júl. 30.)

III. Levéltári anyag:

A kassai református egyház levéltárának már feldolgozott és még eddig feldolgozatlan anyagát áttanulmányoztam. A levéltárban másolatban megvannak a kassai levéltárak egyházunkra vonatkozó okmányai is. Különösen nagy az egyházi levéltár anyaga a XVII—XVIII. századokból.

A kassai kálvinista krónika mutatótáblája

I. Tusakodás a megalakulásért	5
A kassai gondolat	5
Harc a „kassai gondolat“ ellen	7
A kassai uralkodó eszme garantálói: Bocskai, Alvinczy, Bethlen	9
II. I. Rákóczi György megalapítja a kassai református egyházat	15
A hívő fejedelem	15
Rákóczi Kassa előtt	17
Az egyház megalakulása 1644 húsvétján	18
Luteránus fenekedések	21
Az első kassai református prédikátor	23
A kassai református iskola	23
A kassai reformátusok ügye az országgyűlés előtt	26
Az 1647. XVIII—XIX. törvénycikk	27
III. Az aulica ecclesiából városi egyház lesz	28
Az országgyűlés rendelkezése a kassai ref. egyházra vonatkozólag	28
A városi tanács harca az országgyűlés törvénycikkei ellen	29
A megye segíti a reformátusokat	30
A fundáló fejedelem halála	31
A reformátusok sanyargatása	31
Megint országgyűlés előtt a kassai reformátusok ügye	32
A törvénycikket végrehajtja a nádor	34
IV. A kassai református egyház felvirágzik	36
Magyar Kassa	36
Magyar egyház a magyar Kassán	36
Lorántfy Zsuzsánna	38
A templomépítés előkészítése	39
Kérés a kis patrónushoz	41
Lelkipásztorváltás	41
Czeglédi István lesz a prédikátor	41
A templomépítés folytatása	41
Czeglédi István munkássága	43
Czeglédi erősíti az iskolát Kassán	49
Iskolai theatrum	51
A nagy „kelevényes dög“	52
Pártfogók halála	53
Új patrónusok	53
Az egyház cimert kap	54
Áskálódások Czeglédi ellen	54
Magyar reménykedések	55
Az egyház másodlelkipásztort kap	55
Ecclesiátámogatók	55
V. A kassai református egyház megsanyargatása	57
Közeledik a vész	57
Czeglédi fogsága és vértanúhalála	58
Az ellenreformáció dühöngései	60
Felvinczi Sándor kihallgatása	60
Az egyházi kincseket Erdélybe mentik	62
Erdély pénzzel és imával segít	63
Elveszik a református templomot	63
Hithagyók	64
A református iskola is elvétetik	64
Pádisták örvendezése	65

A kassai oskolamester részére adott utasítások	---	---	112
Superintendensi eljárás Csécsi János ellen	---	---	114
Kassakörnyék rekatolizálása	---	---	115
A kassai harang is veszedelembé kerül	---	---	115
Egyháztagok	---	---	116
Egyházfegyelem	---	---	116
Állandó lelkészlakás	---	---	117
Az oskolamester fizetése 1754-ben	---	---	118
Váczy Nagy István elhagyja Kassát	---	---	118
Lisznyai Damó Mihály lesz a prédikátor	---	---	120
Rokon Katalin végrendelete	---	---	120
Régi legátusok	---	---	122
Esperesi körlevél panaszolkodásai	---	---	122
Ajándékok szegény kis eklézsiáknak	---	---	123
Kárvalott kalmár megsegítése	---	---	124
Az egyház helyzete	---	---	124
Katolikus püspök vizitálja a reformátusokat	---	---	125
A magyar egyház	---	---	125
Ózvegy papné megemlékezése	---	---	126
Katona ragaszkodása	---	---	126
Lisznyai Damót megmarasztják	---	---	127
Lisznyai krónikája	---	---	128
„A cassai n. eccla szántó földjeinek dispositiója“	---	---	129
Lisznyai Damó prédikátor meghal	---	---	131
P. Rác György lesz a kassai prédikátor	---	---	131
Könnyebbre fordulnak az idők	---	---	132
II. József kassai látogatásai	---	---	133
Templomkerülők intése	---	---	134
Parasznyai Rác György eltávozik	---	---	134
Maklári András	---	---	135
Református a magistratusban	---	---	135
Az Aszalai-adomány	---	---	135
A consistorium felállítása	---	---	136
Több istentisztelet lesz	---	---	137
Református városi főbíró	---	---	138
Fontos consistorialis határozatok	---	---	138
Harangláb	---	---	139
Református rabok gondozása	---	---	139
Maklári elmegy	---	---	139
Mihályi Kovács István lesz a prédikátor	---	---	140
Pataki éneklő deákok látogatása	---	---	141
Anyagi nehézségek	---	---	141
Kassai reformátusok 1790-ben	---	---	141
Az 1791 : XXVI. T. C. 12. §-a	---	---	143
Az iskolamester fizetése	---	---	144
1792-ben a kassai református iskolásgyermek szülői ezek voltak	---	---	144
Egy angol benyomásai Kassáról	---	---	145
Gyűjtés a tűzvészkarok helyreállítására és templomépí- tésre	---	---	146
Templomhely gondok	---	---	146
Püspöklátogatás	---	---	147
VII. A XIX. század: a megerősödés százada	---	---	150
A századfordulón	---	---	150
Díjlevelek a XIX. században	---	---	150
Mihályi dietai prédikátor	---	---	151
A kassai református ispotály	---	---	151
A magazin megvétele templom céljára	---	---	152

A kassai oskolamester részére adott utasítások	---	---	112
Superintendensi eljárás Csécsi János ellen	---	---	114
Kassakörnyék rekatolizálása	---	---	115
A kassai harang is veszedelembé kerül	---	---	115
Egyháztagok	---	---	116
Egyházfegyelem	---	---	116
Állandó lelkészlakás	---	---	117
Az oskolamester fizetése 1754-ben	---	---	118
Váczi Nagy István elhagyja Kassát	---	---	118
Lisznyai Damó Mihály lesz a prédikátor	---	---	120
Rokon Katalin végrendelete	---	---	120
Régi legátusok	---	---	122
Esperesi körlevél panaszolkodásai	---	---	122
Ajándékok szegény kis eklézsiáknak	---	---	123
Kárvallott kalmár megsegítése	---	---	124
Az egyház helyzete	---	---	124
Katolikus püspök vizitálja a reformátusokat	---	---	125
A magyar egyház	---	---	125
Özvegy papné megemlékezése	---	---	126
Katona ragaszkodása	---	---	126
Lisznyai Damót megmarasztják	---	---	127
Lisznyai krónikája	---	---	128
„A kassai n. ecclia szántóföldjeinek dispositiója“	---	---	129
Lisznyai Damó prédikátor meghal	---	---	131
P. Rácz György lesz a kassai prédikátor	---	---	131
Könnyebbre fordulnak az idők	---	---	132
II. József kassai látogatásai	---	---	133
Templomkerülők intése	---	---	134
Parasznyai Rácz György eltávozik	---	---	134
Maklári András	---	---	135
Református a magistratusban	---	---	135
Az Aszalai-adomány	---	---	135
A consistorium felállítása	---	---	136
Több istentisztelet lesz	---	---	137
Református városi főbíró	---	---	138
Fontos consistoriális határozatok	---	---	138
Harangláb	---	---	139
Református rabok gondozása	---	---	139
Maklári elmege	---	---	139
Mihályi Kovács István lesz a prédikátor	---	---	140
Pataki éneklő deákok látogatása	---	---	141
Anyagi nehézségek	---	---	141
Kassai reformátusok 1790-ben	---	---	141
Az 1791: XXVI. T. C. 12. §-a	---	---	143
Az iskolamester fizetése	---	---	144
1792-ben a kassai református iskolásgyermek szülői ezek voltak	---	---	144
Egy angol benyomásai Kassáról	---	---	145
Gyűjtés a tűzvészkarok helyreállítására és templomépíté- ésre	---	---	146
Templomhely gondok	---	---	146
Püspöklátogatás	---	---	147
VII. A XIX. század: a megerősödés százada	---	---	150
A századfordulón	---	---	150
Díjlevelek a XIX. században	---	---	150
Mihályi dietai prédikátor	---	---	151
A kassai református ispotály	---	---	151
A magazin megvétele templom céljára	---	---	152

Egyháztalok ajánlatai a templomépítésre	---	---	---	153
Az iskolamester fogadásának módja	---	---	---	154
Cívódó presbiterok	---	---	---	156
1806-os sírfelirat	---	---	---	157
Megkezdődik a templomépítés	---	---	---	157
Igaz József templomépítő inspektor	---	---	---	158
Dobay véleménye	---	---	---	158
Egy csüggesztő álhir	---	---	---	159
A templomépítés folytatása 1810—11-ben	---	---	---	160
Szószték-korona	---	---	---	161
A templom felszentelése	---	---	---	162
Orgona vétele	---	---	---	164
A Bárczay-hagyomány	---	---	---	165
Krausz orgonista	---	---	---	167
Halottak 1814-ben	---	---	---	167
Molnár János tanító halála	---	---	---	167
A kassai evangélikus templom felszentelése	---	---	---	168
Új harang	---	---	---	163
Dobay főbíró halála	---	---	---	168
Árva Bárczay Borbála halála	---	---	---	169
Persentzky tanító megmarasztása	---	---	---	170
Állandó tanító óhajása	---	---	---	171
Mihályi Kovács István elköltözése	---	---	---	171
Terhes Sámuel prédikátor	---	---	---	172
Suplicansok patronusa	---	---	---	173
Consistoriális személyek 1829-ben	---	---	---	174
A tanító részére tett alapítvány	---	---	---	174
Az egyház anyagi ügyei 1830-ban	---	---	---	175
A nagy kolera	---	---	---	176
Az első zsidó áttérő	---	---	---	177
Egresi Gábor esküvője	---	---	---	177
Hétköznapi bibliamagyarázat	---	---	---	178
Palosyné végrendelete	---	---	---	178
A templomépítő inspektor halála	---	---	---	179
Persentzky tanító meggyilkolása	---	---	---	179
Az „édes óhaj“	---	---	---	180
Terhes elhagyja Kassát	---	---	---	180
Dr. Ferenczy József lesz a lelkész	---	---	---	180
Lelketlen tanító	---	---	---	182
Orgonajavítás	---	---	---	184
Az első zsidónő áttérése	---	---	---	184
A „számtalan vétkű“ Németh tanító elcsapása	---	---	---	184
A tanító kötelességei	---	---	---	185
Remeklő szűcsifjú gyámolítása	---	---	---	185
A kiseddóvó „fortélyének“ tapasztalása	---	---	---	186
Új körüljáró	---	---	---	186
Kétszázadik évforduló	---	---	---	186
Egy néhai zárdaszűz áttérése	---	---	---	187
Éhséges idő	---	---	---	188
A szabadságharc eseményei	---	---	---	188
Tompa Mihály Kassán	---	---	---	189
Ferenczy esperes lesz	---	---	---	190
Meskó Sándor gondnok	---	---	---	190
Torony	---	---	---	191
Meskó gondnok elkéri a régi kakast	---	---	---	191
A torony elkészül	---	---	---	192
A nagy egyházi vasláda	---	---	---	193
Adományok	---	---	---	193
Istentisztelet ideje	---	---	---	194

Böhm Dániel alapítványa a kassai prot. iskolára	---	---	194
Az utolsó tanítóválasztás	---	---	194
A „Spataki Schola” pusztulása	---	---	195
Az egyház tőkái 1869-ben	---	---	195
Első kísérlet az iskola feladására	---	---	196
Egyházkerületi gyűlés és lakoma Kassán	---	---	196
Meskó ezüstfalcája	---	---	197
A templom belsejének újrafestése	---	---	197
A cinkorsó	---	---	198
Az 1872. évi kolera	---	---	199
Dr. Ferenczy József halála	---	---	199
Rettentő csapás: az iskolát feladja a presbiterium	---	---	199
Béki Sámuel lesz kassai lelkész	---	---	200
Új úrasztala	---	---	202
Katonai istentisztelet nincs a templomban	---	---	202
Meskó 25 éves gondnoki jubileuma	---	---	203
A Böhm-adomány felszámolása	---	---	203
Egyházi közteherviselés	---	---	203
Az énekkar működni kezd	---	---	203
Egyházkerületi gyűlés és lelkézszentelés	---	---	203
Meskó gondnok halála	---	---	204
A Meskó-hagyaték	---	---	205
Új orgona	---	---	205
Más felekezetekkel való viszony	---	---	206
Komáromi István lesz főgondnok	---	---	206
Bezárják az ó-temetőt	---	---	207
Béki esperes lesz	---	---	207
Révész Kálmán lesz a kassai lelképásztor	---	---	208
Kortársak nyilatkozatai a Révész alatti egyházi életről	---	---	209
Révész javaslata nagypéntekről	---	---	213
Az egyház kétszázötven éves évfordulója	---	---	213
Munkácsy presbiter tornyot épített	---	---	217
Az egyház részvétele az ezredéves ünnepen	---	---	218
A presbiterium nem akar harangoztatni nagypénteken	---	---	218
Új főgondnok: Darvas Imre	---	---	219
Révész esperes lesz	---	---	219
Fazekas Józsefné kat. nő adománya	---	---	220
Az egyházi kincseket Párisba kéri	---	---	220
Templom renoválása	---	---	221
Emlékezés az első püspöklátogatásról	---	---	221
Katonai lelkészi állomás	---	---	222
VIII. A XX. század: „Ez még nem itt a vég...”	---	---	223
A század kezdetének eseményei	---	---	223
Naményi Gyula lesz főgondnok	---	---	224
Az első nagypénteki harangozás	---	---	225
A javítóintézeti lelkészi állomás	---	---	225
Algodnokváltozás	---	---	225
Presbiterium kibővítése	---	---	226
Rákóczi-kiállítás	---	---	226
A kassai egyház alapítványa Sárospatakon	---	---	226
Elemi iskolások énektanítása	---	---	227
Közös reformáció-ünnepély	---	---	227
Az alapítványi hely betöltése, adományok	---	---	227
Az Ardúrzer-hagyomány	---	---	228
A Rákóczi-ünnep, a hamvak hazahozatalán	---	---	228
Gaskó kántor jubileuma	---	---	229
1908 eseményei	---	---	229
Hivő Nagy Sándorné	---	---	229

Vallásos estély a Schalkházban	230
Herdiczky alapítványa az Ödönöknek	230
Új templom lehetősége mutatkozik	230
Vasárnap délután is bibliamagyarázat	231
A templom fennállásának százéves évfordulója	231
Révész lesz a gondnoka a pataki iskolának	232
Bassó-alapítvány	232
Az egyik síremlék múzeumba kerül	232
Munkácsy József halála	233
Súrget a templomkérdés	233
Az egyház az első világháborúban	233
Az első hadikölcsön, az első pánik	234
Második hadikölcsön, harmadik hadikölcsön	234
Révész 25 éves jubileuma	235
Az evangélikus templom százados évfordulója	236
1916 eseményei, harangelvétel	237
1918 szomorú és rettenetes éve	237
A presbiterium hűségnyilatkozata a Nemzeti Tanácsnak	237
Révész püspök lesz	238
Kassát megszállják a csehek	238
A vörösök Kassán	238
A cseh uralom kezdetei	239
Tárgyalás a pozsonyi „minisztérium“ kiküldöttjével	240
1919 utolsó felének eseményei	240
A trianoni „béke“	241
Révész elhagyja Kassát	241
Gönczy Gábor lesz a kassai lelkész	242
Révész utolsó üzenete a megszállott területen maradt nyájhoz	243
Gönczy Gábor beiktatása	244
Ahogy lehet...	244
A magyar templomba nem mehet idegen	245
Megfogyva, de elindul az élet	246
A város csillárt ajándékoz	246
Szalay László lesz a főgondnok	247
Gaskó kántor halála	247
Sedivy Pál lesz a kántor	248
Adományok	248
Deák Gyula lesz a főgondnok	248
A temető köveit eladják	249
Dr. Benson Róbert lesz a gondnok	249
1930 eseményei, új harang	249
Torzskodások kezdetei a presbiteriumban	250
Péter Mihály püspök látogatása	251
Siposs Andor Gyula szép serleget ad	251
Majdnem labdarúgópálya lesz a régi temető	252
A gyülekezeti ifjúság szabadossága	252
A kassai egyház magyar egyház marad...	252
Eljön Kassa felszabadulásának örömnapja	255
Megnő az egyház	256
ORLE gyűlés Kassán	257
I. számú vallásoktató-lelkészi állás	257
Gönczy halála	257
A zsákmányolt keheiy	257
Diakonissza	258
Nőegylet	258
Dr. Szabó Lajos lesz a lelkész	258
A háromszázados évforduló	259
IX. A krónikás könyörgése Krisztushoz a kassai ekléziáért	261

A függelék mutatótáblája

I. Czeglédi István haláláról szóló verses krónika 1671	263
II. A kassai ref. egyház lelkipásztorai háromszáz éven át	271
III. A kassai református egyház főkurátorai	271
IV. A kassai református egyház kurátorai	272
V. A kassai református egyház segédlelkészei és vallás- oktatói	273
VI. A kassai református iskola tanítói	274
VII. A kassai református egyházban kántorok	275
VIII. A kassai ref. egyház levéltára	275
IX. A kassai református egyház úrasztali edényei és terítői	276
X. A kassai református egyházban szolgált lelkipásztorok munkái:---	278
a) Regéczli Horváth András munkái	278
b) Czeglédi István munkái	279
c) Kabai Bodor Gellért munkái	282
d) Felvinczi Sándor munkái	282
e) Tunyogi Miklós munkái	283
f) Otrókocsi Fóris Ferenc munkái	284
g) Zemlényi R. Ferenc munkái	284
h) Gyöngyösi Pál munkái	285
i) Nánási Lovász András munkái	287
ij) Maklári János munkái	287
k) Mihályi Kovács István munkái	288
l) Terhes Sámuel munkái	288
m) Dr. Ferenczy József munkái	288
n) Dr. Révész Kálmán munkái	289
o) Gönczy Gábor munkája	290
p) Dr. Szabó Lajos munkái---	290
XI. A kassai református egyházban jelenleg folyó munka	290
XII. A kassai református egyház mai vezetősége.	291
<i>Forrásművek a kassai kálvinista krónikához</i>	292

F I N I S R E I

G L O R I A D E I